

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO.

: 95

SELÇUKLU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ YAYINLARI NO.

: 6

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SELÇUK UNIVERSITY

II. MİLLETLERARASI MEVLÂNÂ KONGRESİ
SECOND INTERNATIONAL MEVLÂNÂ CONGRESS

3 - 5 MAYIS 1990
MAY

TEBLİĞLER
PAPERS

KONYA / TÜRKİYE
TURKEY

Tashih Kurulu
Correctors

Yrd. Doç. Dr. Ahmet SEVGİ

Yrd. Doç. Dr. Bayram ÜREKLİ

Dr. Kazım KARABÖRK

Arş. Gör. Bahaeddin KAHRAMAN

Arş. Gör. Mehmet AKGÜN

Arş. Gör. Alaaddin AKÖZ

© Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü, 1991

ISBN 975 - 448 - 059 - 1

Selçuk Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun 7.3.1991 tarih 91/22 sayılı onayı ile 1000 adet basılmıştır.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - KONYA

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

Prof. Dr. Halil CİN	
II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi'ni Açış Konuşması	1
TEBLİĞLER / PAPERS	
Dr. Mehmet ÖNDER	
Mevlânâ'nın Eserlerinin Dünyadaki En Eski Yazma Nüshaları ...	11
Dr. Agâh Oktay GÜNER	
Hazreti Mevlânâ ve İnsan Sancısı	17
Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU	
Mevlânâ Celâleddin Rûmî'de Hikâye	35
Dr. Enver MAHMUT	
Mevlânâ'nın Duygusal Şiir San'atı Hakkında Bazı Düşünceler ...	39
Şefik CAN	
Hazret-i Mevlânâ ve Yunus Emre	47
İlhami EMİN	
Mevlânâ'nın "Mesnevi"sinde Kimi Bengi Fikirler	57
Doç. Dr. Saadettin KOCATÜRK	
Mevlânâ'nın Divânı'nda Aşkın Çilesini Çekmek	61
Prof. Dr. Yılmaz ÖZAKPINAR	
Mevlânâ'nın Modernliği ve Modern Bilim	85
Prof. Dr. Fethi El NEKLÂVÎ	
Mesnevi'nin Tanımladığı Mevlânâ'da Ahlâk	89
Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ	
Mevlevîlik ve Sosyal Hayat	95
Dr. Celâleddin B. ÇELEBÎ	
Hz. Mevlânâ'nın Eserlerinde "Kadın" Konusuna Kısa Bir Bakış...	103
Semih SERGEN	
Mevlânâ'nın İnsana Bakışı	109

Dr. Nezihe ARAZ	
Mevlânâ'nın Evrenselliği Üzerine	117
Olga COLANÇEVSKA	
"Even One Drop of Sea Is Still Water" Mevlânâ Insight on Property by Means of a Legend Foretold by Inhabitants From Radovis - Juruk Area	121
Doç. Dr. Nilgün ÇELEBİ	
Fîhi Mâ-fih-i Okumak	125
Prof. Dr. Arpad KLEIN	
Orientalische Elemente in Der Romantischen Reflexion	131
Dr. N. Ahmed ASRAR	
Muhammed İkbâl ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî	139
Prof. Dr. Mehmet AYDIN	
Hz. Mevlânâ Gözü ile Mesnevî'de Dinler	149
Prof. Dr. Lamija HADZIOSMANOVIÇ	
Fadl Paşa Şerifoviç Bosnevi (19. y.y.) Eserlerinde Mevlevilik Hattı	155
Dr. Munib MAGLAJLIC	
Mevlevî's Tarikat in Bosnia	159
Dr. Nedret MAHMUT	
Mevlânâ - Romanya Kütüphanelerinde	163
İskender MUZBEĞ	
Mevlânâ'nın Sarayova'da (Yugoslavya) Yayınlanan Mesnevî'sine (I. ve II. cilt) Çeviri Açısından Genel Bir Bakış	169
Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER	
Mevlevîliğin Mısır'daki Temsilciliği : Kahire Mevlevî-Hânesi	175
Yrd. Doç. Dr. Gönül AYAN	
Attâr, Esrâr-Nâme'si ve Mevlânâ	195
Dr. Javid İKBAL	
İkbâl ve Mevlânâ - Mukayeseli Bir İnceleme	201
Ingrid SCHAAR	
Mevlânâ in Meiner Kunts	205
PROGRAM / PROGRAMME	209
KONGREDEN GÖRÜNTÜLER	221

II. MİLLETLERARASI MEVLÂNÂ KONGRESİ'Nİ AÇIŞ KONUŞMASI

3 - 5 MAYIS 1990

KONYA

Prof. Dr. Halil CİN
Rektör

Kongrenin Değerli Üyeleri,
Saygıdeğer Konuklar,

Çok çeşitli kültürlere besiklik etmiş, coğrafi, tarihî ve manevî bir yol kavşağı teşkil eden ve en son Türk'e ebedî vatan olmuş bulunan Anadolu'nun ortasında; bütün çağların en büyük manevî önderlerinden biri olan Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin manevî himayesi altında bulunan Konya'da II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi'ni açmanın heyecan ve mutluluğunu yaşıyoruz.

Beşerî ve ilâhî sevgi, hoşgörü, tevazuu, af, adalet, eşitlik, güzel ahlâk, çalışkanlık ve ilmî düşünce ile her türlü yeniliğe açık olmanın tasavvufunun esasını teşkil eden Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin insanı, insanlığı ve bütün devirleri kucaklayan tasavvufu, düşünce sistemi, manevî ve insanî değerler manzumesi, çeşitli din, dil ve kültürden bilim adamlarını bu kongrede bir araya getirmektedir.

Medeniyetin iki cephesinden birini teşkil eden insanî ve manevî değerler, bütün insanlığa mal olup hayatın her anı ve her cephesinde yaşanıp idrak edildiği takdirde dünya huzur ve barış; insanlar mutluluk ve refah içinde yaşar. Mevlânâ, 762 yıldan beri bütün insanlığa yönelik sevgi, adalet, insanlık, hoşgörü ve tevazuu ile ebedî bir barış sembolü olmuş ve her geçen gün Mevlânâ dostlarının sayısı hızla artmaktadır.

21. asrın sonuna gelinirken dünyanın iki süper devlet liderlerinin "Sonuza kadar barış" sloganında birleşmeleri hadisesi de, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin dini, dili, ırkı, rengi ne olursa olsun hepsi tek Tanrı'nın eseri olan insan ve insanlık için kabul ettiği insanî, manevî ve ahlâkî değerlerin dün-

ya barış ve huzuru için ne kadar büyük bir ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Bu ve çağımızın bir çok olayları, Mevlânâ'nın bütün insanlık için bir manevî önder olduğunu bir kere daha ortaya koymaktadır.

Konya'yı evrensel bir mânâ başşehri yapan bu büyük Türk düşünürünün tasavvufunda yer alan yüksek insanî ve manevî değerler, şimdye kadar insanlar tarafından kabul görseydi, asırlar boyunca yaşanan savaşlar olmazdı. Yalnız 20. asırda, ikisi dünya çapında olmak üzere irili ufaklı birçok harplerde yüz milyona yakın insan telef olmuştur. Üç yıl önce sona eren ve 8 yıl süren İran - Irak savaşı, halen devam eden İsrail - Filistin çatışmaları ve Orta Amerika ülkelerinde cereyan eden savaşların temelinde toplumları yönetenlerin içine düştükleri sevgisizlik, hoşgörüden ve adaletten uzaklık, şahsî ihtiras ve kin gibi zaaf lar yatmaktadır.

13. asırda Türklük âlemini kasıp kavuran Moğol istilâsı, Horasan ve Maveraünnehir'den akın akın Anadolu'ya göçlere sebep olmuş, aynı felâkete düşen Anadolu insanı büyük bir moral bozukluğu, güvensizlik ve şaşkınlık içinde iken, Mevlânâ gibi bir tasavvuf ve manâ denizi, rahatlatıcı, kurtarıcı olarak görünmüştür.

Tasavvuf halka, hayata gerçek gözüyle, olduğu gibi ve hoşgörülle bakmayı öğretir. Ümitsizlikten ümit doğurur. İşte Mevlânâ, böyle bir ümitsiz anda kendi ifadesiyle "halkı Yüce Peygamber Hz. Muhammed'in duasına mazhar olan, ancak insanları Allah, aşk âlemi ve derunî zevk gerçeğinden habersiz olan Anadolu'ya, Allah'm sebepsizlikten sebep yaratarak gönderdiği" büyük mânâ, ahlâk, sevgi, düşünce ve fikir adamıdır.

Mevlânâ, bir Türk - İslâm mutasavvıf ve mütefekkiridir. Söylediği her şey Kur'an'da vardır. O'nun Mesnevisi Farsça Kur'an tefsiri sayılabilir. Mesnevinin ruhu, Kur'an'ın, İslâmın özüdür. O'nu anlamayanlar, İslâmiyetten farklı şeyler söylüyor zannetmişlerdir. Halbuki "İlâhî müjdeyi hak edenler, hem bolluk hem de darlık ve sıkıntı durumlarında hayırlı ve faydalı işlere yardımcı olan, öfkesini yenmesini bilen, insanlara af ve müsamaha ile davrananlardır. Allah güzel işler yapanları sever" (Alû İmran Sûresi, 134). "... insanlara güzel ve tatlı sözle hitap ediniz" (Bakara Sûresi, 83). "Af ve müsamaha yolunu tut, iyilikle emret, cahillerden yüz çevir" (A'raf Sûresi, 199). "İnsan için, ancak çalışıp gayret ettiği şeyler bir kıymet ifade eder. O çalışmanın karşılığını mutlaka görecektir." (Necm Sûresi, 39 - 40) gibi ilâhî emir ve tavsiyeler, Mevlânâ'nın düşünce, ahlâk ve eğitim sisteminin de temelini oluşturmaktadır.

Mevlânâ, düşüncelerini açıklarken nesirden, şiirden ve bir kısmı musîkiye karşı iken musîki ve rakstan yararlanır. Müzik ve raks, ilâhî sevgiye konsantre olma vasıtasıdır. Mevlânâ'ya göre, "Allah'a giden yol çok çeşitli-

dir. Müzik ve dans bunlardan biridir.” O, semâyı bir ibadet, manevî konser telâkki eder. “Müziğin ahenginde bir sır saklıdır. Onu çıkartabilirsen dünyayı altüst eder” demektedir.

Mevlânâ, sadece bir şair değil, aynı zamanda büyük bir eğitici, üniversel bir ahlâkçıdır. O’na göre toplumda rastlanan kötülüklerin, kavgaların temelinde büyük ölçüde sevgisizlik, hırs, tamah, kıskançlık, kin ve intikam vardır. Bunlar ise hür bir manevî âlemin düşmanı olan zaaflardır. Bunların ortadan kalkmasının yolu, ilâhî ve beşerî sevgidir; hoşgörüdür, adalettir. Nefsine karşı galip gelebilmektir. Bunun için nefsi kontrol, otokontrol gereklidir. İnsan başkasının kusurundan önce kendi kusurunu görmeli; o zaman insanlar arasındaki hoşgörü artar.

“İnsandaki kötü huylar da kellere, çıbanlara benzer. Kendinde olduğu zaman insan bundan iğrenmez, incinmez. Halbuki başka birinde ondan bir parçacık görecektir olursa iğrenir, nefret eder.”

“Denizi bir testiye doldurmaya çalışsan da testi ancak alabileceği kadar su alır. Harislerin göz testileri bir türlü dolmak bilmez. Hırstan kurtuluşun tek yolu bir aşka düşmektir. Bu, şüphesiz ilâhî bir aşktır. Bütün illetlerin devası sevgidir.” diyen sözleri bunu ifade eder. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin tasavvufu birçok mutasavvıfın aksine, hayattan el - etek çekmeyi değil, hayata bağlanmayı, onu zevkli ve huzurlu yapmanın yollarını göstermektedir. Mevlânâ bu sebeple her türlü yeniliğe açıktır. Kur’an’ı ve İslâmı, özündeki dinamizme, ilmî düşünceye ve engin bir hoşgörüyü uygun olarak yorumlar. İnsanlığın ve toplumun yararına olan yeniliği teşvik eder, taassup ve tutuculuğa karşı çıkar. Mevlânâ, bu inancını ifade ederken “Eski mallar satanın nöbeti geçti, biz yeni şeyler satıyoruz. Bu pazar bizim pazarımız şimdi.” demektedir.

Mevlânâ, çalışmayı kazanmayı kutsal bir vazife telâkki eder. Ne ekersen onu biçersin. “Önce ek... Sonra Allah’a dayan” (Mesnevi, C. I, B. 947). “Bu cihan bir dağdır, bizim yaptıklarımız da dağa karşı bir seslenişten ibarettir. Dağ seslenişimize göre bize yankı verecektir” (Mesnevi, C. 2, B. 15). “Çalış da Tanrı kadehiyle tazelen; işte o vakit kendinden geçersin, o vakit ihtiyacın (seçim gücün) kalmaz” (Mesnevi, V, 3005, 6. beyitler; Gölpınarlı, V, sh. 274) sözleriyle çalışmayı teşvik etmek, herkesin emeğinin karşılığını alacağını vurgulamakta; aynı zamanda çalışmayı kötü yola sapma ve ihtirasına yenilme tehlikesine karşı bir çare olarak görmektedir. Ancak mal ve parayı, insanın değerini takdir ederken önemli bir unsur saymaz. “Mal ve para baştaki külâha benzer, kel olan kişi ancak külâha sığınır” (Mesnevi, C. I, B. 2343) sözüyle bunu vurgular. Çalışkanlığın yanında, dürüst olmak çok önemlidir. Olgun ve dürüst insan, “olduğu gibi görünen veya görüldüğü gibi olan” insandır. Olgun, kâmil insan her şeyi güzel görür, güzel anlar. “Tanrı

dünyaya ne de hoş bir sofraya yaymıştır; ama aşağılık kişilerin gözlerinden gizlidir, bu sofraya. Dünya nimetlerle dopdolu bir bağ olsa, fareyle yılan; bunlara benzeyen hayvanlar gene de toprak yerler” (Mesnevi, V. Beyit, 300 - 301; Gölpınarlı, V, sh. 26) sözleriyle insanların dünyaya bakış için kullandıkları gözlüğe göre, kötünün iyi, iyinin kötü, kısaca herkesin görmek istediğini görebileceğini vurguluyor. Mevlânâ insanı şeklen değil, ahlâkı, olgunluğu, karakter ve fiilleri ile değerlendirir. “Eğer insan şekille insan olsaydı, Hz. Peygamber ile Ebu Cehil eşit olurlardı”, “Sana çokluk sıfatlarını taktı mı yüz kanadın olsa bile ahıra uçarsın”, “Fare tabiatlıların zabıtası kededir. Fare kim oluyor ki, arslanı anlasın ve ondan korksun” (Mesnevi, C. 3, B. 3003) sözleri bunu çok açık ortaya koymaktadır.

Mevlânâ düşüncesi, siyasî sınırları, din ve mezhep farklarını aşarak bütün insanlığı insan sevgisi, tolerans, adalet, eşitlik gibi manevî değerlerde birleştiren evrensel ve ebedî bir barış çağrısıdır. O, adaleti toplum huzurunun temeli sayar. O’na göre “kadı (hâkim) hak terazisidir. Kilerine şeytan hilesi girmez.”, “Zalim, gaddar hâkim adaleti sağlayamaz. Gaddarın elinde olunca kalem elbette mansur idam edilir” (Mesnevi, C. 2, B. 1393). Mevlânâ, bütün dinleri bir gördüğü için evrensel olmuştur. O’na göre “Ayrılık gidiş tarzındadır, yolun hakikatinde değil”, “Her peygamberin bir yolu vardır, fakat hepsi halkı Hak’ a ulaştırdığı için birdir.”

Mevlânâ tasavvufu, bireyin kendini ıslah ederek sevgiye, hoşgörüye, hayra, güzele, iyiye ve bilinmeyen keşfedecek bilgiye doğru götürebilmesi için popüler bir terbiye sistemi görevi ifâ eden ve bu özelliği sebebiyle de insan, dolayısıyla Allah sevgisini her şeyin üstünde tutan gerçekçi, akılcı ve pratik karakterli bir tasavvuttur.

Mevlânâ, insanları bu dünyada birleştirip bütünleştirmek ister. Çünkü O, Yüce Peygamber’in “Ayrılık ve bölücülük yapan bizden değildir” hadisini rehber edinmiştir. İnsanlar nihai olarak Yaratan’a dönerek ebedî âlemde O’nda birleşeceklerdir. Geçici dünyada birleşmek ise daha zordur. Bunun için ilâhî ve beşerî sevgi, hoşgörü, sabır ve tevazuu gerekir.

Mevlânâ, sevgiyi ruh hastalarının tedavisinde bir ilaç olarak görür; gerçekten bir tabib-i ilâhî olan sevgi, hastanın şuur altındaki sıkıntı ve problemlerini aklın emrinde olan üst şuura çıkarır.

İnsana moral ve huzur sağlamak için sevgi, vazgeçilmez bir unsurdur. “Acılar sevgiden tatılışır. Bakırlar, muhabbetten altınlaşır. Dertler muhabbetten derman olur.”, “Şifamız kendi içimize bakabilişimizdedir” diyen Mevlânâ, kendisi ile barışık, içi temizlenmiş, egosunu (nefsanîyetini) yenebilen kişinin olgun insan mertebesine kavuşabileceğine işaret eder. Tasavvufta tevazuu, kibir, gurur ve ihtirastan uzak olma, mutluluğa, huzurlu âlemde ulaş-

manın şartıdır. Bunun için sabır gerekir. Nitekim O'na göre, kâmil insan, hoşlanmadığı şeylere katlanabilen, sabredebilen, nefsindeki kötülüklerden vazgeçebilen insandır (Fihi ma fih Tercümesi, sh. 145). “Cenab-ı Hak, yüzbinlerce kimya (ilaç) yarattı, amma insanoglu sabır gibi bir kimya görmüş değil” (Mesnevi, C. 3, B. 1854) derken, bu gerçeği işaret eder.

Mevlânâ'ya göre insan, görünüşte küçük bir âlemdir, ama hakikatte en büyük âlem O'dur. Mevlânâ, insan zaafını daima göz önünde tutar ve kim-seden yüzde yüz hayır ve fazilet istemez. Bilir ki, “İnciler deniz dibinde taş-larla, çakıllarla karışık olarak bulunur. Övülecek şeyler de ayıplar, kusur-lar arasında olabilir.” Fakat insan azmi ve gayreti iyiye ve ileriye yönel-melidir. Çünkü Mevlânâ'ya göre azim ve gayret, insanın kanadıdır.

Mevlânâ'ya göre insan, kendi varlığında Allah'ın varlığına şehâdet eder. İnsan kendini tanır, başka insanları severse Allah'ı da sevmiş ve tanımış olur. Bu sevgi hangi dinden olursa olsun, bütün insanlar için geçerli olma-lıdır.

Mevlânâ insanı hata ve sevaplarıyla olduğu gibi kabul eder. Onu anla-maya çalışır. Kötülüklerinde bile bir iyilik meylî sezer. İnsanı bu suretle sevgiye, doğru yola getirmeye çalışır. Tevazu, mükemmel insan olmanın önemli bir şartıdır. İnsan sözleriyle değil, işi ve fiiliyle değer kazanır. Nite-kim; “Sana rahmet suyu lâzımsa yer gibi mütevazî ol.” “Kuş yuvasına ka-nadıyla uçar, ey insanlar, insanın kanadı himmetidir.” “Kendinin hakir ve zaif olduğuna bakma. Ey şerif kimse, gayretinin derecesine bak” sözleriyle Mevlânâ bunu ifade etmektedir.

Mevlânâ düşüncesi her zaman için geçerlidir. Bu bakımdan her devirden çağdaş olmuştur. 13. asırda adetâ 20. asrı yaşamıştır. O'nun savunduğu de-ğerlere insanlık dünden daha çok bugün ihtiyaç duymaktadır. O, sadece ta-savvufî, ahlâkî ve insanî konulara değil, bugün birçok toplumda henüz gö-zümlenememiş olan bazı konulara da ilgi duymuş ve çok radikal görüşler ileri sürmüştür. Meselâ, kadının toplumdaki yeri konusundaki “Kadın Hak unsurudur, sevgili değil. Yaratıcıdır, yaratılmış değil” sözleri, geçmişte ge-leceği yaşadığını; çağlar üstü karakterini ve sonsuzluğa uzanan üniversaliz-mini ifade eder.

O'nun ilme, ilim adamına verdiği önem, uzay, atom fiziği gibi konularda söyledikleri o çağda Batı'da henüz bilinmiyordu. Tasavvufu içinde ilmin ve aklın önemli bir yer alması, O'nu çağlar üstü yapan özelliklerinden biridir. “Alim kişi âleme rahmettir” (Mesnevi, C. I, B. 1012). “Toprağa mensup olan insan, ilmi Hak'dan aldı da o ilmi ta yedinci semâyı bile parlattı” (Mesnevi, C. I, B. 1012). “Bütün âlem surettir de ilim candır” (Mesnevi, C. I, B. 1030). Mevlânâ, ilmin kullanılış amacına göre değişik fonksiyonlar taşıyacağına

inanır. İlimin mânâ ile bütünleşmesini ister. Nitekim, “İlim gönüle yansırsa, insanlığın iyiliğine kullanılırsa yardım olur, amma tene, maddeye yansırsa bu bir yük, bir ağırlık, bir felâket olur” (Mesnevi, C. I, B. 3447). “İlim, mal otorite ve derecenin soyu bozukların eline geçmesi fitnedir” (Mesnevi, B. 1438) sözleri bunu vurgulamaktadır.

Mevlânâ’da asıl ilim, araştırma, gizli olanı bulma, yaratıcı özellikler ortaya koymadır. “Taklidi ilim, bir çalım satmadır. Müşterisini bulunca memnun olur” (B. 3265). “Tahkiki ilmin ise müşterisi haktır, onun pazarı daima parlaktır” (B. 3226).

Mevlânâ nükleer fiziğin keşiflerinden 7 asır önce, atomun parçalandığı zaman bir güneş ve onun etrafında dönen gezegenler görüldüğünü yazıyordu. Darwin’den 6 asır önce mineralden insana evrimden bahsediyordu. 20. asrın ortasına kadar Batı’da bilinmeyen gezegenlerin sayısını biliyordu ve bu sayılar üzerine semâ gösterisine iştirak eden semâzenlerin sayısını tayin ediyordu.

Atatürk’ün “O, büyük bir dahi, çağlar aşan bir yenilik âşığıdır”, “Mevlânâ’dan sonra devam eden Mevlevilik, Türk ananesinin müslümanlığa nüfuz örneğidir” sözü, Türk’ün kültür ve yaratılışındaki sevgi, hoşgörü ırmağının, İslâm dininde bulunan beşerî ve ilâhî sevgi, ilim, hoşgörü, tevazuu, güzel ahlâk ve ilâhî aşk denizine katılmasının ifadesidir. Türk milleti ve İslâm dini, bunun için cihanşumûl olabilmiş, çeşitli kıta ve iklimlerin insanlarını kucaklamıştır.

Son zamanlarda dünyamızda cereyan eden olaylar, bilhassa Doğu Blokdaki büyük değişiklikler, insanlığa şu gerçeği göstermiştir. Temelinde Allah ve insan sevgisi, tolerans bulunmayan, din, vicdan ve düşünce hürriyeti mevcut olmayan bir rejim, eninde sonunda yıkılmaya mahkûmdur. Sevgi, hoşgörü, dinî ve ahlâkî değerler, kültürün çok önemli bir cephesi olduğundan bunların yokluğu veya noksanlığı toplumun gelişmesini, maddî ve manevî kalkınmasını yavaşlatmakta, hattâ bütün gayretlere rağmen durdurmaktadır.

“Din afyondur” düşüncesini benimseyerek, dinsiz bir toplum yaratmak için yola çıkmış olan 1917 Ekim Devrimi, Soyvetler Birliğinde 72 sene dayanamamış; bu ülkenin Devlet Başkanı Gorbaçov, Vatikan Devlet Başkanı ve Katolikliğin manevî Reisi Papayı ziyaret eden ilk Sovyet lideri olmuş; Papa ile görüşmesi hakkında bilgi verirken, “Sorunları demokrasi ve hümanizm ruhu ile perestoraika çerçevesi içinde” ele aldıklarını belirtmiştir. Gorbaçov “SSCB’de Hristiyanların yanı sıra, Müslümanlar, Yahudiler, Budistler ve diğer başka inançlara bağlı pek çok insan yaşamaktadır. Herkesin ruhani gereksinmelerini karşılamaya hakkı vardır. Kısa süre içinde ülkemizde bir vic-

dan özgürlüğü yasası çıkartılacaktır” diyerek, din dahil olmak üzere pek çok konuda tutumlarını değiştirdiklerini; artık bireylerin vicdanî özgürlüğüne karışılmaması gerektiğini vurguluyor; ayrıca yüzyıllar boyunca dinin yaratmış olduğu ahlâkî değerlerin, ülkesinin yenilenmesinde yararlı olabileceğini ifade ediyor. Sovyet Lideri, “Teknik ilerlemenin olumsuz yönlerinin insanları (manevî) yokluğa sürükleyeceğine dikkat çekmekte; bu tehlikeyi bertaraf etmek için manevî değerlere ihtiyaç duyulduğunu” altını çizerek söylemektedir. Bu beklenmeyen büyük değişiklikler, Türk milletinin tarih sahnesine çıktığından beri sahip olduğu ve İslâm dinini kabulünden sonra olağanüstü zenginleştirdiği insanî, ahlâkî ve manevî değerlerin; millî ve evrensel huzur, barış ve insanlık için ne kadar lüzumlu olduğunun muhteşem bir kanıtıdır.

Her şeyi maddî ve askerî güç ile ölçen bir rejimin başının geldiği bu nokta, çok dikkat çekicidir. Ancak, 14 asır önce İslâmiyetle bütün insanlığa açılan bu ufuk, herkes tarafından aynı şekilde görülmemiş veya farkedilmemiş; Türk dünyasında Mevlânâ ve Yunus Emre, 13. asırda bunu insanlığa tekrar hatırlatmak için yaşamışlardır. Görülüyor ki, yıkılan utanç duvarları ve yırtılan demir perdenin arkasındakiler bile Mevlânâ'nın ırk, din, dil, renk farkı gözetmeksizin bütün çağları ve bütün insanları kucaklayan sevgi, hoşgörü, çalışkanlık, ahlâk ve fazilet gibi manevî ve insanî değerlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu, karanlıktan aydınlığa dönüşür.

Mevlânâ, ilhamını, ışığını Türk - İslâm kültüründen alan ve savunduğu evrensel değerlerle bütün dünyayı aydınlatan manevî önderlerden biridir. Sadece Türk ve müslümanların değil, bütün insanlığın müşterek manevî önderi kabul edilmeye lâyık bir mânâ, sevgi, tevazuu, inanç ve ahlâk abidesidir. Bugün başta Birleşmiş Milletler Teşkilatı olmak üzere birçok milletlerarası örgütlerin yaymaya çalıştığı fikir ve düşünceleri, Mevlânâ 762 yıl önce Konya'dan insanlığa açılıyordu.

Mevlânâ anlaşılırsa, Alp Arslan'ın 19 Ağustos 1071'de esir aldığı Romen Diojen'e gösterdiği af ve tolerans ile Fatih'in 1453'de Bizans'a tanıdığı din, vicdan özgürlüğü, Hristiyanlar için gösterdiği sevgi ve hoşgörünün değeri, sebebi belki dünyada bundan sonraki yıllarda daha iyi anlaşılacak ve Türk İslâm kültürü ve medeniyeti insanlık için çok daha cazip olacaktır.

Türk toplumu ve bütün insanlık bugün, her zamankinden daha fazla Mevlânâ'ya ihtiyaç duymaktadır. Mevlânâ'dan herkes nasibini alsın, toplum bir adalet, huzur ve güvenlik bahçesi olur. Mevlânâ'nın bütün düşünceleri İslâma dayandığına göre, İslâm dinini katı bir formalizmden ibaret görmek ne kadar yanlıştır. O, güzel ahlâkî ibadet, güler yüzü sadaka saymıştır. Güzel ahlâk, insanı olgunluğa, dolayısıyla sevgiye götüren yolun çok önemli bir parçasıdır. Mevlânâ'nın “Kâmil kişiye cehl uğrarsa ilim ve bilgi kesilir; nâ-

kıs kişiye ilim uğrarsa cehl kesilir” sözü, kâmil insanın derecesini göstermektedir. “Allah katında en değerliniz, ahlâkı en güzel olanımızdır. Güzel ahlâklı olanlarımız insanlarla iyi geçinen, yumuşak huylu kimselerdir. Allah katında en kötü kimse de insanlar arasında lâf taşıyıp, onların kusurlarını araştırarak toplumda tefrika çıkaranlardır.” “İnsanların en iyisi onlara en çok yararlı olanıdır.” diyen Yüce Peygamber Hz. Muhammed’in ahlâkı, insan sevgisi, hoşgörü, adalet ve kardeşlik düşünceleri, 13. asırda Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, daha sonra Yunus Emre tarafından bütün insanlığa yansıtılmak istenmiştir. “Ben... şu dünyada güzel huydan daha iyi bir haslet ve ehliyet görmedir” (C. 1, B. 1910). “Edepsiz kişinin kötülüğü yalnız kendisiyle kalmaz, her yöne ateş salar” (C. I, B. 1874) diyen Mevlânâ, güzel ahlâkı insan olmanın temeli sayar. Bütün dinlerin amacı, insanların güzel ahlâka sahip olmasını temin değil midir? O halde İslâm’dan korkmamak, yalnız onu anlamak gerekir. İslâmın da en büyük düşmanı cehalettir. İslâmı 13. asırda en güzel ve doğru olarak anlayıp, bütün insanlığı onun sevgi, hoşgörü, kardeşlik, af, tevazuu, çalışkanlık, ilim, irfan ve dürüstlük şemsiyesinin altına çağıran Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin görüş ve düşünceleri, dünyanın her tarafında büyük kabul görmekte ve Mevlânâ dostlarının sayısı çığ gibi büyümektedir. İnsan için ilmi, irfanı, aklı, ahlâkı, kardeşliği, birlik ve beraberliği, sevgi, hoşgörü ve tesanüdü hayatın temel ilkesi sayan bir düşüncenin müntesibi olmak ne güzel mutluluk. Bu yüksek değerleri din, akıl, ırk, renk, düşünce farkı gözetmeksizin Türk’ün ve İslâmın şahsında evrensel hale getiren Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ne güzel, ne büyük bir gönül adamıdır. O’ndan nasiplenemeyenler ne kadar şanssızdırlar.

Büyük mutasavvıf, mütefekkir, eğitimci ve ahlâkçı Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’ye bilgi çağında daha çok muhtaç olacağımız kesindir. O, akıl ve tecrübenin her türlü gelişmedeki rolü üzerinde ısrarla durur. “Bütün san’atların başlangıcı ve temeli vahye dayanır ama, sonradan akıl ve tecrübe onu artırdı” sözü bunu göstermektedir (Mesnevi, C. 4, B. 1297). O’nu Türk insanına, bütün insanlığa iyi anlatmak ve tanıtmak, bir insanlık ve vatan borcudur. Selçuk Üniversitesi bu görevi 5 yıldan beri en güzel şekilde yapmanın kıvancını taşımaktadır.

Türk milleti, dünyanın çeşitli milletlerinden olan insanların ilim, fikir, düşünce alanında etkilendiği ilim, fikir ve devlet adamlarına sahip olmaktan ne kadar mutludur. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı (UNESCO) 1991 yılının Yunus Emre Sevgi Yılı olarak kutlanmasını kararlaştırmıştır. Mevlânâ ve Yunus Emre’nin insana ve insanlığa, barışa, adalet ve kardeşliğe dair düşünceleri, asırların süzgecinden geçerek Atatürk’de millî ve evrensel değerlerde siyasî ve hukukî kavramlar olarak ifadesini bulmuştur.

Mevlânâ düşünce ve tasavvufu, insanı iyiliğe, sevgiye, ahlâk ve edebe; tevazuu ve gayrete davettir. “Kötü yaratılışlı kişiye ilim ve fen öğretmek,

yol kesen eşkıyanın eline kılıç vermeye benzer.” “Bilgi, mal, mevki ve hüküm, kötü yaratılışlı kişilerin elinde fitnedir.” “Hüküm bir sapığın eline geçti mi onu mevki sanır ama hakikatta kuyuya düşmüş demektir.” “Cabil, kötü hükümler yürüten bir padişah oldu mu ova yılanla, akreple dolar” (Mesnevi, C. IV, s. 118) gibi sözleri, madde ile mânânın bütünleşmesi gerektiğine işaret eder. Aynı zamanda her devirde rastlanan karakter tiplerini tasvir eder ve bunlarla insanları tenkit ederek hatalarından kurtulmaya çağırır.

“Edebsiz bir kimsenin kötülüğü yalnız kendisine münhasır kalmaz, belki bütün eflâk-ı âlemi ateşe verir” derken, insanın kusurlarının, kötülüklerinin sadece ferdî bir hadise olmayıp, bütün toplumu etkileyecek nitelikte şumulü sosyal bir durum olduğunu anlatmak ister.

O halde Mevlânâ, dünyada istisnasız her toplum ve her insan için manevî bir ilham kaynağı; insanlık ve ahlâk hazinesidir. O’ndan yararlanmasını bilenler, huzur ve mutluluğa ererler. Bu insanların sayısı arttıkça, insanlık âlemi huzur ve barışı daha kolay yakalayacak ve bu barış sürekli olacaktır.

Second International Mevlânâ Congress

Konya, 3-5 May, 1990

Inaugural Speech

by Prof. Dr. Halil CİN

Rector of Selçuk University

Dear Participants of the Congress and Honourable Guests,

It is a pleasure and an honour to declare the Second International Mevlânâ Congress open. Mevlânâ, one of history's leading figures, spent most of his life in Konya, in the heart of Anatolia, the cradle of various civilizations and the spiritual crossroads of the world.

The aims of this Congress are to find out what characteristics Mevlânâ's sufi possesses; to clearly define his sufistic views, his humane attitude, his divine love, his tolerance, his modesty, his forgiveness and his openness to new ideas; to revive his sufistic thoughts; and to bring scholars from different parts of the world together. The great philosopher's spiritual presence will definitely help us to realise our aims and scholars with different languages, religious beliefs, cultures and value judgements will be able to find a lot in common.

The peoples of the world will enjoy permanent happiness, welfare, peace and order, as long as humanitarianism, the basis of civilized societies, is fully adopted by the mass of people and as long as these views are practised in every area of life. Mevlânâ, with his humanitarian, just, tolerant and unpretentious views, has become an eternal symbol of peace for 762 years and his admirers are ever increasing in number.

As we draw closer to the twenty first century, the union of the two super powers under the motto of "Enternal Peace" reveals the need for a better understanding of the views of Mevlânâ, who accepted every single individual as the creation of God whether his religion, language, race or colour was different. We need to have a better understanding of Mevlânâ's humanitarian, spiritual and moral

views and to recognize how important a figure Mevlânâ is in the light of the recent problems facing humanity.

Had the views of this great philosopher been fully grasped, there would have been no wars at all.

Sufism teaches people to look at life with tolerance. Hopeless situations foster hope. Thus, Mevlânâ is the savior of the poor and old people of Anatolia, whom the Prophet Mohammad blessed.

Mevlânâ is a Turkish-Islamic Sufi and philosopher. His work finds its origin in the Holy Koran. Only those who have failed to understand him have mistakenly believed his views to be something different from Islam.

Mevlânâ makes use of poetry, prose, music and dance in showing what he believes. He thought that there were several ways which lead to God and music and dance are among them. He says, "there is a secret in music and if you could find it, you could turn the world upside down".

Mevlânâ is not only a poet but a great instructor and a universal moralist. He believes that ill-will and hatred can only be kept under control by the individual himself.

Hard work is rewarded. He says one should plant seeds first and only then he is entitled to rely on God. He does not give value to material things regarding them as only temporal.

Mevlânâ invites us to enter into a universal and eternal peace. A judge should follow God's way unwaveringly and cannot be truly just if he has no pity.

Mevlânâ's universal appeal lies in his impartial attitude towards different religions. Every prophet has got a different means of reaching God and truth but as the final stop is Him, they are the same.

He knows that love will be the best remedy for psychological disorders. Love is one of the most precious things one can possess as it provides the individual with what he needs for a happy and peaceful life.

Mevlânâ's philosophy of life is valid and relevant for every generation. He commented on such issues as women's rights and pointed out that women's place in society is very significant.

He had an amazing knowledge of science and knew scientific facts which were only proved to be true seven centuries later. The number of whirling dervishes is an indication of his awareness of the number of planets in our solar system.

When Atatürk said that Mevlânâ was a genius and a lover of new ideas and that his teaching gave a true picture of the Turkish attitude to Islam he was underlining our own distinctive contribution to Islamic values.

Mevlânâ is one of the spiritual figures who was inspired by Turkish-Islamic culture and he enlightened the whole world through the universal values he supported. Some 762 years ago, he spoke up for the ideals which are now being advocated by the United Nations and other institutions.

An appreciation of Mevlânâ influence can help us to understand Alparslan's tolerance to Romanus Diogenes and Mehmet the Couqueror's tolerance to the Christians of Byzantine.

Mevlânâ teaches that wisdom and experience are of great importance for the advancement of learning, and we shall assuredly need the great philosopher's power to instruct and enlighten today.

We are happy that UNESCO decided to name 1991 the year of Yunus Emre, another outstanding humanitarian Turkish poet.

Finally, I would like to say that Mevlânâ has always been a source of inspiration for love, wisdom and moral and humanitarian values. Those who wish to follow his way will find peace and happiness. At the number of those people who understand him increase, mankind, hopefully, will be able to live in permanent peace.

DISCOURS D'INAUGURATION
DU DEUXIEME CONGRES INTERNATIONAL SUR MEVLÂNÂ

3 - 5 MAI 1990

KONYA

Prof. Dr. Halil CİN
Recteur

Chers amis et hôtes de Mevlânâ,

Je suis très heureux d'inaugurer le Deuxième Congrès International sur Mevlânâ à Konya qui est sous la protection spirituelle de Mevlânâ, l'un des plus grands maîtres de tous les siècles; au milieu de l'Anatolie qui est devenue le berceau de plusieurs cultures, un carrefour géographique, historique et spirituel.

La pensée mystique et le système de valeurs humaines et spirituelles de Mevlânâ Celâleddin Rûmi dont le soufisme est basé sur l'amour humain, l'amour de Dieu, la tolérance, le pardon, la justice, l'égalité réunissent à ce Congrès les hommes de science de différentes religions, de différentes langues et de différentes cultures. La pensée de Mevlânâ embrasse toute l'humanité et tous les siècles et elle est ouverte à toute nouveauté.

Depuis 762 années, Mevlânâ a été un symbole des valeurs dont notre monde a besoin.

Si ces valeurs fondamentales auraient été respectées jusqu'aujourd'hui par tous les hommes, il n'y aurait pas eu lieu ces guerres qui ont duré pendant des siècles.

Comme il le dit lui-même, Mevlânâ est "un homme que, dans un tel moment de désespoir, Dieu a envoyé à l'Anatolie dont le peuple a eu la bénédiction du Sublime Prophète Muhammad, mais il ne connaît pas la réalité de Dieu, et celle du monde de l'amour."

Mevlânâ est un penseur, un mystique turc et musulman. Tout ce qu'il a dit se trouve dans le Coran. Son *Mathnawî* peut être considéré comme un commentaire en Persan du Coran. L'essence du *Mathnawî* est l'essence du Coran, l'essence de l'Islam.

Pour exprimer ses pensées, Mevlânâ recourt à la prose, à la poésie et, malgré certaines oppositions, à la musique et à la danse qui sont des moyens de se concentrer sur l'amour divin. Mevlânâ dit : **"il existe plusieurs chemins qui mènent à Dieu. J'ai choisi celui de la danse et de la musique."** Il considère la danse cosmique (Sâma) comme un office ou un oratorio spirituels. **"Dans les cadences de la musique est caché un secret; si tu le révélais, il bouleverserait le monde."** dit-il.

Mevlânâ est non seulement un poète, mais aussi un grand pédagogue et un moraliste universel. Selon lui, à l'origine des maux et des querelles dans la société, existaient en général la désaffection, l'ambition, l'avidité, la jalousie, la haine et la vengeance. C'est pourquoi, l'homme doit contrôler son Moi. Il doit voir sa faute elle-même avant de voir celle des autres; c'est alors qu'existera la tolérance entre les hommes.

Mevlânâ considère le travail et le gain comme un devoir sacré. Chacun récolte ce qu'il a semé. **"Sème d'abord..., puis appuie-toi sur Dieu"** (Mathnawi, T. I., ch. 947). **"Ce monde est une montagne, et ce que nous avons fait n'est qu'un appel à la montagne. La montagne renverra un écho selon notre appel"** (Mathnawi, T. II., ch. 15).

La pensée de Mevlânâ est un appel éternel et universel à la paix, qui, en dépassant les frontières politiques et les différences de religion et de secte, réunit toute l'humanité.

Si Mevlânâ est devenu un penseur universel, c'est qu'il n'a fait aucune distinction entre les religions. Pour lui, **"la distinction est dans la manière d'aller, non pas dans la réalité du chemin"**. **"Chaque prophète a un chemin, mais tous ces chemins sont Un, parce qu'il mène le peuple à la Réalité Ultime"**.

La pensée de Mevlânâ est valable pour tous les temps. C'est pourquoi, elle a été actuelle à chaque siècle. On dirait qu'il vécu le 20e siècle au 13e siècle. Aujourd'hui, l'humanité a besoin davantage qu'hier des valeurs qu'il a défendues. Il s'est intéressé non seulement aux sujets mystiques, éthiques et humains, mais encore à certains problèmes auxquels on n'a pas encore trouvé une solution dans certaines sociétés, et, à ce sujet, il a eu des vues radicales. Pour donner un exemple, ces idées sur la place de la femme dans la société : **"La femme n'est pas seulement une bien-aimée, mais un élément de justice. Elle n'est pas seulement créature, mais créatrice"** montre bien que Mevlânâ est un précurseur.

Dans le domaine de la pensée scientifique, Mevlânâ a aussi des conceptions extraordinairement en avance sur son époque. **"Le savant**

est un bienfait pour le monde” (Mathnawî, T. I., ch. 3447). Mevlânâ souhaite l’unification de la science et de la spiritualité. En effet, ces paroles le montrent bien : “Si la science se reflète dans le cœur, si on l’emploie pour le bien de l’humanité, elle sera utile; mais si elle se reflète dans le corps, dans la matière, elle sera un fardeau, un poids, un désastre” (Mathnawî, T. I., ch. 3447).

Sept siècles avant la découverte de la physique nucléaire Mevlânâ écrivait que la désintégration de l’atome révélerait un soleil et des planètes qui tournaient autour d’elle. Il connaissait le nombre des planètes qui était ignoré jusqu’au milieu du 20e siècle et il déterminait, selon ce nombre, le nombre des derviches tourneurs qui participaient à la cérémonie du Sâma.

Il est certain qu’à présent, nous aurons besoin de Mevlânâ qui est à la fois un grand mystique, un grand penseur, un grand pédagogue et un grand moraliste. Mevlânâ insiste beaucoup sur le rôle de la raison et de l’expérience dans le développement de toute sorte. Cette parole de Mevlânâ : **“Le commencement et le fondement de tous les arts se basent sur la révélation (Wahy), mais plus tard la raison et l’expérience les ont développés”**, le montre assez bien. (Mathnawî, T. IV., ch. 1297).

Nous sommes particulièrement heureux de nous réunir aujourd’hui sous son égide, et je vous remercie de votre attention.

MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİNİN DÜNYADAKİ EN ESKİ YAZMA NÜSHALARI

Dr. Mehmet ÖNDER

Mevlâna'nın, dünya'nın çeşitli kütüphanelerinde bulunan yazma eserleri üzerinde şimdiye kadar en kapsamlı araştırmanın tarafımızdan yapılmaya çalışıldığını ifade etmek isterim. Bu araştırma (Mevlâna Bibliyografyası) adıyla, Mevlâna'nın 700. ölüm yıldönümüne armağan olarak 1973 yılında Türkiye İş Bankası tarafından 2 cilt halinde yayınlanmıştır. İsmet Binark ve Nejat Sefercioğlu arkadaşlarımla geniş yardımları ile hazırlanan bu çalışmanın ilk cildi, tüm dünyadaki Mevlâna ve Mevlevî kültürü ile ilgili kitap ve makalelere ayrılmış, 3184 kitap ve makalenin bibliyografyasına yer verilmiştir. İkinci ciltte Mevlâna ve mevlevîlikle ilgili dünyanın çeşitli ülkelerindeki kütüphanelerinde bulunan 1470 yazma kitabın oldukça geniş bibliyografyası yapılmıştır. Bibliyografyada kitabın bulunduğu ülke ve kütüphane adı, bu kütüphanedeki envanter numarası, kitabın boyutu, yaprak sayısı, yazısının cinsi, varsa hattat adı, tarihi, kesin tarih yoksa yüzyılı, cilt sayısının cinsi, kitabın tezhipli olup olmadığı, kitabın hangi kataloglarda yer aldığı varsa başka özellikleri gösterilmiş, müelliflerinin kısa özgeçmişlerine de yer verilmiştir. Bilimsel bir metodla ve büyük emeklerle hazırlanmış bu iki ciltlik bibliyografya, yayımlandıktan sonra büyük ilgi toplamış, dünyanın çok sayıda büyük kütüphaneleri tarafından kendi kütüphanelerine sağlanmıştır. Şimdi hiçbir mevcudu bulunmayan bu iki büyük ciltlik (Mevlâna Bibliyografyası)'nın, yayımlandığı 1973 yılından bu güne kadar geçen 13 yıl içinde çıkan yeni eserler ve yazılan makalelerle ilâveli bir baskısının yapılması lâzımdır. Ayrıca, dünyanın birçok kütüphanelerinde, bu bibliyografyada o gün için yer alamamış bazı yazma eserlerin bulunduğu tespit edilmiş, tarafımızdan fişlenmiştir.

Şimdi biz gerek bu bibliyografyadan faydalanarak gerekse en son tespitlerimize göre Mevlâna'nın eserlerinin yer yüzünde en eski beşer yazma nüshasını sizlere tanıtmak istiyoruz. Bilindiği gibi Mevlâna'nın Mesnevi, Divân-ı Kebir, Fihi-mâfih, Mecalis-i Sab'a, Mektubât adlarında 5 eseri vardır. Çoğu zaman Divân-ı Kebir adlı büyük divanındaki rübâileri ayrı bir cildde toplanmıştır. Biz, rubâilerin de en eski nüshasını burada göstereceğiz.

I — Mesnevi : Mevlâna'nın en büyük eseri Mesnevi'dir. Farsça, manzum ve 6 ciltlik bu eseri (en eski nüshasına göre) 25618 beyittir. Çeşitli dillere kısmen veya tamamen çevrilen Mesnevi'nin en makbul ingilizce çevirisi Reynold Allin Nicholson tarafından yapılmış ve 1925 - 1934 yılları arasında Londra'da yayınlanmıştır. Mesnevi'nin türkçe şerhleri ve tercümeleri pek çoktur. Son olarak Veled Çelebi (İzbudak) ve Abdülbaki Gölpınarlı tarafından çevrilen ve defalarca basılan Mesnevi tercüme ve şerhleri en çok okunan ve bilinenleridir.

6 cilt tam olarak en eski Mesnevi nüshaları şöyle sıralanabilir :

1 — Konya - Mevlâna Müzesi Müzelik Kitaplar No: 51

1 - 6 cilt. Tamamı 312 yaprak. Muhammed bin Abdullah el-Konevi'nin nesih yazısıyla, Rebiülevvel 677 H. (1278 M.) tarihli.

2 — Konya - Mevlâna Müzesi Kütüphanesi No: 1193

1 - 6 cilt. Tamamı 301 yaprak. Hasan bin Hüseyin el-Mevlevî'nin nesih yazısıyla, 4 Şevval 687 H. (1288 M.) tarihli.

3 — İstanbul - Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa Kitapları, No: 184

1 - 6 cilt. Tamamı 283 yaprak Hattatı yazılı değil. Yazısı Nesih, 711 H. (1311 M.) tarihli.

4 — Londra - British Museum Or. 5602

1 - 6 cilt. Tamamı 290 yaprak. Ali bin Muhammed'in nesih yazısı ile 718 H. (1318 M.) tarihli.

5 — Konya - Mevlâna Müzesi Müzelik Kitaplar, No: 1177

1 - 6 cilt. Tamamı 320 yaprak. Osman bin Abdullah'ın nesih yazısı ile Rebiülevvel 726 H. (1326 M.) tarihli.

Noksan cildli mesnevi nüshaları bu sıralamaya alınmamıştır.

II — Divân-ı Kebir : Mevlâna'nın gazellerinin toplandığı Divân-ı Kebir, en eski nüshaya göre, 44834 beyittir. 1765 rübaisindeki 3530 beyit bunun dışındadır. Divân-ı Kebir'den seçmelerin Batı dillerine çeşitli çevirileri vardır. Divân-ı Kebir'in tamamı Abdülbaki Gölpınarlı tarafından Türkçeye çevrilmiş ve yayınlanmıştır.

Divân-ı Kebir'in en eski yazma nüshaları şöyle sıralanabilir :

1 — İstanbul - Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Kitapları, No: 2893

347 yaprak, Selçuklu nesih yazısı, hattatı belli değil, bilgin ve uzmanlar 13. yüzyıl sonlarında yazıldığını söylüyor (H. Ritter Philologika, XI., Maulana

Celaleddin Rûmi und sein kreis. Der İslam, 24 c. p. 44 Berlin, 1942. Ayrıca, B. Firuzanfer, Külliyyat-ı Şems (Divân-ı Kebir), c. 1, Tahran 1957).

2 — Vatikan - Bibliotheca Vaticana, Pers. 130

270 yaprak, Selçuklu nesih, hattatı belli değil. Uzmanlar 13. yüzyılın sonlarında yazıldığını ifade ediyorlar. (E. Rossi, Elenco dei manoscritti Turchi della Bibliotheca Vaticana 1953).

3 — Dublin - Chester Beatty Library

309 yaprak, Selçuklu neshi, hattatı belli değil. Uzmanlar 13. yüzyılın sonlarında yazıldığını belirtiyor. (B. Firuzanfer, Külliyyat-ı Şems (Divân-ı Kebir), 1. c., Tahran, 1957).

4 — İstanbul - Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Kitapları, No: 694

216 yaprak, nesih yazı. (H. Ritter, 1300 - 1301 yıllarında yazıldığını tahmin ediyor).

5 — Afyon - Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi, No: 158

277 yaprak. Nesih yazı. Hattat Muhammed bin Yusuf tarafından 203 H. (1103 M.) yılında yazılmıştır.

Divân-ı Kebir'e ek, 1765 rubai, çoğu zaman (Rûbaiyât-ı Mevlâna) adıyla ayrı bir ciltte toplanmıştır. En eski nüshasının İstanbul Nuri Osmaniye Kütüphanesi 3896 numarada kayıtlı 100 yapraklı nüsha olduğu ve 15. yüzyıl ortalarında yazıldığı H. Ritter tarafından ifade edilmektedir.

III — Fihi Mâ - Fih : Mevlâna'nın vaaz ve öğütlerinin derlendiği mensur eseri. Türkçeye Prof. Dr. Meliha Ambarcıoğlu, ayrıca Abdülbaki Gölpinarlı tarafından çevrilmiş ve yayımlanmıştır. En eski nüshaları sırasıyla şöyledir :

1 — İstanbul - Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Camii Kitapları, No: 2761

192 yaprak, Semerkandlı hattat Hasan bin el-Şerif'in nesih yazısıyla Zilhicce 716 H. (1316 M.) tarihli.

2 — İstanbul - Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Camii Kitapları No: 5408

81 yaprak, hattat Saraylı Bahaeddin'in nesih yazısı ile 4 Ramazan 751 H. (1350 M.) tarihli.

3 — Konya - Mevlâna Müzesi, Müzelik Eserler, No: 79

44 yaprak, nesih yazı, hattatı belli değil, 751 H. (1352 M.) tarihli.

4 — İstanbul - Selim Ağa Kütüphanesi, No: 567

91 yaprak, nesih yazı, hattatı belli değil, 788 H. (1386 M.) tarihinden önce yazıldığı sanılıyor.

5 — İstanbul - Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Kitapları, No: 1614

151 yaprak, nesih yazı, hattatı belli değil, 14. yüzyıl ortalarında yazıldığı tahmin ediliyor.

(Bak: M. Önder, Mevlâna bibliografyası, c. 9, p. 242, Ankara, 1974).

IV — Mecalis-i Seb'a : Mevlâna'nın farsça ve arapça söylediği yedi hutbesinden meydana gelen mensur eserdir. Abdülbaki Gölpınarlı tarafından türkçeye çevrilmiş ve 1965 yılında yayınlanmıştır. En eski nüshaları şöyledir :

1 — Konya - Mevlâna Müzesi Müzelik Eserler, No: 79

18 yaprak, nesih yazı, hattatı belli değil, 753 H. (1352 M.) tarihli.

2 — İstanbul - Selim Ağa Kütüphanesi, No: 567

91 yaprak, nesih yazı, hattatı belli değil, 14. yüzyılın ortalarında yazıldığı tahmin ediliyor.

3 — İstanbul - Selim Ağa Kütüphanesi, No: 568

30 yaprak, nesih yazı, hattatı belli değil, Cemaziülâhir 788 H. (1386 M.) tarihli.

4 — İstanbul - Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Kitapları, No: 336

44 yaprak, nesih yazı, hattatı belli değil, 15. yüzyılda yazıldığı tahmin ediliyor.

5 — Ankara - İİ Halk Kütüphanesi, No: 1242

68 yaprak, rık'a yazı, hattatı belli değil, 18. yüzyılda yazıldığı tahmin ediliyor.

V — Mektubât : Mevlâna'nın başta Selçuklu sultanları olmak üzere devlet ileri gelenlerine yazdığı 144 mektubun bir araya getirilmesiyle meydana gelen mensur eseri. Türkçeye Abdülbaki Gölpınarlı tarafından çevrilmiştir. En eski nüshaları şöyledir :

1 — Konya - Mevlâna Müzesi, Müzelik Eserler, No: 79

63 yaprak, nesih yazı, hattatı belli değil, 753 H. (1352 M.) tarihli.

2 — İstanbul - Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Kitapları, No: 1055

83 yaprak, nesih yazı, hattatı belli değil, 14. yüzyıl ortalarında yazıldığı tahmin ediliyor.

3 — İstanbul - Üniversite Kütüphanesi, FY 42.

51 yaprak, talik yazı, hattatı belli değil, 16. yüzyıl sonlarında yazıldığı tahmin ediliyor.

4 — İstanbul - Üniversite Kütüphanesi, FY 1286.

79 yaprak, nesih yazı, hattatı belli değil, 17. yüzyıl başlarında yazıldığı tahmin ediliyor.

5 — Konya - Mevlâna Müzesi Kütüphanesi, No: 2112

115 yaprak, talik yazı, hattatı belli değil, 18. yüzyıl ortalarında yazıldığı tahmin ediliyor.

Bu konudaki araştırmalar sürdükçe Mevlâna'nın eserlerinin bugüne kadar bilinmeyen başka en eski nüshalarının da bulunabileceğini göz önünde daima tutmalıyız.

HAZRETİ MEVLÂNÂ VE İNSAN SANCISI

Dr. Ağâh Oktay GÜNER

Değerli dinleyicilerim;

Hepinizi hürmetle selâmlayarak sözlerime başlıyorum. Başta Sayın Rektör Prof. Dr. Halil Cin olmak üzere bu kongreyi tertipleyen, emeği geçen herkesi teşekkürlerimle tebrik ediyorum.

Bizim o âli zâtın şahsiyetinden bahsetmemiz büyük cürettir. Ancak, kırık bir camın zerresi güneşi ne ölçüde aksettirebilir ise, huzurunuzda, O'nun sonsuz affına ve hoşgörüsüne sığınarak bazı hususları arz ve ifade gayretinde olacağım.

Hazreti Mevlânâ Celaleddin-i Rumi milletimizin iftiharıdır. Vatanımızın İslâm - Türk beldesi oluşunun mühürüdür. Dinimizin ışığıdır. İnsanlığın ümididir.

“Büyük mezarların üstünde büyük vatanlar vardır. Büyük ruhları olmayan insan toplulukları ne millet olabilir, ne de ebedi kalabilme imkânı bulabilirler. Ancak üzerinde büyük ruhların sevildiği topraklarda ebedi hayat ağacı yeşerir, gerçek hayat, gerçek saâdet tadılır. Onlardan mahrum topluluklar yeryüzünde âdetâ yetim yaşarlar. Büyük ruhu vatan toprağına karıştıranlar, milletleri ebedi yapanlar, mezarlarda ebediyetle kucak kucağıya yatanlar: Bunlar, Peygamberler, Veliler, Hakimler, Mütefekkir ve San'atkârlardır.”

İşte “Varlıklarıyla milletlere hayat ve ebediyet kazandıran büyük ruh”ların öncüsü hiç şüphesiz Hazreti Mevlânâ'dır.

O yalnız Balkanlardan İran içlerine değil, Pakistan'a, Hindistan'a kadar yayılan gönül ve irfan dalgalarının kaynağı olmuştur. Bugün Avrupa'da ve Amerika'da tanınmaktadır. Bakınız M. İkbâl bir beytinde ne diyor :

Pariak gönüllü Pir Rûmi

Aşk ve sarhoşluk kafilesinin rehberi

O'nun menzili, ay ve güneşten yüksektir:

O samanyolunu, kendi çadırının ipi diye kullanıyor.

Keşmirli Safyan ise :

Mevlânâ'nın Mesnevî-i Mâneviyesi

Yüz sene evvel ölene bile yeni hayat bahşeder... diyor.

Hazreti Mevlânâ eserlerini devrin kültür dili olan farsçayla yazdı. Bu sebeple Türklüğünü farkedemeyenlere :

Bigâne nezired merâ zin küyem

Der hûy-i şümâ hâne-i hüdmi cüyem

Düşmen neyem er çend ki düşmen rüyem

Aslem Türkest egerçi hindû güyem

Beni yabancı tutmayınız, ben sizin diyarınızdanım, sizin diyarınızda kendi ocağımı aramaktayım. Her nekadar yabancı görünüyorsam da yabancı değilim. Her ne kadar hindûce (Yani farsça) konuşuyorsam da aslım Türk-tür.

Diğer manzumesinde de Türklüğü methederek ırkının seciyesinden en esaslı çizgiyi yakalıyor. "Türk O'dur ki O'nun korkusundan köy haraçtan emin olur. Türk O değildir ki tamahkarlığı yüzünden her uğursuzun şamarını yer" manasındaki beyti şöyledir.

**Türk an büved kez bım-i O'deh ez haraç
eymen şeved**

**Türk an nebâşed ez tama sili-i her
kutsiz hored**

Hazreti Mevlânâ "Fih-i mâ-fih"inde Anadolu halkının şiiri sevdiği için şairlik yaptığını söyler. Kendisini sevenler şiiri sevdikleri ve O'nun şiir söylemesini istediklerinden dolayı şiir yazmış. Eğer Horasan'da kalmış olsaydı orada şairlik ayıp sayıldığından babası gibi, kendinin de ders ve vaiz verecek kitaplar yazacağını anlatır. Anadolu'da ise şiir hakimdir.

İnsan, "Allah'tan ki Horasan'da kalmamış, yoksa dünya edebiyatı öyle bir şiir şahikasından mahrum kalırdı. Fakat o şiiri, ele kalem alıp, düşüne düşüne kendini zorlyaya zorlyaya, kelimeler ve kafiyeleri evire çevire erişilen bir san'at telâkki etmedi." diyen müellife iştirak etmemek mümkün mü?

**Çün mest nistem nemeki nist der suhan
Zirâ tekellüfest edibîy-ü içtihad**

"Ne vakit ki serhoş değilim, sözümün tadı tuzu olmaz. Zira ediplik (yani kendini zorhıyarak san'at yapmak) tekellüften başka bir şey değil." Hiç şüphesiz burada ifade buyurdıkları serhoşluk ilâhi aşk ve vect halidir.

"Kafiye ve vezin bunlar üzüm bağının çitten duvarı. Harfi, sesi, sözü

birbirine vurup paramparça edeyim de seninle bu üçü de olmaksızın konuşayım.” (Fihî Mafih, Gölpınarlı tercümesi Syf. 251). “Ey ez el sultanı, şu beyitten, gazelden de kurtuldum. Müfteilün, müfteilün, müfteilün öldürdü beni.”

**Restem ezin beyt-ü gâzel ey şeyh-i sultân-ı ez el
Müfteilün, müfteilün, müfteilün kust merâ**

Hiçbir şair, kendini göklere çıkaran şiiri böyle bir oyuncak haline koymadı. Bu şairin şiirden daha kuvvetli oluşudur. O'nun şairliği şiire de sığıyordu.

O şiir sistemine hayatını “aşk”ı mihver yapmıştı. Aşk herşeyin üstünde görüp, onu yalnız kaşa göze değil, bütün kainatı kaplayacak güce kavuşturdu. Böylece insanlara “İnsan olmanın sancısını duyurma yolunda” engin bir muhabbet, sabır ve hoşgörüyle seslendi durdu.

Hazreti Mevlânâ'nın İNSAN anlayışı iki şekilde kendisini göstermektedir. Biri AKL'in ışığında düşünürken öbürü AŞK'ın kanadında uçarken...

AKL'in ışığında tanıdığı İNSAN; zavallı ve pek düşük bir yaratıktır. Hırslarının ve iştahalarının eseri olan âdeta bir hayvandır. Halleri ve huyları hayvanlarınkine benzer. Kibr'in hastası ve benliğinin esiridir. Bu manâda yeryüzü hayâ ile hayranlığı bilmeyen ve tanımayan hasta insanlarla doludur. Hazreti Mevlânâ'nın onlar hakkında kullandığı ifade yer yer ağır ve şiddetlidir. İnsana, zahmetle ve şefkatle fakat bedbin bir uslûpla baktığını görüyoruz.

İnsan'ı akl'ın ışığında bu türlü gören ve gösteren Hazreti Mevlânâ'nın, AŞK'ın kanadında uçarken bu defa, o'na bakışı tamamen değişiyor. Bu devresinde insan O'nun nazarında herşeydir. İnsan kâinatın kalbidir. Varlık kâmil şekliyle O'nda gizlenmiştir. O olmasa idi hiçbirşey olmayacaktı. Hakikat o'nun varlığı ile vardır. Allah'da varlığımız sırrına eren insanla beraber vardır. Varlığı Allah'dan ibaret gören ve İNSAN'ı da varlıklar arasında mümtaz mevkiine yükselten bu görüş bütün mükevvenât'a hususiyile İNSAN'a Hazreti Mevlânâ'nın VAHDET penceresinden bakışıdır.

Bu bakış içerisinde Hazreti Mevlânâ bütün mükevvenâtta bir ilâhî oluşu temaşa ediyor. Bu oluş O'na göre İNSAN'da kemâline erer. İlk cemâdât vardı. Sonra sıra ile Nebâtât ve hayvânât zühura geldi. En sonunda İNSAN âlemde görüldü. Bu basamakları birer birer aşan varlık, ASL'ı bakımından ALLAH'dan ayrı değildir. Cemat, Nebat, hayvan ve insan merhalelerinde birinden diğerine intikal ettikçe, VARLIĞ-I HAKİKÎ kendisini örten perdelerden de yavaş yavaş sıyrılıyordu. İNSAN'da varlık kendisini perdeleyen bütün örtülerden sıyrılmış ve kalb gözleriyle bakabilenler için en kâmil şekliyle İNSAN'da tecelli etmiştir.

Memuriyeti, misyonu bu olan İNSAN en kâmil şekliyle kendisinde tecelli eden MUTLAK VARLIK'a yani ALLAH'a ulaşmaktan başka bir şey olmayan asli görevinden gafil olunca, korkunç bir sefalet ve esarete düşmektedir. İman ve ibadeti aşk kavramının içinde birleştiren Hazreti Mevlânâ, ancak bunlarla insanın asli görevini yerine getirebileceğine ve dolayısıyla en açık ve kâmil şekliyle kendisine tecelli eden Mutlak Varlık'a ulaşır, O'nunla birleşeceğine inanıyor. Hazreti Mevlânâ'ya göre, görünüşte insan bir küçük âlemdir. Ama hakikatte Büyük Âlem O'dur. Görünüşte meyva daldan çıkmaktadır, lâkin dalın varlığı meyve içindir.

Hazreti Pir'in "Mesnevi"sinden nakledeceğimiz beyitlerin meâlleri bu tesbitimize cüret teşkil etmiştir :

İ N S A N

İnsan görünüşte cihanın fer'idir. Fakat sıfat bakımından insanı cihanın aslı bil! (C4 - 3766)

İnsan, zâhiren bir sivrisineğin tesiriyle muzdarip olur, fakat içyüzü yedi kat göğü bile kaplamıştır. (C4 - 3767)

İnsan, zâhiren şöyle böyle iş yapıyor görünür ama, onun batınında insanı yiyen bir arslan gizlidir. (C5 - 935)

Yani insanın hakikatı batınındadır. Niyazi-i Mısri Hazretleri de bu mânâya değinerek der ki;

**Sûrette nem var benim sirettedir madenim
Kopsa kıyamet bugün gelmez perişan bana.**

Görünüşte o yıldızlar, bizim varlığımıza sağlığımıza sebeptir ama hakikatte bizim batınımız gökyüzünün durmasına varlığımıza sebeptir. (C4 - 520)

Şu halde surette sen küçük bir âlemsin ama, hakikatte en büyük âlem sensin. (C4 - 522)

Görünüşte dal meyvenin aslıdır. Fakat hakikatte dal meyve için var olmuştur. (C4 - 522)

Şu halde görünüşte meyve ağaçtan doğuyor ama, hakikatte mânâ yönünden ağaç meyveden doğmadadır. (C4 - 524)

Kardeş biran için akl'ını başına al; Sende her an hazan ve bahar var. (C1 - 1896)

— İmanın zâtı (Özü) : Yüce bir nimet, büyük bir gıdadır. Ey imana sözle kanâat eden: (C5 - 287)

— Ecel kurdu sürüden teker teker kapmada

Şu sürüye bak hele, ne rahat otlamada! (C1 - 296)

— Ayna, Türke nazaran güzel bir renktedir. Zenciye nazaran o da zencidir. (C3 - 3440)

— Kızgınlıkla gönüllere ateş saldın mı, cehennem ateşinin aslı oldun gitti. Kızgınlığın cehennem ateşinin tohumudur, kendine gel de şu cehennemini söndür. Çünkü o bir tuzaktır. (C3 - 3488)

— Sana bir yerden töhmet gelse mutlaka zulmettiğin birisi mihnete düşmüş beddua etmiştir. (C3 - 3448)

— Gönülde yurt tutan her hayal, mahşer gününde bir surete bürünecektir. (C5 - 1793)

— Gönüle vuran, adamı gönül ehli yapan ilim, insana fayda verir. Yalnız tene tesir eden insana mal olmayan ilim yükten ibarettir. (C1 - 3447)

— Ne zulmüne yana yakıla coşarak bir tövbe ettin, ne ağlayıp sızladın. Ey buğday gösterip, arpa satan âdi adam. (C5 - 1830)

— Yürü kerh ve kötülerini az kına, takdirin hüküm tuzağına karşı aczini bil. (C1 - 3892)

— Hak ile oturup kalkmak isteyen kişi; Velilerin huzurunda otursun. (C2 - 2163)

— Velilerin huzurundan kesilirsən helâk oldun gitti. Çünkü sen, küllü olmayan bir cüz'sün. (C2 - 2164)

— Şeyh, Allah'ın nuruyla gördüğünden, önceden de sonradan da agâhtır. (C2 - 1567)

— Onlar yoksul değiller ki, ettiğin hizmetlere karşı teşekkür etsinler, minnet altında kalsınlar a müzevir!. (C3 - 3610)

— Sıcak da söylese, soğuk da söylese hoş gör ki, sıcaktan soğuktan (hayatın hadiselerinden) ve cehennem azabından kurtulasın. (C1 - 2056)

— Elini pirden başkasına verme! Onun elini Hak tutmaktadır. Senin akhın piri ise perde altında bulunan nefsin yanında bulunduğundan çocukluğu huy edinmiştir. (C5 - 737)

— Kutb'un zayıflaması, ten bakımından olur. Ruh yönünden değil, gemi zayıflar, Nuh zayıflamaz. (C5 - 2343)

— Madem ki mumsuz da aydınlık vermekte, mumun sönmesine neye fer-yâd ediyorsun? (C3 - 1877)

— Arifler ise; Başlangıçtan (önden) haberdardırlar. Sonu düşünme der-
sinden kurtulmuşlardır. (C5 - 4066)

— Ne mutlu o kişiye ki kendi ayıbını görür! Kim birinin ayıbını görürse
o ayb satın almır, o aybı kendinde bulur. (C2 - 3034)

— Faziletten de fodulluktan da sıyrıl, çırıl çıplak ol ki: Rahmet her an
sana ensin dursun. (C6 - 2371)

Feridüddin-i Attar'ın Mantıku't Tayr adlı kitabında şöyle bir hikaye var:
Padişahın bir maiyeti ile birlikte ava gidiyormuş. Yolda tazının gözü bir ke-
miğe ilişmiş onu yakalayıp almak istemiş, tazının tasmaından tutan uşak
onu kendine doğru çekmekte iken padişah bu hali görüverince “bırak gitsin,
bırak gitsin!” demiş. Bunun üzerine uşak tasmayı tazının boynundan çıkar-
mak isteyince de Padişah: “hayır, hayır çıkarma! biz verdiğimiz şeyi geri
almayız. Günün birinde o boynundaki tasmayı görür de nasıl bir kapıdan ay-
rıldığını belki anlar” demiş. İşte bu dünyada bulunan her şey her davranış
şahsa göre hakka gitmekten bizi alıkoyan bir kemik gibidir. Bu kemik şahsa
göre bağ bahçe, makam, mensıp, rütbe olduğu gibi, halka bilgili görünme
de, hatta kürsülerde minberlerde coşup konuşma da olabilir. Mevlânâ bu hu-
susta bu gibi kimselere “Ey manâ yönünde geceden daha sessiz olan, nice-
yedek nutkuna sözlerine müşteri arayıp duracaksın?” (C5 - 3/90)

— Aşk, kimseye niyâzı ve ihtiyacı olmayan Hakk'ın vasıflarındandır. On-
dan başkasına aşık olmak, geçici bir hevestir. (C6 - 971)

— Muratsızlık cennete klavuzdur. Ey yaradılışı güzel, “Cennet istenme-
yen, hoş gitmeyen şeylerle murada nail olmayışlarla kaplanmışır” Hadisi-
ni işit! (C3 - 4467)

— Bulutlar ağlamadıkça, yeşillik nasıl güler? Çocuk ağlamadıkça süt na-
sıl coşar? (C5 - 134)

— Âlem nimetlerle dolu bağ olsa, fare ve yılan yine toprak yer. (C5 - 301)

— Her selviyi hür bir halde sere serpe yücelten, derdi de neş'e haline
getirir. (C6 - 1742)

Mesnevi;

İşit, bu ney neler anlatıyor; dinle ayrılıklardan nasıl şikayet ediyor :
“Beni bir sazlıktan kestiklerinden beri, kadın erkek bunca insan feryadım-
dan inledi.”

Ayrılık acılarıyla parça parça olmuş bir kalb isterim; ta ki iştihak der-
dini serh edebileyim.

Ashından, vatanından uzaklaşmış olan kimse o vuslat zamanını bekler
durur. diyen ilk beyitle başlar.

“İşit” kelimesinden sonra ikinci mühim kelime “ney”dir. Ney, bir taraftan yazı yazan kalemdir ve aziz bir vasıtaadır. Diğer taraftan ney, erenlerin bir sembolüdür. Erenler, gerçi tanrı ile vuslattadırlar. Fakat bu vuslata ermeden önce, nice uzakların hicrânını ve nice ayrılıkların ızdırabını duymuşlardır. Veliler, ayrılık ızdırabını, bir ney gibi yanık seslerle söylerken, gaflette olanları uyarmak isterler. Bunun içindir ki ney, Mevlevî ayinlerinin sıcak feryadı olmuş ve nice gönüllere ilâhi aşkı duyurmakta yüce vazife görmüştür.

Bir de dünyada ve bir ten kafesinde olmak, Tanrı visaline engel bir hal içinde bulunmaktır. Tanrı ile bir olmanın sırrını bilip, bunun sonsuz yüceliğini idrâk etmişler için böyle bir engel elbette derin bir hicran ve özleyiş sebebidir.

Bunun içindir ki :

“Beni bir sazlıktan kestiklerinden beri, kadın, erkek bunca insan feryatından inledi.” diyen ney; evvelce bir neyistanda, bir sazlıkta bulunduğunu söylüyor. Bu, Allah’la aynı âlemde bulunmamızın hikayesidir ki, “Ben gizli bir defineydim, bilinmek istedim.” diyen yaradanın bu gizli definesinde bir mücevher, onunla aynı cevher olmak hâlidir.

Yaratılmışlar, yaradan’ın kendi güzelliğini görececek göz ve sevecek gönül aramasıyla zuhûra gelmişlerdir. Varlıklarda görünüş halinden önce “sen, ben” yoktuk. Yalnız “O” vardı. Her şey O’ndan ibaretti. Bugün bir ney gibi feryat eden insanda O’ndaydı. Zuhûra gelen her ruh, o âlemde Allah’ın : “Ben sizin Rabbiniz değilmiyim?” hitabına “Beli evet” demmişti. Bu deyiş ruhun ateş, hava, su, toprak, nebat ve hayvan şeklinde görünüp, insan olma macerasında ilk adımıdır. Ruhlar o “Elest” toplantısından ayrılarak kadın erkek bu âleme aktılar. Bir yandan da Tanrı güzelliğini görmeğe ve sevmeğe kaabiliyetli gözler ve gönüller oldular. Öte yandan ondan uzak düşmüş olmanın yarattığı en büyük ayrılığın acısına düştüler.

İnsanın aslına dönebilmesi yani Allah’a ulaşması iki şekilde olur : Eğer ömrün akışını tamamlayarak ölümle fâni olursa ömrünün bu şekilde akışından fazla bir şey kazanmış büyük bir yol katetmiş olmaz. Kendisinin bu âlemde ne olduğunu bilmediği için, onun öteki âlemdeki hâli de yine bir bilgisizliktir.

Fakat insan bu dünyada bir üstün insana rastlar, yani bir mürsid’in uyandırışı ile kendi cevherinin farkına varırsa, içinde duyduğu derin özleyişin kime ve nereye olduğunu anlamış olur. Allah’ı önce dış âlemde sonra içinde bulur. Tanrı varlığının insan içinde hissedilir hale gelmesine “tecelli” denir. Tecelliye eren insan, kâinâta Allah’ın görüşüyle bakan ve baktığı her yerde yine Allah’ı görme sırrına eren insan demektir. Bu hâl, insanın Tan-

rısıyla tekrar biliş tutması halidir. Fakat yüne de tam bir visal değildir. O kadar ki insan kemâl mertebesine erdiği zamanda bile kendi aslına daha tatlı bir özleyiş içindedir.

Ney, yani kâmil insan, Pir veya Mürşid, bunun için sazlıkların sırrını söyler. Halk içinde, insanların iyilerine de kötülerine de derin yakınlık duyar, büyük yakınlık gösterir.

Hazreti Mevlânâ'nın ten candan ve can tenden örtülü değildir. Lakin O'nu görmek için herkese izin verilmemiştir, bu gerçeğe ermek yani tende ilâhi ruhu görmek için tıpkı ney gibi toprağı ve suyu terk etmek ve yine ney gibi sinesi aşk ve ayrılık ateşiyle parça parça olmak lâzımdır, demesi bundandır.

Neyin sadâsı, vahiy gibi, ilham gibi ulvidir. Onun için sıcaktır. Alev gibi, ateş gibi yakıcıdır. Bu ateşi duymayan, bu ateşe değip onunla yanmayan kimse için tek çare yokluktur.

Bu yokluk, maddi varlık bağlarından kurtulup, bedendeki canı aşkın eline vermek kısaca nefsin heveslerinden ihtiraslarından yok olmaktır.

Üstün insan, olması arzu edilen, sancısı duyulan insan, baktığı her yerde, gördüğü her şeyde ilâhi hikmeti, ilâhi güzelliği gören insandır.

Kul ile Allah'ı arasına gerilmiş büyük perde yerler ve gökler değildir. Bu perde daha çok, nefsin kendisini Allah'tan ayrı bir varlık görmesinden meydana gelir. İnsan, ölmeden evvel ölmek sırrına yani nefsindeki kötülük, çirkinlik, hallerini yok etme olgunluğuna erdiği zamandır ki Allah'tan gaflet perdesi ortadan kalkar. İnsanı böyle bir olgunluk ve üstünlük seviyesine ulaştıran kuvvet de Allah sevgisidir. Gönül bu en büyük sevgiyle gölgesiz ve menfaatsiz olduğu zaman insandaki ilâhi kuvvetler, vücut ve madde kuvvetlerini mağlûp eder. İnsanın yalnız maddi hazları sevmesi şeklindeki dünya sevgisi, bütün geçici ve gösterişli güzelliğini kaybeder.

Ruh, Tanrı'ya yaklaşmaktaki benzersiz hazzı idrâke başlar.

Evet, ömrümüzün günlerinin geçtiğine üzülmeylem ki bunun sonu O'na ermek, O'nun visâline ulaşmaktır. Böyle olunca günlerimiz geçsin, ey en temiz, en güzel ve ölümsüz olan! Sen kal! Sen ki senden öncesi ve sonrası yoktur. Sen bizi bu öncesizliğin ve sonrasızlığın enginlerine alacak, bize senin gibi bir sevgiliye ulaşmanın saadetini lütfedeceksin.

Ve ey kâmil insan! Sen ki bu sırrı ve bu gerçeği biliyorsun bize yol göster! O en temize en güzele bizi ulaştıracak nur ve saadet yolunu bizim için ve âşikâr et!

Allah tarafından Tur'ı Sina'ya davet edilen Mûsa, orada heyecana gelip "Rabbim! bana kendini göster!" diye seslenmişti. Allah Musa Peygamber'e "Lenterâni" yani "sen beni göremezsin!" buyurdu.

Tanrı kelâmı, o manâya idi ki Mûsa'ya "Sen, sen olduğun müddetçe beni göremezsın. Ancak nefisini yenip benliğini yok ettiğın zaman beni görmem mümkün olacaktır. O zamanda gören sen olmayacaksın, ben olacağım. Çünkü o zaman sen bende olacaksın." demek istenmiştir.

Hazreti Mevlânâ, insan olarak yaratılmanın, şerefini, mes'uliyetini duydu, yaşadı ve eserleriyle anlattı.

O, hayvanlık derecesine inmesi veya daha da alçalması mümkün insan oğluna "Eşref'i Mahlûk", "Yaratılmışların en şerefliisi" olmasının yollarını gösterdi.

Bu yoldaki azmi, iradesi, gayreti her davranışında yeni bir ifade bulmuştur.

O'nun hedefi Hazreti Muhammed'in ahlâkıyla ahlâklanmaktır. Kur'an-ı Kerim'in Ahzab sûresinde (1, 2, 45, 46) Hazret-i Muhammed'e karşı gelen türlü hıziplerden, kâfirlerden ve münâfıklardan bahsolunur: "Ey Peygamber, Allah'dan sakın. İnkârcılara ve iki yüzlülere uyma. Sana Rabbinden vahyolunana uy. Ey Peygamber, biz seni, (İnsanlar üstünde) şâhid, müjdeci ve uyardırıcı gönderdik. Seni Allah'ın izniyle (Yine Allah'a) çağırın ve (İnsanları) nurlandıran bir ışık olarak gönderdik." buyrulur. Çünkü O, Resuller sultanı, bütün dünya bağlarından alabildiğine hür olandır.

Hazreti Mevlânâ, iman edenlerin bu ölçüye sahip olmasını işaret buyurur. "Benim hürlüğüüm de yine ondan nur alışımdan, O'na her bakımdan yakın olma talihine erişimdedir. Bu yüzdendir ki Hakikat-ı Muhammediyye nûriyle aydınlanan ben, hem hür hem de mesudum. Madem ki hürüm hiddet veya hışım beni hangi kudretle kendisine esir edebilir? Bende hakkın sıfatlarından başka sıfat yoktur ki hak'dan gayrısının esiri olayım." buyurur.

Yine O gönüller sultanı :

"Ben saman çöpü değilim. Ben hilmin, sabrın ve adaletin bütünleşmesinden, birikmesinden meydana gelmiş bir dağım. Nefis kasırgaları böyle bir dağı nasıl oynatabilir?

Nefsin ve hevesin öyle zıd, öyle aykırı rüzgârları vardır ki bu birbiriyle çarpışan rüzgârlara karşı koyamayanlar, ancak çerçöp kabilinden, zayıf ve dayanıksız kimselerdir.

Hiddet, şehvet ve ihtiras rüzgârları, ancak ve her an Tanrı divanında bulunmayan kimseleri dallarından kopmuş kuru yapraklar gibi yerlerde sürükler.

Bir vücud ki yüce dağlar gibi Allah yapısıdır ve Allah yapısı olduğundan hem farkında hem de Allah'a yakınlığının zevkinde ve şevkindedir. O vücudu ne hırs, ne şehvet, ne hiddet sarsabilir."

Hiç şüphesiz bu hale bu ruh ve iman kemâline gelmek kolay değildir. Bu bir sabır işidir. “Eğer sen karşılaştığın müşküllerden nasıl kurtulacağım diye endişedeysen, ilkin sabır yolunu seç. Çünkü sabır, kulbu, her dertten kurtaran anahtardır. Sonra dünyayı ve dünya lezzetlerini özleyip, Allah’dan gayrı olanlar için endişe duymaktan kaçın. Bu türlü endişelere karşı perhizli ol. Çünkü gönül ormanlarında fikirler, aslan; Endişelerse, yaban eşiği gibidir.”

Sabırla İmanın bağlantısını Hazreti Mevlânâ şu beyitlerle dile getirir :

“Sabır güzel hayallerle tatlaşır, çünkü herşeyden önce içinde bulunduğun sıkıntıdan kurtulma hayaline düşersin.

O kurtuluş ümidi içteki imandan gelir. İman zayıflığından da ümitsizliğe, iç sıkıntısına uğrarsın.

Sabır iman yüzünden baştaçı olur. Bundan dolayıdır ki, sabrı olmayanın imanı da yoktur.

Peygamber : “Tanrı, gönlünde sabır olmayana iman da vermemiştir.” dedi. (Mesnevi C II, S. 46)

Sabrı gerektirdiği için oruca bütün ibadetlerin arasında bir ayrıcalık tanır. (Fihi Mafih) de;

“Oruç insanı bütün zevklerin güzelliklerin kaynağı olan yokluğa doğru götürür Allah sabredenlerle beraberdir.”

Divan-ı Kebir’inde :

“Peygamber, oruç kalkandır, dedi. Ya, oklar atan nefsin önünde sakın atma elden kalkanı” diyerek orucu nefsi yenmek için önemli bir silah sayar. “Sabırla nefsin belini bük, o alçaktır, kötüdür, iyilik etmeye gelmez ona” derken kendi “Sabrımın zülfikâr’ım kıyı” olduğunu bildirir.

Mevlânâ Tanrı rızasını kazanmak için sabır ve şükür yolunu gösteriyor. Onca şükür nimettir. Nimete şükretmek nimetten daha hoştur. Şükür nimeti insanın gözünü doyurur, onu bey yapar. Bu suretle de yoksullara yüzlerce nimet bağışlamanın yolları açılır. “Sabır gamdan kurtulmak için anahtardır.”

Mevlânâ Mesnevi’de “Altın gümüşe bağlanmamalı”, “Uzlet köşeye çekilme ve dervişliğin faydaları”, “Tamah ve aşırı istekliliğin zararları” gibi tavsiye ve telkinlerde bulunur. Ancak bunları iyi değerlendirmek için eserin bütününe görmek lâzımdır. Nitekim;

Ayağın var, nasıl olur da kendini topal edersin,

Elin var, neye pençeni saklarsın?

Tevekkül ediyorsan çalışırken tevekkül et.
Önce ekini ek sonra Tanrı'ya dayan
"Çalışan kimse Tanrı sevgilisidir." İşaretini dinle,
Tevekkül gevşekliğine bahane olmasın buyuruyor.

Mevlânâ, "Dünya yani kötü dünya demek Tanrı'dan gafil olmaktır. Hal-
buki yemek, içmek, giyinmek, aile kurmak için çalışma dünyasının gereğidir.

Din yolunda sarfetmek üzere kazandığım mala, Peygamber "Ne güzel
mal" demiştir", buyuruyor.

Hazreti Mevlânâ "Söz"e büyük önem verir.

Sözün değerini sözden anlayan bilir,
Söz gökten inmiştir, alçak değil,
Sözü eğer iyi söylüyorsan bin söz değer,
Eğer iyi söylemiyorsan bin söz bir değmez.
Söz perdeden çıkınca onu duyabilirsin
Çünkü sözler Allah'ın sıfatlarıdır.

Mevlânâ tattığı, eridiği ve âleme bereket sunduğu ilâhi aşkla şöyle diyor;

Sen kandın (Nebat şekerinin) kaafı
Ben de leb-i talhın (Acı dudağın) lâmiyim.
Bu kaaf ve lâmdan "Kul" kelimesi yapılabilir.

Kur'an'da sık sık tekrarlanan "Kul" yani "Söyle" Allah'ın Hazreti Pey-
gamber'e hitabı ve risalet emridir.

Mümin, insan olma sancısını duyan kişi, kendi cinsinin refahı ve saadeti
için ömrünü harcamalıdır. Bilindiği gibi Hazreti Mevlânânın bu görüşü İkbâl'de de tekrarlanır. İkbâl hakikate hizmet karşısında sessizliği ve hareket-
sizliği hıyanet olarak görür ve hayatı tükenmez bir savaş olarak yorumlar.
Ona göre kıyıda yaşamak bir özürdür, kişi denize atlamalı, dalgalarla mü-
cadele etmeli, boğuşmalıdır. Çünkü mücadelede ölümsüz yaşamının sırrı
saklıdır. Hareketsizlik ölümdür, fakat yürekli olanlar yaşarlar.

Kötü şartlar, yanlış değerlendirmeler, idrâksizlikler müslümanları "Ka-
dercilik" adı altında hareketsizliğe ve pasifliğe itmıştır. Mevlânâ kaderin
bazı ölümsüz ve amansız hayal prensipleri getirdiğine inanmaktadır. Bu öl-
çüsünü şöyle açıklar : Her kuşun kanadı vardır, bu kanatlar onlara uçmala-
rını sağlamak için verilmiştir. Fakat bunları nasıl kullanacaklarına karar
vermek kuşlara bırakılmıştır. Atmaca onları öyle kullanır ki kendisini kral-
ların gözdesi yapar. Leş kargası ise mezarlıkta seker, leşlerin üzerine üşü-
şür ve böylece nefret kazanır.

Başka bir örnekle Mevlânâ şöyle anlatmaktadır.

Bir hırsız hakimın huzuruna çıkmış ve demiş ki :

“Bu hırsızlığı Tanrı için yapmıştım.”

Hakim şöyle cevap verir : **“Ben de sizi Tanrı emri ile cezalandırıyorum.”**

Mevlânâ'ya göre kadercilik inanç, mükafat ve cezayı mânâsız kılar. İkbâl de aynı felsefeyi öğretmektedir.

Rumi'nin İkbâl üzerindeki etkisi en fazla **“Cavidnâme”** adlı eserinde görülür. İkbâl şöyle der :

Kalbimdeki mabedi Rumi'nin mısralarıyla süsledim,

Onun büyüleyici gözleri ile ilâhi aşkın yüceliğinden zevk almayı öğrendim.

Virjil Dante'ye ne ise Rumi'de İkbâl için aynıdır. **“Cavidnâme”** de Rumi İkbâl'i yanına alarak uzaktaki uyduları gezer. Tarihi kişileri görüp onlarla konuşur. Şair ilk önce ay'a gider burada Rumi İkbâl'e Jehan dost adlı bir Hintli bilgin tanışır. Rumi Jehan dost'a insanlık için kurtuluş yolunun doğu ve batı kültürünün sentezinden geçtiğini söyler. Maalesef doğu ruh sağlığını ön plâna alıp maddeciliği ihmal etmiş, bu arada batı ise materyalizmle fazla haşır neşir olduğundan ruh sağlığını arka plâna atmıştır.

**“Doğu, Tanrı'yı söyleyerek, dünya işlerine eğilmeyi unuttu,
Batı, dünya keşmekeşinin içinde kendini kaybetti ve Tanrı'yı unuttu.”**

Aydan sonra şair rehberi ile birlikte Merkür gezegenine gider. Orada 19 ncu yüzyılın önemli kişilerinden Cemalettin Afgani ve Said Halim Paşa ile karşılaşır, Rumi İkbâl'i bu kişilerle tanışır. Şair bu arada doğu milletlerinin bilhassa Türk, İranlı ve Arapların batı metodlarını herhangi bir ayırım yapmadan benimsemek gibi büyük hatalar yaptıklarını anlatırken Afgani'de kominizm ve Emperyalizmin sakat taraflarını anlatır. Said Halim Paşa doğu ve batı'yı kıyaslar ve insanlığın selâmetinin doğu ve batı kültürlerinin sentezinde olduğunu söyler :

Batı'da akıl hayatın kaynağıdır.

Doğu'da hayatın temeli sevgidir.

Sevgi ile birleşen akıl gerçeğe tanışır

Ve akıl sevgiye durgunluğu getirir

Akl'ı sevgi ile birleştirerek

Uyan ve yeni bir kâinatın temelini kur.

20 nci yüzyılın büyük şark dili tarihi uzmanı Prof. Arberry Rumi ve İkbâl'e hayrandır. Şöyle der : **“Rumi, yediyüzyıl evvel dünyayı büyük bir kar-**

gaşalıktan kurtarmıştır, bugün Avrupa'yı kurtaracak tek şey onun eserleridir. İkbâl, Rumi'nin hakiki bir mürididir. Bu yüzden Avrupalılar onun çalışmalarından fayda görebilirler.

İnsanoğlu gaflette kalmamalıdır. Hazreti Mevlânâ : “Öyle gurura kapıldılar ki, inşaallah demeyi unuttular. Allah'ta onlara, insanlığın acizliğini gösterdi. “İnşaallah” demediklerini söylemekten maksadım, onların kalplerindeki karanlığı ve gafleti ifade içindir. Yoksa satıhta kalan “İnşaallah” deyişin kıymeti yoktur.

İnsan, Allah'ın kuvvetini O'nun vasıflarını bilir ve davranışlarını ona göre ayarlarsa bu, büyük yaratıcıyla birlikte iş görmek olur, Allah'ın yardımı böyle hareketlere ve böyle hareketlerdeki inancın derecesine göredir.

Kur'an-ı Kerim'deki “Vettekuu Fitneten...” Ayet-i Kerimesi hatırlanır : “Ey inanmışlar o fitneden sakınınız ki o yalnız zalimlere isabet etmeyebilir ondan mazlumlar da fenalık görebilirler.”

Gökten gelsin, yerden yükselsin, insanların başına her ne belâ gelirse bu haddini bilmemekten, Allah'ın hududunu tecavüze kalkacak kadar beşeri tevazundan uzak olmaktır.

“Sabır güçlüklerin anahtarıdır.” Hâdis (Essabru Miftah'ul Ferec)

Sırrını gönlünün derinliklerine ne ölçüde gömersen, muradına o kadar çabuk erersin. Resulullah: “Her kim sırrını saklarsa, tez vakitte muradına nail olur.”

O öylesine bir yaratıcıdır ki, “Hepiniz Cennetten inin” (K 11. 38) te dibi ile insanın cevherini, ululuğun en yüksek noktasından duygular ve kötü istekler (Şehvetlerin) in en aşağı mevkiine indirdi ise de, tekrar: “Bana karşı yücelik davasına girişmeyin, teslim olarak bana gelin.” (K XXVII, 31) Ayetinin kemendi, tam ve olgun çekmesi ile O'na ma'rifet selsebili nahiyesine gitmek üzere yol verdi. İnsan türünü yaratık ve varlıklara tercih ederek “Gerçekten de biz insanı en güzel bir surete sahip olarak yarattık.” (K. XCV, 64) şerefiyle özellendirip.

“Suretinizi de en güzel şekle sokmuştur.” (K. XL, 64) Ayetiyle süsledi.

Akl-ı cüz'î, akl'ın adını berbadetti, kötüye çıkardı. Dünya muradı, (Dünyaya aşırı tutkunluk) insanı muradsız, bedbaht bir hale sokmuştur. (C. 5. 463).

Sende gizli bulunan cüz'î bir akıl vardır. Ama sen cihanda bir kâmil akıllıyı ara. (C. 1. 2052).

Böylelikle senin cüz'î akl'ın, onun küllî akl'ı yüzünden küllî olur. Çünkü Akl-ı kül, nefse bir zincir gibidir. (C. 1. 2053).

Akl'ın varsa bile, başka bir akılla dost ol, görüş, danış. (C. 4. 1263).

Ahde vefa etme akılla olur, sen ise akl'ın yok a eşek değerli. (C. 4. 2288).

Dünya malı, zayıf kuşların tuzağıdır. Ahiret mülkü ise yüce kuşların tuzağıdır. (C. 4. 647).

Cüz'î akıl şimşek ve parıltı gibidir. Şimşegin parıltısı ile vahşet (Yabani hayvana) erişebilir misin? (C. 4. 3314).

Faziletten de fodulluktan da soyunda böylece her an sana rahmet ensin dursun... (C. 6. 2371).

Kudret huzurunda bütün âlem mahlûkların, iğne önünde gergef gibi acizdir. (C. 1. 612).

Akl'ı Mustafa'nın önünde kurban et. Hasbiyallah de. Yani: Allah bana yeter. (C. 4. 1426).

Hukemaya ve tasavvufculara göre mümin kişide akl-ı rahmanın ve akl-ı küllinin medet ve yardımı olmazsa, akl-ı cüz'î hemen nefsin rengine boyanır. O'nun tesiri altında kalır. Hazreti Mevlânâ bu konuyu şöyle açıklıyor : Sana ağlanmasını (acınmasını) istersen gözyaşı dökenele acı... Merhamete ermek istersen, zayıflara merhamet et. (C. 1. 822).

Gam görünce istiğfar et. Çünkü gam hâlikin emriyle geldi, ona göre davran. (C. 1. 836).

İnsandan, vehimden ve dedikodudan geç de Cebrail'in canının dayandığı denizin ta kıyısına kadar ulaş. (C. 4. 1888).

Madem ki canın sırrı, mahiyeti, insana hayrı ve şerri haber vermede... Şu halde, hakikatten kimin daha ziyade haberi varsa o daha canlıdır. (C. 6. 149).

Kim çok zalim ise, onun kuyusu daha korkunçtur. Adalet "Daha kötüye daha kötü ceza verilir." buyurulmuştur. (C. 1. 1310).

Dünya nedir? Allah'dan gafil olmaktır. Yoksa, kumaş, para, pul, kadın ve çocuk değildir. (C. 1. 983).

"Dün şehrin şeyhi güpegündüz eline bir lamba almış, çarşıda koşmakta idi.

Ona ne arıyorsun? dediklerinde adam arıyoruz, demişti.

Boşuna arıyorsun, biz aradık bulamadık dediklerinde,

İşte ben de o bulunmayı arıyorum."

RÜBAİ HZ. MEVLÂNÂ

“Varlığımdan ney gibi boşaldım.

Allah’dan başka bir şey bilmiyorum

Allah’dan başka beni tanıyan bile yok.” HZ. MEVLÂNÂ

“Tanrı bir kimsenin aybını örtmek isterse, o kimse ayıpların aybı hakkında ses çıkaramaz olur.” (C. 1. 816).

“Ütanmadıktan sonra istediğini yap.” HZ. MUHAMMED

“Haya elbisesini giyinen kimsenin, halk ayıbını görmez.” HZ. ALİ

“Susmak hikmettir ne çare ki bunu yapan da azdır.”

“İki çene arasındaki ve iki ayak arasındaki şeyi koruyana cennet için vekil olurum.”

“Selâmete kavuşmak istersen susmaya yapış.”

“Her sabah insanın uzuvları dile “Sus ki, sen dürüst olmayınca ten selâmet bulmaz, eğer sen istikâmet üzere olursan biz (hâpimiz) doğru oluruz.”

Büyük Allah, Kur’an-ı Kerim’inde (Yûnus S. 36, Necm, 28); “Onların bilgileri yoktur. Onlar yalnız zanna uyarlar. Zan ise, hiç şüphesiz hakikatı ifade etmez.” buyurur. Bu böyle olunca zan ve hayâl merkebiyle göklere koşmak ve arşa kanatlanmak nasıl mümkün olur?

Zan nedir, bilirsin! Çoğu işte iki veya daha fazla olur, şöyle zannediyorum ammâ böyle olması akla daha yakın geliyor, gibi sözlerle gerçeğin hangisinde olduğunu bilmediğini ve şüphe içinde bir tarafı seçmek zorunda kaldığını düşünürsün.

Ancak güneş doğduğu zaman nasıl bütün şüphelerin dağılır, onun aydınlığını ve onunla aydınlanan gerçekleri görürsün, tıpkı bunun gibi zanlara ve kıyaslara ihtiyacın kalmayacak olan günde sen de hakikatı göreceksin.

Bir gün, dünya hayatı bitip de gözler gerçeğe açılınca kendi ayaklarımızı bir küheylan sanıp, nasıl kendi vücut atımızdan başka bir şeye binmediğimizi hayretle ve dehşetle göreceksiniz. Anlıyacaksınız ki vehimleriniz, bâtil düşünceleriniz, yanlış duygu ve idrâkleriniz, yine hep o ağaçtan atlar gibi, sizi ömür boyu nasıl bir çocukluk yaptığımıza inandıracak bir açıklıkla karşınıza gelecektir.

İlim, eğer gönül nuruyla aydınlanıyor, Allah ilmi olma yolunda nurlanıyorsa sâhibine yâr olur. Fakat ilim, insanları o geçici vücutlarının esiri haline koyar ve vücudda yük olursa, böylelerinin çevresi evliyâ ile dolsa da, yine faydası yoktur. O sahte bilgilerin âlimleri, herbir veliye bir noksan bulup, kendi yükledikleri bilginin ağırlığı altında dünyadan ötesini göremez hale gelirler.

Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'in Cuma suresinde şöyle buyurur : “Kendilerine Tevrat gönderildiği hâlde onun gereğini yapmayanların hali, sırtına kitap yüklenmiş merkebin haline benzer. Allah'ın âyetlerini yalanlayanların durumu ne kadar kötüdür. Ve Allah zâlimleri hidâyete eristirmez.”

Böyle aydınlanmanın tek yolu ruhunu nefsinin vasıflarından kurtarmaktır. Onun için nefsini körlet, ona esir ve tâbi olmaktan kurtul ki, senin ay-nanda ruhunun sahibi olan en güzel görünsün.

Böyle bir gönül aynasında bütün peygamberlerin getirdiği bilgiler, hakikat ilmi ve irfân vâsıtasız, kitapsız, yardımcısız, hocasız görülüp bilinebilir. Yeter ki aynan saf olsun!

Hazreti Muhammed “Ümmetinden öyleleri vardır ki cevherleri ve himmetleri benimle müsterektir.” buyurur. Böyleleri gönülleri aynasında Hazreti Muhammed'in hakikati ışıldayan büyüklerdir. Cemiyet içinde mevkileri ve işleri ne olursa olsun, onlar büyük gönüllülerdir ki Hazreti Muhammed'in ahlâkıyla ahlâklanmış, O'nun taşıdığı ilâhi vasıflarla vasıflanmışlardır.

Yine Peygamberimizin “Ben onları hangi nurla görüyorsam, onlarda beni aynı nurla görürler.” buyurması bundandır.

İşte Hazreti Mevlânâ o mübârek bahtlılardandır.

Aziz dinleyicilerim;

(İnsan olma sancısı) her dem her nefes Allah'ın bizi insan olarak yaratmasının şükrünü edâ etmekle meyvesini verir. Mesele bu dünyaya (âdem) olarak gelen insanoğlunun (İnsan) olarak dönmesidir.

Bu yolda nebiler ve Peygamberler insanoğluna yardımcı olmak için vazifelendirilmişlerdir. Hak kitaplar ve Kur'an-ı Kerim hep insanoğluna ilâhi mesâjı vermek için gönderilmiştir.

Allah'ın velileri Hazreti Peygamberin nurunu, hakikatını kendi çağlarında, kendi şahsiyetlerinde yaşamış ve ifade etmişlerdir.

O'nlar arasında Hazreti Mevlânâ bütün eserleri, hayatı ifade gücündeki kudret ile fevkâlade müstesna bir mevkie sahiptir.

Her şeyin maddeden ibaret olduğunu iddia eden, siyasi modeller iflâs etmektedir. İnsanlık marksist ve kapitalist dünyada ne yazık ki saadet bulamamıştır. Rejimlerin yarattığı putlar dökülmektedir.

21 nci asra girerken dünya ve ahret huzurunu insanoğlu nasıl ve ne ile bulacaktır.

Maddi refah uğruna çevre, hava artık yaşama şansı tanımaz hale gelmiştir.

Hiristiyanlık dünyası kilisenin bütün gayretlerine rağmen islâm karşısında devamlı erimektedir. Avrupa Devletlerinde İslâm şimdiden ikinci din olarak kabul edilmiştir.

Burada bizlere, Türkiye Müslümanlarına çok ağır bir mesuliyet düşmektedir. İslâmı, velilerin, şahsiyetlerinde ifadesini bulan güzelliğiyle idrâk etmek ve yaşamak.

Allah'ın âyetlerini, Hazreti Peygamberin hâdislerini söylemek çok güzeldir. Ama onları hayata, hadiselere uygulamak çok daha güzeldir.

“**İnsan olma sancısı**” Müslümanın temel uğraşı olmalıdır. Çünkü İslâm, insanı en şerefli varlık yapan dindir. Çünkü İslâmın Peygamberi “**ahlâkı en gelişmiş hale getirmeyi**” amaç edinmiştir.

Düşüncem, sözüm, fiilim, işim, davranışım ve en önemlisi hayat telâkim “**İnsana yakışır mı?**” sorusu vazgeçilmez ölçümüz olmalıdır.

Yalan söylemek, insanların şeref ve haysiyetlerini lekelemek uğruna iftira etmek dedikodu üretmek, “**İnsan olma sancısından nasıbsız**” Hazreti Mevlânâ'nın ifadesiyle “**Eşek değerliler**”in işidir.

Kitap Kur'an'dır, Mesnevi Kur'an'ın âyetlerini daha iyi, daha açık, idrâklerimiz seviyesinde anlayalım diye kaleme alınmıştır. Hazreti Pir, onunla insanoğluna onu kurtaracak sancıyı vermiştir. “**İnsan olma sancısı**” beş vakit namazın sırrıdır. “**İnsan olma sancısı**” orucun gayesidir. Zekât, hayır, hasenât “**İnsan olma sancısı**” duyulursa ifâ edilir. Topyekün kulluğun saltanatı ancak insan olmakla, İslâm olmakla, mümkündür.

Hazreti Mevlânâ'nın, asırlardır bir iman, bir hikmet ve bir ilim büyüklüğü O'lan şahsiyetinin ifadesi eserleriyle insanlığa bu dünyaya ne için geldiğini, ne için var olduğunu, ne için yaşayacağını anlatıyor, öğretiyor.

O'nun sonsuz affına sığmıyor ve engin irfanından “**İnsan olma sancımızı**” diri tutmasını niyâz ediyoruz.

—————j

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RÛMÎ'DE HİKÂYE

Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU

Ben insanların maymunların gelişmesinden türediği sözlerine hiçbir zaman inanmadım. Ortaokul yıllarımda da, Lisede de, Üniversite de. Benim okul çağlarım genellikle lâikliğin dinsizlik olduğu temeline oturtulduğunda Türk insanına belli bir yön verileceği, Türkiye'nin ancak o yönde hızla medenileşeceği inancında harcanmış, heder edilmiş altın değerinde olması gerekirken bakırlaşma bahtiyarlığına bile erememiş çağlar oldu. Üniversitede okuduğum yıllarda epeyce bollaşmış bir inançsızlar inancına alışkın gençler bol bol bu maymun insan ilişkisini tartışıyor, birinciye, insanın atası olma onurunu vermenin hazzını yaşıyorlardı.

Onlara sorardım : “Mâdem öyle... neden hâlâ bir kısım ormanlarda yaşamakta olan maymunlar sıraya girip insan olamıyorlar? Neden bir kapısından maymun giren öteki kapısından insan çıkan entegre insan işletmeleri hâlâ yapılmadı? Üstelik bu geçiş ânında tek yönde düşünebilen, geniş düşünme yeteneğinden yoksun beyinler de üretilebilir, dünyaya kolayca hâkim olunması imkânı da elde edilebilir böylece?”

“O süreç durmuştur artık!”

Cevap, bu oluyordu. Ben yine soruyordum: “Pekâlâ... öyle olsun. O sizin süreç dediğiniz geçişme araştırmasını seçen kim, başlatan kim durduran kim? İnsan olma sırasındayken bekleyen maymuna kim, hangi güç : ‘Dur artık! Sen ve senden sonrakiler insan olmayacaksınız, maymun da gerek bu dünyaya’ dedi? Maymundan insan olan sonuncu maymun insana o bahtiyarlığı veren güç... nerde?”

Cevap... yok. Veya : “O bir tesâdüftür” oluyordu.

Bu soruları başkaları başka yerlerde başka kimselere de sormuşlardır muhakkak; aldıkları cevapların bundan başkası olabileceğini sanmıyorum. Çünkü tesâdüf dedikleri o belirsiz başıboşluk, inançsızlığın inancında bir temel taşıdır, hattâ oyun kağıtlarının jokeri gibi bir nesnedir, sıkışılan yere sıkıştırıp oyun partisinin kazanılmasını sağlar, o kullanımın dışında da hiçbir değer taşımaz.

İnsanın yaradılışının maymunlarla, tesâdüf denilen şuarsuzluklarla bir ilgisi bulunmadığını bugün artık televizyon döneminin çocukları bile biliyorlardır. Akıl almaz buluşların çağında yaşıyoruz, fakat maymunların ormanlarından gelen bir insan görünmedi şimdiye kadar; oralarda hiç kimse bir maymun hammaddeli insan fabrikası kurmayı düşünmüyor, hayvânat bahçelerinde hiçbir orangutanın insanlaştığı veya insanlaştırılabildiği duyulmadı.

Öyleyse, bütün zamanların en büyük meselesi olmuş, yine bütün zamanlarda da en büyük meseleleri bizzat kendisi oluşturmuş olan insanın, maymundan türemediğine göre, bir yaradılış sebebi olmalıdır. Çünkü insan, bir yaratıktır, onun, bir Yaradanı vardır. Yaradılan her canlı ve cansız gibi, tesâdüfen oluşmamış olduğu için, bir tek milimetresi şaştığı anda kendini yok edebilecek bir âlem nizâmının içinde görevlendirilmiştir, o âlemde bir küçücük çarktır. O şaşmaz nizâmın düzenleyicisi bu küçücük çarkı kendi özünden şuurlandırmış, yarattıklarının hiçbirine vermediği bir özelliği insana vermiştir: Düşünme, yapabilmek, konuşmak.

Böylece insan belli bir haberin habercisi durumuna getirilmiştir; o yaradılış haberini düşünecek, bulacak, konuşarak duyuracaktır. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin, çok kısaltarak söyleyebileceğimiz insan anlayışı budur. Fîhi Mâfih'de : “İnsan Tanrı'nın usturlabıdır” diyor. “Yalnız, usturlabdan anlayan bir müneccim lâzımdır. Terecinin veya bakkalın usturlabı olsa bile bunun onlara ne yararı vardır ve o usturlabla feleklerin ahvâlerinden, dönmelelerinden, burçlarından, bunların etkilerinden ve değişmelerinden daha bunun gibi şeylerden ne anlarlar? Binaenaleyh usturlab müneccim için yararlıdır. Çünkü, kendini bilen Allah'ı da bilir. Bu bakımdan usturlab nasıl feleklerin aynası ise, insanın bedeni de Allah'ın usturlabıdır. Çünkü Kur'an'da onun için : ‘Biz Âdem oğullarını aziz ettik’ buyurulmuştur.

Ulu Tanrı insanı kendinden bizzat bilgin, bilen ve bilgili kılmış olduğundan, insan kendi varlığının usturlabında zaman zaman Allah'ın tecellisini ve eşsiz güzelliğini parıltı hâlinde görür. O cemâl hiç bir zaman bu aynadan eksik olmaz.”

Bu söyleyişte geçen “usturlab” ve “Müneccim” sözleri üzerinde düşünülmemelidir. Ancak böylece insanın haberci olarak, yâni bir özel görevli gibi yaradıldığında duyuracağı ve yaradılmış olanlara ulaştıracağı haberin bir anlamı olacaktır. Batılıların dilinde mesaj ve misyon sözleriyle ifâdesini bulan, bizim haberci ve özel görevli dediğimiz durumda örnek ney'dir; neyin bitip tükenme bilmez inleyişine benzer bir yolda gidildiğinde yaradılış amacına ulaşılmış olacaktır. Çünkü Yaradan'ın yaradılış nefesi insanın özünde sürekli olarak esmektedir. Ney'i örnek alış, yapıldığı kamışın da bir yaradılmış olmasındadır. Kamışın özel görevi ney olup duyuruculuk aracı hâline gelebil-

mektir : “Ney dedi ki, uzun yıllar ayağım toprakta idi. Ansızın bir heves uğruna başımı kestiler. Bir zâlimin elinden dokuz yara aldım., ağırca yaralandım. Şimdi her nefeste, benden bir inilti geliyorsa çok görme!” dediği bir rûbâisinde Mevlânâ Celâleddin Rûmî, kendisinin de bir insan olduğunu bilmenin şuurunda, özel görevine ve yaradılış haberciliğine örnek seçtiği neye benzemek zorunda bulunduğuna inanır. Kamışlar arasından koparılıp seslendirilen ney gibi, insanlar arasında ayrıcalastırılan şâir ve düşünür ve sanat adamı veya o durumda olan herkesin özel görevini yerine getirmesini ister.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî şâirdir, düşünürdür, din adamıdır. Din adamlığı, düşünürlüğü ile şâirliği içinde erimiş olmasına rağmen hiçbir zaman yok olmamış, aksine şâirliğinin ve düşünürlüğünün özü yerine geçmiştir. Şiirlerinde bile zaman zaman kürsüsünde bir coşkun vâiz Efendinin anlatışlarını görebiliriz. Mesnevî’de bu yönü özellikle karşımıza çıkar. Meddahların anlatış biçimlerine yakın bir şiirli anlatış yoluyla bir çekirdek olayı, yan olaylarla besleye büyüte yaygınlaştırır, hissettirmek istediğini yeterince hissettirdiğini anlayınca döner, tekrar çekirdeği işler. Tıpkı bir pergel gibi, duran ayağı güvenilir bir direk olarak hiç bir zaman kopamayacağı İslâmın özünde, dönen ayağı duran ayağından kopmadan üyüzaltmış derece dönebilme yeteneği ve şuurunda, Tanrı’nın usturlabı ve ney’in iniltisi olarak haberini duyurur.

Anlatış, bir çekirdekle başlayan ve onu besleyici küçücük hikâyeler biçiminde gelişir. Bu hikâyeler çok defa halkın daha önce, daha başkalarından duyduğu bilinen, sıradan hikâyeler de olabilir, almaktan ve anlatmaktan çekinmez böyle hikâyeleri, hattâ özellikle böylelerini seçer, çünkü halkın anlayacağı halkın en çok duyduğu ve alıştığıdır; yeniyi bile eskiterek verir. Her yiğidin bir yoğurt yeyişi olduğu gibi her özlü sanat ve fikir adamının da kendine özgü anlatım gücü vardır; halktan olanı, halktan alarak halka verirken kendisi olabilmek..? Kolay değildir ve muhakkak büyüklük, ölçüsüz büyüklük ister.

Mesnevî’nin birinci cildindeki, hemen ilk sahifelerde göreceğimiz: “Padişahın Hasta Halayığına Âşık olması, Onu iyileştirmeye Savaşması” başlığını taşıyan hikâyeyi örnek gösterebiliriz. Bu hikâyede bir padişahın, pek sevdiği bir halayık - câriyesinin hastalığına hiçbir hekimin çâre bulamayışı anlatılır. Çâresiz kalan Padişah Allah’a yalvar yakar duâcı olur. Duâları o kadar içdendir ki Allah şifâyı göndereceğini belli eder ferahlıklar serper yüreğine; şifâ bir eren bedeninde gelecektir. Gelir. Halayığın hastalık sebebini hastasıyla başbaşa kalınca öğrenir. Halayık âşıktır. Kendi ülkesindeyken ve genç kızlığında hür iken bir genç kuyumcuyu sevmiştir mahallesinden, o gencin aşkıyla harâbdır. Hekim, hastasının nabzını tutmuş, şehir adları say-

miş, mahalle adları, meslek adları derken, halayığın heyecanlarından Kuyumcuyu bulmuştur.

Bu hikâyeyi İbni Sinâ için de anlatırlar. İbni Sinâ'nın bir hastasını iyileştirme yolu olarak ünlenmiştir. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'den önce başka şâirler de aynı konuyu işlemişlerdir. Mevlânâ'nın anlatış ve hikâye ediş tarzı onu ötekilerden ayıran özellikler taşır. Bu arada, çekirdek ve besleyen hikâyeciklerde ara yere sıkıştırılan fikirler, duyurulması için yaratılmış bir özel görevlinin şuurlu söyleyişleri ve haberini duyuruş özellikleriyle de ayrı bir değer kazandırır hikâyeye. Zâten Mevlânâ'yı alelâdelikten kurtarıp olağanüstülüğe götüren unsurların başında da bu anlatış hikâye ediş tarzı gelir.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî herkesin bildiği konuları alır. Bu konuları yine herkesin bildiği, bilebileceği yan konularla çevreler, ara bağlantılarını söylemek istedikleriyle pekiştirir, hiç ilgisi yokmuş gibi görünen bir teferruat konuyla akılda kalmasını istediği çekirdeği bütünler... Mevlânâ'da hikâye ediş bir romancının tipler ve konunun gelişimi üzerindeki bağlantılarla olan mecbûrî ilgisini canlı tutmağa yaramaktan çok, bir düşünürün düşüncelerini anlatmakta yararlandığı araç durumundadır. Hikâye kuruluşunu iki yolda giderir. Biri anlatımdır, şiiri seçmiştir bunun için. İkincisi kolay, anlaşılır, süssüz benzetmelerle hikâyeyi canlandırma ustalığıdır. Daha çok hakla konuşmasındaki benzetmeleri benimser. Halkın yaşama biçiminden koparılmış benzetmeleri sever. Mevlânâ'da bu halk yaşama biçimi, aralarından geldiği ve aralarına karışarak yaşadığı Türkmen yaşayışıdır.

Hikâye ediş şekli ise İslâmî anlatımın geleneksel çizgilerinin dışına çıkmaz. Herşeyden önce bir İslâm düşünürü ve yorumcusu olduğu için konuyu hikâye edişinde de İslâm ahlâkına bağlı kalır. Çoğu hikâyelerinde ahlâk dışı görünen anlatımlar ve benzetmeler, konunun açıklanmasındaki mecbûriyetler yüzündendir. Ayrıca bir erotizm düşünmek yersizdir. Erotizmin bayağılaştırılmasını hatırlatmak ise gerçeğin ifâdesi değildir, olamaz da. O tür anlatımların, sokaktaki ve kırdaki Türkmen yaşayışında yadırganmayacak aksine konuyu benimsetecek bir kolaylık sağlaması bakımından özellikle seçilmiş anlatımlar olduğu muhakkaktır.

MEVLÂNÂ'NIN DUYGUSAL ŞİİR SAN'ATI HAKKINDA BAZI DÜŞÜNCELER

Dr. Enver MAHMUT

Mevlânâ'nın şiirine bilhassa onun duygusal şiir san'atına ulaşmak için, önceden bu şiirin anlaşılmasını garip bir şekilde zorlaştıran kör inançların ayıklanması gerekir. Mevlânâ'nın geniş ve çok yönlü bir kültüre sahip olduğu herkesçe bilinmektedir. Bu kültür ise temelli ve derin felsefi kültürden ibarettir. Onun bilgiye ve bunu benimsemeye karşı olan hevesi, kuru ilimle ahenkli sanatı aynı şekilde ele alır. Bu ise onu bir amelî hazırlıktan değil de, evvelce var olan, hümanist ruhunun tutkusundan ileri geliyordu. Onun bu tutkulu işi hiç bir zaman durdurulmamıştır. Hatta yaşadığı devrin kitaplarından da bulamadığı ve hayatın kendisine ıstıraplar veren bilgilerin çilesini çektiği anlarda bile, onun aynı gayret ve tutkuyla çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu kültürün ve görgünün dışında Mevlâna olamazdı; diğer bir çokları gibi sadece hazır gülyağı sürülmüslere benzer kalırdı.

Şüphesiz ki dâhi bile olsa, bir yazar "kaostan" zuhur eden bir yaratık veya gökkubbeden inen bir tanrı değildir. Bir dâhi, belirli bir zaman ve mekânın, yani belirli bir âlemin müşterek güçlerinin sentezi ve temsilcisi olarak zuhur etmektedir. O, geleneğin ve bin yıllık belirsiz evrim eyleminin toprağından temiz ve aynı zamanda kompleks bir misal, daha doğrusu bir örnek olarak yükselen bir yaratıktır. Bundan dolayı onun özünü, kültürü benimsemesiyle karıştırarak, dâhi varlığıyla eserlerindeki özelliğinin, basit sözler ve bilimsel araştırmalar gibi zor ve yetersiz bir biçimde açıklanmağa çalışıldığı dikkati çeker.

Dünya kadar eski malzemeye yepyeni bir şekil vermesiyle, yalnız kendisine ait olan deyişi ve ahengiyle, görüşü ve düşüncesiyle özgün bir dâhi olmuştur; başlangıcı ve sonu olmayan Yaradan'da, aksini bulmuş yaratıcıdır Mevlâna.

Mevlâna'nın şiiri âşk şiiridir. Ve şiiriyle yeryüzünün, tabiatın güneş, ay ve yıldızların genellikle kâinatın ayniyetini tesbit etmiştir. Derunî ve coşkun bir şair olarak, güçlü sevgi ve bağlılık duygusunun, yani aşk ve tabiatın şiirini tasvir etmiştir. İnsanı gündelik maddî âleminden çıkararak manevî dün-

yaya götüren müzikle sema gibi iki estetik unsurun sonucundan kendisine kadarki büyük sofi şairlerden farklı olarak, mantıktan çok duygulara dayanarak yarattığı duygusal şiirine yeni boyutlar vermiştir. “Vücûdun pencere-leri” denilen işitsel, tadsal, kokusal, dokunsal ve görsel duygularının tüm tellerini (registre) katetmiş; sevinçleri ve ayrıca aşkın acılarını anlatmıştır. Şair, aşkı hayatın, düşüncenin, tarihin karmaşıklığına çerçevelemiş, aşka umulmadık tarifler yapmış; aşkı bir sanat, varlığı ise bir şart haline getirmiştir. Mevlânâ'nın duygusal şiirinin değeri onun egemen ruhsallığından, te-zadların etkiledikleri drammatizminden, gönül yoklamasının verdiği derinlik-ten, kaderin üzerine derin derin düşünmeye kalktığı tavrından, yeryüzü ve kainatın çerçevesinde tarihin cereyan eden enginliğinden gelmektedir. Mev-lâna'nın âşık telleri (registre), kendisine kadarki şairlerinkinden belki en geniş ve de en çeşitlisidir. Ve bu yüzden dünya edebiyatında en özgün (ori-jinal) şairlerden biridir. Mevlâna'nın aşkı sadece bir şarkı, bir ezgi değildir. O, derin derin düşünmektedir, bir kırıcı dramdır, fezânın büyük felaketidir, sevinç ve acıdır, pâklık ve güneş ışığıdır. Mevlâna için âşk tesadüfi veya sürekli bir ilgi değildir. O, evrenin ana ilkelerine, kozmik düzene bağlı bir ülkeye doğru yönelen ve ilahî vuslat denilen var olmamaya benzer bir tut-kudur. Şairin: “Gereğkten haberi olarak ölen âşıklar, Hak'kın huzurunda şe-ker gibi erirler, tatlı tatlı ölürler. Elest kitabında âb-ı hayat içerler de bir başka işveyle ölürler onlar...” demesi bu fikri doğrulamaktadır. Bu sevginin tutkusu uğrunda şair, kafa yetersizliği alçaklığı, yalanla sefahati, biyolojik durumun haddini aşmakta kabiliyetsizliği, gösterişler (zahiriler) peşinden koşusu, duygunun değeri pâklığına karşı ilgisizlik ve sakımmı reddetmekte-dir. “Cübbe ve sarıkla insan bilgin olmaz. Bilginlik, insanın özünde bulunan bir hünerdir” demiş ve yine “Sakalın çokluğu erkeği böbürlendirir, bu da insanı manen öldürür. Çok sakal sufilerin hoşuna gider. Fakat, sufi sakalını tarayınca kadar, ârif Tanrı'ya ulaşır. Kul ol da, at gibi yeryüzünde yürü, cenaze gibi halkın omuzuna binip de yükselmeye çalışma” diye ilâve etmiş-tir.

Mevlânâ'nın tüm varlığı, onun duygusal şiirine drammatizm ve tansiyon verici, bu şiiri insana yakın ve samimî kılıcı, sevgiden ötürü yüksek ülküsü, seçkin görüşü ile buna karşıt gerçek arasındaki yakınlığın uzlaşmayacak çarpışmasıdır ve bu karşılaşmadan doğan hayal kırıklığıdır. Mevlâna bunu, kendi hayatının güneşi saydığı, eşsiz dostu Tebriz'li Şems'i kaybettikten son-ra, isyan ederek yazdığı gazellerinin birinde: “Bir çimen ipliğiyim ve öyle kuruyum ki/Ayin çekmesine karşı ayaklandım/Hepimiz, hepimiz yalnız toz parçalarıyız/ Ki ateşe karşı, rüzgâra karşı, suya karşı, toprağa karşı ve beş duyuya karşı ve dört boyuta karşı ayaklandık” diye yanık mısralarla içini dökerek açıkca belirtmiştir. Şairin hayal ettiği âşk ruhsal hayatın eserleri-nin ayrılmaz koşullarından biridir. Hasımlıklara ve ölüme karşı siper olarak,

varlık savaşı için kurulmuş karanlık içinde bir ışık şerididir; gönüller arasında birleşmedir; güneşe doğru bir hedeftir. Hayat kırıklığının tüm cürufu, ümitsizliği, beyhudeliği, tatsızlığına rağmen Mevlâna'nın özünde aşkın saflığına tutku (hırs, heves) göze çarpmaktadır. Mesnevi'de kavramların doğrudan doğruya duyguların titreşmesiyle artistik bir şekilde birleştirilmesi imkânı bulunduğu takdirde duygusal şiirin soyut, açıklayıcı karakterinden söz edilebilir. Gerçek bir duygunun şahidi olan bir üzüntünün ve acının, aynı zamanda bir hayatın görüntüsü olarak şiiri okuyanları derinden etkilemiştir. Aşkın tabiata sığınması, eski manzaralı geleneğe kaydedilmemekte; daha önce mevcut olan aşkı hasımlık ve yalandan ayırmak ve bu duyguyu tamamiyle tabiatın sadeliği ile çerçevelemek için yapılmaktadır.

Tabiat Mevlânâ'nın şiirine enginlik vermektedir; içtenlik katmaktadır; aşka koruyucu bir muhit, iki kişiye yalnızlık veya birlik şansı, hayatın ana unsurlarına bir teşvik vermektedir. Mevlânâ'nın şiirinde gül bahçesi, Şam gecesi gibi karanlık, zülûf kokuları, uçan kuş, açan çiçek düşen yaprak, ağlayan gökyüzü, seher zamanı, iki denizin kavuştuğu yer, güneş kucağı, gece ayın yöresi, tan yeri ağarırken, gökyüzü, harman yeri toprak, kupkuru yer, balçık içi, havada zerrelere, denizde dalgalar, karakış ayları, güneşin Koç burcuna girdiği zaman, çiçeklerle dolu ova, dağlardan tatlı tatlı esen yel, bahçelerin yeşilliği, toprağı yumuşamış, uçsuz bucaksız ova gibi tabiat olayları veya unsurlarına bir sembol olarak bol bol rastlanmaktadır ki, bu unsurların her biri ruhun bir simgesi, izlenen düsturun dolaylı mesaj taşıyıcısıdır.

Gerçek aşkın çerçevesi tabiattır. O, seyircileri tahmin edemeyecekleri yalnız bir duygu ifadesinin tek uygun çevresi olmakla kalmaz, manzarası ile bir yücelik havasını, geçmişin yeniden doğuşunu ve miti yaratır. Tabiat unsurlarının devamlılığının aşk denizinin (döl yatağı, menşe noktası ve hakikat yani Tanrı olarak) sürekliliğine benzemesi, ışığın da güneşin (evrene ışık ve ısı veren) ezeliyetinden gelmesi, acı ve ölümün de tabii olmaları ve daimi bir hareketle birleşmeleri inancını ifade etmektedir. **“Ben bir denizim./ Kendi varlığı içinde taşan,/ Uçsuz bucaksız,/ alabildiğine geniş/kıyasız hür bir deniz.../ve öyle bir deniz ki,/eşi bulunmaz bir deniz olmuşum ben”** der Mevlânâ.

Şair aşk ahengini beşeri varlığına ana unsuru olarak saymaktadır. Bireysel talihlerin, varlık ve tabiatı yöneten bir düzeni ve kanunların çerçevesine alınmasının ferahlatıcı bir sonucu, hatta rahatlatıcı bir ağırlığı vardır. Mevlânâ'nın: **“Seviyoruz ve hayatımızın güzelliği o yüzden”** dediği mısramı hatırlarsak, sayın hocamız Mehmet Önder'in **“Sevmek, hereyi, her yaratığı sevmek ruhu olgunlaştırır, insana huzur verir.”** demesi de (s. 110 -111) bunu doğrulamaktadır.

Şairin ağlamadan karşıladığı ölüm, eninde sonunda, her doğana gözle-

ne kaçınılmaz bir sonuçtur. “Ben bedenden soyuldum, O hayalden soyundu/Şimdi, vuslat mertebelerinin burcunda salınmaktayım” diye geleceğe açıkça itaat etmesine, onu sükûnet ile karşılamasına rağmen, acımın doğrudan doğruya ifadesi olarak: “Gözyaşları dökerek gam bucağında sürünüyoruz/Veya Bir dert ki, ölümden başka devası yok”, diye bir buruklukla devam eder; Çünkü bir cennet vaadi bile kendisinin veya sevgilisinin kayboluşunu teselli edemeyecektir. **Divan-ı Kebir**’indeki tezatlarla karşı daha çok temayül eden Mevlânâ’nın, **Fihî mâ-fih**’te bunu oldukça hafiflettiği görülmektedir.

Mevlânâ’nın karamsarlığı ülküsel hevesin bir şeklidir. Batı karamsarlığı ile onun karamsarlığı arasında kısa ve özlü bir sınırlama yapacak olursak şu sonuca varabiliriz :

1 — Batı karamsarlığı aktiftir. Mevlânâ’nın ki ise kendine ve kendi âlemine dalmayı sever.

2 — Batı karamsarlığı bireylik ve uygarlığın etkenidir. Mevlânâ’nın ki ise bireyliğin sönmesine doğru bir ülkü, bir ihtirash aşk, ilâhî aşktır ve onun Tanrı dediği, doğanın birliğine yeniden dönüştür. Mevlânâ’nın: “Şu beş du-yudan, altı yönden/varımı yoğunu birliğe çek birliğe” demesi bu görüşü kanıtlamaktadır. Aynı fikri bütünlemek için Mevlânâ: “Şems’e kadar Sofiler hatta Ensari, Sanaî ve Attar gibi büyük ozanlar şiirlerinde ayrılıktan bahsetmişlerdir; bizim sözümüz birleşmek, karışmaktır. Öz burada bulunmaktadıdır.” diyen ayrılığın bütün şekillerini kanı ve canı ile hissederek söylemiştir. Böylelikle ölüm bir kavuşma, birleşme derken, O: “Biz bir su olarak akar ve geçeriz/Fakat şarap olarak kanındayız/Ayaklarımızı uzatarak toprak içinde kımıldamaksızın yatarsak da/Gemide yelkenler altında uzaklara özenmişler gibi/Biz gene de ebedi harekette bulunacağız” demesi ile insanlığın ölümsüzlüğüne inandığını ifade etmektedir.

Mevlânâ’nın şiirinde “Vücûdun pencereleri” denilen işitsel tatsal, dokusal ve görsel gibi beş duygu sık sık dile getirilmektedir. Şiirlerinde ateli bir öğretim şekli olarak kullanır bu duyguları Mevlânâ. Gönünün, aşkının duy-guları, antenleri olarak kullanır da “İşte gönül yurdumun kapıları” diye adlandırır bunları.

Şiir sanatı çizgisinden baktığımız zaman, tanımlamada bu duyguların tümü aynı derecede etkili ve etkileyici değildir. Eğer işitsel ve görsel duyguların düşünce ile esash bir ilişkisi varsa, kokusal, tatsal ve dokusal duygular ikinci derecedeki duygular olarak kabûl edilebilir.

Mevlânâ’nın duygusallığının kubbesi, ikinci derecedeki duyguları tamamı ile inkâr etmeksizin, işitsel ve görsel duygular dediğimiz iki sütûna dayandırılmıştır.

Mevlânâ’nın duygusallığında en az kullanılan duygu tatsal duygudur. İşi

en azından nazari seviyesinde alırsak, bu, şiir sanatının duygusu olmamalıdır. Buna rağmen tatma duygusu ile ilgili olarak: “Ey aşıklar, gelin/gelin ey iş erleri;/şarabın en tatlısı burda işte bakın” (Gelin de bir görün. A.K., s. 41) ve “Bizim dudağımızı emdiğin günden buyana/aklımda hep senin dudakların, ağzın”, veya “Artık şu dünyanın sensiz hiç tadı yok” (Gene ne oldu sana? A. K., s. 39, 40) mısralarında şiir sanatı bakımından bir vasıf olarak tadın mühim anlam taşıdığı görülmektedir.

Mevlânâ'nın şiirinde ikinci az kullanılan duygu kokusal duygudur ki, işitsel ve görsel duyguları gibi havaya bağlıdır. Nefes almakla duyduğumuz koku ruhun yakınlık veya uzaklığını göstermeksizin mevcut olduğunu ilân etmektedir. Mevlânâ'nın duygusallığındaki koku, kâh Tebrizli Şems örneğindeki gibi bir ruh olur: “Bu ne güzel bir koku böyle,/bu ne olmaktadır, güzel koku/Gül bahçesinden yoksa gelen o mu?/ Gece mi bu gelen, misk mi bu, amber mi bu?/Bu ne güzel koku böyle/ Bu ne güzel koku./O pazardan tazecik yoksa o mu geliyor,/Yoksa güzelimiz geri mi geliyor ne?” (Bu şiir ondan utanıyor, A. K. s. 27) veya; “Yollara sular dökün,/Bahçelere müjdeler edin,/Bahar kokuları geliyor, O geliyor, O/Ay parçamız, sevgilimiz, yârimiz geliyor.” (O geliyor O! A. K., s. 29), Kâh tam kendisidir. Meselâ: “Benim gönlümün kokusu/Yöresindeki topraktan gelir (Güneşe kulum ben, A. K., s. 90) der Mevlânâ.

Bir bellek duygusu olarak Mevlânâ'da koku bir arınmış duyu oluyor, ruh haşlanınca, kokusal özler bireyi dinlemek veya görmek için hazırlanarak şahsiyetin sübaplarını açmaktadır.

Mutlakiyetin canlanması herkesin yüreğindedir. Erkek kadın ilişkileri, bunların arasındaki sevimler, insanların birbirleri arasındaki veya insanlarla tabiat arasındaki ilişkiler olarak bütün sofi şiirlerinde olduğu gibi, Mevlânâ'nın şiirinde de ayrı bir yer almaktadır. Mevlânâ'da dokunsal duygu çeşitli yoğunluk dereceleri gösterir ve bunun sonucu olarak ayrı değerler ve yorumlar kazanır. Sakinleştirici dokunmadan yüreğin arzusunu harekete geçiren dokunmaya kadar, kucaklamalardan fizikî enerjinin bütünleştirici ifadesi olan öpüşe kadar Mevlânâ'nın dokunsallığı değişken bir yükseliş gösterir “Gurbet elde üşüdük kaldık/Selâm ver, hatırımızı sor, kucakla, ısıt bizi,/ Bize kırmızı şarap sun” demekten “Ne güzel geceydi dün gece, ne güzel geceydi; Onunla sarmaş dolaş, dudak dudağa/Talih kapısı ardına kadar açık,/ Güneş kucağımızda” (Dün gece, A. K., s. 37) der de “Bizim dudaklarımızı emdiğin günden bu yana/aklımda hep senin dudakların ağzın” (Gene ne oldu sana? A. K., s. 38) diyene kadar yükselir. Ve nihayet “Âşıkların kanı hiç eskimiyor, unutulmuyor/âşıkların kanı nasılsa hep öyle kalıyor/Hep öyle taze, sıcak” diyerek âşıkları yüceltir.

Mevlânâ, işitsel evreni sönük, sakin, gürültüsüz, güçlkle işitilebilen, fi-

sıltılarla hıştıltılar, iniltilerle uğultular, kısaca dünyayı bir hayal olarak anlamakta ve hayâl dünyasını tatlı ve pasifliğine uyan seslerle vasıflandırmaktadır. Hassasiyetin kaydettiği seslere boyun eğmesi, Mevlânâ'nın deyiş sanatının bir başka sofîyâne unsurudur. Aynı olayı 14. y.y. da Balkanlarda Ortodoks Hristiyan dininde başgösteren isichazm (isihazm) akımında da görmek mümkündür. Mevlânâ'nın yalvarıcı sesi **Gel, Gelin** leitmotivi bir icra amblemidir ki bunu yaratık ancak işitsel yolla yalvararak yapabilmektedir. Buna misâl olarak Mevlânâ'nın "**Genel gel**" (s. 102) adlı dörtlüğü ile "**O kapa-pıyı kapa**" şiirini hatırlamak kâfidir. **Gel, gelin** eylemleri ile çağrılan/çağrılanlar, sevgili/sevgililerdir. Tanrı'nın ayıması olan Tebriz'li Şems'dir veya türlü inançlar taşıyan, fakat dinsiz olmayan "Tanrılaşmış" insanlardır. Bu yüzden işitmenin en mühim talihi yoklukta var olmaktır, yani Tanrı'yı tanı-maktır.

Tanıma ve tanıma hevesinin sembolü olan gözler, görmek sureti ile evrenin algılanılmasını ve tasarlanılmasının önemini ortaya koymaktadır. **Göz** ismi en çok kullanılan terimler arasında birinci yeri tutmaktadır. Buna **görmek** ve **görme** sözlük ailesine ait **bakış, bakmak** terimleri de eklenmektedir ki hepsi birlikte sıklık bakımından en üst seviyede kullanılmaktadır. Mevlânâ sözlüğünün geniş alanında evrenin yansımaları şu üç karakteristik yöne (seyre dalmak, düşünmek ve bakışın) aynı manzarasına gidip gelmektedir ki bunun sayesinde doğumla ölüm, ışıkla karanlık, siyahla beyaz, yakınlıkla uzak bir olmaktadır. Bakış seyre dalmak yoludur ki bunun sonunda bâsır (görme duygusu) ortaya çıkmaktadır.

Eğer belirlemek nesne ile ilginin birinci nişanı olursa, bakmak nesne ile bakıcının aynıyetini tesbit edinceye kadar bir yoldur; Bakış ise bu iki özlü-ğün müşterek birliğidir, bunların geçişmesidir. Bu bakımdan **Senin gözlerin-le yüzünün güzelliğinden/ Nem olarak aydın/Yanıyor ruhumun gözü** (ruhun gözü) çok anlamlıdır.

Mevlânâ'nın **göz, görmek** ve **bakış** ile ilgili yüzlerce mısra vardır ki bun-ların hepsini bir bildirin içine sığdırmak imkânı yoktur. Bundan dolayı bu konu ile ilgili mısralar için A. Kadir'in **Bugünün diliyle Mevlânâ**, (4. baskı İstanbul, 1966) adlı değerli kitabının 21, 22, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 38, 39, 40, 41, 48, 49, 50, 53, 61, 62, 66, 70, 80, 82, 85, 86, 87, 97. sayfalarına bakınız.

Sonuç olarak şunu da belirtmek istiyoruz ki Mevlânâ'nın duygusal şiir sanatında **gönül kulağı, gönül kokusu, gönül gözü** ve bir de sonuncunun eş anlamdaşı olan **can gözü** deyişleri sık sık kullanılmaktadır. Vücûdun bu or-ganları benzetmelerle ruhu tanıma melekeleleri için cisimlendirilmişlerdir.

Mevlânâ'nın kafiyesi genellikle hayret verici bir sözlük zenginliğine da-yanmaktadır. Her söz şiirinin mükemmelleşmesine bir şey katmaktadır; her

mısra da gerçekten, geçiveren modülasyonlarla duyulan ve anlatılan şahsi coşkunkluklarla doludur. Mevlânâ ile ruh, belirli üslûp kurallarını aşarak derin bir psikolojiyi katetmektedir. Sözler sadece tannanlık veren bazı sıralamalar için kuru malzeme olarak değil, heyecan ve duyguların hakiki yardımcıları olarak kullanılmaktadır. Mevlânâ'nın eserini güzelleştiren bir şey var ise, bu da onun orijinal benzetmelerle zenginleştirdiği dilidir. Şiirinin vezni, ölçüsündeki yeni ahenk, şairane (poetik) figürler ve usûller, Mevlânâ tarafından artistik etkiler elde etmek amacı ile büyük bir ustalıkla kullanılmıştır.

HAZRET-İ MEVLÂNÂ VE YUNUS EMRE

Şefik CAN
Emekli Albay

Çok sevdiğimiz büyük şairimiz, ilâhileri yüzyıllardan beri toplantılarda okunup duran, milyonlarca mü'mine mânevî zevkler, heyecanlar veren Yunus Emre Hazretleri de Hazret-i Mevlânâ'nın çağdaşıdır. Bu iki büyük insanın en belirli vasıfları İlâhî Aşkta birleşmiş olmalarıdır. İkisi de Türk milletinin nadir yetiştirdiği gönül, aşk ve imân erleridir. İkisi de aynı yolun aşık-larıdır. Her ikisi de gönüllerine akseden ilâhî hakikatleri, biri Farsça, öteki Türkçe ifade buyurmuşlardır. Bu mübârek kişilerin dilleri ayrıdır ama, kan-ları, canları, gönülleri birdir. İlâhî aşkın tesiriyle birisi deryalar gibi coş-muş, köpürmüş kabına sığamamış, öteki, derin ırmaklar gibi çağlamış ak-mış, bir yerde duramamış. İkisi de gerçek sevgiliden ayrı düşmenin acısını, ızdırabını terennüm etmişlerdir.

Birisi : “Şu neyin neler söylediğini can kulağıyla dinle, o, ayrılıklardan şikâyet etmektedir.” Ney hal diliyle diyor ki : “Beni kamışlıktan kestiklerin-den beri feryadımdan, duygulu olan erkek de, kadın da inlemekte, ağlamak-tadır.” diye neyin feryadında, ayrılığın şikâyetini ifade buyururken, öteki, dertli dolabın iniltisinde, bu ayrı düşmenin acısını anlatmaya çalışır :

**Dolap niçin inilersin,
Beni bir dağda buldular,
Dolaba lâyıık gördüler...**

**Derdim vardır, inilerim,
Kolum, kanadım kırdular,
Onun için inilerim.**

Mevlânâ da, Yunus da aynı asırlarda yaşamışlar, aynı duyguları duy-muşlar, aynı acı ile sızlanmışlar, aynı neş'e ile, aynı aşkla şiirler söylemiş-lerdir. İnsandaki sırra varmak, bu suretle, kendilerinde gerçek varlıklarını bulmak için gayret sarf etmişlerdir.

Her ikisi de, siyâsi ve içtimâî yönden Anadolu'nun perişan ve karışık bir devrinde yaşadıkları halde, yaşadıkları zamanın kötülüklerinden, idaresiz-

liklerinden hiç bahsetmemişlerdir. Çünkü onların gözleri, üzerinde yaşadıkları dünyaya dönük değildi. Onların gözleri, ic aleminin derinliklerine dalmıştı. Bu sebeple, bu ermiş kişiler, bütün hayatları müdetince, gölge varlıklarının yaşadığı yurtları değilde, asıl vatanlarını, geldikleri yeri düşünmüşler, beden zindanından kurtulmanın çaresini aramışlar, gerçek sevgilinin özlemi ile şiirler söylemişlerdir.

Gönülleri, duyguları bir, aşkları, imanları bir olan bu iki büyük Hakk aşğının dilleri de bir olsaydı, ne hoş olurdu? diye düşünenler var, yani, Mevlâna da şiirlerini Yunus gibi Türkçe söyleseydi, ne iyi olurdu? diye temenide bulunanlar da var. Hatta, bu hususta bilgisizliklerinden ötürü, Mevlâna'ya dil uzatanlar da görülmektedir. Herkes görüşünde, düşünüşünde serbesttir. Hiç kimseyi fikrinden ötürü, kınamaya hakkımız yoktur. Ancak, hemen şunu arz edeyim ki; eğer Mevlâna, Yunus gibi şiirlerini Türkçe söyleseydi, Mevlâna olamazdı. Âşık Paşa gibi bir şair olarak tanınır, şiirleri, oğlu Sultan Veled Hazretlerinin Türkçe şiirleri gibi sönük kalırdı. Hatta denilebilir ki : Mevlâna ömrünü medreselerde Arapça ve Farsça yazılmış kitaplar arasında geçirdiği ve kendisi Belh'te konuşulan Şark Türkçesi ile konuştuğu için, dili de, halk arasından gelen ve Türkmen şairi olan Yunus gibi bize munis gelmezdi. Dolayısıyla Mevlâna, Türkçe şiirleri ile Yunus derecesinde bile bir şair olamazdı.

Ayrıca 13. asır Türkçesi, 16. asırda Bakî'lerin, Fuzûlî'lerin kullandıkları dil kadar, Arapça ve Farsça kelimelerle zenginleşmiş, işlek bir dil değildir. Bir mânâ deryası olan Mevlâna, derin fikirlerini, coşkun duygularını, 13. asır Türkçesi ile ifade edemezdi. Bu konuyu daha iyi anlayabilmemiz için şöyle bir misal akla gelir. Hint şairi Rabindranath Tagore (1861 - 1941) şiirlerini İngilizce yazmasaydı, yahut İngilizceye çevirmeseydi, yalnız kendi memleketinde bir Hint şairi olarak tanınırdı da, cihanın tanıdığı ve sevdiği Tagor olamazdı. Bu hususta bir fikir edinmek için, Hazret-i Mevlâna'nın o zamanın Türkçesi ile yazılmış bir şiirini alalım :

**Geçinen ağlan sen bize gel gel
Ay beyi sensin gün beyi sensin
Dağdanen dağdan hey geze gel gel
Bi meze gelme, bâ meze gel gel**

(Ey ağlayan, vaz geç ağlama, sen bize gel, bize gel, dağlardan geze geze... Eğlene eğlene, gel, gel... Ay beyi de sensin, gün beyi de, Zevksiz, neş'esiz değil, sen bize meze ile gel...)

Nitekim Sultan Veled Rubâbnâmesinde samimi olarak kendi Türkçesini yeter bulmadığını yazmaktadır :

**Türkçe bilseydim ben ideydim sıza
Bildiraydım sozla bildüğümü
Sırları kim geldi Tanrı'dan biza
Bildıraydım ben size bildüğümü**

Bu konu, bahsimizin dışında olduğu için, üzerinde fazla durmak istemiyorum. Yukarıdaki iki örnekten de anlaşılacağı gibi Hazret-i Mevlâna şiirlerini Yunus Emre gibi Türkçe söyleseydi Yunus şiirleri gibi bize hitap etmiyecekti. Çünkü Mevlâna'nın Türkçesi yukarıda yazıldığı gibi "Şark Türkçesi" idi. Halbuki Yunus'un Türkçesi Anadolu'da yerleşen Türklerin dili, Oğuz Lehçesi denilen "Garb Türkçesi" idi. Türkmençe adı da verilen bu lehçe Anadolu'ya yerleşmiş, yerli lisân olmuştu. Zaten o devirlerde İslâm bilginleri, şairleri eserlerini Arapça ve Farsça yazıyorlardı.

Bazılarının sandıkları gibi Yunus ümmî yani okuma ve yazma bilmeyen bir kişi değildi. Bektâşî ananesine göre onun bilgisiz, bir köylü olduğu rivayeti de yanlıştır.

Bu hususta en salâhiyetli bilgin merhum Profösör Fuad Köprülü "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" adlı eserinde aynen şunları yazmıştır : "Yunus Emre, eski tarihlerin bütün hikâye ve rivayetlerini, ananelerini, zamanın ilmi ve felsefî telakkilerini, sistemlerini tamamiyle bilir. 'Saltanat-ı Süleyman', 'Hazine-i Feridün', 'Genc-i Nusirevan' ve saire İslâmî ve İrânî ananelere, Enbiya tarihinin tekmil safhalarında, Hallâc, Zünnûn ve saire gibi büyük mutasavvıfların menkıbelerine, o devrin ilmi ve felsefî sistemlerine dair Yunus divanında yer, yer belîğ işaretler vardır. Onları gördükten sonra, Yunus'un ümmiliği hakkındaki ananenin hiç bir zaman tarihî bir hakikat sayılamayacağı büsbütün anlaşılır." (İlk Mutasavvıflar. Sahife 252).

Bektâşî ananelerindeki gerçeğe uymayan rivayetler ve Yunus'un şiirleri arasında göze çarpan bazı mısralar, Yunus'un ümmî olduğu görüşünü yaymıştır. Lâf ebesi olup, mutasavvıf geçinen, gönül kitabından okumak gerek diyerek, kitap okumaktan kaçınan ve kendilerini Yunus'a benzeterek kitap okuyanları hor gören bazı kişiler tarafından bu ümmî oluş rivayeti benimsenmiştir. Onlar, Yunus'un Divan'ından ezberledikleri şu mısra ve beyti belge olarak ileri sürerler :

Ne elif okudum, ne cim, varlığındadır kelecim,

(Allah'ım, ben ne elif okudum, ne de cim... Benim düşüncem senin varlığındadır.)

**Yunus Emre'm oldu fakir, ecel öksesini dokur,
Gönül kitabından okur, eline kalem almadan.**

Bu kişiler, Yunus'un kişiliğini, anlayamadıkları için kelime üstünde takılıp kalmışlardır da, Yunus'u ümmî sanmışlardır. Yunus ilmî nasıl anlıyor?

İlim, ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir,
Sen, kendini bilmezsin, ya nice okumaktır?

Kendini bilmek, Hakk'ı bilmek demektir. Hakk'ı bilen kişi de kendi yokluğunu idrak eden kişidir. Böyle bir kişi, ilmi, kitabı ne yapsın? Yunus'un okuma yazma bilmediğini ifade eden beyitlerini bu yönden düşünerek anlamaya çalışmalıdır. Yoksa, tefsîr, hadîs, tasavvuf, tarih, kozmoğrafya bilgilerine vakıf, şiir tekniğini bilen, hece vezni kadar aruz veznini de muvaffakiyetle kullanan, bir kişiyi ümmî saymak gülünçdür. O'nun Farsça da bildiği hakkında bir fikir edinmek üzere Sâdî'den nazmen tercüme ettiği bir şiirinden beytler alalım.

Şîrâzlı meşhur Şeyh Sâdî'nin (Vefatı : 1292) külliyyatının Tayyibat bölümünde (sahife 15) bulunan ve on beyitten ibaret gazelinden Yunus Emre Hazretleri'nin manzum olarak tercüme ettiği bir iki beyti aynen alalım :

— Sâdî —

ارجان برون نیاسده جانانت آرزوست
ز تار نا بریده و امانت آرزوست

(Sen canını vermeden cananı arzu ediyorsun. Hristiyan rahiplerin bellerine bağladıkları 'zünnâr'ı kesip atmadan imânı arzu ediyorsun.)

— Yunus —

Sen, cânından geçmedin canan arzu kılarırsın
Belinden zünnâr kesmeden imân arzu kılarırsın

— Sâdî —

چون کودگان که دامن خود اسب کرده اند
دامن سوار گشته و میدانست آرزوست

(Kendi eteklerini at edinen çocuklar gibi sen de eteklerine binmişsin meydan arzu ediyorsun.)

— Yunus —

Tifl-ı narest egibi eteğin at ediniüp
Ele çevgân almadan meydan arzu kılarırsın.

Ümmî bir kişi nasıl olur da Sâdî'nin bu beyitlerini tercüme eder? Sâdî'yi okuyan elbette Farsça şiir söyleyen meşhur şairleri okumuştur. Eğer Yunus ümmî olsaydı da, Mevlânâ, Attâr, Senâî gibi büyük İslâm mürsitlerinin

eserlerini okumasaydı, Yunus Emre olamazdı. Bu bir gerçektir ki, Yunus aynı duyguları paylaştıkları Mevlânâ'yı çok sevmiş, onun şiirlerinden iktibaslarda bulunmuştur.

Nitekim, Profesör Fuad Köprülü merhum da : “Yunus’un sofiyane telakkileri bütün o devir Anadolu şair mutasavvıfları gibi, Celâleddin-i Rûmî’den alınmıştır.” demektedir. (İlk Mutasavvıflar. Sahife 261). Yunus’un kendisi de bu hakikati ifade etmektedir :

**Mevlânâ Hüdâvendigâr bize nazar kılalı
Ânın görklü nazarı gönlümüz aynasıdır**

demekte ve Mevlânâ ile buluşmasından büyük bir zevk-i mânevî içine girdiğini ve mânen gözünün açıldığını haber vermektedir. Mevlânâ ile Yunus’un buluşmaları her halde Yunus’un gençlik zamanına rastlamış olması gerekir. Çünkü, Yunus Emre Hazret-i Mevlânâ’dan 47 sene sonra vefat etmişti. Yunus Emre hakkında Sipehsâlâr da, Eflâkî de hiç bir şey yazmamışlardır.

Yunus, kendisi divânının bir kaç yerinde Mevlânâ’dan bahsetmektedir. Meselâ 16 beyitten ibaret olan ve aruzun (Müstef’ilün Feülün Müstef’ilün Feülün) ölçüsüne göre yazılan bir şiirinde, cihanın fânî olduğunu ve bütün tanınmış, peygamberlerin, velîlerin, padişahların dünyadan göçtüklerini anlatırken bir beytinde :

**Fakih Ahmed Kutb-üd-dîn, Sultân Seyyid Necmeddîn
Mevlânâ Celâleddin, ol kutb-i cihan fânî**

diyerek Hazret-i Mevlânâ'yı velîlerin kutbu olarak tavsif ediyor. Bu beytin birinci mısrasında adı geçen Fakih Ahmed Kutb-üd-dîn Sultan-ül-Ulemâ'nın dervişlerindendi. “Seyyid Sultan Necmeddîn” ise, Mevlânâ'nın babasının şeyhi ve “Kübreviyye” tarikatının kurucusu Necmeddîn-i Kübrâ Hazretleridir. Elbette İslâm mutasavvıf şairlerinin birbirlerine benzeyen görüşleri vardır. Çünkü hepsi de ilhamlarını Hakk’tan, hakikatten, Kur’ân ve hadislerden almaktadırlar. Fakat Mevlânâ ile Yunus’un birbirlerine olan yakınlıkları daha başkadır. Bunların canları gibi kanları da birdir. Bunların ikisi de Türk, ikisi de aynı devrin büyükleri, ikisi de Anadolu’da yaşamışlar, aynı duyguyu bilhassa ilâhî aşk duygusunu terennüm etmişlerdir. Yalnız, aynı duyguyu birisi Türkçe, öteki Farsça söylemişlerdir. Nasıl Marifetnâme sahibi İbrahim Hakki Hazretlerinin Divânında Mevlânâ varsa (Bakınız Marifetname’de bulunan Mevlânâ’ya ait şiirler : Sahife 348). Yunus Hazretlerinin divânında da Mevlânâ vardır.

Meselâ : Yunus’un aynı şiirinde bulunan şu iki beyte bakalım :

**Bir sâkiden içtik şarap arştan yücedir meyhanesi
Ol sâkinin mestleriyiz canlar onun peymânesi**

**Bizim meclis mestlerinin demleri Enel Hakk olur
Bin Hallâc-ı Mansur gibi anm kemîn divânesi**

Mevlânâ'nın şu iki beytini okuyalım :

پیش از آن کندر جهان باغ و می و انگور بود
از شراب لایزالی جان ما مخمور بود
ما ببغداد جهان جان انا الحق می زدیم
پیش از آن کین دار و گیر و نکته منصور بود

(Divân-ı Kebîr. Cilt. 2, Numara 731)

(Dünyada daha bağ, şarap, üzüm yok iken, canımız “zevalsiz bir şarap-la”, kendinden geçmiş, mahmur olmuştu. Şu didinme, uğraşma dünyası yaratılmamışken, “Hallâc-ı Mansur” o gizli sözü, o nükteyi söylememişken, biz can dünyasının Bağdad’ında ben Hakk’ım (Ene’l Hak) diyip duruyorduk.)

Mevlânâ'nın bu iki beyti ve Yunus’un yukarıda geçen beyitleri ile şu beyitleri karşılaştırdığımız zaman, onun, nasıl Mevlânâ'nın tesiri altında kaldığı anlaşılır :

**Ezelden benim fikrim, Ene’l Hak idi zikrim
Henüz dahi doğmadan, ol Mansur-ı Bağdadi
Dem urmaz idi Mansur, tevhid-i Ene’l Hak’dan
Aşk darma dost zülfü asmıştı beni uryan**

Bir iki örnek daha alarak bu gerçeği sayın dinleyicilerimize arz etmek isterim :

آهد خیال خوش که من از گلشن آمدم
در چشم مست من نگر کر کوی خمار آمدم
سرمایه مستی منم، دایه هستی منم
بالا منم پستی منم، چون چرخ دوار آمدم
آم کر آغاز آمدم، با روح دمسار آمدم
بر گشتم و بار آمدم، بر نقطه پرگا آمدم

(Divân-ı Kebîr. Cilt. 3. Numara 1379)

(Ben, sevgilinin gül bahçesinden ve ezel meyhanesinin mahallesinden geldiğim için gözlerime hoş bir hayal geldi, bak da gör...

Mest oluşun sermayesi benim. Varlığın, var olmanın gayesi de benim. Mânen yükselen melekleşen de benim, nefse uyup aşağılara düşen de benim. Ben, dönüp duran gökyüzü gibiyim.

Ta ezelde, başlangıçta, yaratıldığım yerden geldim. Ben, ilâhî emanet olan ruhla anlaştım, dost oldum. Dönüp gittim, tekrar geldim, pergel gibi bir noktanın etrafında dönüp durdum.)

Bir de Yunus'un şu üç beytini okuyalım, aynı hakikati ifade etmiyor mu?

Dost bakalı yüzüme, ben şehri görüp geldim
Ol yüce yücesine bi gümân eriüp geldim
Esrüklüğüme bakma, adım deliye takma
Esrüklüğüm ezelden sohbeti sürüp geldim
Ezelde bile idim, Elest'te beli dedim
Ol kadîmî denizden sel olup girüp geldim

Görülüyor ki, iki büyük Türk velisi, aynı fikri, birisi Farsça, öteki Türkçe söylemişlerdir. Şu Mesnevî beytine dikkat buyurunuz :

ملت عشق از همه دینها جداست . عاشقانرا ملت و مذهب جداست

(Mesnevî : II. 1770).

(Aşk milleti, her milletten ayırır. Aşıkların millet ve mezhebi ise Allah'tır.)

Yunus sanki bu Mesnevî beytini aynen tercüme etmiş gibi şu beyti söylemiş :

Gayrıdır, her milletten bu bizim milletimiz
Hiç dinde bulunmadı dîn ü diyanetimiz

Başka bir yerde de Yunus Emre Hazretleri şöyle diyor :

Dîn ü millet sorarsan aşıklara dîn ne hacet
Aşık kişi harâb olur, harâb bilmez dîn ü diyanet

Bu beyitler, Yunus'un, Mevlânâ'nın ne kadar tesiri altında kaldığını göstermektedir.

Yunus Emre, yalnız şiirlerinde Mevlânâ'dan ilham almadı. Yaşayışında, inanışında, her şeyinde Mevlânâ'nın yolunda idi. Yunus'un tasavvuf ahlaki tam Hazret-i Mevlânâ'nın ahlaki idi.

Yunus da Mevlânâ gibi, önce Kur'ân ve hadîse, şeriatin esaslarına ve

en ince kurallarına uyar ve herkesi şeriata uymaya çağırır. Çünkü, Hak yolunun, tarikatının esasının şeriat olduğuna imanı vardır. Bu sebeple o, bir çok manzumelerinde “Sünnet-i Muhammediyye”ye bağlı kalma lüzûmundan uzun uzadıya bahseder. Sabır, kanaat, cömertlik, iyilik ve saire gibi huyları tavsiye eder. Bütün bu huylar İslâm ahlakının esasını teşkil eden bir takım umumî şeylerdir. Asıl “tasavvuf ahlakı” bundan sonra başlar ki, o, şeriatın esaslarından daha çok ağır şartları içine almakla beraber, dah çok ince ve insânîdir. Yunus’ göre, tasavvuf yolu çok zahmetli bir yoldur. Çekilecek çileler, kolay değildir. Dünyaya birtakım bağlarla bağlı olan nefis için şehvet, hiddet, şöhret bağlarını koparıp atmak, dayanılacak gibi değildir.

Nasıl Mevlânâ şeyhlikten kaçındı, bir tarikat kurmadı, gösterişten çekindi ise, Yunus’a göre de, dervişliğin, gerçek insanlığın hırka ile taç ile ilgisi yoktur. Gerçek yol, bunların hepsini bırakmakta, melâmet oklarına hedef olmayı göze almaktadır. Gerçek derviş, desinler korkusundan kurtulacak, ar ve namusu kaldırıp atacak ki, hakikî aşkı bulabilsin.

اگر عاشق عشقی و عشق را جويا

بگیر خنجر تیز و ببر گلوی خیا

بدانکه سده عظیم است در روش ناموس

خدیث بی غرض است این قبول کن بصفا

(Dîvân-ı Kebîr. Cilt I. Numara 213)

(Eğer, sen, aşka aşık isen, ve aşkı istiyorsan, keskin hançeri eline al, utanmanın, arlanmanın boğazını kes.

Şunu iyi bil ki, Allah’a giden yolda utanmak, arlanmak pek büyük bir set, büyük bir engeldir. Bu söz garazsız bir sözdür. Bu kötü niyetle söylenmiştir. Sen, bu sözü, tertemiz bir inançla kabul et.) diyen Mevlânâ gibi Yunus da :

San’ân gibi din ulusu, haç öptü çaldı nakusu

Sen dahi bırak namusu, gel berû putun oda yak

demektedir. Bilindiği gibi Şeyh San’ân aşkı uğruna, her şeyi terk etti. Domuz çobanlığı yaptı, kilisede çan çaldı. Benlik putunu ateşe attı yaktı. Yunus’a göre ancak bu suretle aşkın feyzleriyle ikilikten geçilebilir, ve “Vahdet-i Sırrî” ancak o zaman çözülür. Bu hal, ilim ile, okumakla olmaz. Bu ancak tam tevekkül ve teslimiyetle olur. Dünyevî işlerden feragati icab ettirir. O zaman, derviş her şeyi iyi ve hoş görür. Bu makama erişenler, artık insanlar

arasında iyi, fena, müslim, mecûsî gibi ayrılıklar görmezler. Hatta, kendilerine fenalık edenlere karşı bile iyilikle mukabele ederler. İşte bu hususta Yunus şunları söylüyor :

Kim bize taş atarsa, güller nisâr olsun âna
Urmaklığa kasdedenin düşem, öpem ayacağın
Her kim bana söver ise her dem dua kılayım âna
Çerağına kasdedenin Hak yandırısın çerağın

Yunus Emre Hazretleri başka bir şiirinde de :

Dövene elsiz gerek, sövene dilsiz gerek
Derviş, gönülsüz gerek, sen derviş olamazsın

demektedir.

Yunus'un bazı şiirlerinde Bektâşî şairlerinin "nefes"lerinde görülen Hakk'a karşı korkusuzca çıkışları vardır. Meselâ; Yunus; divanında bulunan bir münâcâtta Cenâb-ı Hakk'a şöyle niyazda bulunmaktadır :

Ya İlâhî ger sual etsen bana
Ben, bana zulmeyledim ettim günah
Gelmeden dedin hakkımda kem deyu
Sen, ezelde beni asî yazasın
Göz açıp gördüm ki bir zindan içi
Kıl gibi köprü geresin geç deyu
Kıl gibi köprüden adem mi geçer
Terazi kurarsın günahım tartmağa
Terazi ânâ lazım bakkal ola
Çün günah murdarların murdarıdır
Sen gerek lutf ile ânî örtesin
Sen basırsın, hod bilirsın halimi
Geçmedi mi intikamın öldürüp
Hiç Yunus'dan değdi mi sana ziyan
Bir avuç toprağa bunca kıyl ü kâl
Bu durur anda cevabım uş sana
Neyledim, nettim sana ey padişah
Doğmadan dedin asî adem deyu
Doldurasın aleme âvâzesin
Dop dolu nefis ü heva şeytan içi
Gel seni, sen tuzacağımdam seç deyu
Ya düşer, ya da yanur, yahut uçar
Kasd edersin beni oda atmağa
Ya bezirgân tâcir ü attâr ola
Hazretinde yaramaz karıdır

Pes ne hacet murdar açıp tartasın
Pes ne hacet tartasın amalimi
Çürütüp gözüme toprak doldurup
Sen bilirsin âşıkâra vü nihân
Nene gerek ey Kerim-i Zül-Celâl

Hakk'a karşı bu çıkışlar, meşrep itibariyle şeyhi Taptuktan gelmektedir. Fakat imân dolu, aşk dolu ilâhîlerini söylerken Yunus Mevlânâ'dan feyz almaktadır. Böylece, şeyhi vasıtasıyla, Yunus Emre'nin bir eli Hacı Bektaş Velî'ye uzanmakta öteki eli de Mevlânâ'da bulunmaktadır. Yunus aynı zamanda Mevlânâ'ya da gönlünü vermiştir. "Mevlânâ, bize bakınca, O'nun güzel tesirli nazarı gönlümüzün aynası oldu." demektedir.

Yunus eğer Mevlânâ'yı tanımasaydı, Sâdi'leri, Attâr'ları, Senâi'leri okumasaydı, şeyhinin yolunda kalacaktı. Çünkü Yunus'un şeyhi Taptuk, Hacı Bektaş'ın halifesi idi. Yunus bir şiirinde :

Yunus'a Taptuk'tan oldu, hem Barak Saltuğa
Gûş kıldı çünkü bu sırrı ben nice pinhan olam

diyerek, kendi şeyhi olan "Taptuk Baba"nın şeyhinin "Barak Baba", onun şeyhinin de "Saltuk Baba" olduğunu haber vermekte, böylece kendi tarikat seceresini bildirmektedir. Velâyetname, yalnız Taptuk Babayı değil, Barak Babayı da Hacı Bektaş'ın halifeleri arasında sayar. Gerek Hacı Bektaş ve gerekse diğer babalar, yani Saltuk Baba, Barak Baba ve Taptuk Baba bunların hepsi de Şii ve Bâtîni inancında oldukları halde, Yunus'un Ehl-i Sünnet yolunda oluşunun (İlk Mutasavvıflar Sahife 257 - 258) sebebi, O'nun Mevlânâ'ya gönül vermesi ve Mevlânâ'nın eserlerini okumasıdır.

Hacı Bektaş'ın halifesi olan Taptuk Emre'ye bağlı olduğu için Yunus'u Bektâşi, Şii, Alevî sayanlar aldanmaktadırlar. Eğer Yunus Şii olsaydı,

Ebu Bekir'le Ömer yüzlerinden nur damlar
Sinesini oldu Kur'an Osmân-ı Affân kanı

Sultan baba-yı âlem Ebu Bekir pîr-i Hüda
Gayet doğrudur Ömer hem vezîr-i Hüda

Nûr durur Osmân iksîr-i Hüda
Şahîr Ali şah rehber-i intisabda

diye şiirler yazmazdı. Bilindiği gibi Şii'ler, Bektâşîler, Alevîler Hazret-i Ebu Bekr'in, Hazret-i Ömer'in ve Hazret-i Osmân'ın adlarını anmazlar ve çocuklarına da bu isimleri koymazlar.

MEVLÂNA'NIN "MESNEVİ" SINDE KİMİ BENGİ FİKİRLER

İlhami EMİN

Yugoslavya

Tebliğim, ne yazık ki, "Mesnevi"nin salt birinci cildine dayanarak, Mevlâna'nın birkaç belirli konu üstüne kimi bengi fikirleri üzerinde kurulmuştur. Sırpırvatça çevirisinden yararlandığım "Mesnevi"nin birinci cildi Sarayova'da, Nakşibendi - Mevlevi tekkesince yayınlanmıştır.

"Mesnevi"de özellikle toprak, güneş, umut ile ortak dil üstüne ilginç bulduğum, düşünceme göre, bugünün şiir dünyası ve duyarlığında da kalıcı görünen kimi dizelerde duruverdim.

Toprak üstüne söylenenler

"İyi insanların bastığı toprak ol", diyor bir dizesinde Mevlâna. Çok derin bir anlam taşıyan bu dize geniş çaplı insancılığını, hümanizmasını gösterir şairinin. Hem de yalnız kendi zamanının değil, edebiyatı düşünce dünyasına, geleceğin alinyazısını bir bilge gözüyle tahmin eden Mevlâna, bugün, kutsal topraktan nasıl uzaklaştığımızı ifade etmektedir, bir bakıma. Çünkü yalnız iyi insanlar toprak değerinin farkındadır. "Sadık ve güvencedir" çünkü "toprak", şairin dediği gibi. Bir de: "Kendisini sevenlere verilmiştir toprak" diyor Mevlâna başka bir yerde, hem de: "Altın karışık tohum atılmıştır toprağa."

İnsan fani dünyanın kaygılarından azıcık olsun uzaklaşmak, kurtulmak isterken yine "başımı toprağa dayıyorum" diyor. "Toprağın evladı olan insan - ay gibi parlak olmuştur", velhasıl.

"Toprak karadır, ancak tüm meyveler onda kök salar." Dolayısıyla, melekler dahi "üzülerek ayrılırlar topraktan."

Toprak dünyamızın temelidir. Bitki, ağaç, su biçiminde yeniden doğmamız için topraktan doğup toprağa dönüyoruz hep.

Toprak, insanın üzerine ayak bastığı, dayandığı bir nesne. Onsuz, ebedi boşluk sürüp giderdi, daha doğrusu başıboş gezen bir hiç olurdu herşey.

Güneş üstüne söylenenler

“Can güneşi gökyüzünün sınırlı alanında kendine yer bulamaz birtürlü”, diyor Mevlâna. Böylelikle, güneş, insanın insana nasıl sınırsız bir biçimde bağlanabileceğini simgeliyor. Mevlâna’ya göre, güneş de, tüm diğer insanlık belirtileri gibi, gün - gece, aydınlık - karanlık, gündoğuşu ile günbatımı, örneğin, durmaksızın iyi ve kötü arasında süreduran bir savaşım ışığı altında geçer, çünkü şairin dediği gibi, “Doğunca ateş renklidir güneş, batınca başı eğik.” Günbatımını, Mevlâna, simge olarak, insanın yenilgiye uğramasıyla eş tutuyor. Ancak, insan, direnince, “yüreğinin kapısını her açtığımda canevinin her parçasında güneşi bulacaktır.” Bu gibi yüksek bir mesajı anlamayan ya da en azından anlamak istemeyene Mevlâna : “Anla bir kez, her insanda gizli bir güneş vardır”, diyecektir.

“Güneş, her çocuğa, her anaya birer küçük güneş armağan ediyor”, demekle Mevlâna insancılığının zirvesine vardığını kanıtlıyor. Ancak, büyük şair ve düşünür güneşi daima hak yolunda bir savaşım simgesi olarak gördüğünü “her yere dahıyor hak güneşi ve

her yerden geçebilir o”, dizeleriyle bir kez daha belirtmekte.

Umut üstüne söylenenler

İnsan, hak yolunda umudu hiçbir vakit yitiremez. Daha doğrusu, umutsuz olan kendini gerçek bir insan sayamaz.

“Umutsuzlar köyüne uğrama, ne olur,

başka yerlerde bulursun çünkü umut”, diyen Mevlâna, kendisinde güç bulamıyanlara yön göstericiliği yapmak ister, anlaşılır.

“Karşında gün var, düşün,

Umut veren ağacın serinliği altına gel”, diyor Mevlâna. Çünkü erdemli kişinin bilgi serinliğinde herkes iç ateşine derman bulabilir.

Umut sözcüğüne, Mevlâna’da, pek sık rastlanır. Çağdaş şairlerin genelde karamsar çıkış ile tavırları karşısında büyük Mevlâna günümüz insanına da ne denli yararlı olabileceğini açıkça göstermektedir.

Bugünden daha mutlu muydu acaba Mevlâna dönemi? Belki, ancak şair daima mutsuzlara yol göstericilik yapmakla yüklendirilmiştir. Olacak da. Bu görevi şairler, şiirin başlangıcından bu yana üstlenmektedir. Bugününden daha çok susamıştır insan umuda, çünkü bugünün ideolojileri, feylozofları daha çok kataklizmalardan, uçurumlardan söz etmektedir. Çağdaş şiir kendi kendiyile bocalayıp içine kapanmış bir durumdayken, sıradan biri, hatta sıradanlar değil, tek çıkar yolu din bağrında buluyorlar, haklı olarak,

ya da maddiyatta. Çünkü kutsal kitaplar, tüm yıkımlar yanısıra, insanı, öbür dünyada olsun umuda bağlıyor. Mevlâna'nın şiiri ile felsefesi bu yolda din ile şiir arasında, insanı umut kıyılarına çıkararak altın bir köprü olsa gerek.

Ortak dil üstüne söylenenler

Mevlâna'nın güncelliği ile kalıcılığı bir daha konuda - ortak dil bulmada, ayrıca belirgin.

Bugünün bileşik milliyetlerarası çekişmeler döneminde, din, ırk ayırımına bakmaksızın, sorunları insancılık açısından ele almakta büyük düşünürü daima hatırlayabiliriz.

“Okadar çok sayıda Hintli ve Türk yaşar,
oysa ortak dil bulabilmişlerdir”, der Mevlâna.

Öbür yandan :

“Çoğu kez, dilleri aynı olan iki Türk de dersin
yabancıdırlar birbirine.”

Dil, Mevlâna'ya göre, insanları yaklaştırıp bağlar. Ancak, Mevlâna, dili hiç de salt bildiğimiz konuşma aracı çerçevelerine kapamıyor. Dil, insanların birbirleriyle geçinmesi, iyi anlaşması demektir herşeyden önce. Olsun ki “her yaprak ve her ürün kendi dilinde şarkısını söyler”, kendi konuşmasından önce karşdakinin konuşmasını yeğler Mevlâna, çünkü “dinlemek gelir ilkin, sonra konuşmak.”

İnsanların, dolayısıyla ulusların birbirleriyle iyi geçinmesi ve anlaşması onların hoşgörülerine bağlı. “İstenildiğinde, konuşma gücünde olmayan nesnelere dahi yüz dilde konuşurlar”, der Mevlâna, ki insanın insanla anlaşmasının sakıncalığını insandan başkasında aslâ aramamaktadır.

İnsan, istediğinde, salt konu - komşusuyla değil, dağ - taşla bile konuşabilir (On - onbeş yıl önceleri, İzmit'te, Yugoslavya göçmenlerinden biri bana “Burada artık kendi oğullarımla bile anlaşamıyorum, oysa bizim oradaki Sevindikli köyünde, ahlat ağacıyla bile dertleşiyorduk”, demişti. Koca Yörük Mevlâna'yı okumuş muydu acaba? Ya da Mevlâna mı onun zengin kültür mirasından yararlanmıştı? (!)

“Tek söz dünyanın mahvolmasına neden olabilir”, diyor Mevlâna ve yaşadığı dönem sonrası tarih olaylarına adeta tanıklık etmekte (Örneğin, Timurlenk - Bayezit çatışması ve 1402 Ankara savaşı aşırı gururlu, kibirli iki hükümdarın birbirlerine sert mektuplar göndermeleri sonucu olagelmıştır belki de!)

Bu yüzden Mevlâna'nın dillerden çok, yüreklerin birleşmesinden yana

oluşunu, çağdaş şiirimizde, hatta çağdaş dünya şiirinde, sonsuz bir esin kaynağı olarak kabul etmeliyiz.

“Dille değil, yürekle yaklaşıp yaklaşıp bağlanmalı insana insan” ve “Yoldaşın tenine ve diline değil, nasıl bir insan olduğuna bak”, diyor Mevlâna.

Mevlâna'nın böylesine evrensel olan hayat felsefesi, haklı olarak **“Mesnevi”** eserini de günümüz dünya şiir eserleri arasında ölmez kılmıştır.

“Mesnevi”yi okuyan çağdaş bir şair, Mevlâna'yı kendi çağdaşı olarak kabul etmek zorunda kalacaktır. Ben kişisel tecrübeme dayanarak, **“Mesnevi”**nin birçok dizelerini okurken : **“Bu gibi daima geçerli fikirler karşısında çağdaş bir şairin yapacağı nedir acaba?”**, diye kendi kendime sormuşumdur.

İnsan sevgisini kutsallaştıran Mevlâna, bu yolda şair özgürlüğünün dünyada pek nadir örneklerinden birini sunmuştur, kanımca. Mevlâna'nın **“Peygamberler de insandır”** nitelikli tabiri bugün az rastlanır bir hümanizma fikri olarak kabul edilebilir.

Hepimiz peygamber olamayacağımıza göre, niye, peygamberler gibi, insan olmalıyım?. **“Peygamberlere de, biz insanlara da uyku ve gıda gerek”**, demesiyle Mevlâna, Tanrı'yı insan katına, insanları da Tanrı katına çıkarır. Eni - sonunda, tanrı insanlaşır, insan ise tanrılaşır.

Dünyada kimbilir kaç şair bu gibi bir yükselme peşinde gündüz-gece çalışmaktadır?

Nitekim, Mevlâna, çağdaş şairler için sonu gelmiyen bir ilham kaynağı kaldıkça, şairlerin insanlık karşısında taşıdıkları büyük sorumluluk da hatırlatılacaktır.

MEVLÂNÂ'NIN DİVÂNÎ'NDA AŞKIN ÇİLESİNİ ÇEKMEK

Doç. Dr. Saadettin KOCATÜRK

Aşk ve zahmet içiçe, birbirinden ayrılmaz iki unsurdurlar. Zahmetsiz aşk olmadığı gibi, arzusuz sevgi de olmaz. Ebû Hafz el-Nîşâbûrî (ö. h. 270/883) bu konuda şöyle söylemektedir : “Eğer seven kişiyi sakın görürsen, onun gaflete düştüğünü bilmelisin. Çünkü sevgi, kişiyi sakın bırakmaz. Aksine onu yakında, uzakta, kavuşmada, gizlilikte ve âşinâlıkta rahatsız eder.” (1)

Mevlânâ'nın divanında, aşkın acılarını ve arzularını yansıtan beyitlere çokça rastlamaktayız. Mevlânâ'nın giriftâr olduğu ilâhî aşktan, çektiği acılardan dolayı aşağıdaki beyitlerde bu duruma yeni bir ad bulunduğunu görmekteyiz. O da “devâsız dert”dir. Şöyleki :

ای عشق پیش هر کی نام ولقب داری بسی من دوش نام دیگر ت کردم : درد بید و¹ (2)

“Ey aşk, herkesin yanında birçok adın ve lakabın var,
(Fakat ben) dün gece sana yeni bir isim taktım; Devâsız dert.”

Mevlânâ Celâleddin'e göre kalbin yaşantısı, coşkusundadır. Eğer kalp sakinleşirse, bozulur. Aşkın devamı, kalbin yaşantısının kaynağıdır. Bu durum kalbin bozulmasına karşı da bir kaledir. Sûfî şâir Mevlânâ kalbine hitâben şöyle söylemektedir :

دلا می جوش همچون موج دریا
که گردریا بیار آمد بگنجد
چو خورشیدی و از خود باک گشتی
ز تو جنگ اجل جز غم نرندد (3)

“Ey kalp deniz dalgası gibi coş ki,
Eğer deniz sâkinleşirse kokar.
Sen güneş gibisin, kendi kendine temizlenirsin,
Ecel pençesi senden, gamdan başka hiçbirşey yontamaz.”

(1) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Ebû Abdu'r-Rahmân el-Sülemî; Tabakâtu's-Sûfiyye, Kahire, h. 1380/1960, s. 28 vd.

(2) Divan; C. I, s. 4.

(3) Divan; C. I, s. 268.

Mevlânâ yukarıdaki son beyitte, ölümün sâdece üzüntüler ülkesi olan be- deni yokedebileceğini, üzüntülerden arınmış olan rûhun bâkî kalacağını be- lirtmektedir. Aynı şekilde kalbin aşk ve şevkle coşması ve acılara karşı da- yanmasını, onun saf ve temiz olmasında görmekteyiz. Bu sebepten dolayı mutasavvıflar, acı çekmeyi hoş ve olağan görmekte, bu hâli, rûhun yaşama- sı ve kalbin uyanıklığı bakımından bir delil olarak görmekteyirler. Zirâ, Al- lah'a âşık olan, acılara isteyerek tahammül eder ve istenilmeyen nefsinin öl- dürür. Bu konuda Mevlânâ şöyle söylemektedir :

صد تقاضا می کند هر روز مردم را اجل عاشق حق خوبدتن را بی تقاضا می کند (4)

**“Ecel hergün insanlara yüz defa ricada bulunur,
Allah'a âşık olan kimse ise, nefsinin istemeden kurban eder.”**

Sûfi şâir Mevlânâ, acılara isteyerek, gönülden tahammül eden ve cö- mertlik için çabalayan fânî âşığı, kurban ve fedâ olmaya davet etmektedir. Zirâ İsmâil (A.S.) bu kimse için güzel bir örnektir. O, şerefli boynunu iste- yerek hançerin önüne uzatmıştır. Şöyleki :

همجو اسماعیل گردن بیش خنجرخوش بنده در مد زدا از وی گلو، گرمی کند تا می کند (5)

**“Boynunu, Hz. İsmâil gibi isteyerek hançerin önüne koy,
Hançeri çekinceye kadar, boynunu uzaklaştırma.” (6)**

Burada “boyun” nefsin ve beşerin tabiat içerisinde kaynayan şehvetle- rinin simgesidir. “hançer” ise, sâlikin kaçmaması gereken ve kesin olan ilâ- hî emrin simgesidir.

Mevlânâ Celâleddin'e göre nefsi kurban etmek, yakîn veyâ ma'rifet il- minden (İlme'l-Yakînden) müşâhedeye (Ayne'l-Yakîne) yükselmesinin şartı- dır. Şöyleki :

بیش زخم تیغ من ملرزان دل بنده گردن اگرخواهی سفرکردن زدانائی ببینائی (7)

**“Ma'rifetten müşâhedeye yükselmek istiyorsan,
Kılıcımın yarasının (darbesinin) önünde kalbini titretme, boynunu
teslim et.”**

Âşık dâimâ yorgundur ve azap çekmektedir. O dâimâ binlerce şaşkınlık

(4) Divan; C. I, s. 292.

(5) Divan; C. I, s. 292.

(6) Mîsrânın tam çevirisi; “Çekeceği zaman, çekinceye kadar boynunu ondan çalma.”

(7) Divan; C. II, s. 467.

ve zahmetle karşı karşıyadır. Aşağıda gelen beyitler bu düşüncelerimizi doğrular niteliktedir. Zirâ âşık ürkek ve kalbinin kanlarıyla süslenmiş görünümündedir. Fakat o yine de yumuşak duyguludur. Âşığın bu yumuşak duygusunun sınırı o kadar ileriye gitmiştir ki, kalbinin kanlarıyla temiz olan sevgilisinin hayallerini kirlletmekten korkmaya başlamıştır. Hiçbirşey bilmeyen bir gâfil durumunda olan âşığın bu hâli, yüce rûhî emirlerin simgeleridir. Konu edilen kalbin kanları, kalbin temizlenmesi için âşığın çabasını ve şehvetlere gâlip gelmesini simgeler. Bu çaba, sert ve katıdır. Âşığın kalbinde şehvetlerin öldürülmesi, âşığın kendisini de gaflete düşürür. Âşık ise aşırı sevgiden ve yumuşakhğından dolayı gafleti sebebiyle, sevgiliye karşı beğenilmeyen ve hoşla gitmeyen şeyler yapmaktan korkar. Bu nedenle ilâhî aşkın terennümleriyle dolu olan Mevlânâ, kalbinin yanıklığını dile getirir ve şöyle der :

(8) نظر در تپای عشق او دل بی دست و بی پایم
 که در روز و شب چو مجنونم، سر زنجیری خایم
 میان خونم و ترسم که گر آید خیال او
 بخون دل خیال را ز بیخویشی بیالایم
 خیالات همه عالم اگر چه آشنا دانند
 بخون غرقه شود واللہ اگر این راه بگذرایم
 اگر یکدم بیاسایم روان من نیاساید
 من آن لحظه بیاسایم که یکلکظه نیاسایم
 در آن آتش چو خوریددی قبا بی بونم از آتش
 در آن آتش چو خوریددی جہان را بیارایم

“Onun aşkının ayakları yoktur. Benim ise elsiz, ayaksız bir kalbim var ki,

Gece gündüz deli gibi, zincirleri çiğniyorum.

Kanlar içerisindeyim ve onun hayalinin bana gelmesinden korkuyorum,

Aşırı gafletimden dolayı, onun hayâlini kalp kanıyla karıştırıyorum.

Bütün âlemin hayalleri, her ne kadar âşinâ da olsalar,

Vallâhi eğer bu yolu açarsam, hepsi de o kanda boğulurlar.

Ben her ne kadar bir an dinlensem de, rûhum dinlenmez,

Ben ancak sâkin olmadığım zaman dinlenirim.

(Allâh'ım) beni kurtar, güneş gibi ateşten bir kaftan giyeyim,

O ateşle dünyâyı, güneş gibi süsleyeyim.”

Yukarıdaki son beyitte insanın rûhî çekişmesi açık bir şekilde görülmektedir. Zorluk ve zahmetler, aşk için yaratılmış olan mutasavvıfı ve onun bütün insanlara karşı duyduğu saf ve temiz sevgisini kullanmaktan alı koyamaz. Mukaddes, ilâhî aşkına bağlı olan âşık, ma'sûku için kalbinin kanlarını harcamak ihtiyacını dâimâ duyar. Yani nefsinin şehvetlerini öldürmesi gerektiğini bilir. Çünkü aşk kan içicidir. Şöyleki :

(8) Divan; C. II, s. 31.

(9) که عشق شیر سیاهت تشنه و خونخوار / بغیر خون دل عاشقان همی تجرد
زبند او نرهد کس بدید یا بجنسون / زدام او نرهد هیچ عاقلی بخسرد

“Aşk kara bir aslandır, susuz ve kan içicidir,
Yalnız âşıkların kalplerinin kanını içer.
Hiç kimse onun bağından ne hile ile, ne de delilikle kurtulamaz,
Hiç bir akıllı da onun tuzağından akıyla kurtulamaz.”

Aşk yalnızca, müslüman kimselerin kanını içer. Bununla beraber o, aslâ kafir değildir. Bu konuda Mevlânâ şöyle söylemektedir :

(10) بغیر خون مسلمین نمیخورد این عشق / بیا بگوش تو گویم معجب که کافر نیست

“Bu aşk yalnızca müslümanların kanını içer,
Gel senin kulağına (bir sır söyleyeyim); Ne şaşılacak şey ki o, kafir
değildir.”

Mevlânâ Celâleddîn, daha önceleri de ifâde ettiğimiz gibi aşkın güzelliklerini divânın bir çok yerinde kuvvetli bir şekilde tasvir etmekte ve “O’na, ancak zahmet ve meşakkat kanlarında yüzmeye cesaret edebilenler ulaşabilir” demektedir. Bu zahmet ve meşakkate tahammül gösterenler, sonunda eşi ve benzeri olmayan rûhî ganimetlerle zafere ulaşırlar. Şöyleki :

(11) در میان برده خون عشق را گلزارها / عاشقان را با جمال عشق بی چون کارها

“Kanın perdeleri arasında, aşkın gül bahçeleri vardır,
Âşıkların, aşkın güzelliği ile eşsiz işleri vardır.”

Şâir buradaki “kan perdeleri” ifadesi ile, sâlikin büyük mutluluğa erişmesi için mutlakâ aşması gereken “nefsin çabasının merhalelerini” kastetmektedir. Sâlikin sonunda kavuşma arzusunu öldürmesi için, önce nefsinin şehvetlerini bir bir öldürmesi gerekmektedir. El-Ârif Billâh Ebu’l-Abbas El-Mersî bu konuda şöyle söylemektedir : “Veli, kendisinde ki Yüce Allâh’a ulaşma arzusu kesilmedikçe, Allâh’a ulaşamaz. Burada önemli olan, sâlikin kalbine gâlip gelen bıkmışlıkların kesilmesi değil, edep ve terbiyenin kesilmesidir (12). Şüphesiz bunda şiddetli bir azap vardır. Fakat bu hal eşi ve benzeri bulunmayan rûhî cennete ulaşmanın yegâne şartıdır.”

Sâdik olan âşık, kâinâtın kalbine yapmış olduğu etkiyi uzaklaştırmasını bilir. Onun için tek etkileyici sevgilidir. O’ndan başka hiç kimsenin etkisinin

(9) Divan; C. I, s. 371.

(10) Divan; C. I, s. 191.

(11) Divan; C. I, s. 58.

(12) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Abdu’l-Halim Mahmûd; El ‘Ârif Billâh Ebu’l-Abbâs el-Mursî, Kâhire, 1972, s. 143 vd.

önemi yoktur. Âşık, ayrılık ve kavuşma etkisinden dolayı, sevinç ve üzüntü arasında dolaşır durur. Kavuşma ümidiyle dolduğu zaman, sanki sevinçten uçar gibi olur. Fakat o, ayrılık ânında gamlı ve üzüntülüdür. Bu konuda Mevlânâ şöyle söyler :

(13) بایم نمی رسد بزمین از امید وصل هر چند از فراق توام دست برسرست

“Sana kavuşma ümidiyle, sanki ayağım yere değmiyor,
Fakat elim senden ayrıldığı zaman saçımı başımı yoluyor.”

Aşk, öğretmen gibi bilgilidir, latiftir. Kendinden başka her şeyi âşığa verir. Fakat onun az bulunan güzellikleri sevgiyi galeyâna getirir ve zahmeti çoğaltır. Şöyleki :

(14) عشق تو چنین حکیم و استاد چراست مهر تو چنین لطیف بنیاد چراست
بر عشق چرا سوزم اگر او خوش نیست و بر عشق خوش است این همه فریاد چراست

“Senin aşkın filozof gibi, öğretmene ne gerek var?,
Senin sevgin çok güzeldir, (sağlam) temelin ne gereği var?.
Aşk güzel olmasa, niçin onun için yanayım?,
Şâyet aşk güzelse, bütün bu feryatlar niye?.” (15)

Aşk hakkında yukarıda konu ettiğimiz beyitlerde, sevgi feryatlarının nasıl yayıldığını görebiliriz. Aşk ortaya çıkınca, tabiat faktörleri hükmünü icra edemez olur. Bu düşünceden hareket eden sûfî şâir Mevlânâ, aşkın varlığın her şeyini kapladığını görmektedir. Hattâ o, feleğin maviliğinde terk edilmiş olan âşğın üzüntüsünü bile görmektedir. Şöyleki :

(16) هله ای فلك ، بظاهر اگر ت دو گوش بودی ز فغان عشق عجانته چه خروشها نمودی
غظم ، ترا اگر خود نبودی و مال و فرقت تن تو جواهل ماتم ، نبیو شدی کبودی
وگر از پیام دلبر بتو صیقلی رسیدی همه زندگینه ات را بیگی نفس زدودی

“Ey felek, eğer zâhirde senin iki kulağın olsaydı,
Rûhun aşk iniltisinden ne feryatlar ederdi.
Ben yanıldım, eğer senin kavuşman ve ayrılığın olmasaydı,
Senin bedenin, matem ehli gibi mavi elbise giymezi.
Eğer dilberin mektubunda, senin gönlünü mutlu eden bir haber gelse,
“Bir nefesle senin göğsünün bütün pasını yok ederdi.”

(13) Divan; C. I, s. 179.

(14) Divan; C. III, s. 74.

(15) “Senin sevgin bize karşı latif olduğu sürece, sağlam temellere ihtiyacımız yok.”

(16) Divan; C. III, s. 59.

Aşkta nice acılar vardır. Sevgilisiz hayat belâdır. Ayrılık, âşığın gönlünde şevk ateşlerini tutuşturur ve rahmet anahtarlarına sâhip olup, kahredici bir pâdişâha benzeyen sevgilisini korkutur. Böyle bir hal içerisindeki Mevlânâ, Allâh'ına duâ eder, O'nun rahmetini diler ve şöyle der :

(۱۶) آیا شاهنده قاهر چه قدر رحمتت آخر ، می که تو نه حاضر گرفت آتش چنین با لا
عذابست این جهان بی تو مبادا یک زمان بی تو - بجان تو که جان بی تو شکنجهست وبلا برما

“Ey kahredici pâdişâh, bu rahmet kıtlığı niçin?,
Senin olmadığın zaman, ateşlerin alevi arşa ulaşır.
Sen olmadan bu dünyâ azaptır, sensiz bir an geçmesin,
Senin rûhuna and olsun ki ruh sensiz, bizim için belâ ve azaptır.”

Sûfi şâir Mevlânâ, öten bülbülün (18) şakıyışına özlem duyan bir kalbe sâhiptir. Bülbülün ötüşünde sevgilinin kokusunu bulmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde Allâh'ın ilmine özlem duyan âşığın bülbülün bir parçasını zikrettiğini, sevgilinin sırlarını tanımakta sabırsız olduğunu görüyoruz. Çünkü o, ayrılığın acılarından azap çekmektedir. Onun hüznü ötüşü, ıstrâbını dindirir, yarasını iyileştirir. Bu sebepten dolayı o, güzel sevgilisinin önünde sarhoş gibi duran bülbülün ötüşünü dinliyor ve onun özleminin âyetlerini okuyor, Mevlânâ, bülbüle hitâben bakım nasıl sesleniyor :

ای بلبل مست ، از فغانت
می آید بوی آشنایمی
می نال ، که ناله مرهم آمد
بر زخم جراحت جدایی (۱۹)
تا کشف شود ز ناله تو
چیزی ز حقیقت خدایمی

“Ey sarhoş bülbül, senin inleyişinden,
Tanışıklık (dostluk) kokusu geliyor.
Devamlı inle, çünkü inleyiş,
Ayrılık yarasına merhem olarak geldi.
(Devamlı inle ki) senin inleyişinle,
Îlâhî gerçekten birşeyler açığa çıksın.”

Bülbülün ah çekmesi, Îlâhî gerçeğin bazı sırlarını ortaya çıkarır. Ağlayış ve inleyişte de irfânî bir koku vardır. Neden? Çünkü ma'rifet, (Tasavvuf anlayışına göre) insanın aslını vatani bilmesi ve daha önce nasıl yüce bir

(17) Divan; C. I, s. 31.

(18) Mutasavvıflar şiirlerinde, güle aşırı sevgisinden dolayı bülbülün yanışını güzellik karşısında sarhoş olan âşığın simgesi olarak kullanmışlardır.

(19) Divan; C. II, s. 583.

kavimle berâber olduğunu ve ondan daha sonra nasıl ayrılacağını anlamasıdır. Eğer insan bunu bilirse, yükselme oku yайдan çıkmak üzere harekete geçer ve kendisi de tekrar rûhî vatanına geri dönebilmek için gayret ve azim bulur.

Bülbül mutasavvıfların değerini bildikleri bir öğretmen ve bir ilham kaynağıdır. Mevlânâ bu konuya aşağıdaki beyitte şöyle açıklık kazandırır :

آنکس نه که از طریق تحصیل   آموخت ، ز بانک ببلان گشت (20)

“Tahsil yolunun dışında öğrenen kimsenin,
(İlmi) bülbülün sesinden kaynaklanır.” (21)

Mevlânâ bu beyitte, şüphesiz aşkın sesini kastetmektedir. Sevgilinin muhabbetinin aşkından ve coşkusundan kaynaklanan bülbülün sesi, ilim ve irfânın da kaynağıdır. Âşık, sevgilisine aşırı bir derecede yanıp tutuştuğuna göre o, rabbânî ârifin sözüne çok itibar etmelidir. Zira onun içinde Yüce Allah’tan gelen büyük bir feyiz vardır. Aşağıda gelen iki beyit şevklerin zahmetine boyun eğmeyi ve kâmil olan ârifin sözüne âşık olmayı tasvir etmekte ve yalvarıcı ve yakarıcı bir hüznle dolu olarak şöyle söylemektedir :

از بهر ثواب و رحمت حق   ای عارف حق گزار برگو
(22) ما منتظر توئیم ، بشتاب   بی زحمت انتظار برگو

“Allâh’ın sevâbı ve rahmeti için,
Konuş, ey hakları edâ eden ârif.
Biz senin konuşmanı bekliyoruz,
Bizi merakla bekletme, konuş.”

Âşık mutasavvıfın büyük bir gücü vardır. Az bir ışıkla yetinmez. Çünkü onun ilâhî nûra olan özlemi büyüktür. Ârifin sözü ise, rûhun kendisine samsamış olduğu bir nurdur. Mevlânâ Celâleddin yine özlemini tekrarlayarak şöyle söylemektedir :

ای عارف خوش کلام ، برگو   ای فخر همه کرام ، برگو
(23) قانع نشوم بنور روزن   بشکاف حجاب بام برگو

“Konuş ey tatlı sözlü ârif,

(20) Divan; C. I, s. 147.

(21) Konuşmayı bülbüllerin sesinden öğrendi.

(22) Divan; C. II, s. 354.

(23) Divan; C. II, s. 345.

**Konuş ey bütün cömertlerin övüncü.
Ben pencereden giren nurla yetinmem,
Damm örtüsünü arala ve konuş.”**

Özlemin zahmetini çekmek, aşktaki bazı acı ve güçlüklerden ileri gelmektedir. Allah'a âşık olan kimse, ömrü boyunca çırpınır durur. Özlemden dolayı, âşık erir gider ve arzusunu yerine getiremeden ömrü biter. Hedef ulaşamayacak kadar yücedir. Mevlânâ büyük bir samimiyet ve dürüstlikle bu konudan şöyle söz eder :

(24) هرگز ز دماغ بنده بوی تو نرفت وز دیده من خیال روی تو نرفت
در آرزوی تو عمر بردم شب و روز عمرم همه رفت و آرزوی تو نرفت

**“Senin kokun, kulun burnundan aslâ gitmedi,
Senin yüzünün hayali de gözümün önünden gitmedi.
Ömrümü gece gündüz senin arzunla geçirdim,
İşte ömrüm geçip gitti, fakat sana olan arzum bitmedi.”**

Aşağıda gelen beyitlerde, aşkın çok güzel bir tasvirini görmekteyiz. Âşık sevgilinin yüzünün nûrunu gördüğü zaman, dağlar tecelli korkusundan parça parça olur. Dünyâyı içindekilerle birlikte bırakır ve O'na doğru koşmaya başlar. Şöyleki :

(25) ای عاشقان ، ای عاشقان آنکس که بیند روی او - شوریده گردد عقل او ، آشفته گردد دخی او
ممشوق را جویان شود ، دکان او ویران شود بررو و سربویان شود چون آب اندرجوی او
این عشق شد مهمان من ، زخمی بزد برجان من صدرحت و صد آفرین بزست و بر بازوی او

**“Ey âşıklar, ey âşıklar kim O'nun yüzünü görürse,
Akli perişan, huyu da karmakarışık olur.
Sevgiliyi aramaya başlayınca, dükkamı harap olur,
Sanki O'nun ırmağındaki su gibi, bakarak ve düşünerek aramaya
devam eder.**

**Bu aşk benim misafirim oldu ve rûhumda yaralar açtı,
O'nun eline ve koluna yüz rahmet, yüz âferin olsun.”**

Şu beyitlerde Mevlânâ, aşkın acı, keder ve zorluğunu ne güzel dile getirmiştir :

(24) Divan; C. III, s. 74.

(25) Divan; C. II, s. 317 - 318.

با آنک از پیوستگی من عشق گشتم عشق من بیگانه می باشم چنین باعشق از دست رفتن
از غایت پیوستگی بیگانه باشد کس؟ بلی این مشکلات ار حل شود دشمن نماند در زمن
بحریت از ما درونی، ظاهر نه، و مستورنی هم دم زدن نستورنی بهم کفر از او خامش شدن
گفتن از او، تشبیه عد، خامودیت تعطیل شد - این درد بی درمان بوده، فرج لنا یا ذالمتن
نقش جهان رنگ و بو هردم مدد خواهد ازو هم بیخبر هم لقمه جو، چون طفل بیگانه دهن
خفته است و برجسته است دل در جوش پیوسته است دل - چون دیک سر بسته است دل، در آتشش کرده وطن
ای داده خاموشانه ما را تو از پیمانها هر لحظه نو افسانه، در خامشی شد نمره زن
در قهر او صد مرحمت، در بخل او صد مکرمت در جهل او صد معرفت در خامشی گویا چو طن
الفاظ خاموشان تو، بندوده بیهوشان تو خاموشم و جوشان تو، ما نند دریا ی عدن
لطف خدایی می کند حاجت روابی می کند وانکو جدایی می کند، یارب، توازی بخش بکن
ای عشق تو بخریده ما، وز غیر تو بخریده ما ای جامها بدریده ما، بر چاک ما بخیه مزین
ای خون عقلم ریخته، صبر از دلم بگریخته ای جان من آمیخته با جان هر صورت شکسن (26)

“Aşka olan bağlığımдан dolayı, aşk oldum ben aşk,
Fitnenin elinden dolayı, aşka (işte) böyle yabancı oluyorum.
İnsan aşırı derece bağlılıktan dolayı yabancı olur mu? Evet,
Eğer bu sorunlar halledilirse zaman içinde düşman ortadan kalkar.
İçimde bir deniz vardır, o ne açıktır ve ne de örtülü,
Onun konuşmasına izin yok, susması da küfür sayılır.
Ondan söz etmek, teşbih oldu, suskunluğu tatil oldu,
Bu dermansız bir dert oldu, ey minnetler sâhibi (Allah), bizi feraha ulaştır.
Maddî âlemden her an yardımlar gelir, (27)
(Bu âlem) ağzını açan çocuklar gibi, hem câhil, hem de lokma arayıcıdır.
İşte kalp yatmıştır, kalkmıştır fakat coşkuya devam etmektedir,
Kalp ağzı kapalı bir kazan gibidir, ateşi vatan edinmiştir.
Ey bize verilmiş olan suskun bağış, sen sözünden dönüyorsun,
Her an yeni bir efsâne peşindedin, sükûnetten bağırır oldun.
Onun kahrında yüz merhamet vardır, cimriliğinde ise yüz cömertlik,
Onun cehâletinde yüz ma’rifet, sükûnetinde de yakîn gibi sözü vardır.
Senin susan sözlerini, senin aşkınla kendinden geçenler duyar,
Ben susmuşum ve senin aşkınla Aden denizi gibi coşmuşum.

(26) Divan; C. II, s. 179 - 180.

(27) Tam çeviri; “Koku ve renklerle (güzelliklerle) bezeli dünyâ her an ondan medet umar.”

Senin lütfun efendilik yapıyor, ihtiyaçları temin ediyor,
 Allâh'ım, senden ayrılmak isteyenin kökünü kurut.
 Ey bizi kendisine bağlayan ve senden başka her şeyden koparan aşkın,
 Ey bizim elbiselerimizi parçalayan, bizim yırtıklarımıza yama vurma.
 Ey aklımın kanlarını döken ve kalbimden sabrımı kaçıran,
 Ey sevgiliyle konuşan rûhum, her (maddî) şekli parçala.”

Mutasavvıflar, sevgi bakımından insanların en saf ve en temiz olanlarıdır-
 lar. Onlar, her an Allâh'ın nimetleriyle karşı karşıya oldukları halde, Allâh'ı
 ihsanları için değil, yalnızca zâtı için severler. İmâm-ı Gazzâlî bu konuda
 şöyle der : “Kim Allâh'ı zâtı için değil de ihsânı ve nimetleri için severse,
 onun sevgisi zayıf olur. O'nun rıza ve nimet durumundaki sevgisi ile bela du-
 rumundaki sevgisi bir değildir. Fakat kim O'nu zâtı için severse, O'nun sev-
 gisi kendisine verilen ihsânın değişmesiyle değişmez.” (28)

Cüneyd-i Bağdâdî de bu konuda şöyle der : “İnsanlar Yüce Allâh'ı sev-
 mekte genel ve özel olarak iki kısımdır. Genel olanlar, ihsanların devam et-
 mesi ve nimetlerin bol olmasıyla O'nu severler. Onların sevgileri iyilik ve
 nimetler ölçüsünde azalıp çoğalır. Ama özel olanlar, Allah'ı kudret, değer,
 bilim ve hikmetinden dolayı severler. O'nun kâmil sıfatlarını ve güzel adla-
 rını öğrenince sevgileri daha da artar. Allah bütün nimetlerini onlardan kes-
 se bile onlar yine de O'nu severler.” (29)

Mevlânâ'nın Allah'a olan sevgisi, yukarıda konu ettiğimiz özel aşktan-
 dır. Aşağıdaki beyitlerde Mevlânâ'nın sevgilinin bütün iyi sözlerinin yanın-
 da O'nun kendisine söylediği kötü gibi görünen sözlerini de sevdiğini gör-
 mekteyiz. Böylece bir şeyin kendi zâtıyla değil, kaynağıyla değerli olduğunu
 anlıyoruz. O'nun kaynağı mutlak iyilik ve güzellik olduğuna göre, O hayırlı-
 dır ve güzeldir. Eğer belâ, Allah'tan kaynaklanırsa zâhiri sıfatı uzaklaşır,
 kaynağın sıfatını kazanır ve iyiliğe dönüşür. Tasavvufî aşkın mantığı da iş-
 te budur. Âşık sevgiliden kaynaklanan her şeyi sever ve güzel olduğunu gö-
 rür. Bu da islâmın rûhuna uygundur. Bu konuda Mevlânâ Celâleddin, divâ-
 nında şöyle söylemektedir :

دشنام که از لب تو مهرش باشد چون لعل بود که اصلش آتش باشد
 (30) برگوی که دشنام تو دلکش باشد هر بار که برگل گذرد خوش باشد

“Senin dudaklarının (arasından çıkan) küfür ay gibi güzeldir,

Ash ateş olduğu için, o yâkut gibi (güzelidir).

Senin küfürün ilginçtir (caziptir) diye O'na söyle,

Gülден (gül bahçesinden) geçen her rüzgârın da hoş olduğunu söyle.”

(28) Gazzâlî; İhyâ-i Ulûmi'd-Dîn, C. XIV, s. 2614.

(29) Gazzâlî, a.g.e., s. 2635.

(30) Divan; C. III, s. 81.

Attâr-ı Nişâbüri bu konuyu doğrular mahiyette aşağıdaki şu beyti söylemiştir :

خودتراز صد مدح ویک بشنام او   بهتر از ملک دو عالم نسام او (31)

**“O’nun bir sövmesi, yüz övmesinden daha iyidir,
O’nun adı iki dünyânın mülkünden daha iyidir.”**

Sevgilisine bağlı olan âşık, kınansa bile onun bütün sözlerini dinlemekten zevk alır. Mevlânâ Celâleddin bu konuda şöyle söyler :

(32) لبهای تو آنگه که با ستیز بود   در هر دو جهان از تو شکر ریز بود
گر در دل تذگ خود تو ماهی بینی   از من بشنو که شمس تبریز بود

**“Dudakların kızgınlıkla konuştuğu zaman,
Sözün, iki dünyâda en tatlı şarkı gibi dinlenir.
Eğer kendi dar kalbinde bir ay görürsen,
Benden dinle ki o Şems-i Tebrizi’dir.”**

Sûfî şâir Mevlânâ, içi, devâsız acılarla dolu olan aşkını, birtakım beyitlerle dile getirirken sözü sevgiliye getirir ve O’nun yüklediği acılara tahammülün gereğine değinir ve şöyle der :

(33) در کوی غم تو صبر بیفرمانست   در دیده ز اشک بر تو حرمانست
دل را ز تو درد های بیدرمانست   با اینهمه راضیم سخن در جانست

**“Senin aşkının mahallesinde sabır fermansızdır,
Göz yaşlarından, gözde ümitsizlik ışınları (görünüyor).
Senin (aşkından dolayı) kalpte dermansız acılar var,
Bütün bunlara rağmen biz razıyız çünkü söz, sevgili hakkındadır.”**

Gazzâlî, burada konu edilen rızâ’dan söz ederken şöyle demektedir :
“Hevâ ve hevese aykırı olan rızâ imkansız değildir. Aksine o, din ehlinin makamlarından büyük bir makamdır. Bu da iki şekilde mümkün olur :

Birincisi : Mevcut olan sevaptan kaynaklandığı samlan acılara rızâ göstermek.

İkincisi : Daha sonra gelecek olan şans için değil, sevgilinin rızâsı ve murâdı olduğu için, ona rızâ göstermek. Sevenin murâdı, sevgilinin murâdıy-

(31) Feride'd-Din 'Attâr; Külliyyât-ı 'Attâr, Bombay, 1872, s. 1153.

(32) Divan; C. III, s. 84.

(33) Divan; C. III, s. 73.

la içiçe olduğu zaman sevgi üstün gelir. Sevgilisinin kalbi sevindiđi zaman, kendisinin rûhu helâk olacak olsa dahi bu onun için en lezzetli şeydir.” (34)

Mevlânâ'ya göre sevgilinin cefâsı, vefasından daha hayırlıdır. Eğer O'nun tarafından taş atılsa, atılan o şey taş değil cevherdir. Şöyleki :

از تو اگر سنگ رسد گوهر است   گرتوکنی جور به از مد و ناست (35)

“Senin tarafından taş atılsa, (bu benim için) cevherdir,
Eğer cefâ edersen, (senin cefan) yüz vefâdan daha iyidir.”

Sevgilisinden gelen taşı cevher telakki eden sûfi şâir Mevlânâ, bir başka yerde zehiri şeker olarak kabul etmekte ve şöyle demektedir :

شکر است که تریاق تو باماست ، اگر چه   زهری که همه خلق چشیدند چشیدیم (36)

“Biz (belâyı) şeker gibi tadarız, çünkü senin panzehirin bizimledir,
Her ne kadar bütün yaratıklar, onu zehir gibi tatsalar da.”

Zararlıyı yararlıya dönüştüren ve belâyı âşıkların ağzında tatlılaştıran panzehir, aşktır. O'nun sevgisinde kaybolan temiz aşklı âşık, zorluklara tahammül eder ve çabadan aslâ bıkmaz ve yorulmaz. Mevlânâ bu konuda da şöyle der :

گفتی ز ناز : بیش مرنجان مرا برو   آن گفتنت که : بیش مرنجانم آرزوست
وان دفع گفتنت که : برو شه بخانه نیست   وان نازوبازو تندى دربانم آرزوست (37)

“Bana nazla söyle dedin : Git, beni daha fazla incitme,
“Beni daha fazla yorma” sözün, benim arzumdur.
Yine “git, padişah evde değil” diyerek beni uzaklaştırman,
Ve kapıcının nazı, kabahğı ve reddetmesi, benim arzumdur.”

“Sâlikin kavuşma yolunda karşılaştığı bütün zorluklar, nefsi için saygıya değer ve değerlidir. Bütün bu güçlükler de, sâlikin arzu ettiği emellerdir. Şâirin emelinin ana hedefi, sevgilinin onun hırsını ve kendisinin rızasını kazanmak için çaba harcadığını hissetmesidir. Eğer sevgili sâliki kendisi ile dost olmak için teşvik ederse sâlik bütün emellerini gerçekleştirmiş olur.” (38)
Ve bu da aşkıyla mağlup olan bir âşığın âhıdır. Şöyleki :

(34) Gazzâlî; İhyâ-i Ulûmî'd-Din, C. XIV, s. 2648.

(35) Divan; C. I, s. 202.

(36) Divan; C. II, s. 50.

(37) Divan; C. I, s. 175.

(38) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Muhammed Abdu's-Selâm Kefâfi, Celâleddin el-Rûmî, Hayâtehu ve Şi'rehu, Beyrût, 1971, s. 405.

دامن تو دل گرفت ، دامن دل تن گرفت   های ازین کی مکش ، های ازین کارتو (39)

**“Senin eteğin kalbi tuttu (sardı) kalbin eteği de vücûdu sardı,
Ah bu mücâdeleden, ah senin bu üzüntülerinden.” (40)**

Âşık dâimâ mânen dağınıktır. Sevgili gönlü çalıp, kalbi esir alır. Aşkın arzuları da bedeni sarınca kendisi aşkıdan dolayı büyük bir zorluk içerisine düşer. Vay bu mücâdelede âşığım hâline!

Aşağıda gelen beyitlerde âşığım şaşkın ve meraklı olduğunu görüyoruz. Bu duruma düşen âşığım, sevgilisine gücü yetmemektedir. Âşıkların mantığına göre O'ndan yani Allah'tan gâfil olmak küfürdür. O, sevgilinin huzuruna yerleşmiş değildir. Zirâ O dâimâ, saflığını bulandıran engellerle karşılaşmaktadır. Bu nedenle âşık şu şekilde inleyip durmaktadır :

می افشاری مرا جو انگور   معشوق نه مرا ، بلائی

گرچشم ببندم از تو ، کفرست   زیرا که تو نور میفزایی

وربگنایم بگوئیسی : منگر   در ما تو بد بده هوایی (41)

**“Sen beni üzüm gibi sıkıyorsun,
(O halde) sen benim sevgilim değilsin, belâsın.
Eğer sana gözümü kapatırsam, bu küfürdür,
Çünkü, sen gözün asıl kaynağısın.” (42)
Eğer (gözümü) açarsam,
“Bana heves gözüyle bakma” dersin.**

Sâdik olan âşık, acı ve azapla dolu olmasına rağmen aşkı sever. Rahatlığı istemez, yumuşak hayatı da sevmez. Aksine kaynayan aşk denizinin dalgaları arasında batmak ister. Bu konuda Mevlânâ şöyle söyler :

زید حالی نمی نالد ، دوچیم ازغم نمی مالد   که اوخواهده که هر لحظه ز حال بد بتر باعد (43)

**“Âşık kötü durumdan dolayı inlemez, gözlerini de gamdan dolayı silmez,
Çünkü o her an, kötü durumdan daha kötü olmak ister.” (44)**

Âşık, ne mutluluk gününü ister ve ne de rahatlık gecesini arar. Çünkü onun kalbi, gece ile gündüz arasında saklanmıştı. O sanki seher gibidir.

(39) Divan; C. II, s. 365.

(40) Tam çeviri; Ah bu mücâdeleden, ah senin bu işinden.

(41) Divan; C. II, s. 584.

(42) Tam çeviri; Çünkü nûru artıran sensin.

(43) Divan; C. I, s. 236.

(44) Burada Mevlânâ, daha çok heyecan ve coşkunuğu kastetmektedir.

Çoğu kez âşıkların gözünden yağmur gibi göz yaşı dökülür. Çünkü sevgili çok gizlidir. Kavuşma ise çok nâdirdir. Bu da aşkın zahmetinin sebeplerinden bir diğeridir. Mevlânâ'nın da dediği gibi :

گر چشم و جان عاشقان جو ابر طوفان بارشد اما دل اندر ابرتن چون برقهارخشان شود
دانی چرا چون ابرشد در عشق چشم عاشقان ؟ زیرا که آن مه بیستر در ابره اینهان شود (45)

“Âşıkların gözleri ve ruhları tufan bulutu gibi bol yağmurlu olursa, Kalp, vücut bulutunda şimşekler gibi parlak olur. (46)
Âşıkların gözlerinin aşkta neden bulut gibi olduğunu biliyor musun?
Çünkü bu ay, bulutların arkasında çok saklanır.”

Âşık çoğu kez ilk durumunu düşünür ve önceki sükûnet dönemi ile sonraki ıstırap dönemi arasında büyük farklılıkların olduğunu görür. Şöyleki :

زاهد بودم ترانه گویم کردی سرفتنه بزم و باده خویم کردی
سجاده نشین با وقاری بودم بازجه کودکان کویم کردی (46)

“Zâhit idim, beni şarkıcı yaptın,
Mecliste beni fitnenin başı yaptın, şarap tiryâkisi yaptın.
Ağır başlı bir şekilde seccâdede otururdum,
Beni mahallede çocukların oyuncağı yaptım.”

Âşığın kaşları uykusuzdur, yatmaz. Mutasavvıflara göre yatmak gaflettir. Sarhoş olan âşığın rûhu tutuşmuş, bedeni ve kalbi ise uyanıktır. Bu da kalbin varlığının delilidir. Bu konuda Mevlânâ şöyle der :

آنسر که بود بیخبر از می خبید آنکس که خبر یافت از او کی خبید
میگوید عشق در دو گوشم همه شب ای وای بر آنکی که بی وی خبید (48)

“Şaraptan habersiz olan baş uyur,
Fakat haberi olan kişi, nasıl uyur?
Aşk bütün gece boyunca kulağıma,
Aşksız uyuyan kimsenin vay hâline diyordu.”

Aşkın yorgunlukları âşığın rûhunu yorar ve eritip yok eder. Ama o, yumuşaklık ve rahmet dileyerek Rabbine sığınır. Sûfî şâir aşkın vücuduna yaptığı hasar ve şiddeti şöyle dile getirir :

(45) Divan; C. I, s. 217.

(46) Kalp bedeninin pislikleri arasında parlak bir cevherdir.

(47) Divan; C. III, s. 104.

(48) Divan; C. III, s. 77.

دیگر نخواهم زد نفس ، این بیت را می گوی و بس - بگذاخت جانم زمین هوس ، ارفق بنا یا رینا (49)

**“Artık bir nefes daha almayacağım, bu beyiti söyle, yeter,
Bu hevesten rûhum eridi, ey rabbimiz bize yumuşak davran.”**

Biraz da âşıkların inleyişlerini dinleyelim. Zirâ âşık dâimâ inler :

امروز فغان عاشقان را   بشتو که ترا زیبان ندارد

هر ذره پراز فغان و ناله ست   اما چه کند ؟ زبان ندارد

(50) رقص است زبان ذره ، زیرا   جز رقص دگر بیان ندارد

“Bu gün âşıkların iniltilerini dinle ki,

Bu sana zarar vermez.

İçlerindeki her zerre ağlayış ve iniltiyle doludur,

Fakat ne yapım, onun dili yok.

Her zerrenin dili dans etmektedir,

Zira danstan başka bir beyânı yoktur.”

Sûfî şâir Mevlânâ, yukarıdaki son beyitte hareketi; vücûdu ve tâbiri güçleştiren, kaynayan ve acı duygularla dolu bir dil olarak görüyor. Bu dil, bu hareketten başka bir beyan bulamamaktadır. Zikir ve semâ meclislerindeki hareketlerden, mutasavvıflar lehine kaynaklanan gerçek mânâ budur. Bu hareketlerin kaynağı acı ve elem, hedefi ise iki âlemin üzerine yücelmektir. Mevlânâ Celâleddin bu konuda şöyle der :

رقص آن نبود که هر زمان برخیزی   بیدرد چو گرد از میان برخیزی

(51) رقص آن باشد کز دو جهان برخیزی   دل باره کنی و زسرجان برخیزی

“Raks demek, her an kalkmak demek değildir,

Toz gibi acısız bir şekilde kalkmak da demek değildir.

Raks demek, iki dünyâdan kalkman ve,

Kalbini parçalayıp, rûhun tepesinden çıkman demektir.”

Mevlânâ'nın belirttiği gibi bu hareketler, aşırı acıları kalpten uzaklaştırdıktan sonra, âşığın rûhî duygularının coşkusunu ortaya çıkarır. Bu hareketlerden her birinde, yüce makâma özlem duyan bir rûhun sıçrayışı, dünyâ ve âhîret düşüncesinden kurtuluşu vardır.

(49) Divan; C. I, s. 4.

(50) Divan; C. I, s. 278.

(51) Divan; C. III, s. 104.

Âşık, türlü zahmetlere ve şiddetli acılara tahammül gösterir. Bu hal de âşığı, diğer cezalardan korur. Çektiği şiddetli acılardan dolayı o hiç bir şey hissetmez. Ölümünden sonra ölümden korkmayan bir ceset gibidir. Şöyleki:

کشتهٔ عشقم ، نترسم از امیر هر کوی شد کشته چه خوف از خنجرش ؟ (52)

**“Ben aşkın ölüsüyüm, onun için emirden korkmam,
Ölü olan herkes, nasıl onun hançerinden korkar?”**

Mutasavvıflara göre, sevgiliyle buluşmaktan daha yüce bir cennet yoktur. Özlem çekmek ve arada bir perdenin bulunmasından daha büyük bir ıstırap ne olabilir? Olamaz...

Perdeden şikâyet eden bir âşığın feryâdı, rabbine yalvaran şu mutasavvıfa benzer; **“Allâh’ım, eğer beni bir şeyle azaplandıracaksan, perdenin zilletiyle azaplandırma”** gibi beyitlerin çokluğu da divanda çokça göze çarpmaktadır. Şöyleki :

برده بردار ای حیات جان و جان انزای من	غمگار و همنشین و مونس شبهای مسن
ای شنیده وقت و بی وقت از وجود نالهها	ای فکنده آتشی در جملهٔ اجزای من
ای زهر نقشی ثوباک و ای زجانها باکتر	صورتت تی لیک مغناطیس صورتهای من
بی توباعد جیش و عیش و باغ و راع و نقل و عقل	هریکی رنج دماغ و کندهٔ بر بای مبین
ناگهان درنا امید یا شبی یا بامداد	گویم : اینک برآبرطارم بالای من
آن زمان از شکر و حلوا چنان کردم که من	گم کنم کین خود منم یا شکر و حلوا ی من
امشب از شبهای تنها نیست رحمی کن بیبا	تا بخوانم بر تو مشب دفتر سودای من
همجو نای انبان درین شب من از آن خالی عدم	تا خوش و صافی برآید نالهها و وای من
زین سپین انبان بادم نیستم انبان لسان	زانک ازین ناله ست روشن ای دل بینای من
درد و تجوری مارا داروی غیر تونست	ای توجالینوس جان و بوعلی سینای من (53)

“Ey câna can katan, canımın câmi perdeyi aradan kaldır,

Ey geceleri benimle oturan, gam ortağı dostum,

Ey zamanlı zamansız vücudumun iniltilerini duyan,

Benim vücudumun bütün parçalarına ateş saçtın.

Ey bütün resimlerden ve canlılardan daha temiz olan,

Sen resim değilsin, aksine vücudumu çeken mıknaatıssın.

Ordu, eğlence (hayat), bahçe, çayır, akıl ve nakilin hepsi,

(52) Divan; C. I, s. 512.

(53) Divan; C. II, s. 246.

Sensiz beynim için ağrı ve ayağımın önünde çukurdur.
 Ümitsizlikten gece veyâ sabah vaktinde ansızın,
 Bana “işte buraya, evimin damına gel” diyorsun.
 O zaman ben o kadar çok şeker ve helva yaptım ki,
 Kendimden geçtim, kendimi şeker ve helvadan ayıramıyorum.
 Bu gece, yalnızlık gecelerinden bir gece, bana acı ve gel ki,
 Bu gece sana aşk kitabımı okuyayım.
 Bu gece, ney gibi kendimi her şeyden arındırdım ki,
 Benim iniltilerim ve ahlarım saf ve güzel çıksın.
 Bundan sonra ben, hava dolu bir dağarcığım, ekmek dolu bir heybe
 değilim,
 Zira benim bu gören kalbim, bu iniltilerden dolayı parlaktır.
 Bizim derdimizin ve acılarımızın ilâcı, sensin ey Allâh’ım,
 Ey bizim canımızın Câlînusı (doktoru) ve ey benim Ebû Ali Sinam.”

Mevlânâ Celâleddin bu şekildeki ifâdelerle, aşk zahmetlerinin zirvesinde olanı bile tasvirde hiç zorluk çekmez. Sûfi şâire göre aşk, ateşte yanmak demektir. “Ateşten başka şeyde yanmak, mutasavvıfa yakışmaz” diyerek konuya aşağıdaki beyitte şöyle açıklık kazandırır :

(54) محرم ز آتش تو جز بولهب ندیدم   آفتند سوز آتش باشد نصیب کافر

“Dediler ki ‘Kâfirin nasibi ateşte yanmaktır’,
 Fakat Ebû Leheb’ten (55) başka senin ateşinden mahrum bir kimseyi
 görmedim.”

Aşk ateşi, içindeki acı ve zahmetlere rağmen, kendinden başkasını ateşten kurtarır. Şimdi âşığın sevgilisi için çektiği acıları, işin sonunda sevgilisinin bunları mutluluğa dönüştüreceğine tamamen inanır. Bu konuda da Mevlânâ şöyle söyler :

(56) در آتش عشق چون خلیله سی   خوش باش که می دهد نجاتت

“Aşk ateşinde Halil İbrâhim (A.S.) gibi emin ve mutlu ol,
 Rahat ol. Çünkü seni (Allah o belâdan) kurtaracaktır.”

Âşığın Gurbeti :

Birçok mutasavvıf, bu sınırlı ve maddî âlemde, sâlikin gurbet acılarından dolayı çektiği sıkıntılardan söz etmiştir. Sâlik ise, rûhu Allâh’ın huzu-

(54) Divan; C. II, s. 128.

(55) Ebû Leheb Hz. Peygamber’in (S.A.S.) amcasıdır.

(56) Divan; C. I, s. 148.

runda temiz yaratılışlı kişilerle sohbet etmeye alışmış olan kişidir. Oysa İmâm-ı Gazzâlî, aşıkta ileri giden âşık hakkında şöyle söylemektedir. “Dünyâ onun zindanıdır. Çünkü onu, sevgilisini seyretmekten alıkoyar. Onun ölü-mü ise, zindandan kurtulup sevgilisine kavuşmasıdır.” (57) Gazzâlî âşığın, Allah’la dostluk durumu hakkında da şöyle söylemektedir : “Bil ki o âşığın alâmeti, insanlarla dostluk kurmakta zayıf olmasıdır. Eğer onlara karışsa toplum içinde yine de yalnız gibidir. Yalnız kaldığında ise tek başına bir toplum gibidir. Hazır olduğu zaman yabancı gibidir, yolculuktayken hazır bulunmuş gibidir. Gâip iken görünür, hâzır iken gâip olur. Onlara bedeni ile karışmıştır, kalbi ise yalnızdır. Çünkü o, zikrin tatlılığına dalmıştır.” (58)

H. 258/871 yılında vefat eden Yahyâ bin Me’âz el-Râzî bu konuda şöyle buyurmaktadır : “Ma’rifet ehli hiç kimseyle dostluk kurmaz. Zâhitler de dünyâda yabancı gibidirler. Ârifler ise âhirette gariptirler.” (59) Bu konuda Mevlânâ Celâleddin de şöyle söylemektedir : “Dostluk değerlidir. İyi kim-selerden başkasıyla dostluk kurmayın. Bu konuda efendim Şemseddin Tebrî-zî şöyle söyler : “Müridin kabul edilmesinin alâmeti yabancılarla dostluk kurmamasıdır. Ola ki ansızın yabancıların sohbetine düşerek, mescitte mü-nâfık, okulda çocuk ve zindanda esir gibi olur.” (60)

Bu rûhî gurbet, âşıkların çile çekmelerinin sebeplerinden birisidir. Âşık, düşünürlerin cemaatine katılamamaktan dolayı çok inler. Mevlânâ Celâled-din, kendi durumunu sevgiliyle ve düşünürlerle kıyaslayarak şöyle der :

(61) با دلبران و گلرخان چون گلبنان بدگفته ام   با منکران دی صفت همچون خزان افسرده ام

“Ben dostlarla ve güzellerle beraber açmış bir gül gibiyim,
Soluk yüzlü münkirlerle ise son bahar gibi solmuşum.”

Âşık kâinâtın güzelliğinden nefret eder. Bunun sebebi ise, âşığın rûhu-nun ezeli güzellikleri seyretmekle meşgul olmasıdır. İnsanlar onun güzelliği-ni tasvirde aşırı hareket edince, kâinâtın güzelliğinden nefret etmeye başlar. Bunun neticesi olarak da O’ndan başka yani Allah’tan başka bir güzel görmez. Bu konuda Mevlânâ şöyle söylemektedir :

(57) Bkz., Gazzâlî; İhyâ-i Ulûmi’-d-Dîn C. XIV, s. 2607.

(58) Bkz., Gazzâlî; a.g.e., s. 2647.

(59) Bkz., El-Sülemî; Tabakâtu’s-Sûfiyye, s. 27.

(60) Bkz., Nureddîn Abdu’r-Rahmân el-Câmî; Nefehâtü’l-Üns, Kahire Üniver-sitesi kütüphanesi Farsça Yazmalar kısmı, No: 17, s. 57. Ayrıca bkz., Mevlânâ Abdu’r-Rahmân bin Ahmed Câmî; Nefehâtü’l-Üns, Tashih-i Mehdi Tevhîdîpûr, Tahrân, h. s. 1336, s. 55 vd.

(61) Divan; C. II, s. 4.

آفتابا ، نه حد تو بیدادست
نه که درخانه تراز ویسی ؟
هله ای ماه ، خویشتن بشناس
نی بوقت محاق چون مویسی ؟
هله ای زهره ، زیر چادر رو
رونداری ، و قیحه یا نویی
توبیا ، ای کمال صورت عشق
نور ذاتحتی و یا او ویسی (62)

“Ey güneş senin sınırım belli değil mi?
Terazi burcunda olan, sen değil misin?
Ey ay, haydi kendini tanı,
Ayın son gününde kıl gibi olan sen değil misin?
Ey venüs, haydi çadırın altına gir,
Sen yüzüsün, sen utanmaz bir kadımsın.
Sen gel, ey aşk yüzünün kemâli,
Sen Hakk’ın zâtının nûrusun, sen O’sun.”

Mevlânâ'nın divanı aşk çağrılılarıyla doludur. İşte bu çağrılardan birisinde, âşık şâir Mevlânâ'nın aşkının vücuduna gâlip geldiğini, âilesinden ayrıldığını, akrabaları arasında onu yabancı kıldığını, gurbetin acılarını ve deliliğini şikâyet ederek, sevgilisinden yardım istediğini görüyoruz. Şöyleki :

بیاکز عشق تو دیوانه گشتم   وگر شهری بدم ویرانه گشتم
ز عشق تو زخان و مان بریدم   بدرد عشق تو همخانه گشتم (63)
چو خویش جان خود جان تودیدم   زخویشان بهرتوبیگانه گشتم

“Gel, ben senin aşkımdan deli divâne oldum,
Eğer bir şehir olsaydım, harap olurudum.
Senin aşkımdan dolayı evimden ve âilemden alakamı kestim,
Senin aşkının derdi ile aynı evi paylaşan dost oldum.
Kendi canımın senin canın olduğunu görünce,
Senin için kendi akrabalarımaya yabancı oldum.”

Mevlânâ Celâleddin aşağıdaki beyitlerde, acılarla dolu hayatını ruh âleminde gâfil olan madde ehli arasında geçiren âşığın rûhunun acılarını tasvir ederek ve âşığı yere düşen ve uçma kudretini kaybeden şâhin kuşuna benzeterek dindirmeye çalışmakta ve aşağıdaki beyitlerde konuya açıklık ka-

(62) Divan; C. II, s. 736.

(63) Divan; C. II, s. 53.

zandırmaktadır. Bu beyitlerde ayrıca sūfi şâirin ta'bir gücü ve edebî tasvirdeki canlılığı da göze çarpmaktadır :

مثال باز رنجورم زمین بر، من زبیماری نه با اهل زمین جنم، نه امکانست طباری
جو دست شاه یاد آید، فتد آتش بجان من نه بردارم که بگریزم، نه بال می کند یاری
الای باز مسکین، تومیان جغد ها چونی؟ نفاق گردیدی گر عشق روستی بستازی
ولیکن عشق کی پنهان غود با شعله سینت؟ خصوماً از دو دیده سیل همچون چشمه جاری (64)

“Yaralı şâhin gibi hastalıktan yere düştüm,

**Ben ne yeryüzü ehli ile aynı cinstenim ve ne de uçucularla aynı cinsten.
Pâdişâhın elinde iken hatırlanıyorum, bu anda içime bir ateş düşü-**
yor, (65)

Ne kaçmak için güçlü kanadım var, ne de kanadım bana yardım ediyor.

Ey zavallı şâhin kuşu, baykuşların arasında nasılsın?

Eğer aşkı perde ile gizlersen, nifak etmiş olursun.

Fakat aşk ateşi göğüste tutuşunca, aşk nasıl gizlenir?

Özellikle iki gözden de pınar gibi sel akınca...”

Âşık soylu aslını anladığı zaman, madde zindannın içerisinde arkadaşlarıyla birlikte kendisine de bir bıkkınlık gelir. İçlerindeki rûhî unsur gömülüp birbirlerini ancak maddî resim olarak tanır oldukları için üzürlüler. Sūfi şâir Mevlânâ âşıkların bu maddî âlemin üzerine yükselişlerini, o maddî âlemin içerisinde sıkıldıklarını ve yüce makamlarına olan özlemlerini belirterek şöyle der :

چرا شاید، چو ما شه زادگانیم که جز صورت زیکدیگر ندانیم
جو مرغ خانه تا کی دانه چینیم؟ چه شد دریا چوما مرغابیانیم
بروای مرغ خانه، توجه دانسی که ما مرغان در آن دریاچه سانیم (66)

“Biz şehzâde olduğumuz halde,

Nasıl oluyor da birbirimizi yalnız sûret ile tanıyoruz.

Evcil kuşlar gibi ne zamana kadar tâne topluyacağız,

Biz su kuşu olduğumuza göre denize girmemize ne mâni var?

(64) Divan; C. II, s. 486 - 487.

(65) Şâhin kuşları çok eski zamanlardan beri av için kullanılmışlardır. Birçok kral ve pâdişah avın peşine düşen sonra sahibinin yanına dönen bu kuşları beslerlerdi. Bu kuşlar sahiplerinin elleri üzerinde dururlardı.

(66) Divan; C. II, s. 67.

**Git ey evcil kuş, sen ne bilirsin,
Biz o denizin kuşlarıyız, kim bize benzer?"**

Sâdik olan âşık insanlardan bıkar, usanır. Bakın bu konuda Mevlânâ ne diyor :

(67) خوبی فراخ بودی با مردمان دلم را تا غیرتو نگنجد امروز تنگخویم

**"Kalbimin, insanlara karşı iyilikte bir hoşgörüsü vardı,
Bugün insanlara karşı gönlüm daraldı, orada artık senden başkasına
yer yok."**

Bu da kalbi, sevgilisinin aşkıyla dolan ve ondan başka her şeyden nefret etmeye başlayan âşığın sevgilisine seslenişi ve hüznünün işâretidir. Şöyleki:

بیا ، کز غیر تو بیزار گشتم   وگر خفته بدم بیدار گشتم
بیا ، ای جان که تا روز قیامت   مقیم خانه خمار گشتم (68)
ترش دیدم جهانی را ، من از ترس   در آن دوشاب چون آچار گشتم
عقیده این چنین سازید شیرین   که من زین خمیره شکر بار گشتم
یکی چندی بریدم من ز اغیار   کنون با خویشان اغیار گشتم

**Gel, senden başkasından bıktım, usadndım,
Şâyet uyuyor idimse, artık uyandım.
Gel ey sevgili, ben kıyâmet gününe kadar,
Meyhânenin müdâvimi oldum.
Ben dünyâyı ekşi yemek gibi gördüm,
O şarapta ben, korkudan ekşi çeşni durumunda kaldım.
Sen inancı öyle tatlı yapıyorsun ki,
Ben bu şarabın etkisinden şeker saçar oldum.
Bir süre başkalarıyla alakamı kestim,
Şimdi ise kendime yabancı oldum."**

Sevgili için herşeyden tamamen soyutlanan âşık, nefsinin bütün arzu ve isteklerini öldürür. Şâyet nefsinin arzu ve isteklerini düşünürse, rûhunda büyük bir gurbetin ve hüznün varlığı ortaya çıkar. Âşık bu durumdan, Allâh'ın huzuruna ulaşamadıkça kurtulamaz. Bu konuda Mevlânâ şöyle söyler :

(67) Divan; C. III, s. 21.

(68) Divan; C. II, s. 53.

بار دگر از راه سوی چاه رسیدیم   وز غربت اجسام باللہ رسیدیم (69)

“Tekrar yoldan kuyuya doğru ulaştık, (70)
Cisimlerin gurbetinden de Allâh'a ulaştık”

Mutasavvıf âşığın durumunda gerçekten eşsiz olan duygulardan birisi de sevgilinin âşığa duâ edip, övmesidir. Oysa ki bilinen ve alışılmış olan durum, âşığın sevgilisine duâ etmesidir. Fakat burada âşk, âşıkla sevgilisi arasında temiz bir arzu ve ince bir naz ile değişmektedir. Aşağıdaki beyitlerde inilti, üzüntü ve özlemlerle karışık duâ ve övgüler vardır. Üzgün olan âşığın sevgilisinin de kendisine özlem duyduğunu, onu çağırıldığını ve onu istemekte çok ısrarlı olduğunu görmesi, onun acılarını arttırıyor.

Âşık, kendisini dünyânın ağından kurtarmayı başaran bir şâhin kuşu gibidir. Ona Allah tarafından sevgi ve övgü sözleriyle karışık “dön” sedâsı gelir. Bunda şaşılacak birşey yoktur. Çünkü Allah yarattığını över. Bu konuda Mevlânâ Celâleddin şöyle söyler :

جانا، بقربستان چندیں بنجه می مانی ؟   باز آ توازین غربت ، تا چند بهریشانی ؟
صد نامه فرستادم ، صد ره نشان دادم   یا راه نمی دانی ، یا نامه نمی خوانی
گرنامه نمی خوانی ، خود نامه تو را خواند   و راه نمی دانی - دربنجه ره دانی
پاز آ که در آن محبس قدر تو نداند کس   با سنگ دلان منشین ، چون گوهر این کانی
ای از دل و جان رسته ، دست از دل و جان بسته -   از دام جهان بسته ، باز آ ، کفر یازانی
هم آبی وهم جوپی ، هم آب همی جوپی   هم شیرو هم آهوپی ، هم بهتر ازیشانی
چندتست ز تو تا جان ؟ تو طرفه تری یا جان ؟   آمیخته با جان ، یا بر تو جانانی ؟
شور قمری در شب ، قندو شکری در لب   یا رب چه کسی ، یا رب اعجوبه ربانسی (71)

“Ey ruh, gurbette kaç çocuk bıraktın?

Bu gurbetten geri dön, ne zamana kadar perişan kalacaksın?

Sana yüz mektup gönderdim, yoluna yüz işaret koydum,

Sen ya yolu bilmiyorsun, ya da mektubu okumuyorsun?

Eğer sen mektubu okumazsan, mektup seni okur,

Eğer yolu bilmiyorsan, yola giden kapıyı biliyorsun.

(69) Divan; C. II, s. 50.

(70) Burada Hz. Yûsuf (A.S.)'ın içinden çıktığı kuyuya telmih vardır. Ayrıca rûhun amaç ve arzusunun da simgelendiğini görmekteyiz.

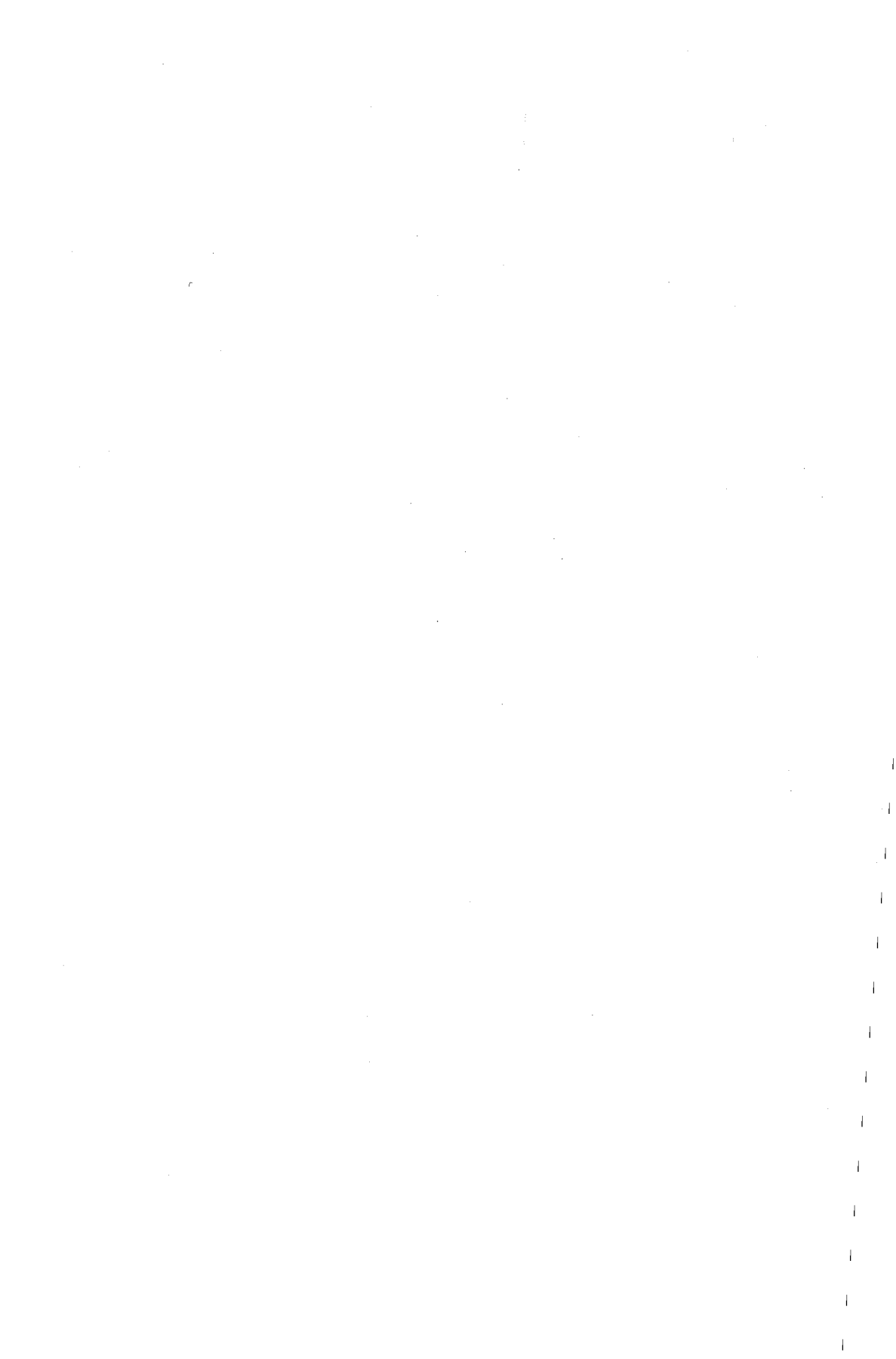
(71) Divan; C. II, s. 502.

Geri dön, o zindanda kimse senin değerini bilmez,
Sen bu ocağın cevheri olduğuna göre, taş yüreklilerle oturma.
Ey kalp ve ruhtan kurtulmuş ve elini eteğini çekmiş kimse,
Ey dünyânın tuzacağından kurtulmuş olan, geri dön sen şâhinlerden
birisin.

Sen hem su, hem nehirsin, hem de hep suyu arıyorsun,
Sen bana hem arslan, hem ceylansın, hem de ikisinden daha iyisin.
Seninle ruh arasında ne kadar mesafe var, sen mi kenardasın yoksa
ruh mu?

Sen ruhla mı karıştın, yoksa sevgililerin ışığı mısın?
Sen geceleyin ay ışığı, dudaklarda şekersin,
Allâh'ım bu kim? Allâh'ım o, rabbânî bir saptırıcıdır.

Son beyitte âşık, insanın rûhu ile ilgili övgülü beyitler sunduktan sonra bütün bu tazimi aziz kılmaya yönelip, kendi kendisine şöyle bir soru yöneltir: “Yâ Rab bu ululayan kimdir? Şâir rûhun rabbine yönelmesinden başka bir seyde dehşetini sürdürececek birşey bulamadı. Bu ancak o büyük övgünün kabulüyle gerçekleşir. İnsan gerçekten Allâh'ın yarattığı en yüce yaratıktır.”

MEVLÂNA'NIN MODERNLİĞİ VE MODERN BİLİM

Prof. Dr. Yılmaz ÖZAKPINAR

İnsan zihninin en karakteristik niteliği anlam verme çabasıdır. İnsan temelde biyolojik bir varlık olmakla birlikte, yaşamını refleks ve içgüdülerle sürdüremez. Yapısında kalıplaşmış biçimde bulunmayan birçok tepkileri içinde bulunduğu duruma göre oluşturmak zorundadır. Tepkilerin isabetli seçimi için geçmiş deneyimlerden yararlanmak, durumu yorumlamak, doğabilecek sonuçları hesaplamak, alternatif tepki biçimlerinin etkisini kestirmek gerekir. İnsanın bunları başarması dikkat, öğrenme, hafıza, düşünme, hayal gücü gibi psikolojik etkinliklerle gerçekleşir. Doğumdan başlayarak biriken deneyimler insan zihninde, olaylara anlam vermeyi kolaylaştıran bir yorum çerçevesi geliştirir. Psikolojik enerji tasarrufu sağlayan yorum çerçevesi, o çerçeveye bir türlü sığdırılmayan bir olayla karşılaşıldığı zaman değişikliğe uğrar. İnsan zihni, fiziksel ve sosyal çevresindeki olaylara anlam vermeden rahat edemez.

Biyolojik bir varlık olarak insan hayatta kalma içgüdüsünden kurtulamaz. Bu içgüdünün zorlamasıyla, biyolojik ihtiyaçlarını karşılamak için her gün didinir durur. Ama insan zihni ne yaşadığı güne hapsoluyor, ne de biyolojik ihtiyaçların karşılanmasıyla tatmin oluyor. Tarih öncesi araştırmaları, insanın doğayla boğuştuğu en ilkel şartlarda bile zihinsel tasarımlar yaparak teknoloji ürettiğini, gözlemlerinden psikolojik planda etkilenecek duygu ve heyecanlarını sanat yaratışlarıyla ifade ettiğini, görünenlerin arkasında ne olduğunu merak ederek mitolojiler geliştirdiğini meydana çıkarmıştır. Mitolojiler zamanla yerlerini din, felsefe ve bilime bırakmıştır. Böylece din, felsefe, bilim ve sanat insan zihninin anlam verme ihtiyacını karşılamıştır. Fakat anlam verme çabası belli bir noktada durmamıştır. Kazanılan her bilgi, getirilen her yorum daha önce farkına varılmayan yeni birtakım sorulara dikkatleri yöneltmiştir. Ayrıca, insanın değişen hayatı ve içinde yaşadığı evrenle ilgili beklenmedik gözlemler anlam verme çabalarını daha da yoğunlaştırmıştır.

16. yüzyılda bugün "modern" diye nitelendirdiğimiz bilimsel metod gelişmeye başlamıştır. Bilimsel metod olayları açıklamada verimli oldu ve bilim-

sel bilgi sürekli arttı. İBilgiler pratik amaçlara ulaşmak için teknolojiye dönüştürüldü. Teknoloji bilimsel araştırmaların yapılmasına yeni imkânlar getirdi. Bilim ve teknoloji içiçe geçerek birlikte ilerlemeye başladılar. Bu ilerleme bugün de sürüyor. Bilimsel metod insanın düşünce biçiminde o kadar derin bir değişiklik yapmış ve teknolojik uzantılarıyla hayatı o kadar çok etkilemiştir ki içinde yaşadığımız çağa haklı olarak “bilim çağı” denmiştir.

Bilimin baş döndürücü ilerlemesi bazı düşünürleri bir yanılgıya düşürmüştür. Onlara göre artık gerçeklere ulaşmanın yolu bulunmuştur; bilimsel metod dışındaki yollardan edinilen her türlü bilgi gerçek dışıdır. O halde felsefe, sanat, din bize ancak sübjektif bilgiler, illüzyonlar, asılsız inançlar verebilir. Bu görüşteki yanılgı, bilimsel bilginin mahiyetini kavrayamamaktan kaynaklanıyor. Bu yanılgıyı, çok kısa ifade etmek üzere analiz etmek istiyorum. 1) Bilimsel metolla ulaştığımız gerçek mutlak değildir. Biz gerçeği, Amerika’yı keşfeder gibi, bizim dışımızda ne ise o şekilde durur bir biçimde kavrayamıyoruz, gözlemlerden hareket ederek muhakeme yoluyla zihnimizde inşa ediyoruz. Teori dediğimiz zihinsel inşalarda kullandığımız malzeme somut algılarımız değil, onlardan soyutlanan birtakım boyutlar ve o boyutlar üzerinde belirlenen matematiksel kantitelerdir. Şu halde, kavradığımız gerçek mutlak gerçek değil, kendi zihnimizin imkânlarıyla sınırlı, zihinsel bir tasarımdır. Gözlemler, zihinsel tasarımımızın açıklamalarıyla tutarlı olduğu sürece tasarımımızı muhafaza ediyoruz; tasarımımızla bağdaşmayan gözlemler ortaya çıkarsa, onda değişiklikler yapma ya da yeni bir tasarım formüle etme yoluna gidiyoruz. Bilimin ilerlemesi tasarımımızdaki yanlışlıkların düzeltilmesi, tasarımımızın darlıktan kurtularak gitgide genişlemesi demektir. Bilim ne kadar ilerleres ilerlesin prensip itibarıyla yanlışlanabilir olacaktır. Çünkü bilimsel metodun mahiyetinde, herhangi bir ilerleme safhasında mutlak gerçeğe ulaşıldığını garanti edecek hiçbir dayanak yoktur. 2) Varlıkların aslında ne olduğunu bilemeyeceğiz; görüntüler arasında yaşıyoruz. Duyu organlarımız ile beynimizin işbirliği sonucu dışımızdaki dünyayı görüyoruz, işitiyoruz, kokluyoruz, tadıyoruz, sertliği yumuşaklığı, sıcaklığı soğukluğu hissediyoruz. Bir cismi gördüğümüz zaman görme olayı, o cisimden göze yansıyan bir ışık düzeni ile başlıyor. Görme olup bittikten sonra bizim ışık dediğimiz radyasyon enerjisi, gözün ağ tabakasındaki görme siniri uçlarına kadar yayılıyor. Orada, elektriksel - kimyasal bir değişme demek olan sinir empülslerine dönüşüyor. Empülsler beyin korteksinin belli bir bölgesine ulaşınca kadar sınırlarda cisme benzer bir şeyin seyahat ettiği söylenemez. Ama sonunda, beyinde bir cisim algısı oluyor. Rengiyle, şekliyle, büyüklüğüyle, uzaklığıyla bir cisim algılanıyor. Gözle gördüğümüz, elle tuttuğumuz ve maddî diyerek duygulardan, düşüncelerden ve inançlardan daha gerçek kabul ettiğimiz varlıklarla bile doğrudan doğruya değil, birtakım kod sistemleri aracılığıyla temasa geliyoruz. Dış dünyayı algı sembol-

leriyle zihnimizde temsil ediyoruz, ama varlıkların aslında ne olduğunu bilmiyoruz. İçinde yaşadığımız dünya bize bütünü karışık gelmiyor ve orada az çok güvenilir bir şekilde işimizi görebiliyorsak bu, algularımızla dünya arasında tutarlı bir sembolik ilişki kurabilmemizdir, sembollerin ötesinde varlığın aslına nüfuz ederek gerçeği kavrayabildiğimiz için değildir. Bilim bu sembolik ilişkileri sistematik biçimde kurmamıza yarıyor, soyutlamalar ve genellemelerle çok değişik olayları bağlantıya getirerek anlama çabasında ekonomi sağlıyor, olayları bir kurala göre önceden kestirerek daha randımanlı iş görmeye imkân veriyor. 3) Bilimsel metodun sağladığı anlayış, insanın doğayı sanat yaratıcılığıyla yorumlama ihtiyacını ortadan kaldırmaz. İnsan, duyguları, heyecanları, sezgileri, hayal gücü yokmuş gibi davranamaz. Bilim, doğurduğu bilginin, bilimsel metodun kuralları çerçevesinde kazanılmış, özel türde sınırlı bir bilgi olduğunu kabul etmiştir. Sanat yoluyla anlam verme çabaları bilimsel bilginin yerini alamaz; bilimsel bilgi de insanın sanat yaratışlarıyla tatmin ettiği anlam verme ihtiyacını tatmin edemez. İnsanın anlam verme çabalarının bir parçası olan bilimin hayatta önemli bir yeri vardır; ama hayat, bilimin kapsamı içine sığmaz. İnsan belirsizlikler içinde hayatını yürütmeye, yolunu belirlemeye çalışıyor. Belirsizliklerden bir kısmı bilimsel araştırmalar sonucunda açıklanabilir olgulara dönüştürülüyor; bir kısmı sanatla yorumlanarak çözümleniyor; başka bir kısmı ahlâkî değerler oluşturularak karara bağlanıyor; belirsizliklerin yine başka bir kısmı vahiy kaynaklı bilgilerle aydınlığa kavuşturuluyor. Bunların hepsi ayrı ayrı açılardan anlam verme çabalarıdır. Din bilimsel bilginin yerini alamaz, bilim de ölümden sonra hayat var mıdır sorusunu cevaplandıramaz. Bilimin ve dinin ayrı ayrı mahiyeti ve insan hayatında ayrı ayrı belirsizlikleri giderme yolları olduğu göz önünde tutulursa, felsefî planda bilim ve din çatışması diye bir şey olamayacağı anlaşılır. Tarihteki çatışmalar gerçek bir felsefî bağdaşmazlığın sonucu değil, yanlış anlamaların ve kurumsal uyumsuzlukların sonucudur. 4) Bilim medeniyetle bir tutulamaz. Medeniyet insanı barbarlıktan kurtaran değerler sistemiyle yaşamaktır. Bazı toplumların en koyu vahşet içine düştüğü çağlarda gelen kitabî dinler, bilimlerin henüz ilerlememiş ve etkisiz olduğu ortamlarda medeniyeti yükseltmişlerdir. Adalet, iyilik, hoşgörü, merhamet, şefkat, ahde vefa, fedakârlık, yardımlaşma gibi kavramlar dinsel inançlarla şekillenmiştir. Zamanla bu kavramlar sekülerize olmuş, dinsel inançtan bağımsız değerler halinde insanlar tarafından benimsenir olmuştur. Bugün toplumların karşılaştığı problemlerin çoğu bilim azlığından değil, insanları birleştirecek değerler sarsılmış olduğundan çözülemiyor. Bilimsel bilgilerin çok önemli olduğunu bu noktada tekrarlamakta yarar var. Fakat şuna da işaret etmek gerekir ki bilimsel bilgiler, inandığımız değerlerin ne olduğuna göre çok farklı amaçları gerçekleştirmek için kullanılabilir. Bilim bize değerlerimizi seçtiremez, amaçları-

mızı belirleyemez. Değerlerin seçilmesi ve amaçların belirlenmesi bilim dışı ölçütlere göre olmak zorundadır.

Modern bilim konfor ve bolluk getirdi, birçok korkunç hastalıkları tedavi tekniklerini doğurdu, ama öte yandan açlığı, yoksulluğu, çocuk ölümlerini önleyemedi. Savaşlar, sömürüler, zulümler teknolojik imkânlarla feci boyutlar kazandı. Dünyanın her tarafında işlerin rasyonalize edilerek büyük bir düzen içinde yürütülmesinin yanısıra toplumsal kargaşalar da sürüp gidiyor. Elbette ki bütün bu olumsuzlukları önlemek bilimin görevi değildir. Korkular, endişeler, düşmanlıklar, nefretler, sıkıntılar, bunalımlar insanların ruhunu istilâ etmiştir. İnsanların ruhunu bu rahatsız edici duygulardan temizlemesini de bilimden bekleyemeyiz. İşte böyle bir ortamda yaşayan bugünün insanı 13. yüzyılda yaşamış olan Mevlâna'yı okuyunca ne demek istediğini anlıyor : belki de 13. yüzyıl insanlarından daha iyi anlıyor. Mevlâna bunun için moderndir. Modern bilimle çelişkisizce yanyanadır. İnsanlar Mevlâna ile modern bilimi içtenlikle benimseyecek ve hayata yansıtacak kadar ruhlarını genişletirlerse, problemlerin çözümüne ve huzura giden yolu bulacaklardır.

MESNEVÎ'NİN TANIMLADIĞI MEVLÂNÂ'DA AHLÂK

Prof. Dr. Fethi EL NEKLÂVÎ

MESNEVÎ, Mevlâna Celaleddin'in en önemli yapıtlarından biridir ve 6 ciltten oluşmaktadır.

Mevlânâ, Mesnevi'nin birinci cildine yaklaşık hicri 657 (miladi 1259) yılında başlamış, altıncı cildini vefatından önce hicri 672 (miladi 1273) yılında tamamlamıştır.

Mesnevi ahlakî; dinî ve tasavvuf konularından çoğunu ele almıştır. Bazı araştırmacılar, Mevlânâ'nın bu kitabındaki 1281 hikâye konusunu Kur'an-ı Kerim'in Ayetleri'nden ve hadislerden faydalanarak ele aldığını söylüyorlar. Bu nedenle Mesnevi'de yüzlerce hikâye bulunmaktadır. Nicolson gibi araştırmacılar hikayelerin çoğunu, eski orijinaleri ile karşılaştırmışlardır.

Mesnevi'nin doğuşundan bu yana, İranlıların mevkiini yükselttiği için, Mesnevi'ye "Pehlevice Kur'an" ismini vermişlerdir.

"Akili veled el-fil" "Fil yavrusunu yiyenler" hikayesi Mesnevi'de bulunan hikayelerin en önemlilerinden biri olup çoğunluğu ahlakî konulardan bahsetmektedir.

Bilindiği gibi tasavvufçular tarikatlarını nefisle cihad etmek üzere kurarlar. Sofilerde cihad bedene ve nefsi olmak üzere iki yönlüdür. Bedenî yönü, namaz, zikir, dua ve oruç gibi ibadetleri temsil eder.

Nefsi yönü ise, günah işlemekten kötü ve kötü sıfatlardan sakınmaktır. Sofilerde nefisle cihad etmek, bedeni cihattan fazladır. Bu araştırmada ahlakî konulara tekrar tekrar değineceğiz.

"Kelile ve Dimne" kitabında geçen "Aslanı öldüren Tavşan" isimli hikâyeye Mesnevi'de de bulunmaktadır.

Mevlânâ bu hikayede çalışma, tevekkül, zorlama, seçme, kaza, kader, zulm ve adalet gibi konuları ele alarak yüzlerce beyit düzenlemiştir.

Bu araştırmamızda söz konusu hikayeye değineceğiz.

Mevlânâ bu hikayeyi şöyle anlatmaktadır: Arslan kuyuya bakar ve gördüğünün kendi resmi olup başkası olmadığını anlar. Bu küçük hikayeyi, şair üçyüz beyit olarak yazmıştır.

Bu hikayede bulunmayan fikir diyalogu, drama konularıyla, ruhsal inceleme ahlakî felsefeye de büyük yer vermiştir.

Mevlânâ'nın hikayede kullandığı bu ahlakî yöntem, kendisinin koyduğu bir usul olmayıp, bu konuda daha önceden şair ve yazarlar tarafından da tatbik edilmiştir. Fakat Mevlânâ'nın edebi sanatı, ilave ettikleriyle bu hikayede de kendini gösterir.

Böylece hikayenin şeklini tasarlayarak drama yerlerini belirler. Sonra yeni içerikler ilâve ederek, daha önce söylenmemiş ahlakî değerler, prensipler ve mânâlar çıkartır.

“**Filin yavrusunu yiyenler**” hikayesine gelince, “**Veliler Bağı**” isimli kitapta şu şekilde tanımlanmıştır. “**Ebu Abdullah El-Flaşî**” gemiye bindiği zaman fırtına koptu ve gemi kayaya çarparak parçalandı. Gemide bulunan yolcular, adak adamak üzere anlaştılar. Ebu Abdullah’a, eğer Allah bizi bu beladan kurtarırsa hepimiz Allah’a adak adamak üzerine söz verdik, sende vaat et dediler. Ebu Abdullah: “**ben dünyadan uzağım, adak adamak neyime?**” dedi. Başına toplandılar, onlara “**eğer Allah beni bulduğum beladan kurtarırsa Fil eti yemeyeceğim**” dedi. Bu nedir? Filin eti yenir mi? dediler. Akılma bu şekilde geldi ve bende söyledim.

Gemi battı. Yolcularla beraber sahile çıktım. Günlerce yemeksiz kaldık. Biz otururken bir fil yavrusu geldi. Onu alarak kestiler ve etini yediler. Benden de onun etini yememi istediler. Ben de fil eti yememem için Allah’a vaat ettiğimi ve adak adadığımı söyledim. Vaadın zarurette iptal edilebileceğini söylediler. Kabul etmedim ve sözümde sabit kaldım. Filin yavrusunu yiyerek, karınlarını doyurdular ve sonra uyudular. Onlar uyurken Fil geldi, yavrusunu aradı. İzini takip etmeye başladı. Onun kemiğini buluncaya kadar etrafı kokladı. Uyuyanları birer birer kokladı. Et kokusunun bulunduğu şahsı ve diğerlerini ayağı ile çiğneyerek öldürdü. Sonra yanıma geldi ve beni kokladı. Bende et kokusu bulamadı. Arkasını döndü. Hortumu ile işaret ederek sırtına binmemi istedi ve ben de bindim. Benimle beraber 8 gün yürüdü. Hikayeyi bana soran topluluğun yanında indim. Onlara hikayeyi anlattım. Dönünceye kadar onların yanında kaldım. Mevlâna bu hikayeyi 103 beyitte düzenledi. Hikayenin aslı 30 beyittir, geriye kalan beyitler, hikayede delil olarak bulunan ve sergilemesi gereken fikirlerdir.

Bu hikayede tasavvufi fikirler vardır. Bazı sofî mefhumlar ile genel olarak insandaki ahlaki eğitim yönünü amaçlayan diğer ahlaki fikirleri ele alır. Bu ikisi arasında ayırım yapmak mümkün değildir. hikayede bulunan ahlakî fikirler, tasavvuf alanından çıkmaz.

Tasavvufu ise ahlak olarak tanımlamışlardır. Ahlakı (huyu) güzel olan şahsın tasavvufu da güzeldir.

AHLAKİ FİKİRLER :

Biz burada hikayenin ahlaki yönüne değinmek istiyoruz. Daha önce zikrettiğimiz gibi sofiler, felsefelerini bedeni ve nefsi olmak üzere iki esas grupta kurmuşlardır. Sofilerde nefis yönü büyük bir yer teşkil eder. Bundan amaç nefisle mücadele etmek ve onu temizleyerek sıfatlarını değiştirmektir.

Mevlânâ kendisinden öncekilerin yaptığı gibi hikayede kötü ahlak ve sıfatları ele alarak, bunların terkedilmesini istedi. Rüşvet, ihtiras, kibir ve gıybet gibi kötü sıfatlardan uzak durmaya çağırdı.

Mevlânâ gıybet edenleri, filin yavrusunu yiyenlere benzetti. Mevlânâ ayrıca kötü işler yapanların kokusu kendilerini rezil ettiğini ve Allah'ın cezasına çarılacağını da zikretti.

Fil, kendi yavrusunun etini yiyenleri onların ağızlarının kokusundan tanıdı ve onlardan intikam aldı. Böylece Allah gıybet edenleri birbirlerinin etini yiyenler olarak tanımladı ve onlardan intikam aldı. Mevlânâ gıybet etmekten ve dünyaya fazla tamahkârlık yapmaktan sakınılmasını istedi. Mevlânâ ayrıca, dünya işleri için insanın çalışmasının sınırlı olmamasını da nasihat ediyor. Eğer böyle olursa, insan sonunda ömrünün boş olarak geçtiğini anlayacaktır.

Mevlânâ rüşvet ve ihtiras gibi kötü ahlaklardan sakınılmasını uyararak, insanların mallarına tamahkârlık ederek haksız yere alanların amellerini onların kanını içip, etlerini yemek kadar kötü bir şey olduğunu söyledi. Hadis-i Şerif'te zikredildiği gibi “müslüman malı, kanı gibi haramdır.”

Mevlânâ kibir ve ihtirası soğan kokusuna benzetti. İnsan bu kokuyu her ne kadar yalancı yeminle gizlemeye çalışsa, etrafında oturan şahıslara burundan aldığı nefesle kötü kötü yayılır.

“Kelile ve Dimne” kitabında geçen Tavşan ile Arslan hikayesine baktığımız zaman, hikâyenin içeriği, ormanda yaşayan arslanın vahşi hayvanlara hücum etmesiyle hayatlarını sona erdirdiğini anlarız.

Vahşi hayvanlar arslanın kendilerine hücum etmemesi için her gün ona yemesi için bir hayvan göndererek anlaştılar. Şair burada arslanla vahşi hayvanlar arasında geçen diyalogu esas fikir olarak almıştır.

Vahşi hayvanlar, arslana rızık için Allah'a tevekkül ederek, çalışmayı bırakmasını istediler. Fakat arslan çalışmada ısrar ederek, onun tâbi olması

gereken bir görev olduğunu kabul etti. Burada tevekkül ve çalışma hakkında olan konuşma “Zorluk ve seçim” hürriyetine dönüşmüştür.

Şair, çalışma ve iş fikrinin, tembellik ve tevekkül fikrini yendiği üzerine ısrar etmektedir. Böylece tavşanla vahşi hayvanlar arasındaki bu güzel diyalog esas fikir olmuştur.

Vahşi hayvanlar, arslanın kötülüğünden kurtulmak için tavşanı sözünde durması için vefalı olmaya teşvik ettiler. Tavşan ise arslanın kötülüğünden kurtulmak için söz verdi. Şairin burada dramatik bir durum yarattığı görülmektedir. Hikayenin aslında, vahşi hayvanların tavşanı vefâkârlık üzerine teşvik ettiği zikredilmektedir.

Kelile ve Dimne’de ise tavşanla vahşi hayvanların, arslandan kurtulmak için bir plân yaptıklarını buluruz.

Mevlânâ ise tavşanın tedbirini vahşi hayvanlardan gizlediğini ve böylece sürpriz bir iş yapabileceğini belirtiyor. Tavşan arslana derin bir kuyuyu gösterir. Arslan kuyuya bakar ve kendinin hayalini görür. Düşmanı zannederek, kuyunun içine atlar ve ölür.

Şair hikâyenin bu aşamasında çeşitli dramatik unsurlar ekler. Tavşan kuyuya yaklaştığı zaman, kuyunun içerisinde bulunan arslandan korktuğu görülür. Tavşan, arslandan düşmanını aramak için kuyuya doğru yanında yürümesini ister. Şair hikayeyi ahlakî durumu inceleyerek bitirmektedir. Öfke, arslanı kendisini düşmanından tanımayacak dereceye getirerek onun ölümüne neden olur.

Mevlânâ hikayenin konusunu zalimin sonu ve gidişine getiriyor. Vahşi hayvanların, arslanın kötü işlerinden dolayı nasıl helâk olduğu görülmektedir.

Bu küçük hikâyede diyalog fikrine fazla değinilmiş olup, aslında olmayan dramatik durumlara yer verilmiştir.

Olaylar felsefi ahlakî inceleme etrafında dönmektedir.

Bu hikâyede ahlâkın kullanılması şairin icat ya da önerisinden değildir. Bu durumda çoğu yazar ve şairler Mevlânâ’dan önce konuya temas etmiştir. Fakat Mevlânâ’nın bu küçük hikâyeye ilave ettiği sanat ise, sanat yapısını büyülterek onu olgun bir sanat yapısı haline getirir. Yeni fikirler ve mânâlar ekleyerek, esas olarak okuyucuya arzedilmesini amaçlayan ahlakî değerler çıkarır.

Hikâye vesile, araç olup, ahlak ise hedeftir.

Arap gezgini “İbni Battuta” Mevlânâ’nın ölümünden 60 yıl sonra Konya kentine uğramış ve şöyle yazmıştır. “Bu şehirde Rumî lakabı ile tanınan sa-

lih imam, Celâleddin'in türbesi vardır. Rum taifesinde büyük bir yeri olup celâliyle ismiyle tanınır. Bu ülkenin halkı Mesnevi'yi yücelterek sözlerini başkalarına öğretirler ve cuma geceleri onu okurlardı.

Mevlânâ'nın arkadaşlarına son vasiyeti şöyle idi :

Gizli ve aşikâr olarak, Allah'tan korkmanızı, az yemek yemenizi, az uyunmanızı, az konuşmanızı, günahlardan uzaklaşmanızı, oruca ve ibadetle devam etmenizi size tavsiye ederim. Çünkü insanların hayırlısı, insanlara faydalı olan kimsedir. Sözün hayırlısı, az ve ifadeli olanıdır.

Bir olan Allah'a hamdederim.

MEVLEVİLİK VE SOSYAL HAYAT

Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ

Türk fikir ve kültür hayatına eserleri ile büyük hizmetlerde bulunan Abdülbaki GÖLPINARLI (1) Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik'e yazdığı "Ön-Söz" de "Mevlevîlik, Mevlânâ'dan sonra ve derhal menâsikiyle teessüs etmediği için tarikat hakkında yazılan risaleler, çok muahhar devirlere ait. Kaldı ki, onlar da tarikatın öz hüviyetini vermekten ziyade yazarlarının düşüncelerini ve tesiri altında kaldıkları müesseselerin karakterini tesbit etmekte ve yazarları, tarikati bilfiil kuranların fikriyatından tamamiyle uzak kalmakta. Hatta Mevlevîler ve Mevlânâ muhibleri, işi o kadar Mevlânâ'dan ayırmışlar ve o kadar kendilerine mal etmişler ki Mesnevi'yi şerh edenler bile onun diğer eserleriyle hakkında yazılmış ana kaynakları, hele Şems'in Makaalât'ını okumak lüzumunu duymuyorlar ve tasavvufta, hatta dinde bir reform eri olan Mevlânâ'nın, kalıplaşmış tasavvufa verdiği insânî ve reel karakteri düşünmüyorlar, onu, onun ve sohbet dostu Şems'in yoluna aykırı bir yolun mümessili olan İbn-i Arabî'ye dayanarak şerh ediyorlar" der (2). GÖLPINARLI, bu şartlar altında Mevlevîlik Tarihi'ni yazmanın çok güç olduğuna değinir, eğer Sâkıp Dede'ye inansa, söylenenleri tekrarlamaktan başka bir şey yapamayacağını belirtir (3), XVI. yüzyıl ortalarında vefat eden Muğlalı derviş ve mutasavvıf şâir ŞÂHİDÎ'nin *Gülşen-i Esrâr*'ını bulmasaydı, mevlevîliğin köylere kadar yayıldığını, Anadolu'da mevlevî köyleri bulunduğunu öğrenemeyeceğini söyler (4). Konya'da bir süre bulunuşu, ona Mevlânâ Müzesi'ndeki yazmalardan faydalanmak imkânını sağlamış, Rûsuhî BAYKARA da kendisine Başbakanlık Arşivi'ndeki memuriyeti sırasında görüp kopye ettiği bir kısım belge suretlerini vermiş, böylece eseri "yalnız bir tarikatın hal tercümesi değil, bir yandan da vesikalar topluluğu" olmuştur.

-
- (1) A. GÖLPINARLI'nın başlıca eserlerinin bir listesi için bak. Ali ALPARSLAN, *Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1983, 2. baskı, s. 563 - 568.
  - (2) A. GÖLPINARLI, *aynı eser*, s. 2.
  - (3) Sâkıb Dede, *Sefîne-i nefîse-i Mevlevîyân*, Mısır 1283.
  - (4) A. GÖLPINARLI, *aynı eser*, s. 132 - 141'de Şâhidî'nin hayatı ve eserlerinden bahs olunmaktadır.

Osmanlı Arşivleri, çalışanlar bilirler, bir deryadır. Mevlevîlikle ilgili daha pek çok belge bulmak mümkündür. Üstelik zamanla yeni tasniflerin okuyucuya sunulması, bu imkânı daha zenginleştirmektedir. Aşağıda GÖLPINARLI'nın eserinden faydalanarak onun belgelerle tamamlanmasına gayret edilecektir.

GÖLPINARLI, Mevlevîlik'in Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi ile yine kendisinin 7. göbekten torunu Dîvâne Mehmed Çelebi zamanlarında yayılıp teşkilâtlandığını, Anadolu'da ve diğer yerlerde bir çok mevlevî dergâhlarının kurulduğunu anlatır, böylelikle tarikatın yayılması XIV. ve XV. yüzyıllara rastlamaktadır (5).

Yine onun ifadesine göre (6), “Osmanoğullarının ilk devirlerindeki hükümdarları meselâ Murad II. ve Fatih, Sâkıb Dede'nin sözlerine rağmen, mevlevîleri bir kudret telâkki ederek onların yoluna ehemmiyet vermiş değillerdir.” Ancak, XV. ve XVI. yüzyıllarda Anadolu'da ve bilhassa Rumeli'de Şii - Bâtînî cereyanlar karşısında Osmanlılar mevlevîlere itibar etmişlerdir. Osmanlı hükümdarlarından III. Selim mevlevîdir, mevlevîleri sevmiştir, bu da Yeniçeri Ocağı'nın dayandığı Bektaşîlik'e karşı bir tepkidir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde devlet ile bu tarikat arasındaki ilişkiyi pek iyi bilmemekle beraber, elimizde hiç olmazsa biraz geç dönemden de kalmış olsa, I. Murad'ın son senelerinden itibaren Osmanlı devlet adamları ile Mevlevîlik arasındaki iyi münasebetlere bir delil sunmak mümkündür. GÖLPINARLI'nın da belirttiği üzere (7), Yunan Makedonyası'nda Serez'de bir mevlevî zâviyesi vardır. III. Selim devrinde bu zâviyeye “*tarikat-i aliyyeden bihaber fusekâdan Mustafa Dede nâm kimesne*” Konya'daki Âsitâne'nin meşihat-nâmesi olmaksızın şeyh tayin edilmiştir. Elhâc Mehmed Çelebi (8) 29 Haziran 1795 (11 Zilhicce 1209) tarihli arzında bu tayinin usul hilâfına olduğunu belirtip ref'ini, Mustafa Dede yerine Mehmed Dede'nin tayinini istemektedir (9). Bu arza ekli bir başka belgede Ali Paşa b. Hayreddin Paşa'nın Serez'de binâ eylediği bir zâviyeye yaptığı vakıflar zikr edilmektedir. Bunlar bir kervansaray, bir dükkân, yine aynı şehrin çarşısında

---

(5) A. GÖLPINARLI, *aynı eser*, s. 101 ve 121.

(6) A. GÖLPINARLI, *aynı eser*, s. 269.

(7) Aynı yazar, *aynı eser*, s. 335.

(8) A. GÖLPINARLI, (*aynı eser*, s. 152 - 153)'nin “Çelebiler” listesinde bu zatın ismi yoktur. Lâkin Ârif Çelebi oğlu II. Ebubekir Çelebi 1785 - 1815 arasında Çelebi olarak görünüyor. 1815 - 1858 arasında ise İsmail Çelebi oğlu Hacı Mehmed Çelebi âsitâne şeyhi olarak zikr edilmektedir. Belgedeki kayıt ise açıktır : *mine'l-'abâ'd-dâi Es-seyyid eş-şeyh El-hâc Mehmed 'an sülâle-i Hazret-i Mevlânâ kaddese sırrıhu'l-'azîz*.

(9) Başbakanlık Osmanlı Arşiv Dairesi, Cevdet-Evkaf tasnifi, no. 2574. Kısaltma: BA, CE.

bulunan yetmişaltı başka dükkân, yedi oda, bir de baş-hânedir. Toplam gelir 20.536 akça olmaktadır.

Bilindiği üzere, Serez 1387'de Vezir-i âzam Çandarlı Hayreddin Paşa'nın eceli ile vefat ettiği şehirdir, Osmanlılar'ın eline de 1374 - 1385 arasında geçmiştir (10). Ali Paşa da babasının ölümü üzerine aynı makama geçmiştir. Yıldırım Bayezid ve oğlu Emir Süleyman Çelebi zamanlarında da aynı görevde bulunmuştur. M. Tayyib GÖKBİLGİN de bir Tapu - Tahrir Defteri'nin de Serez'de bir Ali Paşa zâviyesi bulmuş, bunu lakab belirtilmediğinden, Hadım Ali Paşa'ya ait zannetmiştir (11). Her ikisinin vakıfları ayrıdır.

Kanunî devrinin başlarında İstanbul'daki Galata Mevlevî-hânesinin gelirinin 18.730 akçe olduğu gözönüne getirilirse (12), Serez'deki mevlevî-hâne'nin vakıf yönünden hayli zengin olduğu anlaşılır. Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılda bu bakımdan en şanslı tarikatın Mevlevîlik olduğuna başka eserlerde de işaret olunduğuna değinilmektedir (13).

Eğer, bu tekke başlangıcında bir mevlevî zâviyesi olarak inşa olunmuş, sonradan böyle bir hüviyet kazanmamışsa, Mevlevîlik araştırmalarında büyük önem kazanır. İçkiye düşkünlüğü bilinen Yıldırım Bayezid'i de buna ve safahate alıştıran Çandarlı Ali Paşa'nın da mevlevî olduğu düşünülebilir (14).

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethinden sonra, kiliseden çevirttiği Kalender-hâne camii'nin vakfiyelerinde "âlim, dine inanmış, dünyadan el-etek çekmiş bir şeyhinin, bir nâzırının, Cuma günleri namazdan sonra semâ meclislerinde mesnevî ve ardından Kur'an-ı Kerim'den cüzler okuyacak bir hâfızının, semâzenlerle birlikte semâ yapacak dört mutribinin bulunuşundan

---

(10) Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşiki, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Nihal Atsız neşri, Türkiye yayınevi, İstanbul 1949, s. 132 - 133. (*Osmanlı Tarihleri* adlı eserin 3. kitabı). Ayrıca bak. Besim DARKOT, "Serez" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, I, 516 - 518. Krş. Ekrem Hakkı AYVERDİ, *Osmanlı mimarisinin ilk devri*, İstanbul 1966, I, 525 - 526.

(11) M. Tayyib GÖKBİLGİN, *XV - XVI. asırlarda Edirne ve Paşa livası Vakıflar - Mülkler - Mukataalar*, İstanbul 1952, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınlarından, s. 398, not. 628. Defter 167 numaralıdır ve 937/1530 - 31 tarihlidir. BA'da bulunmaktadır.

(12) Klaus KREISER, "Zur wirtschaftlichen Grundlage der Istanbul Mevlevî-hânes am Beispiel des Konverts von Galata", *Osmanistische Studien zur Wirtschafts - und Sozialgeschichte. In memoriam Vanco Boskov*, yayınlayan: Hans Georg MAJER, Wiesbaden 1986, s. 86.

(13) MOURADGEA d'OHSSON, *Tableau général de l'Empire Ottoman IV*, 665 - 666'dan naklen K. KREISER, *aynı eser*, s. 84.

(14) İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, "Ali Paşa, Çandarlı-zâde" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, I, 325 - 26.

bahs edilmesini (15), GÖLPINARLI “Kalender-hâne zâviyesi, tam mânâsıyla bir Mevlevî dergâhı şeklinde açılmıştır ve böylece fetihten sonra İstanbul’da ilk kurulan Mevlevî-hâne budur” şeklinde yorumlar. Lâkin bu müesseseye sonradan bu hüviyetini kaybetmiştir, der (16). Sonuç ne olursa olsun bu olay Fatih devrinde Mevlevîlerin sosyal hayatta, hatta hükümdar üzerinde etken oldukları anlamına gelir. Zaten Galata Mevlevî-hânesi’nin kuruluşu da hem II. Bayezid zamanındadır.

XVI. yüzyılda bir yandan Anadolu’nun özellikle Batı, İç-batı kesimlerinde Muğla’da, Kütahya’da, Karahisar’da, Bursa’da, Ayasuluğ (Selçuk)’ta halkının tamamı mevlevî olan köylerin bulunuşu (17), bir sonraki yüzyılda ise, muhtelif şehirlerde vezirler, beyler tarafından mevlevî-hâneler yaptırılması (18) Mevlevîlik’in Osmanlı Devleti’nde halk arasında ne kadar benimsendiğinin, devlet adamlarının da buna ayak uydurduklarının delilidir. Belki de, vezirlerin bu tarz dergâhlar inşa ettirmeleri, Vezir Çandarlı Ali Paşa’dan beri süregelen bir geleneğin devamıdır. Bu meyanda Galata Mevlevî-hânesine de Fatih devri devlet adamlarından İskender Paşa’nın bahçesini vakf etmesi unutulmamalıdır (19).

Çelebilerin tayinlerinin padişah iradesi ile olduğuna değinen A. GÖLPINARLI, bu hususta tarih verememekte, Meclis-i Meşâyih kurulduktan sonra (20), tayin keyfiyetinin bu makamın şeyhülislâmlığa arzı ve oradan da tasdikinden sonra padişah iradesinin sâdır olarak Çelebi’ye tebliğ edildiğine işaret etmektedir. Zâviye şeyhleri de çelebiler tarafından atanmaktadırlar, fakat bu hususta da GÖLPINARLI elde vesika olmadığını beyan etmektedir (21). III. Selim devrinde, o tarihlerde yürürlükte olan usul ile, bu usulden sapmalara ait elimizde bir belge bulunmaktadır. Buna göre, “Memâlik-mahrûse’de vâki bi’l-cümle tekâyâ ve zevâyâ-i mevleviyye’nin meşihat ve tevliyyeti bâ-hatt-ı humâyûn” Konya’daki Âsitâne’den verilecek meşihât-nâme ile olmaktadır. Bununla beraber, bazan kadılar veya nâibleri de zâviye-

(15) Nejat GÖYÜNÇ, “Kalenderhâne câmiî”, *Tarih Dergisi*, sayı 34 (1984), s. 485 - 494.

(16) A. GÖLPINARLI, *aynı eser*, s. 337.

(17) ŞÂHİDÎ’nin *Gülşen-i Esrâr*’ından naklen A. GÖLPINARLI, *aynı eser*, s. 245-246.

(18) A. GÖLPINARLI, *aynı eser*, s. 247 - 248.

(19) Aynı yazar, *aynı eser*, s. 112.

(20) Bu meclis şeyhülislâmlık dairesinde XIX. yüzyıl sonlarında mevcuttu, tarikâtleme, tekke ve zâviyelerle ilgili meseleleri görüşür, karara bağlardı. Bir reis, iki âzâ ve bir kâtipten müteşekkildi (bak. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devleti’nin ilmiye teşkilâtı*, Ankara 1965, s. 119 - 200; *İlmiye Sâl-nâmesi*, İstanbul 1334, s. 146; J. H. KRAMERS, “*Şeyhülislâm*” maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, XI, 489).

(21) A. GÖLPINARLI, *aynı eser*, s. 367 - 368.

lere tayinler yapmışlardır. Bu usule aykırıdır, onun için bu tür tayinlerin iptali ve kayıtlarının kaldırılması istenmektedir (22). Konya'daki âsitâne şeyhinin bütün mevlevî zâviyeleri üzerinde son söz sahibi olmasının çelebilerin nüfuzunu hakim kılmak gayesine matuf olduğuna şüphe yoktur. Diğer taraftan Çelebi'lerin de arzları ve verecekleri meşihat-nâme'ler üzerine beratla tayin yapılmasının devlet otoritesini hem bütün ülkede hakim kılmak, hem de çelebilere destek ve güç sağlamak maksadı ile gelenekleştiği kabul olunabilir. Kadiri şeyhlerinin de tayinlerinin aynı usulle, Tophane'deki şeyhlerine bırakılmış olduğu da hatırlanmalıdır.

İstanbul'da Yenikapı Mevlevî-hânesi'nin Balkan Harbi'nde ve daha sonra Çanakkale muharebeleri döneminde (1915) yaralı osmanlı gazileri için hastahâne haline getirildiğine, bu hususta bir de talimat-nâme hazırlanarak ispirto ile çoğaltılarak bir çok mevlevî-hânelere gönderildiğine, bu tutumun Osmnalı Devleti'nin gelişme devrinde Balkanlar'da faaliyet gösteren kolonizatör Türk dervişlerini hatırlattığına işaret olunmuştu (23). Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'ne girmesi üzerine Cihâd-ı Mukaddes ilân olununca, Mücâhidin-i Mevleviyye Alayı teşkil olunmuş, buna Anadolu'dan katılanlar Veled Çelebi'nin kumandası altında İstanbul'dan 1915 başlarında yola çıkmışlar, Konya - Halep üzerinden Şam'a, oradan da Filistin cephesine gitmişlerdir. Bu alayın kumandan vekilliğine de Yenikapı Mevlevî-hânesi şeyhi Abdülbâki Dede tayin olunmuştur (24). Alayın Konya'dan geçişine mahallî **Babalık** gazetesinde de yer verilmiştir (25).

II. Abdülhamid devrinde İzmir Mevlevî-hânesi şeyhi Nuri Dede ile Tokadî-zâde Şekip Efendi'nin, orada yayımlanan **Hizmet** gazetesinde hürriyet taraftarı yazılar yazdıkları, bu sebeple, "erbâb-ı mefsetden" diye Bitlis'e sürüldükleri, haklarında iki ayda bir jurnal gönderilmesi istendiği GÖLPINARLI tarafından zikr edilmektedir (26). Lâkin zaman zaman mevlevîlerin buldukları dergâhlardan başka yerlere "mugâyir-i rızâ ve menâfi-i âdâb-ı tarikat harekâta" cesaret ettikleri için terbiye edilmek üzere başka mevlevî-hânelere sürgün edildikleri de öğrenilmektedir. Meselâ, 22 Ağustos 1790 tarihinde (11 Rebiülevvel 1204) Galata Mevlevî-hânesi'nden üç kişi (Sinop'lu

(22) BA, CE 2574.

(23) Nejat GÖYÜNÇ, "Mevlânâ Müzesi arşivi", *Selçuk Üniversitesi 2. Millî Mevlânâ Kongresi, Tebliğler*, Konya 1978, s. 103 - 104.

(24) A. GÖLPINARLI, *aynı eser*, s. 177, 278.

(25) 5. Mart 1330 tarihli *Babalık* gazetesinden naklen Ahmet AVANAS, *Millî Mücadele'de Konya*, Selçuk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Konya 1988, s. 22 - 23; İbnülemin Mahmut Kemal İNAL da Veled Çelebi'nin aynı alayın başkumandanı olarak Suriye cephesine gittiğini yazar (*Son Asır Türk Şâirleri*, İstanbul 1970, cüz. XI, s. 1936). Bana bu notu veren Sayın Caner ARABACT'ya müteşekkirim.

(26) A. GÖLPINARLI, *aynı eser*, s. 273, 99 no.lu not.

derviş Hüseyin, Karahisârî derviş Hüseyin ve Kütahya'lı derviş Hasan) yukarıdaki suçlarından dolayı Konya'ya, Konya dergâhında mesnevî-hân olan Es-seyyid Süleyman Dede de yine tedîb olunmak üzere Tokat Mevlevî-hânesi'ne sürülmüşler, bu sonuncu Divan-ı Humâyûn Çavuşlarından Ali Çavuş ile birlikte Tokat'a gelmiştir (27) (Tarih: 18 Kasım 1821/23 Safer 1237).

GÖLPINARLI, tarikata aykırı harekette bulunanlara verilecek cezaları sayarken, sürgünden bahs etmez, mevlevîlerin nizamsız hareketleri görülenlerinin kendi aralarında cezalandırdıklarını, "hiç bir surette hükûmete müracaat etmemek" ilkeleri olduğunu, bunun da bir yolsuzluk olduğunu belirtir (28). Bununla beraber, Konya'dan Tokat'a sürülen Süleyman Dede'nin bir Divan-ı Humâyûn çavuşu refakatinde gönderilmiş olması, bu usulün dışına çıkıldığının bir kanıtıdır.

Konya'daki dergâhta (âsitâne) yaşayan dervişlere zaman zaman çeşitli yardımlar da yapılmaktadır. Meselâ bitişindeki II. Selim tarafından yaptırılan imarettten dervişlere de yemek gönderildiği bilinir (29). Aslen Adana'lı olup XVII. yüzyıl sonlarında ve 1711'de iki defa Adana valiliği de yapan Kürt Bayram-zâde Mehmet Paşa (30) da doğduğu şehirde bir han yaptırmış, Acem Hanı adı ile meşhur olan bu yapıda bazı tüccârlar konaklamaya başlamışlar, geliri de vâkîf gelirinden Konya'daki âsitânedeki dervişlere senelik kırk top kirpâs (keten kumaş) alınması için tahsis olunmuştur. Bir süre bu şartlara riayet olunmuştur. Bununla beraber, bir müddet sonra vakıf han geliri ile Adana valilerinin tüfenkçileri için bir konak yapılmış, fakat tüfenkçiler kendileri için yaptırılan binada oturmayıp yine Acem Hanı'na giderek içerisindeki tüccarı zorla çıkartmışlar, kendileri yerleşmişlerdir. Bu tutum da hanın harabiyetine sebep olmuş, dervişlere kirpas gönderilmesi keyfiyeti de 1774'ten itibaren suya düşmüştür. Şikâyetler üzerine, Ekim 1782'de mesele devlet merkezine intikal etmiştir. O tarihlerde Konya'da âsitâne şeyhi olan Ebubekir Çelebi de durumun düzeltilmesini arz etmiştir. Bunun üzerine, 1784 Şubat'ı ortalarında ikinci bir fermanla Adana valisinden ve kadısından ihtilâfın çözümü istenmiştir (31). Neticede Han, Adana âyânından ve dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarından Hasan-Paşa-zâde Mîrû'l-hac Ali'ye kiraya verilmiş, vâkîfın şartlarına uyulması da bu zat tarafından taahhüd olunmuştur.

Mevlevîlik'in Osmanlı Devleti zamanında yalnız Anadolu'da değil, Bal-

(27) BA, CE 20785 ve 24425 no.lu belgeler.

(28) A. GÖLPINARLI, *aynı eser*, s. 420.

(29) Bu hususta bak. İbrahim Hakkı KONYALI, *Abideleri ve kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 969 - 980.

(30) Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, IV, 208.

(31) BA, CE, no. 1728 ve ekleri, CE, no. 1746.

kanlar'da ve Arap ülkelerinde yayılması, zaman zaman dergâhların vezirler tarafından yaptırılarak vakıflarda bulunulması, bunlardan bir kısmının devlet eli ile tamiri veya yeniden yapılması cihetine gidilmesi (32), mevlevîlerin yukarıda bir kısmı bahis konusu olan girişimleri, bu tarîkatın Osmanlı toplumunda ne derecede yaygın ve müessir olduğunun delilleridir. Bu yayılma ve devlet adamları tarafından desteklenmesinde tarîkatın sevgiye dayanan insancıl tutumunun büyük payı olduğunu düşünmek gerekir.

---

(32) A. GÖLPINARLI, (*aynı eser*, s. 253-59)'da bu hususta pek çok misaller vardır. Son bir örnek ise, Yenikapı Mevlevî-hânesi'nin yanmış bulunan Selâmlık Dairesi'nin Sultan Mehmed Reşat tarafından yeniden yaptırılıp açılış merasiminde de hükümdarın bizzat bulunuşudur (Ali Fuad TÜRKGELDİ, *Görüp işittiklerim*, Ankara 1951, 2. baskı, s. 123).

HZ. MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİNDE “KADIN” KONUSUNA KISA BİR BAKIŞ

Dr. Celâleddin B. ÇELEBİ

İlk inançlara göre, gökyüzüne erkek denmiş, yeryüzüne kadın. Gökten yağan yağmur, toprağı suladıkça, onun sinesindeki tohumlar yeşerip, meyve vermiş. Toprak cömertce verdikleriyle, ana adını haketmiş. Toprakana olmuş.

“Kitab ehli”nin inançlarına göre, Hz. Adem (A.S.) topraktan, Havva anamız’da O’nun bedeninin bir parçasından yaratılmıştır. Allah’ın “ol” emriyle, anasız - babasız var olan yeğane insanlardır bunlar.

Yaratılışın başlangıcından bu yana, tarihte ilk suçu erkeğe işleterek cennetten kovulmalarına sebep olan, **kadın**.

Bazı rivayetlere göre (1), Âdem (A.S.) oğulları Hâbil ile Kâbil arasındaki kurban kavgasına neden olan ve uğruna yer yüzünde ilk cinayetin işlendiği varlık, **kadın**.

Ve dünya durdukça insanları kandırıp, günah işlemeleri için, şeytan tarafından vasıta olarak kullanılan, **kadın** (2). Ancak büyük Peygamberlerden Hz. İsa ve Hz. Muhammed’in risâletlerine herkesden önce inanıp iman edenler, yine **kadınlar** : Hz. Meryem ve Hz. Hatice...

Hz. Muhammed’in hadislerine göre : “Cennet anaların ayakları altındadır.” (3) “Sizin hayırlınız, ailesine en hayırlı olanınızdır ve ben, aileme en hayırlı olanımı; kadınları, ancak kerem sahibi olan büyük kişi ulu tutar, ağırır; onları ancak alçak olan horlar, aşağılar” (4). “Dünya, tamamıyla

(1) İbni Kesir tefsiri, cilt 2, s. 41 - 43.

Kurtubi’nin Fethul-Kadû adlı tefsirinde Hâbil ve Kâbil
Nesefi’nin Medarik isimli tefsirinde Hâbil ve Kâbil

(2) Mesnevi, C. 5, B. 942 - 956.

(3) Câmi’ S., 1, s. 122.

(4) Câmi’ S., 2, s. 9.

meta'dan ibârettir; dünyanın en hayırlı metayısa temiz ve iyi kadındır” (5).
“Söz budur ancak, kadınlar, erkeklerin yarısıdır” (6).

Değerli dinleyenlerim, bu hadîs'e binaen, kadın erkeğin yarısı oldu mu, erkek de kadının yarısı olur; şu halde erkekle kadın birbirine denktir... Ancak manen denktir, insan olarak denktir. Öte yandan insan neslinin devamını sağlayan kadın, yaratıcı üstünlüğünün sebep olduğu beden zaafı dolayısıyla, korunmaya, himaye edilmeğe muhtaçtır... Bu özelliğinden meydana gelen zaaf ise, eğer buna zaaf denebilirse, bu ne hoş, ne güzel bir zaaftır... Herhalde bu sebepten olacak ki, Kur'an-ı Kerim'e (6) göre “Erkekler, kadınlardan üstündür; çünkü Allah onları bir çok şeylerde kadınlardan üstün kılmuştur; kadınları mallarıyla geçindirirler...” bu âyet'te ki erkekler adı, adam olmuş, erlik durağma varmış kişilere verilen ad'tır, kadın olsalar dahi... Umumiyetle kadının duygu ve nefsin, erkeğin ise aklın sembolü olarak düşünüldüğünü görmekteyiz. Ancak, kadının bu özelliğinin cazibesini arttırmakta olduğunu da inkâr edemeyiz...

Yaratılışın bir cilvesi olarak, günümüzün teknoloji dünyasında, yapılan araştırmalar neticesinde, spor sahalarında, kadınların erkeklerden beş misli zayıf olduğu tesbit edilmiş bulunuyor... Ancak bu dünya'da insanlar vâr olduğundan beri, acaba hangi hadîsenin kadın mihverinin dışında kaldığı düşünülebilir... Nice misaller arasında, hayvanlar arasında dahi, yavrunun koşarak sürünün içinde anasını bulması; erkeğin dişisi için ölesiye savaşması gibi...

Bizlere göreyse akla ilk gelen kadın :

Anamız! Bedeninde, sinesinde, itina ile bizleri aylarca, senelerce barındırıp - besleyen, hayata gözümüzü açar açmaz kendisine sığındığımız, doğumumuzdan ölümümüze kadar, canı pahasına bizi koruyup himaye eden fedakâr varlık...

Anamız! dünyada ilk sevgilimiz!. Karşılık beklemeden bizi seven, bizim için yorulan, fakat zaman zaman kendisini üzüp, gönlünü kırdığımız ilk sevgili...

Kadın!... Yüce Mevlâ'nın yaratıcı kudretinin dünyadaki en mükemmel temsilcisi... Cömertlik, şefkat ve sevgi abidesi.

Kadınımız!... Çocuklarımızın anası!... Annesi gibi, annemiz gibi kaderini teslimiyetle yaşayacak olan, bir ömür boyu sevinçli günlerimizin, sıkıntılı

---

(5) Câmi' S., 2, s. 14.

(6) Câmi' S., 1, s. 85.

(7) Kur. Ker. Nisâ S. 4, A. 34.

günlerimizin ortağı... Ömrünü, vârını - yoğunu cömertce ailesine, evine vak-feden sevgili!... Kadınımız!... Eşimiz!... Hayat arkadaşımız!...

Muhterem dinleyenlerim,

Ezelden beri, Türk töresi, Türk an'anesi, kadına özel bir değer ve mevki' vermiştir. Orta Asya'da başhyan ve hala devam eden bu töreyi, Türkmen aşiretlerinde açıkca izliyebiliriz. Günümüzde bütün dünya milletlerince benimsenmiş olan bu töreye göre, kadın iyi günde de, kötü günde de, erkeğinin yanında yer almada, onun sevincini, hüznünü paylaşmakta, ona daima destek olmaktadır.

Nitekim Hz. Mevlânâ'nın babası, Bahâeddin-i Veled'in devrinin en büyük Alimi olmasını ve Sultan-ül Ülemâ diye anılmasını herhalde annesine borçluyuz. O iki yaşına bastığında, babası vefat edince, annesi elinden tutarak, babası Hüseyin el Hatibi'nin kütüphanesine götürüp "Beni babana bu eserler yüzünden verdiler. O, bu eserleri okumakla dünya ve ma'na ilimlerini öğrenmiş, İslâm âlemindeki müstesna yerini almıştır", diyerek oğlu Bahâeddin-i Veled'in daha sonra "Sultan-ül Ülemâ" diye anılmasına sebep olan kıvılcımı yakmıştır.

Bu hâdise, Hz. Mevlânâ ailesince bir an'ane olarak benimsenmiş, asırlar boyunca kadına, özel bir değer verilmesine sebep olmuştur. Hiç şüphesiz, Hz. Mevlânâ'nın yetişmesinde, babasının ve çevresinin tesiri olduğu kadar, annesi "Maderi Mevlânâ" Mü'mine Hatun'un da çok büyük te'siri olmuştur.

Hz. Mevlânâ, eserlerinde kadına, önce insan olarak değer vermiştir... O'na göre "kadın - erkek farkı bu dünya'da vardır. Ruhlar âleminde şekil olmadıktan aralarında bir ayırım yoktur." (8).

Hz. Mevlânâ, kadını, Yüce Yaratan'ın en büyük tecellilerinden birisi olarak tanımlamıştır, aynı zamanda iki kadınla birlikte evli olmamış. İlk eşi Gevher Hatun'un vefatından sonra, Kerra Hatunla evlenmiştir. Cemiyetin iyi - kötü diye tanımladığı her kadına, fark gözetmeksizin hitab etmiş... Eserlerinde sık - sık kadın - erkek ilişkilerinden bahis ederek, halkı aydınlatmıştır... Mevlânâ'mız hayatı boyunca kadınlara da ders vermiş, onlarla sohbet etmiş, düzenledikleri toplantılara gitmiş, kendi aralarında semâ törenleri tertip etmelerine izin vermiştir... Kendisinden sonra da, an'ane haline gelen bu durum uzun zaman sürmüş, köylere dahi yayılarak, kadımlar da erkeklerle birlikte semâ törenlerine katılmışlardır... Tarihte memleketin muhtelif yerlerinde Konya'da, Kütahya'da, Tokat'ta, Mevlevî Halife ve Şeyhliği yapmış olan sayısız Hanıma dahi raslamaktayız (9). Daha sonraları, değişen

(8) Divân Kebir, Fir. C. 4, G. 1943. Gölp. C. 4, G. CXLII.

(9) Ariflerin Menkibelerinde ve Gölp. Mevl. sonra Mevlevilikte müteaddit.

şartlar dolayısıyla, Mevlevî Tekkelerindeki Semâhanelerde, tören icra edilirken, kadınlar kafes arkasında semâ ederlerdi...

Hız. Mevlânâ ekolünde asırlar boyunca, büyük düşünürler, musikişinaslar, şairler, emsalsiz san'atkarlar yetişmiştir. O'nun kültüründen, ilminden ve irfanından, istifade edip yetişen, erkeklerin yanında kadınların da varlığına şahit olmaktadır.

Fihî mâ fih'te (10), mayasında fenalık bulunan kadının, bu fenalığı mutlaka tatbik imkanı bulacağını belirtmektedir. Gizli herşeyin, insanın tecesüsünü uyandıracığından, şehir sokakları ekmele dolu olsa, köpekler dahi yemekten kaçınırsalar, sarılarak gizlenmiş bir ekmeğin herkesin ilgisini çekeceği misalini vererek şöyle buyurur : "Kadın nedir, dünya ne? İster söyle, ister söyleme; O neyse gene O'dur; yaptığını bırakmayacaktır O. Hatta söyledikçe daha da beter olur... Söyle ki, halk koltuğuna -yenine sakladığın, vermiye, göstermemiye savastığın o ekmeğe öylesine düşerler ki, bu düşkünlük haddi sınırı aşar - gider. Çünkü 'İnsan men edildiği şeye düşer.' Kadına 'gizlen' diye emrettikçe onda, kendini gösterme isteği çoğalır - durur, halkta da, o kadın ne kadar gizlenirse, onu görmek isteği o kadar artar. Şu halde sen oturmuşsun, iki tarafında isteğini kızıştırıyorsun. Sonra da bunu doğru düzen bir şey sanıyorsun; oysa ki bu iş bozgunculuğun ta kendisi. Kadının mayasında kötü bir işte bulunmamak varsa, yapma desen de, demesen de, iyi huyuna, temiz yaratılışına uyacak, ona göre hareket edecektir o. Yok tersine, mayası pisse, gene kendi yolunu tutacaktır o. Gerçekten de yapma etme, görünme demek, isteği artırır ancak, başka şeye yaramaz."

Muhterem dinleyenlerim, Mevlânâ'mıza göre kadın olsun erkek olsun, her insanın bedeninde, bir hürriyet dünyası gizlidir (11). Demek oluyor ki, zorlama, yaratılıştaki insan tinetine aykırı düşüyor. Kuvvetli bir iç güdüye sahip olan kadın insanına göre hareket etmesini bilir, kiminin yanında rahatca açılır, kötü niyetlinin yanında kapanır. Hız. Mevlânâ aklın kılavuz olması gerektiğini, nefsin arkadan geldiğini söyler... Baskı ile örtünerek ve yalnız örtünmekle iffet muhafaza edilmez...

Mesnevî'sinde; Gönül sahibi kimselerin, kadına karşı koyamayacağını ve ona mağlub olacağını söylemektedir (12). Yine Mesnevî'sinde: erkeğin kadından üstün gibi göründüğünü, gerçekte kadının erkeklere galip geldiğini somut örneklerle ortaya sermektedir... "Kadın dedin mi, çâresiz ona bir erkek gerek. Hâkim dedin mi, çâresiz bir mahkûm gerek." (13).

(10) Fihî-mâ-fih, 20 nci bölüm.

(11) Fihî-mâ-fih, 23 ncü bölüm.

(12) Mesnevî, C. 1, B. 2433.

(13) Fihî-mâ-fih, 37 nci bölüm.

Ancak, Mevlânâ'mızın kadınlara verdiği değeri, **“Kadın Hak nuru'dur, sevgili değil... Sanki yaratıcıdır, yaratılmış değil”** (14), vecizesiyle anlamak mümkündür...

Muhterem dinleyenlerim, bütün insanlarla müşterek olan yönümüz, her birimizin bir ana'nın evladı olmamızdır. Bu ezeli ve ebedî kanunu müdrük olan milletimiz, şehit ve gazi analarının çokluğu dolayısıyla, bu güzel vatanımıza **“Ana-dolu”** adını vermiştir. Vatani'nı ana adıyla anan, böylece ana gibi sevildiğini ilân eden, dünya da tek milletiz **“Ana-dolu”** adı, vatanımızın ana gibi ülvîyetinin, bölünmezliğinin, bütünlüğünün, vazgeçilmez bir ilke olduğunun bir simgesidir.

Muhterem dinleyenlerim, Peygamberimiz (A.S.), **“Cennet anaların ayakları altındadır”**, buyuruyor... Bu eşsiz vatani bir ana, bir sevgili gibi sevmekle, korumakla, milletimiz bu dünyada cennet'e sahip olduğu gibi, öbür dünyada da cennet'e sahip olacaktır inancındayım.

---

(14) Mesnevî, C. 1, B. 2437.

MEVLÂNA'NIN İNSANA BAKIŞI

Semih SERGEN

Ruh ve Nefis, Akıl ve Beden, Madde ve Mâna... İşte insanın içinde kopan kıyâmet. Akla karanım, nur'la çamurun birlikte hüküm sürdüğü bu zıtlar âleminin sahibi olan insan, kimi zaman en vahşi hayvandan daha aşağı, kimi zaman melekten daha yücedir. Bu zıtlıklar içinde dengeyi kurabilenler gerçek kurtuluşa erenlerdir. Mevlâna, her zaman insanın gönlüne değer vermiş, mânasındaki yüce cevherden haberdar etmek için gayret göstermiştir. İnsanın barışa ve dostluğa özlemini dile getirmiş, Tanrı aşkı, sevgi, güven, özgürlük, inanç bıkıp usanmadan yazıp söylediği konuların başında yer almıştır. 70.000 beyiti aşan Mesnevî ve Divânı Kebîr, Tanrı aşkının ışığında insan bilinmezine yol gösterir, aşk ve sevgi telkin eder.

**“Sevgiden tadanlar saflaşır.
Sevgiden bakır, altın kesilir.
Dertler, sevgiyle derman bulur.
Ölüler, sevgiyle dirilir...”**

İnsan, yaratılışın tek gayesidir. “Sen olmasaydım, sen olmasaydım felekleri yaratmazdım.” Hadisi Kutsi'sinde en derin manasını bulur bu gerçek. Cenâb-ı Peygamberin şahsında katedilen insandır. Kemâle ermiş insan. Mevlâna bu inanış içinde, hangi cinsten, hangi sınıftan olursa olsun insana değer vermiş, “İnsanı yaratılış gâyesinin başlangıcı ve sonu saymış ve bu yüzden dinlerin üzerine çıkmıştır.”

“Mızrak kalkanı nasıl delip geçerse ben de geceler ve gündüzlerden öyle geçtim. Bu yüzden bütün dinler bence bir, yüzbinlerce yıl bir an.”
(Mesnevi, C. 1384, b. 3503 - 3504)

“Her Peygamberin bir yolu, her Velînin bir mesleği var. Fakat değil mi ki hepsi de halkı Hakk'a ulaştırıyor öyleyse birdir.”
(S. 307, b. 3086)

Toplumun saf dışı bıraktığı, davranışları sebebiyle kötü gözle baktığı kişileri de aynı zincirin bir halkası olarak görüyor, hoşgörü kanatlarını onların

üzerlerine de geriyordu. Kendisiyle birlikte sema etmek isteyen bir sarhoşu engellemek isteyen dostlarına, “O içmiş ama sarhoşluk eden sizsiniz.” diye uyarıda bulunuyor. Sema’da kendisine çarpanları uyarın ihvana:

“Benim bir huyum var, kimsenin benden incinmesini istemiyorum. Semâ ederken bazı kimseler bana çarpıyor ve yârandan kimileri onların bu hareketlerine mâni oluyor. İşte bu benim hiç hoşuma gitmiyor. Yüz kere : Benim yüzümden kimseye hiç bir şey demeyin, dedim. Ben buna râzıyım.” (Fihî Mâfih, s. III. M. Ü. Tarikâhya). diyerek insanlara karşı nekadar hoggörülü olduğunu gösteriyordu. Bir râhib’e:

“Siz İsa’nın güllerisiniz o kapıya hizmet ediniz.”

diyerek, bütün dinleri kutsal saydığını ne veciz bir şekilde ifâde etmiştir. Gene, müslümanlığa yakınlık duyan bir hristiyanın, “Müslüman olurum ama İsa’dan utanıyorum, korkuyorum” demesi üzerine, Yüce Mevlâna şöyle buyuruyor :

“İnançm sırrı korkudur. Hak’tan korkan, hristiyan da olsa dindardır.”

Herkesin tiksindiği cüzzamlılara bile aynı sevgi ve şefkatle davranıyor. Ilıcada yıkanan cüzzamlıları, Mevlâna havuza girecek diye kovalayan yakınlarını durdurup, cüzzamlılarla havuza giriyor, bedenlerinden akan suları tas tas başından aşağı döküyor.

Hayvanlara karşı da aynı sevgi ve merhametle davranan yüce sultan, yavrularından ayrılamadığı için aç kalan köpeği bulup her gün ona yiyecek götürüyor. Anırdığı için sopayla vurulan eşeği görünce sahibini şöyle uyarıyor :

“Bu hayvana niçin eziyet ediyor, onu niçin incitiyorsun? Hayvancağızın ya karnı açtır, yahut cinsi ihtiyacı var. Fakat dünyadaki bütün insanlar da bu iki derde düşmüş. Söylesene bu iki dertten kurtulan var mı?”

Çocukların da sevgisini kazanan Gönüller Sultanı, onlara karşı da büyük bir sevgi ve dostluk içindedir. Yoldan geçerken saygıyla baş kesip secde eden çocuklara o da aynı şekilde secde ederek karşılık verir. Daldığı oyundan ayrılamadığı için, “Dur beni bekle, oyunum bitsin ben de geliyorum.” diyen çocuğu sabırla bekler, oyun bitince karşılıklı baş kesip secde ederler sonra yoluna devam eder. (Sipehsâlâr, s. 137, Eflâki, 41.a).

Kadına verdiği değer akıl alır gibi değildir. Mesnevî-i Şerif’te :

“Kadın Hak nûrudur sevgili değil,
Sanki yaratandır, yaratılmış değil.”

Bir başka şiirinde :

“Gûyâ Hak tâft ez perdei râkik”

“Sanki ince bir perdeden Hak tecelli etmiştir.”

diyerek, Tanrı'nın Hâlikiyet sıfatının kadında tecelli ettiğini ilâhi bir şekilde açıklar. İnsanlara sevgiyle yaklaşmak, onları kendi özünden haberdâr etmek Yüce Mevlâna'mızın en büyük özelliklerindendi.

“Sahip İsfahani'nin hanında çok güzel bir fahişе kadın, yanında çalışan pek çok fahişе kız vardı. Bir gün hazreti Mevlâna bu hanın önünden geçiyordu. Kadın handan çıkıp koştu, baş koyup Mevlâna'nın ayaklarına kapandı. Mevlâna da herkesin hor gördüğü bu kadının karşısında baş kesiyor, ona en yüce kadın velî'nin adıyla üç kere sesleniyor.

— Râbia... Râbia... Râbia...

Öbür fahişeler de bu hali görüp gelerek secdeye kapınıyorlar.

Mevlâna onlara da aynı incelikle davranıp şöyle sesleniyor.

— Ne yiğitlersiniz sizler, ne yiğitlersiniz. Siz olmasanız bu nefisleri kim altederdi, nasıl belli olurdu namusluların namusu?”

Şüphesiz bu sevgi, bu merhamet duygusu ancak Mevlâna gibi, insanı sınırsız seven kişilere has bir duygudur ve eşine rastlamak mümkün değildir.

“İnciler, deniz dibinde taşlarla, çakıllarla karışık olarak bulunur. Övülecek şeyler de ayıplar, kusurlar arasında olur.” (Mesnevi, c. III, s. 80, b. 866).

Mevlâna, barışın da temelini insanların karşılıklı sevgisinde buluyordu. Kötülüklerden arınmanın yolu sevgiydi.

“İnsanlar yaratılıştan iyidirler. Kötülükler geçicidir, değişmez unsur değildir.”

Tanrı aşkının, insan sevgisinin hakim olduğu bir dünyada savaş ve zulüm ortadan kalkar.

“Aşıkların bütün varlıkları, zuhal yıldızına doğru oynayıp uçmaya koyulur. Havayı ayaklarının altına alır onlar. Ateş küresi yarılr gider, orda zarha gerek kalmaz, silah değersiz olur.”

Mevlâna Tanrı'ya ve insana inanır. Kadın, erkek, zengin, fakir, güzel, çirkin, hristiyan, müslüman ayırımı yapmadan bütün insanları kardeş bilip sevgi çatası altında toplanmaya çağırır.

“Birlik şarabını sun. Hepimizi sarhoş et. Toplanalım, bir araya gelelim.

Görüntüdeki ayrılıkları, aykırılıkları giderelim. Benliğimizden geçtik mi, suyun rengini alır, her kabın rengine şekline uyarız. Biz, bir ağacın dallarıyız. Hepimiz de kapı yoldaşınız.”

Dünyadan, dünya varlığının aldatıcı görüntüsünden uzak kalan Mevlâna, insanları daha yüce şeyler peşinde koşmaya çağırır.

“Ne vakte dek taşla toprakla,
Çanak çömlekle dolduracağız eteğimizi?
Koynumuzu koluğumuzu ne vakte dek.
Çekelim elimizi topraktan,
Çanak çömlekten çekelim de göğe ağalım.
Bu toprak kalıp nasıl kafese koydu seni.
Nasıl çuvala soktu.
Yırt çuvalı da çevrene bak...”

İnsan daha yüce amaçlar için yaratılmıştır. O yüzden mutlaka kendinin farkına varmak zorundadır.

“Her insan büyük bir âlemdir.
Kardeş, sen ancak o düşünceden ibaretsin.
Ondan başka ancak kemiksin derisin.”

İnsanı, Yüce Yaratıcı'mızın bir kitabı sayan, kâinatın insan için yaratıldığını ve kâinat değerinde bulunduğunu ne güzel açıklar.

“A insan, Tanrı kitabı sensin sen.
Padişahın güzelliğine bir aynasın sen.
Kâinatta ne varsa senin dışında değil,
Ne istiyorsan kendinden iste,
Kendinde ara.
Ne arıyorsan işte o sensin sen.”

Savaştan, kinden, bencillikten uzaklaşıp sevgi ve barış içinde olmak tek yoldur kurtuluşa ermek için.

“Bu yol vuruculuk nereye dek böyle,
Bu hır güür, bu savaş nereye dek?”

Sen bensin işte, ben benim işte.

Ne diye, bu direnme ne diye?

Ne diye, aydınlıktan kaçır aydınlık ne diye?

Topumuz bir tek olgun kişiyiz, bir tek,

Ne diye böyle şaşır olmuşuz, ne diye?" (Divânı Kebîr)

Evet, bütün kusur; gördüğümüzü çarpık görmemizden, yanlış değerlendirmemizden kaynaklanıyor. Oysa şaşılığımızı giderebilsek, gördüğümüzün çift değil tek olduğunu nasıl rahatça anlayabileceğiz. Ozaman, kiblemiz gönül kiblesi, mescidimiz insanlık mescidi olacak.

"Ben hâcetler kiblesiyim.

Gönlün kiblesiyim ben.

Ben cuma mescidi değilim,

İnsanlık mescidiyim ben.

Ben saf aynayım.

Sırım dökülmemiş, paslanmamışım.

Ben kin dolu bir gönül değilim,

Tur dağının gönlüyüm ben.

Benim tekkem âlem,

Medresem dünya benim..." (Divânı Kebîr)

Kinden, nefretten uzak bir düşünce yapısı içinde olursak, düşmanımız bile dost olacaktır bize. Sevgili oğlu Sultan Veled'e şöyle nasihatte bulunur:

"Düşmanımın hayrını ve iyiliğini söyle. Göreceksin ki o düşman senin en yakın dostun olacaktır. Çünkü gönülden dile, dilden de gönüle yol vardır. Sevmek, herşeyi, yaratılmış herşeyi sevmek ruhu olgunlaştırır, insana huzur verir."

Sevmek; insanı insana ulaştırır. Benlik - Bencillik; insanı insanlardan uzaklaştırır. Mevlâna, insan için en zararlı huyun benlik olduğunu söyler ve gerçek insan olmak için atılacak ilk adımın bencillikten kurtulmakla başla- yacağımı anlatır.

"Ey oğul! Kayıtlar bağını kes, azad ol, benlik zindanından kurtulmadıkça, bu sahtelikten sıyrılmadıkça Hak senin dostun olmaz."

Mevlâna, "Topluluk rahmet'tir, ayrılık azab." ya da "Topluluğun rah-

met olduğunu duymuştum bu yüzden halk'a candan kul oldum." diyerek insanı hep insanlar arasına çağırır.

"Görmez misin her şey insanın çevresinde dönüp duruyor.

Lanetlenmiş iblis misin sen,

Sen ne diye insanın çevresinde dönüp durmazsın?" (Divânı Kebîr)

Kendine gel, benlikten çık, uzak dur.

İnsanlara karıl, insanlara,

İnsanlarla bir ol.

İnsanlarla bir oldun mu, bir mâdensin, bir ulu deniz.

Kendinde kaldın mı, bir damlasın, bir dâne." (Divânı Kebîr)

Benliktir, insanı insanlardan uzaklaştıran, çevresine kötü gözle baktıran.

"Bencil, kendini beğenen; başka birinde bir suç gördü mü, içinde cehennemden şiddetli bir ateş parlar. O, bu gayrete, bu benliğe, din gayretini adını takar da kendi kâfir nefisini görmez." (Mesnevi, C. I, s. 332 - 333)

Benlikten - Bencillikten kurtulmuş kişi yücelmiştir.

"Onlara gök de secde eder, ay da, güneş de." (Mesnevi, C. I, s. 299)

Bencillikten, hırstan, kinden, savaştan uzak bir dünyada elele, dostça, kardeşçe yüce Tanrı'nın birliğinde bir olmaya, birlik olmaya çağırır. Sevincine, neşesine ölçü yoktur bu birlikteliğin.

"Bir canımız var, sevinçler, neşeler tozutmada.

Dünya yıkılsa, yeniden bir dünya kurarız biz."

İstedığı, hiç bir ayırım yapmadan, hiç bir fark gözetmeden insanları sevgiyle birleştirip Tanrı'ya ulaştırmaktır. Halkı, Hakk'a ulaştırmaktır bütün istediği. Sevgi tek yoldur kurtuluşa ermek için.

"Biz birleştirmek için geldik, ayırmak için değil.

Seviyoruz, işte hayatımızın güzelliği bu yüzden."

BİBLİYOGRAFYA

- 1 — Ahmed Eflâki, Menâkıb'ül-Ârifin, Tahsin Yazıcı, I. II Ankara, 1959 - 1963.
- 2 — Sultan Veled, İptidânâme, Ter. Abdülbâki Gölpınarlı, Ankara, 1978.

- 3 — Mevlâna Celâleddin, Mesnevi, I - VI., Ter. A. Gölpınarlı, İstanbul, 1969 - 1972.
  - 4 — Mevlâna Celâleddin, Fihi Mafih, Ter. M. Ü. Tarıkâhya, İstanbul, 1985.
  - 5 — Mehmet Önder, Mevlâna, Hayatı - Eserleri, Ankara, 1969.
  - 6 — Ahmed Kabaklı, Mevlâna, İstanbul, 1972.
  - 7 — Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlâna Celâleddin, İstanbul, 1985.
  - 8 — A. Kadir, Bu Günün Diliyle Mevlâna, İstanbul, 1966.
  - 9 — Mevlâna, Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler, I. II. III., Ter. M. Bahari Beytur. İstanbul, 1965.
  - 10 — A. Gölpınarlı, iDvan, İstanbul, 1971.
-

MEVLANA'NIN EVRENSELLİĞİ ÜZERİNE

Dr. Nezihe ARAZ

Efendim,

1 — Ben asıl konuma girmeden önce izin verirseniz elime geçmiş bir fırsattan yararlanarak, doğudan batıdan, Konya'ya gelmiş aziz konuklarımızın da huzurunda bir önemli gördüğüm noktayı izah etmek istiyorum.

Bugün dünyanın bir çok bilim merkezinde yeniden gündeme getirilen Mevlâna felsefesi ve Mevlâna öğretisini yörüngesine oturtmak ve bu çalışmalardan çağımızın gerçeklerini uygun bereketli ürünler toplamak için bütün bu ilim merkezlerinin ve Mevlâna dostlarının artık planlı, bilinçli ve ortak bu çalışmayı yürütme zarureti ortadadır.

Bu büyük mistik adam su denizlerinden alıp getirdiği ebedi gerçekleri insanoğluna kendi koşulları, uslûbu ve işte böyle bir çaresizlik ve ihsan anında Mevlâna yeniden dünya gündemine geldi ve insan kardeşlerine göründü; “korkmayın” diyordu sanki bu vartayıda atlatmanın yollarını bulacaksınız. Yeni bir terkibe, yeni bir nizama, yeni bir istiflemeye ulaşacaksınız. Yenile-neceksiniz, yeterki bunu isteyin

Dün geçti gitti

Dün gibi dünün sözüde geçti.

Eski satanların sözüde geçti.

Benim pazarımda şimdi yeniler satılıyor. Dünya her seferinde her an yenilenir. Ama bizim bundan haberimiz yok. İşte bu şifalı ses evrenselin sesidir. Sevgili dinleyiciler, onu dinlemeye mecburuz.

2 — Yöntemleriyle açık seçik dile - beyana getirmiş, şiirle, hikayeyle, müzikle ve sema ile zenginleştirerek anlatmaya çalışmıştır. Aradan geçen 762 yıl içinde elbette onun uslubundan farklı uslublar, onun yöntemlerinden farklı yöntemler, onun kavramlarından farklı kavramlar meydana gelmiştir. Bu farklılık eşyanın tabiatı gereğidir. Mademki bugün, bir takım insanlar onun kapısını çalmak, onu anlamak, ondan medet ummak ihtiyacını duyuyor-

lar. O halde Mevlâna'yla ilgili bilim merkezlerinin kürsülerinin kişilerinin, ortak bir çalışmayı yürüterek onunla aramızda gerekli hatta zaruri olan köprüleri ve bağlantılarıyla mümkün olacaktır. Ben inanıyorum ki, Mevlâna'daki bütün kavramların bugünkü kavramlar da karşılığı vardır.

3 — Onun ne demek istediğini, bize verdiği mesajların gerçeklerin anlamını gereği gibi anlayabilmek için onun kavramlarının bugünkü karşılıklarını bulabilmemiz, onun yöntemlerinin bugün hangi yöntemlerle paralel yaptığını tesbit etmemiz şarttır. Onun bütün gerçeğiyle anlayabilmemiz için. Çok küçük çok mütevazı, çok ürkek ama doğru yolda olduğuma büyük bir inançla sarılarak son beş yıl içinde benim bu yolda yaptığım denemeler bana gerçekten çok şey kazandırmıştır. Söz gelimi mesnevinin hükümdarla cariyeye hikayesini dikkatli incelemenizi bu büyük adamın söylemek caizse tam Frevdiyen bir anlayışla ve motdlarla hasta tedavisi hakkında bilgili ve tecrübeli bir "hazık hekim" olduğunu açıklar. Mevlâna da dinsel ekzistansiyalizmin tohumlarını, varoluşçuluk ilkelerinin ışıklarını çalışmaya, yaşayarak öğrenmeye deyalı çağdaş eğitim sistemlerinin o günkü modellerini kolaylıkla bulmak mümkün oluyor. Örnekleri uzatmaya gerek yok. Bu zenginlikte şaşılacak bir şey yok. Ebedi gerçekle dünyanın yaşam ilkeleri, oluşumun temelindeki amaç değişmez. Çünkü bunlar evrensel gerçeklerdir. Değişen zamana ve mekana uyum sağlayabilmek için gerekli olan ayrıntılardır. Kavramlar ise bu değişken ayrıntıları ifade etmek için kullanılır.

Şu halde Mevlâna'nın eserlerini böyle bir anlayışla ele almak ve çağımızı Mevlâna ile ortak anlayışlara götürecek bir kavram birliğine gitmek üzere çalışmalar yapmak zorundayız. Ben cüretkar bulmayacağınıza inandığım çok naçiz bir uyarı ile başta Selçuk Üniversitesi'nin değerli uzmanları olmak üzere yerli ve yabancı bütün Mevlâna dostlarını bu ortak çalışmada birleşmeyi, haddim olmayarak davet ediyorum.

Şimdi bu cüretkarlığımı affınıza sığınarak sürdürüyorum ve Mevlâna'nın evrenselliği konusunu açıyorum. Sözlükler evrensel kelimesini varlıkların ve nesnelere tümünü kapsamı içine alan, her şey ve herkesi ilgilendiren, dünya ölçüsünde olan diye tanımlıyor (Üniversel).

Evrensel nitelikte insan ise yalnız varlıkların ve nesnelere tümünü kapsamakla kalmıyor, ebedi gerçekleri de kendinde taşıyor. Bu insan kainat nizamına ayak uydurmuş herhangi bir cüzi olmaktan çıkıyor ve bu nizamın gerçeğini bütün bilinci ve bütün ruhu ile yazıyor. Böylece, bu insan alem nizamını belli bir bilinçle yürüten aktif gücün bir simgesi bir temsilcisi oluyor.

Tasavvuf felsefesi bu nitelikteki adamlara insan-ı Kamil adını vermiştir ve Süleyman Çelebi mevlidin'de bu olayı = **zatıma mirat edindim zatın adem ile, bile yazdım adını, dizeleriyle**, = gerçek ve ayna kavramlarını bir arada vererek açık seçik anlatmıştır.

Sofilerin “Maverai Cevelan” dedikleri çok önemli bir mistik denemeden ve sınamadan geçmeyen herhangi bir insan için evrensellik söz konusu olamaz. Bu maverai cevelan nasıl gerçekleşir, nasıl yaşanır, bunu Mevlâna'ya sordukları zaman onun verdiği cevap iki kelimedenden ibarettir. “Ben ol da bil” demek ki yaşamayanların asla bilemeyeceği bir mistik maceradır bu.

Ancak bizim gibi, olayın sıradan seyircilerinin de tesbit ettiği bazı gerçekler var.

Mistik adam, sofilerin cezbe dediği bir yolla sır denizlerinden sağ salim geri dönmüşse eğer, çünkü bu sefere çıkanların bir çoğuda yine sofilerin meczub-u ilahi dediği bir durakta kalmıştır. Evet sağ salim dönen muzaffer gazilerin görüş alanları, ölçüleri, normları bir ayrıcalık kazanmıştır. Onlar bizim asla görmediğimiz bir suretle yüzyüze gelmiş olumluyla olumsuzun, hayır ile şerrin kıyası bütün zıtlıkların tek bir vücut olarak dönüp durmakta olduklarını fiilen yaşamıştır. Bunu bu Maveradan dönüşlerinde türlü biçimlerde, musikiyle, sözle, nakışla, bilimle, amelle, ibadetle, sevgiyle, aşkla, Celalle, cemalle bize ulaştırdıkları mesajlardan öğreniyoruz. Sofilerin zamanın sahibi olarak niteledikleri bu sır denizine dalan ve orada yaşadığı ebedi gerçeği insan oğluna ulaştıran habercilerin özellikleri zamana, zemine ve insan oğlunun o günkü ihtiyaçlarına göre değişebilir. Din kurucuları büyük sanatçılar bilim alanında büyük aşamalar yapıp yol açan yön veren büyük kaşifler olarak karşımıza çıkabilir. Önemli olan onların bize verdiği mesajlar, eserler, yaşam biçimleri kesinlikle, yalnızca zihinsel bir gayretin ürünü değildir. Tanrısal bir ilhamın, bir sezginin, bir Tanrı armağanının ifadesidir.

Evrensel insan insanlık alemine bir Tanrı armağanıdır. Durup dururken zuhur etmez. Kesinlikle bir önemli görevi yerine getirmek için vardır. Çok güçlü bir eğitim ve öğretim süzgecinden geçmiş, maddi, manevi sayısız denemeyi yaşamış bir anlam da, üstüne tohum ekilecek toprağın terk edilmesi gibi, bütün müktesebatı alt üst edilerek hazırlanmış sonra da bu toprağa layık olduğu tohum ekilmiştir. Bu ekilecek tohum, ya da hamura katılacak maya işte önemli olan buydu. Ebedi gerçeğin ve yaşamının sırrı, özü olan bu tohum ya da her derde deva olacak bu maya nasıl bir şeydi. Mevlâna bu soruyu şöyle cevaplandırdı. “Biz toprağa aşktan ve sevgiden başka hiç bir tohum ekmeyiz. Evet, şu tertemiz toprağa yani insan gönlüne başka hiç bir tohum atmamız.”

Az evvel bu mayalayıcı ve ekici büyük insanın rastgele ve sık sık karşımıza çıkmadığını söyledim. Fertler için ve toplumlar için bazı öyle kritik anlar öyle dönemler olurki, o toplum veya o fert yaşama gücünü tüketmiş kendini dağıtmış, güvendiği dalları elleriyle kırmış bütün manevi sermayesini har vurup harman savurmuş ve sonunda bir hayat memat bir ölüm kalım noktasına gelmiştir. İşte bu durumda olan eğer alemleri harekete getirmek

ve canını kurtaracak narayı atabilmek gücünü kendinde bulursa ve yaşama içgüdüğü ona aşkın, acının çaresizliğin son feryadını duyurma imkanını verirse bu feryat, bir nara, kamil insanın evrensel insanın bu sese yetişmesini yeni mayayı verip yeni yaşama gücünü aşılmasını sağlar. Dağılma çözülme, bozulma dönemi yani kesret şoku bitmiş, derlenip toplanma, yeniden bütünlenme ve yeniden mayalanma dönemi başlamıştır. Evrensel insanın yaratılış fonksiyonu budur. Dağılanı toparlamak, çözüleni bağlamak, çoğulları tekil yapmak.

Onun için Mevlâna yeniliklerden hiç korkmamıştır ve de değişimden varlıkların şekilden şekle, halden hale girmesi olayını mesnevisinde sık sık ele alıyor. Bu haşır neşir varlığın başlangıcından beri vardır diyordu. Her cüzü an olur dağılır, bozulur çözülür, an olur yeniden derlenir, biçimlenir düzene girer, bütünlenen yaşamın amacı da zaten budur. Çünkü alem edilgen, faal bir alemdir. Orada durağanlık “atalet” yoktur. Allah durmadan ve her an ayrı bir iştir. Durmadan sebepler yaratır ve her sebep doğurgan bir anadır. Her ana sayısız sebeple doğurur.

Aziz dinleyiciler,

İnsanoğlu bu değişimi var olduğundan beri yaşıyor. Ama bizler ikibin yılının eşliğindeyken dünyanın değişim hızı kendine özgü bir dialektikle giderek öylesine artıyordu ki bu hıza dayanabilmek, bilerek bilmeyerek bu hıza ayak uydurmaya çalışmak bizi aşan bir olay yaşama gücümüzü çökerten bir etki-tepki faciası haline geliyor. Atom sırrının çözülmesi ve atom enerjisinin uygulamaları, nükleer enerji sorunları, petrol ürünlerinin dünyanın başına dert kesilmesi, tükenen enerji kaynakları kendi elimizle kire bulduğumuz dünya, öldürdüğümüz doğa ve bozduğumuz doğa dengesi, savaşlar ve terör olayları, terazinin bir kefesinde bunlar var. Öbür kefesinde insanın bilimsel zaferleri ve uygulamaları. Bilgisayarın keşfi, uzayın keşfi, ayın fethi, organ nakli, yapay organlar olayı sperm bankaları, kiralık rahimle, beyin nakline ulaşma çabaları ve benzerleri. Manzara şu, bir yanda bütün olumsuzlukların ve kötülüklerin yaratıcısı insan; öte yanda Tanrı gücüyle yaşayan insan. 2000 yılına ulaşan insanın feryadı budur. Bu inançlılığından korkmaktadır. Bir yandan yapmakta, sonra yaptıklarından korkmaktadır. Nereye gidiyorum feryadı, gidişimiz ne gidiştir, narası gökleri tutmuştur.

Hatırlarsanız eğer, insanoğlunun aya ayak bastığı ilk gün bu katastrof çok açık seçik yaşanmıştır. Bu büyük bir zaferdi gerçekten. O gün ben tesadüfen Amerika'daydım. İnsanlar bir yandan şapkalarını hayava fırlatıp bu inanılmaz zaferi kutlarken, bir taraftan elektronik aletleri aracılığı ile ve korkusuz aya ilk ayak basan Armstrong'a sesleniyorlardı. Oralarda neler görüyorsunuz. Armstrong'un cevabı çok açık ve seçikti. Tanrı'nın azemetini!..

Ama bu cevap dünyadaki gürültü arasında yeterince duyulmuyordu.

**“EVEN ONE DROP OF SEA IS STILL WATER”
MEVLANA INSIGHT ON PROPERTY BY MEANS OF A LEGEND
FORETOLD BY INHABITANTS FROM RADOVIS - JURUK AREA**

Olga ÇOLANÇEVSKA

I have the pleasure to convey to this esteemed scientific gathering a Juruk legend which has been orally delivered from generation to generation by Juruks from Radovis, a town in Macedonia in Yugoslavia. The legend has been conveyed to me by Mr. İlhami Emin, a Yugoslav poet with Turkish background, formally son of Melami dervis from Radovis bias Rifat Emin Sipahi and he on his part has heard it from his father Juruk Emin. For centuries the legend has been blown with the wind through the fields of Eastern Macedonia, again and again.

The legend follows like this :

One day, a Juruk, an inhabitant of Konja, found out that one stone from his premises was missing. It was taken to build the mosque. So he went to see Celaledin Rumi who, by a legend was Kady (judge) too, and complained about it. He was very understanding and promised compensate the damage by giving him a similar stone. The original stone could not have been returned to him as it had already been built in the foundation of the minaret and which, by the way, was completed.

The Juruk was not satisfied and wanted his stone back no matter what. Although Celaledin Rumi tried very patiently to convince him contrary, the Juruk's persistency seemed stronger than ever.

He kept repeating to himself : DAŞIMI/MY STONE/.

Rumi lost his patience and said :

VERİN ŞUNUN DAŞINI KIRSIN BURDAN BAŞINI.

“Give him back his stone and let him go to hell with it”

So the minaret was destroyed and the stone taken out.

The Juruk's population is a tribe which is related to Turan - Turkish speaking population. The current investigation reveal the fact that they were known as Polovsci/this name was adopted from the Russians/. The Byzantians used to call them Oguzi and the Arabs Guzi (1). The Seljuk tribe belong to the western Oguzi tribes.

Retreating from the Hunish invasion they came to Asia Minor. It is there that they established the lost Seljuk Sultanate. The Juruk's population was part of the Seljuk tribes, who were considered to be socially and religiously, the most rebellious tribes and as such, a threatening element for the young Ottoman-Turkish state. With the downfall of the Seljuk Sultanate in 1307, they were forced to move further on following the new conquests of the Turkish army. In his attempts to conquer the Bosphorus area, the Turkish Sultan Murad I included the Juruk's tribes. That is how they got to settle down near Salonika (2).

Eastern Macedonia with its dry climate and good grazing fields is very much alike Asia Minor. There the Juruk's settled down and have been there for six centuries now. The big stone in the minaret still lies there placed by them.

The movement in the space, symbolic and material, destroys the artificial boundreies. It connects the strings of enlightenment spinning a net round the world which ceases time overthrow, transmitting the eternal truth.

Let us try and discover the symbolizm in the legend, since through it we can learn the unexpressible deep truth.

For this purpose I would quote the Mesnevia 1 2635 distich :

**"For the one who best guide finds in light and truth
He will understand with no cause and consequence."**

Let us go back to the history of the foundation stone. The foundation of the Turkish Empire knows of impacted stones, many united Empires into one, the Islamic. The minaret itself was built by the different cultures, the Arabic, the Persian, the Shaman and the Bysantian.

Rumi was a man capable of understanding their unreadiness for a sac-

-
- (1) Isceznusie narobi/Wanishing peoples/,Journal "Priroda" S. Pletniova - Polovsei 1983.
  - (2) M. T. Gökbilgin Rumeli'de Yörükler, Tatarlar. ve Evlâd-i Fatihân, Istanbul 1957 p.p. 13 - 14.

rifice at short notice, so we can say that he is a brilliant proof of high ethics. He was ready to give the Juruk back his stone.

The Tasavvuf, the sensitive soul of Islam, has adopted their cultures with motherly care incorporating them in the Islam. Sometimes, sacrifice was needed from them, sometimes the minaret had to be rebuilt.

There are three main codes.

The human code is the one which is being accepted by a society, a religion, a family or simply by a human.

More complex than these codes is the law of nature. It is the law which we can not change and it affects our lives beyond our wish or our permission.

The cosmos law is a reflection of the real state of reality and all the other laws originate from it. The stronger we guarantee the man's right to his free will, the right to free selection, the higher ethics, the higher sense for the rule of law will be expressed.

This is one of the reasons I admire Celaleddin Rumi so much. He managed to guarantee as successfully the Juruk property as he did his own. He didn't press the Juruk to understand his higher aims which the Juruk could not have understood. This is a universal principle which stands above the conditional division of good and evil in the disillusioned world.

The greatness of Rumi lies not only in the fact that he solely professed this in his poems, but he also made by the legend it comes true. When one does and acts as one speaks, that man must be exceptional. Many artificially founded spiritual great men have seen their downfall by neglecting this principal law of ethics.

The role of Sufi is to cure the heart of the disillusioned consciousness and to get rid of everything that blinds the internal eye.

Love is one of the ways of reaching unity. Then this eye opens and finds out it is being either an object or a subject simultaneously. The verses written in Mesnevia 1 with 3992 distich are actually full of pity and love for the man. For me they refer just to this Juruk, to this legend.

"Behold the refined sophistication of the heart.

Because a handfull of dust has blackened the moonlight."

Celaleddin Rumi, the great Turkish thinker and mystic philosopher, through this distich communicates the longterm human battle, the overlasting obstinacy to get what belongs to him only because of a heart insult. He

wants his stone back, a handfull of land - a handful of dust/the total reality plan symbolically expressed is a handful of dust./ Then he forgets about his original aim, the enlightenment of his own life.

According to the Koran the moon is a symbol of the moths, years and it signifies the measures.

Criteria measure for the man is his life.

The Islam concerns the year as being lunar i.e. moonlike. The moon symbolizes indirect significance, the analytical mind. The moon and the sun both picture the two principles/male and female/of the whole cosmos.

The Tasavvuf itself has adopted elements of Shamanizm and it communicates with nature or rather it is being expressed symbolically through the moonlight.

The Celaleddin Rumi enlightenment moves one's heart especially the one of the poet. He inspires them and grants them new world.

I find the poetry written by Ilhami Emin pretty mystic. In 1982, two of his poems were published (3). They were "Rose-eyed" and "1001 Temptations." They are closely inspired by Celaleddin Rumi's moral. As I expect him to be present today, he himself is going to present them to you.

I hope Mr. Ilhami Emin will do much better in sharing with you his mystic experiance with Celaleddin Rumi's moral.

Thank you very much for having been so patient with me.

---

(3) "Birlik" 1982. (Newspaper from Skopje).

FİHİ MÂ-FİH'İ OKUMAK

Doç. Dr. Nilgün ÇELEBİ

Fîhi Mâ-Fîh, Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin ölümünden sonra zabıtları bir araya getirilen 76 sohbetinden oluşmuş bir kitaptır. Abdülbâki Gölpınarlı sohbetlerin çoğunun Sultan Veled tarafından kayda geçirildiğinin tahmin edildiğini, sohbetlerin 1247 - 1273 arasındaki 26 yıllık bir döneme ait olduğunu belirtmektedir. Sohbetlerin zabıtlarının kenarında Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin, Çelebi Hüsâmeddin'in ve bazı başka kimselerin el yazılarıyla düzeltmeler yaptığı bilinmekteyse de, sohbetlerin sıralamasının ilk kez kimin tarafından düzenlendiği, kitap haline ilk kez kimin tarafından getirildiği bilinmemektedir. Fîhi Mâ-Fîh'in Türkçe karşılığı "**İçindedir, ne varsa içinde**" olarak ifade edilmektedir. Kitaba bu adın kimin tarafından verildiği de bilinmemektedir.

İncelememizde Abdülbâki Gölpınarlı'nın çevirdiği, 1959'da Remzi Kitabevinde yayımlanan kitap kaynak olarak alınmıştır.

Fîhi Mâ-Fîh'i okurken Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin ne kişiliği, diğer kitaplarındaki görüşleri, teolojik yaklaşımı, Türk fikir hayatındaki yeri, ne yaşadığı dönemin koşulları, ne de eserinin edebî değeri dikkate alınmıştır. Eserin okunmasındaki maksat Fîhi Mâ-Fîh'ten hareketle Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin günümüz sosyolojisinin bazı temel konu, kavram ve problemleri hakkında bir sözünün olup olmadığını ortaya koyabilmektir. Ekinimizin yeşermesi için sadece bugünün yağmurlarından değil, öteden beri var olan pınarlarımızın yeraltında bir yerlerde sessizce ama gelişigüzel akan sularından da yararlanmamız gerektiğini, ekinlerimizin sulanmasında yeraltı sularımızdan, en azından, yararlanma imkanlarımızın araştırılmasının gerekli olduğunu düşünüyorum.

Fîhi Mâ-Fîh sosyolojinin metodolojik ve genel kavramları, problemleri, akılda tutularak okundu. Bu okumada ilginç bulunan konular Realite/Görüntü, Biçim/İçerik, Sözcük/Obje (Signifiant/Signifié) arası ilişkiler gibi birkaç başlık altında toplanabilir.

Günümüz sosyolojisinde olaylar incelenirken odak noktası iki düzleme

ayarlanabilir : Görünenlere ya da görünenlerin arkasına. Görünenler düzlemini dikkate alıyorsak pozitivist bir tavır içindeyiz demektir. Zira pozitivism ancak görünenlerin arasındaki düzenli ilişkileri gözlemleyebileceğimizi, görünenlerin arkasında bir başka gerçeklik varsa bile, gözlemleyemediğimiz için ve gözlemleyemediğimiz sürece o gerçekliği bilimsel incelemenin dışında bırakmamız gerektiğini ileri sürer. Görüntülerin altta yatna birtakım yapı ve mekanizmaların bir tezahürü olduğunu ve aldatıcı olabileceğini, gerçeğin görüntülerin altında yattığını ve araştırılması gerekenin işte bu altta yatan gerçeklik olduğunu ileri sürenlere ise realistler diyoruz. Realizm ve pozitivism arasındaki ayrılık noktalarından sadece birini oluşturan bu konu pozitivism günümüzde yöneltilen eleştirilerin de kaynağını oluşturmaktadır. Bu metodolojik tartışmada Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin oldukça ilginç bir tavır sergilediğini görüyoruz. Zira Mevlânâ Celâleddin Rumî de bir realite/görüntü ayrımı yapıyor ama bu ayrımı onu ne tipik bir pozitivist ne de tipik bir realist konumuna getiriyor. Mevlânâ Celâleddin Rumî bir realisttir ama realiteyi görüntüye taşıyan, realiteyi görüntüde gören bir realisttir. Realiteyi görüntü düzlemine taşımak aslında kişiyi pozitivist yapar. Oysa Mevlânâ Celâleddin Rumî kesinlikle pozitivist de değildir. Gerçeklik görüntülerdir ifadesini yadsır. O zaman şu soruyu sorabiliriz : Mevlânâ Celâleddin Rumî pozitivist olmadan realiteyi görüntüde nasıl yakalamaktadır? Hem pozitivist olmamayı, hem de realiteyi görüntüde yakalamayı nasıl başarabilmiştir? Mevlânâ bunu üç ayrı metodolojik probleme getirdiği çözümlerle başarabilmiştir. Bu üç ayrı metodolojik problemten biri biçim/içerik ilişkisi, biri sözcük/obje (signifiant/signifiè) ilişkisi, biri de realite görüntü ilişkisinin soyutluk/somutluk veya genellik/özellik linear doğrusuna yansıyan izdüşümü ile ortaya çıkan realitenin görüntüde kırıldıktan sonra bir üst düzlemdeki yeneden yapılanması sürecidir. Şimdi bu problemleri ve Mevlânâ'nın çözümlerini ayrı ayrı inceleyelim.

Biçim/İçerik İlişkisi

Mevlânâ biçim/içerik ayrılığının olmadığını, biçimin anlamın parça-bucuğu olmadığını, anlamın biçime bağlı olduğunu belirtir. Örneğin 37. Bölüm'de kayısı ağacı yetiştirmek için çekirdeğin kabuğu ile birlikte ekilmesi gerektiğini söylerken biçim/içerik konusundaki tavrını ortaya koyar. Yine aynı bölümde "Biçimler olmasaydı içeriğe ilişkin belirtileri göremeyecektik" demekle de görüntü/realite ayrımı yaptığını gösterir. Biçimlerin gözlenebileceğini, içeriğin gözlenemeyeceğini, içeriğin ancak biçim yoluyla gözlenebileceğini söylemek görüntü ve realite düzlemlerini birleştirmek demektir. Mevlânâ biçim/içerik birlikteliğini açıklarken realite/görüntü birlikteliğini de ifade etmiş olur. Zira yine 37. Bölüm'de kayısı örneğinden hemen sonra can namazının şekil namazı olarak kılınması gerektiğini, var olan biçimler olma-

saydı içeriğe ilişkin belirtileri göremeyecek olduğumuzu ekler. 38. Bölüm'de müritlerini el pençe divan durduran şeyhi "bu âdet derviş âdeti değil, beyle-rin âdetidir" diye eleştirenlere şeyhin verdiği "biçim de özün (içeriğin) adı - sanıdır" cevabını onaylaması biçim/içerik birlikteliği kadar realite/görüntü birlikteliğini de sayılıtladığını gösterir. Mevlânâ'ya göre biçim ve içerik aslında ayrı düzlemlerdir, ancak bu iki düzlemin bizatihi tekil var oluşları değil fakat fonksiyonel var oluşları bir diğeri de varlığını gerektirmektedir. Bir başka ifadeyle biçim ve içerik aslında aynı olan bir bütünü analiz etmek için bizim yarattığımız bir ayrım değil fakat tersine aslında ayrı olan ve fakat somut yaşamda ancak bir diğeriyle birlikte var olabilen bir diğeriinden ayrılmaları halinde var olamayan, daha doğrusu eksik bir var oluş sergileyen karakteristiklerdir. Biçim ve içerik somut yaşamda yani görüntü düzleminde bir olarak, tek olarak var olurlar. Biçim ve içerik görüntü düzleminde bir olmaya zorunludurlar. Biçim ve içerik görüntü düzleminde bir ve aynı şey olarak var olabildiklerine göre görüntü düzleminin aslında realite düzleminin de ta kendisi olması gerekir. Başka bir ifadeyle görüntü ve realite aynıdır. Görüntüler realdır. Biz şeyler arası ilişkileri görüntüleri incelemekle öğrenebiliriz. Zira realite görüntüde vardır.

Bu noktada aklımıza şu soru gelebilir: Realite görüntüde yansiyorsa ve görüntü de herkesin - bilginden marangoza, terziden yöneticiye, bankacıdan politikacıya kadar herkesin - gördüğü olduğuna göre, neden hâlâ bize bu görüntüleri betimleyecek, açıklayacak, yorumlayacak uzmanlar - bilimciler - yetiştiriyoruz? Bu sorunun cevabını Mevlânâ'nın sözcük/obje (signifiant/signifiè) ilişkisi problemine verdiği çözümde buluyoruz.

Sözcük/Objekt (Signifiant/Signifiè) İlişkisi

Mevlânâ Celâleddin Rumî sözü gerçeğin (objenin) gölgesi, parça-buçuk olarak nitelendirir. Buradaki "objekt" yukarıda belirttiğimiz fonksiyonel var oluş sergileyen ve böylelikle görüntüye dönüşmüş, realize edilmiş olan, signifiè edilmiş olan objekt. Yani gerçekliklerdir. Şimdi bu realize edilmiş olan bütünlüğe adlar verme aşamasındayız. Adlar sözcüklerdir. Ama objektlerin, gerçeklerin kendisi olmayan, onlarla karıştırılmaması gereken sözcükler. O halde sözcükler üçüncü bir düzlem teşkil ederler. Mevlânâ'ya göre söz gerçeğin örtüsüdür. Bundan dolayıdır ki söz yorumlanmayı gerektirir. Sözcük/objekt (signifiant/signifiè) arası ilişkinin biçim/içerik veya realite/görüntü arası ilişkiden farkı, biçim ve içeriğin veya realite ve görüntünün somutta ayrılamamalarına karşılık, sözcük ve objenin somutta ayrılabilmesidir. Aynı bir gerçekliğe çok farklı adlar verilebilip farklı yorumlar getirebilir. Zira Mevlânâ "söz gerçeğin parça-buçuktur" diyor. Oysa biçim içeriğin, görüntü realitenin parça-buçuk değildir. Söz niçin parça-buçuk? Çünkü söz insana ait. Sözün yaratıcısı insan. Oysa biçim/içerik, realite/görüntü insana ait

değil. Var oluşları insana bağlı değil. İnsan dışında bir var oluşa sahipler. İnsan faktörü bizi üçüncü probleme götürür.

İnsan/Sözcük/Obje İlişkisi

Realize edilmiş, görüntüye dönüşmüş realite birey düzleminde inşa edilmiyor. Bireyin dışında ya sosyal olarak ya doğal olarak inşa edilmiştir. Birey bu realiteyi hazır buluyor. Birey sosyal olarak inşa edilmiş dili de hazır buluyor. Ama birey hazır bulduğu bu dilden bazı sözcükleri seçip, gerçekliği bu seçtiği sözcüklerle ifade ediyor, betimliyor, anlatıyor, yorumlamaya yöneliyor. Bu nedenledir ki herkes yorumunu da kendine göre yapıyor. Bölüm 1'de bu noktaya değiniliyor. Bireylerin gördüklerini kendi izafet çerçeveleri içinde, geçmiş deneyim ve yaşantıları doğrultusunda algıladıkları anlatılıyor. Herkesin gerçekliği kendi dünyasının kavramlarına tercüme ettiği, olan biteni kendi dilekleri, istekleri yönünde algıladıkları, anladıkları belirtiliyor. Örneğin 35. Bölüm'de **"Buğday bir yıl altın pahasıdır, bir yıl toprak pahasına, oysa o hep aynı buğdaydır, demek ki buğdayın değeri aşka göredir"** ifadesinde geçen aşk, aynı bir gerçekliğe bakan kimselerin zihinlerindeki dilekleri gösterir. Aynı bir gerçeklik her bireye ayrı ayrı görünmekte, böylece de ayrı ayrı sözcüklerle betimlenebilmektedir. Halk baktığı görüntüde realiteyi değil kendi dileklerini, özlemlerini, sempatilerini görüyor. Sadece kendinden yansıyanları görüyor. Başka bir ifadeyle halk baktığı görüntüdeki realiteyi kavramak yerine, o görüntüyü kendi izafet çerçevesine göre kırılmaya uğrattırıyor, realiteyi dileklerine göre çarpıtıyor. Böylece realite birey düzleminde tekilleşiyor. Bireye özgüleşiyor ve her birey kendi çarpıtığını realite sanıyor. Oysa gerçek bilimcinin (ulemanın) gördüğüdür: 7. Bölüm. Örneğin sultanın mülkünde zindan da var, mal mülk de, ve bunlar sultanın gözünde eşit. Oysa halk için kendine ceza verilmesi ile mal mülk verilmesi arasında büyük fark vardır. Dinler arasındaki fark da böyledir: 23. Bölüm. Mevlânâ Celâleddin Rumî realiteyi görenleri can gözüyle görenler diye tanımlıyor. İşte can gözüyle bakanlar yani bilimciler (MCR'nin vokabülerinde ulema) halkın kendi duygu ve dileklerine bürüyerek algıladığı ve adlandırdığı aynı bir görüntüyü ne ise o olarak, çıplak gerçek olarak gören ve anlatan kişidir. Nitekim 11. Bölüm'de halkın sofistike noktaları anlamadığını, incelikleri anlayanın bilimciler olduğunu söyler. Aynı bir gerçekliği halkın başka bilimcinin başka sözcüklerle betimlemesi, açıklaması ise pratikte halkın bilimcinin söylediği sözleri anlamamasına yol açar: 27. Bölüm. Yineleyelim, bilimci halkla aynı görüntüye baktığı halde o görüntüyü realitesiyle birlikte kavradığı için o görüntüyü adlandırmada seçtiği sözcükler de farklı olacaktır. Bilimcinin görevi de zaten halkın var olanı ne ise o olarak görmesini sağlamak, adlandırmasını çarpıtan örtüleri kaldırıp var olanı, gerçeği göstermektir. Bunun yolu ise karşılıklı konuşmadır, diyalogdur. Diyalogda izlene-

cek yolu ise şöyle belirtir: Bilimci soruyu, sorgulayıcının anlayışına göre cevaplamalıdır. Bilimci gerçeği kendi seçtiği sözcüklerle anlatamaz, zira halk onu anlamayacaktır. Halkın anlayabileceği şeyleri adım adım söylemek gerekir. Bu ise söyleneni yalan değil ama eksik kılar. Halka anlayabileceği yanlışlarını adım adım gösterelim, anlamayacaklarının ise üstünü örtelim: Bölüm 30.

Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin günümüz sosyolojisinin metodolojik karakterli problemlerinden bazıları hakkında ilginç olduğunu düşündüğümüz çözümlerini Fîhi Mâ-Fîh'e dayanarak yaptığımız bu sergilemeden sonra yine Fîhi Mâ-Fîh'te dikkatimizi çeken ve kültür dünyamızın bugün de karakteristik yönlerini teşkil ettiğini düşündüğümüz bazı hususları özetlemek istiyoruz. Dile getireceğimiz bu hususların toplumumuzun bugünkü organizasyonunun ve kurumlaşmasının anlaşılmasını kolaylaştıracağını düşünüyoruz.

Mevlânâ Celâleddin Rumî birey - toplum ilişkisinde toplumu yücelten bir tavır içindedir. "Topluluk rahmettir, ayrılık azap" hadisine getirdiği yorum bireyciliği dışlayan, cemaatçiliği yücelten bir yorumdur. Bu anlayış toplumumuzda bugün de varlığını sürdürmektedir.

Birey - çevre ilişkisinde birey çevreye göre biçimlenen bir değişken olarak görülür. 8. Bölüm Mevlânâ'nın bireyi çevrenin fonksiyonu olarak gördüğünü gösterir. Çevre bireyi arı - duru özüne dönüştürebilir de, bulanıklaştırabilir de. Bireyin saydam veya bulanık olma alternatiflerinden birini seçmesi sözkonusu değildir. Birey seçim yapamaz. Bireyi saydamlaştırabilecek olanlar yani onu realiteyi görür kılabilenler erenlerdir. Ama bu da kolaylıkla gerçekleşmez, zira çevre bireyi saydamlaşmaktan alıkoyabilir. Birey kendi aklı ile bu pasif konumdan çıkabilir mi? Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin bu soruya cevabı bireyin akıl ile değil ama coşku ile aydınlanabileceğidir. Nitekim 9. Bölüm'de insan - hayvan ayrımının akılla değil coşku ile yapılabileceğini belirtir. Fîhi Mâ-Fîh'te çevrenin gücünün ve belirleyiciliğinin, coşkunun fonksiyonelliğinin böylece vurgulandığını belirttikten sonra yine günümüzde varlığını sürdüren bir başka anlayışın nasıl ele alındığını görelim.

Mevlânâ Celâleddin Rumî toplumdaki sosyal işbölümünün tanrısal iradenin sonucu olduğunu, Tanrı'nın herkese yapabileceği görevi verdiğini, hiç kimseye taşıyamayacağı yükün verilmediğini, Tanrı'nın lütfu kereminin yük yüklemek değil yük almak olduğunu belirtiyor. Bu anlayışın toplumumuzdaki işbölümü içinde farklı pozisyonlarda bulunanlar arasındaki uyumda hâlâ etkili olduğunu düşünüyorum. Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin sosyal işbölümü içinde üç tabaka ayırdettiğini görüyoruz: Yöneticiler, bilimciler (yani ulema, aydın) ve halk. Halk avam yani gerçeğe eremeyenlerdir. Gerçeği görmeleri bilimciler tarafından eğitilmeleriyle mümkün olabilir. Halk bir güç odağı değildir. Güç aydınlar ve yöneticilerde bulunur. Bilimciler (ulema, ay-

dın) yöneticinin altında olmak şöyle dursun, açık ifadesinde eşitinde, (Bölüm 1), gizli ifadesinde ise üstündedir: Ek, sayfa 221. Zira yönetici de eğitime muhtaçtır. Yönetici yönetebilmek için bilimcinin bilgisine muhtaçtır. **“Adalet aslanını bilgiden başka bir lokmayla avlayamazsın.”** **“Bilimciler peygamberlerin mirasçısıdır”** hadisine atıfta bulunarak bilimcilerin kutsanmışlığını vurgular. Bölüm 12’de halkın yöneticiye uyması gerektiğini söylerken dahi örnek olarak Hz. Musa’yı verir ve Tanrı’nın da yönetici değil bilici olduğunu belirtir.

Günümüz sosyolojisinin bazı temel problemlerinin çözümünde olduğu gibi günümüz Türkiye’sinin çok daha karmaşıklaşan ve farklılaşan tabaka ve güç yapısının analizinde de Mevlânâ Celâleddin Rumi’nin görüşlerinin ve gözlemlerinin izlerinin de aranmasının bu tür analizleri sanıldığından daha fazla güçlendireceğini düşünüyorum.

NOT : Metinde geçen **“Obje”** sözcüğü nesne anlamında olmayıp, incelemek üzere karşımıza fırlattığımız şey anlamındadır. Daha açık bir ifadeyle obje nesnelere olabildiği gibi nesnelere arası ilişkilere, durumlara, süreçlere, tarzlara da tekabül eder. Signifiè edilen her şey objedir.

ORIENTALISCHE ELEMENTE IN DER ROMANTISCHEN REFLEXION

Prof. Dr. Arpad KLEIN

Die Germanistik befasst sich mit grosser Achtung und seit längerer Zeit mit der Auseinandersetzung zwischen dem bekanntlich tragisch eingestellten "Germanischen Schicksalsdenken" und dem sich auf dasselbe auswirkenden lyrischen Einfluss der östlichen Dichtung, besonders vor und während der Romantik. Auch wenn einige bereits in der wunderbaren Figur des Feirefiz, dem schwarzweiss - gescheckten Bruder Parzivals, einen Vorgänger der aus dem Osten kommenden geistigen Versöhnungsmöglichkeit sehen wollen, so muss man sich doch erst auf Rückert beziehen, der als erster in Deutschland tief von Djalâl-od Dîn Rûmî inspiriert wurde, um den echten Eintritt der für die Deutschen entfernten dichterischen östlichen Vergangenheit in die oft traumartige Seelentätigkeit der Vor-Romantik und der Romantik genauer kennzeichnen zu können.

Das sogenannte germanische Schicksalsdenken, das als Benehmenskodex und als deutsches mittelalterliches Geisteserbe im Gemeinschaftssinn, auch wenn mit moderner Logik, ständig weiterlebt, bezeugt die Entwicklung von Sippe und Stand seit den Völkerwanderungen und kann als Ausdruck eines tiefen Germanismus betrachtet werden. Auch dank neuer Lesemethoden, können wir über die Sprache, als Schlüssel zur Menschlichkeit, den einführenden Ausdruck der veränderlichen Gefühle und die Reifung der literarischen und dichterischen Sinnggebung vom Mittelhochdeutschen zum Neuhochdeutschen deuten, um die universell gültige Synthese zu verstehen, die das östliche Wissen in die germanische Kultur gebracht hat.

Dem mittelalterlichen Deutschen war die christliche Religion zu entfernt von seiner germanischen Auffassung, was zu moralischen Konflikten, Verwirrung und Schleichwegen führte, zu Spannungen zwischen dem Individuum und seiner Umwelt. Der Mensch begann, sich nicht mehr mit seiner kleinen Welt zu begnügen, er suchte das Welterleben, die Bedeutung der Existenz, die sich in Zeit und Raum verändert, er suchte das echte Wissen, das einzig und allein eine Gemeinschaftsbesinnung bildet. Der Deutsche des Mittelalters lebte nach genauen ritterlichen Regeln in "Ordenunge, Mâze und Zuht"

(Ordnung, Mass und Erziehung), sein höchstes Ziel waren "Êre unde Wurd" (Ehre und Würde), sein Zweck die "Triuwe", ein sich unbedingtes treues Hingeben, aber es fängt an, ein tragischer "Zwivel" zu entstehen, ein Zweifel an den Erwartungen um das Wissen des Göttlichen, woraus ein aktivistisches Bekenntnis entsteht, das die Dichtung einer neuen Begeisterung eröffnet.

Das Welterleben erscheint auch schon kurz vor 1200 in der zwar früher vollzogenen, aber erst verhältnismässig spät in Dichtung hervortretenden Übertragung von Orientabenteuern auf die Kreuzfahrt Heinrichs des Löwen bezeugt. Die Orientfahrt wird in einen weiten geschichtlichen Rahmen gestellt; der historische und politische Sinn wird mit Bezügen auf die Gier nach dem Kreuzzugerlebnis mit phantasiebeschwungenen Formen übertragen. Wie De Boor erwähnt, wird nun in voller Breite das östliche Erzählgut der deutschen Dichtung erschlossen. Die Durchdringung neuen orientalischen Erzählstoffes mit gelehrter Überlieferung des Abendlandes lassen meistens buchgebildete geistliche Verfasser erkennen. Es werden, zum Beispiel im Gedicht von Herzog Ernst, die abenteuerlichen Taten der Kreuzzugsfahrt beschrieben, die über Ungarn, den Balkan und Konstantinopel begonnen hatte.

Die Studien der mittelhochdeutschen Dichtung heben hervor, dass die "Stimmung" mit einer bereits phantasievollen und raffinierten Sprache (wobei das Mittelhochdeutsch dem Neuhochdeutsch gegenüber sehr schwierig aber auch sehr bezaubernd erscheint) als Zentrum der Existenz-Problematik weitergegeben wird; der Wunsch nach dem östlichen Morgenlicht wird langsam zum Gefühlskult, was sich Jahrhunderte später auf die Emotion der Romantiker auswirken wird. Kultur und Lebensauffassung sind in der Forschung nach dem Gedankenschatz des Islams zwar noch nicht zur ideologischen Botschaft geworden, aber die Dichtungsmotive lassen sich bereits emblematisch entziffern und in der Beziehung zwischen dem Einzelnen und dem Ganzen wird die Einbildungskraft sowie die Neugierde nach mystischen Metaphern mehr und mehr gefordert.

Man sagt, die Poesie bewahre die Emotion, die sie begründet hat, und die Entdeckung und Interpretation der lyrischen Dimension, welche dem Leitfaden Osten - Westen folgt, führt oft zur Erkenntnis des Orient - Traums, der das genannte Welterleben beeinflusst hat. Suggestion, Reiz und Sehnsucht inspirieren manche mittelhochdeutsche Dichtung, die man als kulturelle grundlegende östlich - westliche Verbindung betrachten kann. Durch einen utopischen Anklang sucht der Mensch eine Lösung, um die entstehenden idealen Probleme zu überwinden; bei Heinrich von Morungen, um das Jahr 1200, bringt dies, zum Beispiel, zu einer freudigen ekstatischen Vision der ewigen Veränderung von Traum und Realität im dichterischen Schaffen.

Wir finden in der derzeitigen deutschen Poesie, zum Beispiel in Walther

von der Vogelweide, nebst dem Streben nach der Orientfahrt, auch delikate Kontraste, die von der Vorahnung einer endogenen Dekadenz zeugen. Der Dichter sucht innerliche Klarheit, seine Intuition wurzelt in einer sensiblen Willensfreiheit; durch die Entfernung vom Weltlichen wird das Leid des Lebens irreal und er findet neue rhetorische, kosmische Werte, die eine Fraktur mit dem sündigen Menschenstolz und Neid bedeuten, und in seine Dichtung Gelassenheit, aber nicht Resignation fließen lassen.

Man hat den Eindruck, dass diese Denkart keine Entwicklung aus dem Innern bedeute (wie es hingegen in der Theorie der Pflanze Goethes sein wird), sondern die authentische Erreichung einer Einheit aus überzeitlicher Entfernung. Nach langen Jahrhunderten der Verwesung und des Verfalls, nach enormen historischen Verwandlungen, nach dem Verzicht auf die Aufklärung des Wissenschaftsdenkens, nach Illusionen und Enttäuschungen, Konfusion und Widersprüchen in Gesellschaft und Literatur, finden wir wieder eine überbrückende Versöhnung von Moral, Tradition, Emanizipation und Freiheit in Kant (**“Blumen sind freie natürliche Schönheit”**) und in Herder.

Nach Herder, schränkt die menschliche Individualität die volle Entfaltung der Liebe ein, was zu einem vorromantischen melancholischen Gemütszustand führt. Mit **Persepolis** wird Herder zum phantasievollen Deuter morgenländischer Kunst; er fühlt sich zu neuen Ideen angeregt, die in seinen **Persepolitischen Briefen** vom Jahre 1805 vorliegen. Die vierte Sammlung seiner Werke hat Herder einen **“moralischen Blumengarten”** definiert, wo nunmehr das Klassische hinter dem Orientalischen zurücktritt, und er widmet seine neue Lehre dem **“moralischen Genius”** der Deutschen. Anregungen Herders wirkten, wie Newald erläutert, auch auf Schlegel und auf Rückert, denn **“die Geschichte der Erde gleicht der Geschichte der Menschheit.”** Insofern kann man Herder einen modernen Optimisten nennen, der meinte, die Entwicklung schreite gesund fort, wenn **“ein gesunder Ausgleich der Kräfte vor sich gehe und die Natur der Dinge nicht beeinträchtigt werde.”**

Den obengenannten Ausgleich kann man auch Harmonie nennen, aber dabei handelt es sich nur um eine ästhetische Scheinkritik der Werke, da die Harmonie der Fähigkeit des Dichters und nicht dem Objekt der Poesie angehört. Die Dichtung, als **“liberale Kunst”**, löst sich mit kosmischer Bewegung von der subjektiven Betrachtung der Schönheit ab, und der Wichtigkeit der Form entspricht ein Reichtum des Geistes, wo die Islamforschung eine wichtige Stellung einnimmt; der Fortschritt, die Industrierevolution, die Säkularisierung der Epoche und der Wohlstand des Bürgertums, aber auch die politischen Umwälzungen brachten neue gewaltige Fragen mit sich, die auch auf die Erzählweise und Poetik der deutschen Verfasser eine

starke Beeinflussung ausübten. Das neue Gespenst ist die Einsamkeit; Ochlokratie und Theratologie führen zum Egoismus, nach dem Aberglauben der **“schönen Unordnung”** sucht der Mensch Empfindungen, nicht nur Wissen, die Poetik fühlt wieder ihre paränetische religiöse Funktion, und will ein **“werdendes Schaffen”** sein. Trotz der Grenzen der Selbständigkeit im Chor der Masse, sucht das Individuum mit Mut und Aufrichtigkeit die Allmächtigkeit der Seele im glorreichen göttlichen Universum wieder zur Geltung zu bringen.

Die Beklemmung und die Traurigkeit des deutschen romantischen Dichters, der sich ewig im Exil fühlt, bewirkt eine Flucht in die Vergangenheit und in die Zukunft, in die Natur, in die Volkstümlichkeit, in die Innerlichkeit und, vor allem, in das Unendliche des Orients. Aus seinen mittelalterlichen Wurzeln und aus der östlichen Weisheit zieht der Dichter die Enthüllung, dass der Mensch aus Körper, Seele, Intelligenz, aber auch aus Geist besteht. Wie Rûmî gesagt hat: **“Inc bin des Gedichtes müde...”**, so schien auch die dichterische Quelle der Romantik zuvor ermüdet zu sein, aber die Idee der mystischen Evolution zu einer unsichtbaren Einheit hat den Gesang der Dichter wieder erweckt und als Anregung zu einer gefühlsvollen Kontemplation gedient. Wenn man den Zauber der ewigen Wirklichkeit des Augenblicks schätzt, und glaubt, dass die irdische Wirklichkeit ein Reflex der echten, symbolischen Wirklichkeit ist, so wird man leicht die ewige Aktualität der Worte von Rûmî fühlen: **“Der Mensch Gottes ist, ohne Wein, trunken...”**, und man wird diese Erkenntnis in der Vertiefung von Gleichnis und Vergleich auch in der deutschen Dichtung finden.

Ein unvermeidbarer Vergleich kann meiner Meinung nach mit Goethes **Wandrers Nachtlied II.** gezogen werden, wenn wir aus dem **Divân** von Rûmî lesen :

Sie sagten: **“Überall ist Gottes Licht.”**

Aber alle Menschen schreien: **“Wo ist das Licht?”**.

Der Unwissende schaut überall hin, rechts, links;

Aber eine Stimme sagt : **“Schaue nur, ohne rechts und links!”**.

Dieses **“Schaue nur”** muss sicherlich auf Goethes **“Warte nur”** einen wenn auch nur unbewussten Einfluss gehabt haben :

Über allen Gipfeln

Ist Ruh,

In allen Wipfeln

Spürest du

Kaum einen Hauch;

Die Vögelein schweigen im Walde.

Warte nur, balde

Ruhest du auch.

Solche Reflexionen sind umso wichtiger, wenn man bedenkt, dass dieses kurze Gedicht von Goethe als eines der schönsten aller Zeiten in der deutschen Poesie betrachtet wird.

Die Aktualität dieser Ausdrücke ist unleugbar, auch weil der Mensch nach wie vor eine geistige Rettung vor der Modernisierung sucht. Wenn man heute, wie viele glauben, in einer Zeit der Neuen Aufklärung lebt, so könnte es nicht ausgeschlossen sein, dass die geistige Tendenz bereits den sogenannten Neu - Illuminismus fast überschritten habe, da sich ein reges Interesse vieler studierenden Jugendlichen, wenigstens besonders bei den Kunst - und Literaturvorlesungen auf der Mailänder Sprachuniversität in Italien, für die orientalischen Elemente in der grossen deutschen Romantik beweisen lässt. Gerade die Spaltung, die bei Rûmî ein so wichtiges Element ist, scheint eben ewig und aktuell zu sein und der Mensch sehnt sich nach wie vor nach einer Einheit des Ganzen, gemäss Goethes Lehre, im Gagensatz zu den jetzigen materiellen Lebensbedingungen. Genau wie in Goethes Werk, im **West - östlichen Diwan** aus dem Jahre 1819, schein auch der heutige Liebhaber der Dichtung einen Weg zu suchen, in dem sich die Sehnsucht nach menschlicher Erfahrung und die Ganzheit einer religiösen Stellungnahme in einer gewissen pantheistischen Reflexion treffen, um dem Leben eine inspirierte Begründung zu verleihen. In diesem Sinn werden die morgenländischen Einflüsse auf die bekannteste deutsche Dichtung von den Germanistik - Studien stark geschätzt, aber es wird heute vielleicht zu selten erwähnt, dass der erste formvollendete Übersetzer orientalischer Poesie der Lyriker Friedrich Rückert gewesen ist, der erste Rezeptor von Rûmî in Deutschland, der einen so grossen Einfluss auf den Empfang der orientalischen Kultur seitens der Harmoniesuche der Romatiker hat.

Johann Michael Friedrich Rückert war von fränkischthüringischer Ahnenherkunft. Er wurde am 16. Mai 1788 in Schweinfurt am Main geboren. Im Jahre 1805 begann er seine sprachwissenschaftlichen Studien in Würzburg. Dann siedelte er zuerst nach Heidelberg und dann nach Göttingen um. 1811 war er in Jena. Rückert folgte den epigonischen Manieren der romantischen Strömung mit grossem Erfolg. Mit seinen Dichtungen wurde er zum Befreiungskämpfer gegen Napoleon, vor allem mit seinen **Geharnischten**

Sonetten, vom Jahre 1814, die aber nicht sofort den Erfolg hatten, den sie verdient hätten. Es folgten seine Wanderjahre, in Schwaben, in Österreich und in Italien, wo er im Jahre 1817 war, und auch die italienischen Dialekte, die Volksdichtung und die italienische Literatur studiert hat. Nach den Wanderjahren beginnt er sein Studium der türkischen, der persischen und der arabischen Sprachen und Literaturen.

Rückerts Übersetzungen wirkten unter anderem entscheidend auch auf die Dichtung von August von Platen und anderen. Aus dem Jahre 1822, als er 34 Jahre alt war, ist sein Werk **Östliche Rosen**. Rückert ist vom Jahr 1826 bis zum Jahr 1840 Professor der orientalischen Sprachen in Erlangen gewesen, und von 1841 bis 1848 hatte er den Lehrstuhl für orientalische Sprachen auf der Universität in Berlin. Ab 1848 lebte er bei Koburg, wo er bis zum Ende seines Lebens mit grossen stilistischen künstlerischen technischen Fähigkeiten dichtete. Rückert starb am 31. Januar 1866. Die erste Gesamtausgabe seiner Dichtungen erschien 1867/1869 in Frankfurt. Von Franz Schubert bis Gustav Mahler und Hans Pfitzner, hat Friedrich Rückert seinen Anteil am deutschen Lied gehabt; seine deutschen Verserzählungen betreffen von den volkstümlichsten Kindergeschichten bis zu den grossartigsten Verdeutschungen persischer und indischer Epik.

Über seinen Lehrer Friedrich Rückert hat Paul de Lagarde gesagt : **“Rückert hat nicht gesucht, bekannt zu werden. Er war nicht vornehm. Ein guter Mensch, er machte keinen Unterschied zwischen Sprache und Sprache, zwischen Buch und Buch: alles gehörte ihm in das auf Freiheit und Gleichheit gegründete Reich der guten Natur. Er nahm sich aller an, die nicht in Reih und Glied standen; er hatte ein warmes Herz für die Menschheit, die er als Natur betrachtete und liebte.”**

Ich zitiere jetzt aus Rückerts Übersetzung

Nach Dschelaleddin Rumi

Wohl endet Tod des Lebens Not,
Doch schauert Leben vor dem Tod.
Das Leben sieht die dunkle Hand,
Den hellen Kelch nicht, den sie bot.
So schauert vor der Lieb ein Herz,
Als wie von Unterdrang bedroht.
Denn wo die Lieb erwachet, stirbt
Das Ich, der dunkele Despot.

Du lass ihn sterben in der Nacht,

Und atme frei im Morgenrot.

Die echte Einheit im Ganzen wird von der deutschen Sprache sehr schön auch in den folgenden Versen von Rückert übertragen :

Die sterbende Blume

Hoffe! du erlebst es noch,

Das der Frühling wiederkehrt...

Wenn du denn Blume bist,

O bescheidenes Gemüt,

Tröste dich, beschieden ist

Samen allem, was da blüht.

Lass den Sturm des Todes doch

Deinen Lebensstaub verstreun...

Ohne Kummer schlaf ich ein,

Ohne Hoffnung aufzustehn.

Der Germanist Mittner hebt hervor, dass man zu Rückerts Zeiten meinte, denken und dichten wären für Rückert eine einzige Sache, während man eher sagen sollte, dass leben und dichten für ihn dasselbe waren, in Betracht seiner enormen nachahmenden dichterischen Herstellung. Als hervorragender Philologe und Kenner der Metrik, hat Rückert aber die Form der Poesie, zu Lasten der Offenherzigkeit, bevorzugt, wie in einem gelehrten angenehmen Spiel, in welchem Melodie und schwierige Form zusammenfließen, mit dem Ziel der Zuflucht in die orientalische Vergangenheit.

Der italienische Germanist Amoretti schreibt, dass Rückert ein einzigartiger Dichter der deutschen Literatur sei. Kein anderer konnte, wie er, die Ausdrucksmittel der deutschen Sprache, die ihm zur Verfügung standen, bis zum Extremen ausnutzen. Die verschiedensten Argumente und Gefühle werden für ihn Objekt der Dichtung. Orientalische ursprünglich inspirierte Dichtungssammlungen, mit stilistisch raffinierter, auch wenn manchmal etwas akademisch kühler Eleganz, Grazie und Virtuosität sind seine Eigenschaften, wobei aber jegliche Leidenschaft in seinem Gesang fehlt. Rückert bedeutet einen Höhepunkt in der lyrischen Reise nach Orient, die mit Goethe und den Frühromantikern begann, und dann mit Platen, Schefer, Daumer und Bodenstedt sich entwickelte.

Wir verdanken also Friedrich Rückert, als erster Rezipient von Rûmî in Deutschland, sehr viel, auch wenn jede Übersetzung einer so raffinierten Ausdruckskunst, auf der ständigen dynamischen Suche nach dem Absoluten, nur anspielend sein kann.

Wenn diese Poesie auch nur, wie man meint, die sichtbare Spitze des mystischen Eisbergs ist, so können wir doch sagen, dass dank dieser wunderbaren Poesie über die **“Göttliche Sonne der Welt”**, diese grosse glänzende Vergangenheit unsere Zukunft bestrahlt und erleuchtet.

MUHAMMED İKBÂL VE MEVLÂNA CELÂLEDDİN RÛMÎ

Dr. N. Ahmed ASRAR

Dr. Muhammed İkbâl ile Mevlâna Celâleddin Rûmî'den söz etmek, et ile tırnaktan söz etmek gibi bir şeydir. Dünya edebiyatında İkbâl ve Mevlâna gibi ayrı çağlarda ve yerlerde yaşamış iki şairin ruh, mizaç, düşünce, felsefe, üslûp ve hayata bakış açıları bakımından birbirine bu kadar yakın olmaları ve benzemeleri ender görülmüştür.

Bu iki şair ve mütefekkir arasındaki manevi bağ ve şiir le düşüncelerindeki benzerlik öylesine belirgin, öylesine içiçe, öylesine sağlam ve açıktır ki, bunun başka bir örneğini bulmak zordur. Pakistan'ın Millî Şairi Allâme Dr. Muhammed İkbâl'in (1877 - 1938) şiir ve felsefesini bilen biri, kendisinin İslâm kültürünün büyük siması Mevlâna Celâleddin Rûmî'ye (1207 - 1273) ne kadar bağlı, ne kadar hayran olduğunu kolaylıkla anlayabilir. Aynı şekilde, Hazreti Mevlâna'nın şiir ve tasavvufundan haberdar olan biri, kendisinin Muhammed İkbâl'e ne kadar yakın olduğunu sezebilir. Mevlâna'yı en iyi bilen, anlayan ve değerlendiren bir şair olduğu için kendisine "Rûmi-yi Asr" (Çağın Mevlânası) denilen Allâme İkbâl gerçekten de Mevlâna'nın engin aşk felsefesi, hayat ve dünya görüşünün çağdaş temsilcisidir.

Mevlâna'nın hayatı ve mana âlemindeki dönüm noktası, tasavvufun büyük ismi Şems Tebrizi ile tanışmasıdır. Mevlâna, "fena fillah"ın canlı örneği olan Şems Tebrizi'nin aşkıdan yanıp kül olmuş; ondan ilâhî aşk, zikr-ü fikr, ibadet ve marifetin yeni ufuklarını öğrenmiştir. İkbâl de Mevlâna'ya öylesine aşık olmuştur ki, onun yanında kendini hiçe saymıştır :

جان او ار شعله ها سرمایه دار - من فروغ يك نفس مهتل شرار

Onun canı alevler saçar

Bense kıvılcımın bir nefeslik parıltısıyım

İkbâl her şeyi manevi mürşidi Mevlâna'dan öğrendiğini ifade ederek kendisine minnettarlığını şöyle dile getirmiştir :

باز بر خواهم ز فیض پیر روم . دفتر های بسته اسرار علوم
پیر روی خاک را اکسیر کرد . از غبارم جلوه ها تعمیر کرد

Pir-i Rumi'nin feyziyle

Bilim sırlarının kapalı defterlerini tekrar okumaya başladım

Mevlâna toprağımı iksir yaptı

Benim tozumdandır yeni dünyalar yarattı

Mevlâna'nın büyük eseri Mesnevi'nin temeli Kur'an-ı Kerim'dir; hatta, bu baştan başa Kur'an'ın bir açıklamasıdır. Bundan dolayıdır ki, Abdurrahman Cami, "Mesnevi"ye Pehlevi (Fars)dilinde Kur'an olduğunu belirtmiştir. Gerçekten de, İslâm dünyasında Kur'an-ı Kerim ve hadislerden sonra en çok okunan ve kabul gören eser Mesnevi olmuştur. Bu eserin etkileri de tahminlerin dışında olmuş; milyonlarca müslüman Mesnevi'yi okuyup ondaki Kur'an-ı Kerim âyetleri, hadis-i şerifleri, anlam ve açıklamalarını öğrenip hidayet bulmuştur. Dolayısıyla, yine Abdurrahman Cami Mevlâna hakkında şöyle demiştir :

پیغمبری نیست پیغمبر ولی دارد کتاب

Kendisi peygamber değildir, ama kitabı vardır

Muhammed İkbâl de her şeyden önce bir müslümandır. Allah'ın Kitabını ve Peygamberini ve Mevlâna'yı kendine rehber edinmiş ve diğer müslümanların da gaflet uykusundan uyanmalarını sağlamıştır. Bu nedenle, Hint-Pakistan yarımadasının tanınmış bir Farsça şairi ve İkbâl'in çağdaşı Mevlâna Belgrami kendisi için şöyle demiştir :

پیغمبری کرد و پیغمبر نتوان گرفت

Kendisine Peygamber denemez, ama peygamberlik yaptı

Mevlâna ve İkbâl, İslâm dünyasının bunalımlı dönemini yaşamış şairlerdir. Mevlâna'nın doğumu, müslümanların Moğol istilâsına uğradığı döneme rastlar : Cengiz Han ve Hülagü'nün orduları Orta Asya ve Ortadoğu'da İslâm medeniyetine ve kültürüne ağır darbe indirmiş, taş üstüne taş bırakmamış, Abbâsî Hanedanının yanısıra birçok müslüman devletleri yoketmiş, Belh, Buhara, Taşkent ve Samerkent ile Bağdad gibi müslümanların birçok kültür merkezini yıkıp yakmış, ayrıca milyonlarca kişiyi katletmiş ve evsiz bırakmıştı. Öyle ki, müslümanlar ve İslâm dininin varlığı bile tehlikeye düş-

müştü. İslâm dünyasının üzerine karabulutların çöktüğü bu karanlık, umutsuz ve kritik dönemde Mevlâna bir yıldız gibi parlamış, zor, zulüm ve baskıya boyun eğmemiş, üstün insan meziyetlerine değer verilmesini istemiş ve müslümanlara bir ışık ve bir umut vermiştir.

Allâme Dr. Muhammed İkbâl de 20 nci yüzyılda Altkıta müslümanlarının İngiliz hakimiyeti altında ezildiği bir sırada yaşamıştır. Altkıtada ve dünyanın diğer bölgelerinde müslümanlar siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan Batının egemenliğinde bulunuyordu. Sosyal açıdan da tamamen iflas etmiş durumda idiler. Bu dönemde İslâm'ın özüne bağlı ama aynı zamanda Batı kültürüne iyice vakıf, düşüncesi sağlam ve ifadesi keskin bir şair ve düşünüre ihtiyaç vardı. İkbâl işte bütün bu özellikleri kişiliğinde toplayan bir kişiydi ve görevini de tam olarak yerine getirdi. İkbâl'in düşündükleri şuydu :

**Gece karanlığında kervanıyla yola çıkacağım
İşaretimden ateş, nefesimden kıvılcıklar çıkacak**

Hz. Mevlâna ise şöyle diyordu :

**Ben ne gece, ne geceye tapan biriyim ki, uykudan bahsedeyim
Ben güneşe bağlıyım, güneşten sözedirim**

Gönüllerin sultanı bu iki büyük insan görevlerini yılmaz bir yüreklilik, sarsılmaz bir inanç ve değişmez bir kararlılıkla yerine getirmeye çalışmış, müslümanlara umut, heyecan, dinamizm ve çelik gibi bir irade aşlamak istemiştir. İki hayati tecrübesinden geçmiş düşünürler olarak hayata yön ve anlam veren ışığın aşk olduğunu söylemiştir. İkisinde de mistik bir yön bulunmakla beraber Kur'an'dan ilham almış, ve hayatın pratik yönünü işlemiştir. İki de kainatta insanın üstünlüğüne ve benliğin ölümsüzlüğüne inanmıştır.

20 nci yüzyılda müslümanların uyanışını kendine hedef olarak seçen Muhammed İkbâl şöyle demiştir :

**Eski çağların fitne döneminde Mevlâna vardı
Akan son çağın fitne döneminde ben varım**

İkbâl, Anadolu'nun göbeğinde şu Konya'da ebedî istirahatte bulunan Mevlâna'nın aşığı, manevi öğrencisi ve hayranıdır. Mevlâna hemen hemen her konuda, her düşüncede ve her aşamada İkbâl'in manevi hocası, ustası ve mürşidi durumundadır. İkbâl, Mevlâna'ya sevgi ve saygı göstermekle kalmamış, onu Hint - Pakistan müslümanlarına tanıtmak ve sevdirmek için büyük çaba harcamıştır. Bütün eserleri, özellikle, "Esrar-ı Hodi", "Rûmuz-u Bihodi" ve "Cavidnâme"de manevi mürşidine hayranlığını görmek mümkündür. Bu eserler neredeyse Mevlâna'dan esinlenerek kaleme alınmıştır. İk-

bâl'in hemen hemen bütün Farsça eserleri Mevlâna'nın şiirleri ve sözleriyle başlar. İlk manzum eseri, "Esrar-ı Hodi" Mevlâna'nın Mesnevi'si gibi bahr-ı remel (failâtün, failâtün, failün, failün) ile kaleme alınmıştır. İkbâl bu değerli eserini, Mevlâna'nın tavsiyesi üzerine kaleme aldığını beyan eder. Bu eser, İkbâl'in manevi hocası Mevlâna'yı gittikçe daha iyi tanımaya, daha çok sevmeye ve ona daha derinden bağlanmaya başladığını açıkça gösterir. Şair bu kitabın ilk şiirinde şöyle der :

**Ben ki, onun şarabıyla sarhoş oldum
ve onun diriltici nefesleriyle yaşarım. Gönülüm geceleyin
bağırarak istiyordu. Sessizlik benim "Ya Rabb"larımla
canlanmıştı. Bakışım o kadar yoruldu ki, güçsüz ve takatsız düştüm.
Kol ve kanadı kırılmış bir kuş misali yere düştüm ve uyudum.
Bu esnada yaradılışı Hak ile yoğrulu Mevlâna - ki, Fars diliyle
Kur'an meali yazmıştır - kendi yüzünü bana gösterdi ve dedi ki,
"Ey Şark erbâbının divânesi, temiz ve saf aşk şarabından bir
yudum al ve iç. Bağırdan mahşer hay-ü huyunu kopar. Başı, şişe,
gözü neşterle yar. Gülüşü, yüz iniltinin kaynağı yap. Ciğeri
kanlı göz yaşıyla doldur. Ne zamana kadar gonca gibi susmakta
direneceksin? Kalk ve her diriye bir dirilik ver. Kendi
kalkışınla canlıyı daha canlı yap. Kalk ve bir başka caddeye
ayak bas. Eski düşüncelerini, gereksiz hayalleri bırak."**

İkbâl'in şaheseri olarak kabul edilen "Cavidnâme"de ki, ünlü İtalyan şairi Dante'nin "İlahi Komedyâ" adlı eserine bir nazire niteliğindedir,

بیر روی

akan pınar. (İkbâl) manevi rehber

رود بندگی

(Mevlâna) in peşinden göklere uçar, Allah'ın huzuruna çıkar ve tecellisini görür. Kitapta belirtildiği gibi İkbâl önce Mevlâna'nın bir gazelini okur, sonra Hazreti Mevlâna'nın karşısında tecelli ettiğini görür. Çok heyecanlıdır. Ona şu mısralarla seslenir :

**Mevlâna Rumi'nin ruhu perdeler yırttı
Bir dağ parçasının arkasından peyda oldu
Yüzü güneş gibi parlıyordu. O bembeyaz
Tel tel sakal, gençlik çağındaki kadar mes'ut ve nurluydu
Dedim ki, olmak veya olmamak nedir?
Yaradan'ın ve yaradılışın manası nedir?
Dedi ki, var olmak görünmek istemektir, Vücut ta aşikâr olmaktır
Yaşamak, kendini "ben" ile süslemektir; Kendi varlığın için
bir şahadet istemektir.**

Mevlâna ile İkbâl'in konuşmaları İkbâl'in sorduğu sorular ile Mevlâna'-

nın hakimâne, tasavvufî cevapları uzar gider. İkbâl aldığı cevaplar karşısında çoğu zaman hayret ve hayranlık duygularıyla mesttir :

Üstad Rumi, aşkın rehberidir

Sözleri susayanın çeşmesidir

Anadolu'nun Piri Mevlâna, vücud bulmuş vecd ve heyecandır

Hakkı arayışın her safhasından haberdar olandır

İkbâl, Mevlâna'nın rehberliğinde ay ve yıldızları geçtikten sonra Tevâsin vâdisine ulaşır, sonra Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn gezegenlerini gezer ve birçok ünlü kişiyle tanışır. İlk tanıştığı kişi Cihandost adlı bir Hintli bilginidir. Mevlâna Cihandost'a insanlık için kurtuluş yolunun Doğu ve Batı kültürünün sentezinden geçtiğini söyler :

Doğu Allah'ı sayıklayarak dünya sorunlarını unuttu

Batı dünyanın hengamesinde kendini kaybedip Allah'ı unuttu

İkbâl ve Mevlâna daha sonra 19. ncü yüzyılın ünlü isimleri Cemaleddin Afganî ve Said Halim Paşa ile karşılaşır. Şair bu arada Doğu ulusları, özellikle Türk, İranlı ve Arapların Batı kültür ve medeniyetini herhangi bir ayırım yapmadan kabul etmelerini büyük bir yanlışlık olduğunu söylerken Afganî de komünizm ve kapitalizm'in sakat taraflarını anlatır. Said Halim Paşa Doğu le Batıyı kıyaslar ve insanlığın selâmetinin Doğu ve Batı kültürlerinin sentezinde olduğunu söyler :

Batıda akıl hayatın kaynağıdır

Doğuda hayatın temeli sevgidir

Aklı sevgiyle birleştirerek

Uyan ve yeni bir evrenin temelini at

Mürid-i Hindî (İkbâl) ve Pir-i Rumi (Mevlâna) arasındaki manevî bağ ve aralarındaki ilmî münakaşanın güzel bir örneği de "Bâl-i Cibril"de yer alan uzunca ve iki dilden meydana gelen şiir de çok dikkate değer bir eserdir. Bu şiirde İkbâl'in Urduca sorduğu sorulara, Rumi'nin, "Mesnevi"den Farsça bulup kaydettiği cevaplar hayli ilginç ve anlamlıdır :

چشم بینا سے ہے جاری جوئے خون . علم حاضر سے ہے دین راز و زبون

Gören gözden kan pınarı akıyor

Çağımızın ilmi, dini perişan etmiştir.

(İkbâl)

علم را برتن زنی ماری بود . علم را بر دل زنی یاری بود

İlimi tene uygularsan bir yılan olur

İlmi gönölünce benimsersen bir sevgili olur

(Mevlânâ)

کاروبار خسروی یا راه ؟ . کیا ہے آخر فیات دین نبی ؟

Padışahlık mı, yoksa rahiplik işleri mi?
Peygamber dininin gayesi nedir?

(İkbal)

مصلحت در دین ما جنگ شکوه . مصلحت در دین عیسی غار و کوه

Dinimiz mücadele ve ihtişamı öngörür
Hristiyanlık ise dağ ve mağraya çekilmeyi emreder
(Mevlânâ)

علم و حکمت کا ملے کیونکر شروع ؟ . کس طرح ہانہ آئے سوز و درد و داغ ؟

İlim ve hikmet nasıl aranmalı?
Suziş, dert ve yürek yarası nasıl elde edilmeli?

(İkbal)

علم و حکمت زآید از نانِ حلال . عشق و رقت آید از نانِ حلال

İlim ve irfan helâl ekmekten gelir
Aşk ve tevazu helâl ekmekten gelir

(Mevlânâ)

İkbâl, hayat görüşünde ünlü Alman şairi Goethe'yi Mevlâna'ya çok yakın görür. Goethe'nin "West - östlicher Diwan" adlı eserine cevap olarak yazdığı "Peyam-ı Maşruk" adlı eserindeki bir şiirinde İkbâl, Goethe'yi Cennette Mevlâna ile karşılaştırır. Orada Goethe, kendi eseri olan Faust'u okur. Mevlâna da onun fikirlerini tasvip eder.

İkbâl'in eserlerinin en büyük konusu insandır. İkbâl'in "Merd-i Mü'min"i (Kâmil insan) Rûmî'nin "Merd-i Hak"ı (Dürüst insan) gibi Allah'ın kulu-
dur. Bu kâmil insan ise Nietzsche'nin Allah'sız bir toplumun sonsuz güce sahip süpermeninden çok daha farklıdır. Rumi'nin kendi hayalinde canlandırdığı insan Allah'ın en güzel ve en şerefli yaratığıdır. Ruh, ilâhi bir kaynaktan gelmekte ve anavatanından koparıldığı için yuvaya dönmek için bir kuş gibi çırpınmaktadır. Kamışlıktan koparılmış ney gibi insan da daima inlemeli, mücadele etmelidir. İkbâl de benliğin sonsuzluğu konusunda manevi mürşidiyle hemfikirdir, ve bu inanç benlik felsefesinin temelini oluşturur. Bu benlik kavramı aynı zamanda "Vahdet-ül Vücûd" kavramından farklıdır.

Mevlâna Rumi'ye göre kişinin çabaları kendi cinsinin refahı için harcanmalıdır. Aynı şekilde İkbâl de sessizliği ve hareketsizliği hıyanet olarak ka-

bul eder ve hayatı bitmeyen bir savaş olarak görür. Ona göre deniz kenarında beklemek bir ayıptır. Kişi denize atılmalı, dalgalarla mücadele etmeli, boğuşmalıdır. Çünkü, mücadelede sonsuz hayatın sırrı saklıdır; hareketsizlik ise ölümdür.

Yunan felsefesi, tasavvufun yanlış kavramı, siyasi ve askeri etkenler, yüzyıllar boyu müslümanları kadersizliğe, hareketsizliğe ve pasifliğe itmiştir. Gerek Mevlâna gerekse İkbâl bunun müslümanlar için son derece tehlikeli, zehirli ve ölümcül olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla, Mevlâna bir veli ve müşid edasıyla müslümanları Batıl'ı bırakıp Hakka dört elle sarılmaya çağırmıştır. Allâme İkbâl ise, müslümanlar ile kafirler arasındaki farkı anlatmıştır :

کافر ہے تو شمشیر پر کرتا ہے بہر دسا . مومن ہے توے تبع بھی لڑتا ہے سپاہی

**Kâfir kılıcına, silahına güvenir
Müslüman ise silahsız dahi savaşı.**

İkbâl ayrıca, Batıl'nın Allahsız medeniyetinin mutlak bir ölüme doğru ilerlemekte olduğunu belirtmiştir :

تمہری تہذیب آپ اپنے خنجر سے خود کشی کرے گی

جو شاخ نازک پر آشیانے ہے گا ناپائیدار ہوگا

**Medeniyetiniz kendi hançeriyle intihar edecektir
Zayıf bir dalda yapılan yuva fazla dayanamayacaktır**

Gerek İkbâl gerekse Mevlâna birer ahlâk hocasıdır. İkisi İslâm'ın evrensel ahlâk kurallarını çeşitli vesilelerle dile getirmişlerdir.

Mevlâna, insanoğlunun önünde birçok imkanların bulunduğunu, önemli olanın sağduyuyu kullanıp doğruyu bulmasının olduğunu ifade etmiş, bunu söyle bir örnekle açıklamıştır :

“Her kuşun kanadı vardır. Bu kanatlar kuşlara uçmaları için verilmiştir. Fakat bunları nasıl kullanacaklarına karar verme seçeneği kuşlara bırakılmıştır. Atmaca onları öyle kullanır ki, kendisini kraların gözdesi yapar. Leş kargası ise mezarlıkta seker, leşlerin üzerine üşüşür ve böylece herkesi tiksindirir.”

Bir başka örnek te şöyledir :

“Bir hırsız hakimın huzuruna çıkmış ve demiş ki, ‘Bu hırsızlığı Tanrının emriyle yaptım.’ Hakim de şöyle cevap vermiş: ‘Ben de seni Tanrının emriyle cezalandırıyorum.’”

İkbâl'de müslümanları, özellikle gençleri cesur olmaya ve karşılarında açılan imkanları kullanmaya çağırmıştır.

سناروں سے آگے جہان اور بھی ہے ۔ ابھی عشق کے امتحان اور بھی ہیں
تو سامین ہے پرواز ہے کام تیرا ۔ ترے سامنے آسمان اور بھی ہیں

Yıldızların ötesinde başka dünyalar vardır

Aşkın daha birçok imtihanları vardır

Sen şahinsin, senin işin uçmaktır

Senin önünde birçok gök vardır

Mevlâna ve İkbâl, aşka, daha doğrusu, ilâhi aşka büyük önem vermişlerdir. Mevlâna'ya göre aşk engin, derin ve uçsuz bucaksız bir okyanustur. İkbâl'e göre aşk hayatın temelidir ve her şey bunun etrafında dönmektedir. Aşksız bir dünya, ölüm gibi soğuk ve sessizdir. O da aşkı okyanusa benzetmiştir. Bu hem sandal, hem kıyıdır. Aşk, kılıç ve hançerden korkmaz; cesur, kararlı ve ataktır. Aşk her şeyi fetheder, her kötülükten korur, yeni bir dünya yaratır. Buna karşılık akıl ve mantık kısır, sınırlı ve maddecidir. İkbâl şöyle der :

Aşk Cibril'in kanadıdır, aşk Mustafa'nın gönlüdür

Aşk Allah'ın elçisidir, aşk Allah'ın sözüdür

Halil'in sıdki da aşktır, Hüseyin'in sabrı da aşk

Hayatın savaş alanında Bedr-ü Hüneyn de aşk!

Başka bir şiirinde de der ki :

Ben özgür bir köleyim, aşk benim rehberim

İmanım aşk, kölem de akıldır

Yani, İkbâl'e göre akıl, aşka tabi olduğu sürece yararlı ve verimli olabilir.

Cambridge Üniversitesi profesörlerinden Dr. Arberry, Mevlâna ve İkbâl'e hayrandır. Şöyle der :

“Mevlâna Celâleddin Rumi yedi yüz yıl önce dünyayı büyük bir karıştırmış, tasavvuf yoluyla insanlığa umut, sevgi ve yaşama sevinci vermişti. Bugün ise Avrupa'yı kurtaracak tek kişi İkbâl ve onun eserleridir. İkbâl, Rumi'nin hakiki bir mürididir. O, Rumi'nin öğretilerini modern düşüncenin ışığı altında dünyaya sunabilme yeteneğini göstermiştir.”

İkbâl, “İslâm'da Dini Düşünce'nin Yeniden Doğuşu” adlı eserinde şöyle demiştir : “Bugünkü dünyaya umut ışığı ve hayata canlılık kazandıracak bir Mevlâna'ya ihtiyaç vardır.” Gerçekten, İkbâl kendisi çağın Mevlâna'sı ola-

rak ortaya çıkmıştır. Hem de çağımızın şartları, meseleleri ve Doğu ile Batı kültürüne tamamen vakıf olarak.

Allâme İkbâl, müslümanların özlerine dönmelerini istemiştir. Onun benlik, aşk, umut, dinamizm, hümanizm ve kişisel bütünlük ile ilgili çağrıları Hint - Pakistan müslümanlarını ağır uykudan uyandırmakla kalmamış, aynı zamanda tüm İslâm dünyasında manevi bir uyanışa zemin hazırlamıştır.

Bu büyük insan, dâhi şair ve eşsiz filozof, çok arzu etmesine rağmen Konya'yı ziyaret edememiş, Mevlâna'sına kavuşamamış zahiren... Ama, hayal âleminde ve öbür dünyada bu iki gönül dostunun her zaman başbaşa olduğunu biliyor ve bu vuslatın şerbetini İkbâl'in o muazzam eserlerinden yudum yudum içiyoruz. Konya'da Mevlâna Müzesi bahçesinde İkbâl adına bir mermer anıt dikilmiş, böylece "Mürşid, Mürid" iki büyük mistik şair anılda ve gözlerde bir kez daha bir araya getirilmiş olmakla, ona karşı bir sevgi ve kadirşinashlık borcu ödenmiştir.

HZ. MEVLÂNA GÖZÜ İLE MESNEVÎ'DE DİNLER

Prof. Dr. Mehmet AYDIN

Hız. Mevlâna'nın en büyük eseri olan Mesnevî, içinde birçok konuları toplamış bir aşk ve vecd kitabıdır. Didaktik ve lirik şiirlerden, hikâye ve masallardan tutun da, Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin en ince yorumlarına kadar Mesnevî'de yüzlerce, binlerce hikmet vardır. Hız. Mevlâna kendine has gönül pınarından duyduğu ve hissettiği duyguları, dile getirirken yer yer Hız. Musa'dan, Fravun'dan, Nemrud'dan ve Hız. İsa'dan da bahsetmiş ve onları İslâmî görüş zâviyesinden ele alarak kendine özgü espri plânında bir değerlendirmeye tabi tutmuş ve bir takım hikmetlere ulaşmıştır. Hız. Mevlâna'nın diğer dinlere ve din mensuplarına karşı gösterdiği geniş toleransı daha önceki kongrelerde sunduğum için bu tebliğimde konuya bir başka zaviyeden, Mevlâna'nın bakış istikametini göstermeye çalışacağım.

Şüphesiz Mesnevî'de Hız. Mevlâna, bütün dinlere işaretle bulunmamıştır. Hız. Mevlâna Mesnevî'de vehme, nefsinin arzularına tabi olan Fravun'la akla ve vahye tabi olan Hız. Musa'nın muhakeme ve davranış tarzlarını mukayese etmiş, İlâhî kudretin karşısında, saman çöpleri gibi dayanıksız sebep ve sonuçlara tutunanların akibetini bütün dehşetiyle ortaya koymuştur.

Mesnevî'de ilk bahsedilen dinî motif, şüphesiz İbranilerin dini olan Yahudilik olmuştur. Mesnevî, Mısır'ın hâkimi ve sultanı olan Frâvun'un içinde yaşadığı saltanat ve zülüm hayatından bahsetmiş, tacının ve tahtının üstüne hiç ayrılmamak üzere oturmuş olan ve etrafına terör ve dehşet saçan Frâvun'un ihtirasından söz etmiştir. Allahlık iddiasında bulunan Frâvun, kendini Allah'la bir tutmuştur. Yönetimini müneccimlerle, sihirbazlarla dalkavuklarla sürdürmüştür. Zulmün doruk noktasına çıkmıştır. İşte tam bu sırada, gökte felâket âlâmetleri belirmiş, rüyada tacının ve tahtının elinden alınacağını görmüştür. Bu dehşet dolu belâ ve musibetin engellenmesi için Fravun müneccimlere ve sihirbazlara başvurmuştur. Fravun'un korktuğu, Hız. Musa'nın doğacak olmasıydı. Frâvun ne pahasına olursa olsun bu doğumun önüne geçmek istiyordu. Bunun için kendisine, İbranî erkeklerinin, kadınlarından ayrılması önerilmişti. İşte bu amaçla düzenler kurulmuş, plânlar yapılmıştı. Bütün İbranî erkekleri bir meydanda toplanmıştı. Hepsî evlerinden

uzaklaştırılmışlardı. Frâvun ve avanesi kurulan tuzaktan menmundu. Artık İbrani erkekleri en azından bu tehlike anında, yeni bir doğuma âlet olmayacaklardı. Ne var ki Frâvun'un haznedârı da bir İbraniydi. Ancak Frâvun'un haznedarı olan İmran'a güveni vardı; yine de karısı ile birlikte olmaması için ona da sıkı sıkı tembihatta bulunmuştu. İmran da kendisine söz vermişti.

Ancak İmran'ın karısı İlâhî takdir gereğince gece evinde duramamış ve kocasının yanına binbir düzenle gelmişti. İşte o zaman Frâvun'un plânı alt üst olmuştu. Frâvun'un amansız düşmanı olacak olan Musa'nın doğması hak olmuştu. Bir gün önce beliren felâketin alâmetleri gerçekleşmeye yüz tutmuştu. Aldığı tüm tedbirlere rağmen, Frâvun, olacak olan felâketi önleyememişti. Artık çaresiz kalmıştı. Öfkesini münecimlerden almaya yönelmişti ve şöyle diyordu: “Bu mu sizin tedbiriniz, bu mu nücum bilginiz? Siz besbedava lokma yiyen hilekâr ve şom kişilersiniz. Sizi öldürtür, parçalatır, ateşlere atar, burunlarınızı, kulaklarınızı, dudaklarınızı kestirir; Sizi ateşe odun yapar, yeyip içtiklerinizi fitil fitil burnunuzdan getiririm.” (1).

Münecimler ise, Frâvun'un affını istiyorlardı. Kendilerini bağışlamasını diliyorlardı. Belki doğacak düşmanı, doğum günü yakalarız demişlerdi. Bu defa da, Frâvun'un dikkatini doğum gününe çekmişlerdi. Çünkü Frâvun çaresizdi. Dokuz ay bekleyecek ve sonunda İbrani kadınlarını doğum anında yakalayacak, doğacak olan bütün erkek çocukları yok edecek ve gelecek belâdan kurtulacaktı. Nitekim öyle yapmıştı. O gece hamile kalan bütün İbrani kadınlarının meydana getirdiği erkek çocukları öldürülmüştü. Böylece Frâvun felâketi önlediğini sanmıştı. Bu olayı Mesnevi'den şöyle okuyoruz:

“Frâvun neticede kaderi değiştirmek istiyor, kapıya gelip çatan kazayı geri çevirmek istiyordu. Kaza kaderse o düzencinin bıyığına, her solukta, dudak altından acı acı gülüyordu. Allah'ın buyruğu değişsin, takdiri bozulsun diye yüzbinlerce çocuk öldürttü.”

“Musa peygamber meydana çıkmasını diye, binlerce zulmetti. Boynuna binlerce vebal aldı. Binlerce kan döktü. O, bunca kana girdi. Musa da doğdu, onu kahretmeye hazırlandı.”

“Zevalsiz Tanrı'nın iş yurdunu görseydi, eli ayağı kururdu da hileye düzene girişmezdi. Musa, kendi evinin içindeydi, bağışlanmıştı. Oysa boş yere dışardaki çocukları öldürtüyordu.” (2).

Görüldüğü gibi burada Hz. Mevlânâ'nın üzerinde durduğu konu, Allah'ın

(1) Mesnevi, III. Beyit 925 - 927. Türkçe çeviri Vedat İzbudak. İst. 1966, s. 74.

(2) Abdülbaki Gölpınarlı, Mesnevi Tercemesi ve Şerhi, İst. 1981, II. 443, Beyit 772 - 776.

bir şeyi murad ettiğinde o şeyin mutlaka olmasıdır. Allah'ın takdirinin önüne geçmek mümkün değildir. Allah'ın takdirinin önüne geçmek isteyenler, zulme, işkenceye, daha çok batarlar. Haksızlıkların içine gömülürler. Bunun için insanlar Allah'ın kendilerine emanet ettiği nimetleri makâmı, serveti, kendileri için zulüm aracı olarak kullanmamaları gerekir. Her an Allah'ın hakimiyetini gücünü hatırlayarak, ona teslim olmaları kendilerinden beklenen görevleri hakkıyla yerine getirmeleri icâbeder. Böyle yapmayanların âkibeti, Hz. Musa'nın karşısında, Frâvun'un yok olduğu gibi yok olup gitmektir.

Gerek Tevrat'ta, gerekse Kur'an-ı Kerim'de gördüğümüz gibi, Fravun'un bunca hile ve tuzaklarına rağmen Hz. Musa'yı Allah, İlahî takdiri gereğince, herşeyden koruyarak bizzat Frâvun'un sarayında, hattâ Frâvun'un ekmeği ile büyümüştür. Ona kendi öz anasının sütünü emzirtmiştir (3). Çünkü Mesnevî'nin belirtmeye çalıştığı espriye göre insanların düzeninin Allah'ın düzeni ve plânı yanında ne hükmü olabilirdi. İşte Hz. Musa, Allah'ın bu plânının bir meyvesiydi. Bu plân gereğince Musa, peygamber olmuştu. Hedef, Allah'ın varlığı karşısında kendinde bir varlık gören Frâvun'un devrilmesiydi. Onun acizliğinin, hiçliğinin ortaya konmasıydı. Mesnevî'de Mevlânâ bu konuda şöyle der; "Âlemi yakıp yıkan Frâvun'da vehim vardı. Canları aydınlatan Musa'da akıl; Musa akıldı; Allah'ın elçisiydi. Allah'ın deliliydi. Allah'ın topraktan yarattığıydı. Musa'nın ressamı Allah'tı. Frâvun ise gaddardı, müşrikti, ikilik dâvasındaydı (4). Hz. Musa'nın Frâvun'dan istediği tek şey "Herşeyi yaratıp onaran Tanrı'dan başka yoktur tapacak" olduğunu kabul etmesiydi. Çünkü Musa, Tanrı'nın irâdesiydi, O'nun kuluydu. O'nun yüceliğinde mutlu oluyordu. O'nun emrini ifâda huzur duyuyordu. Bunun için Musa, Frâvun'a şöyle demişti: "Tanrı kudretinin nasıl sonu yoksa, onu anlatmanın da sonu yoktur, yani ağzımı, çevir yaprağımı" (5).

Fakat şeytanın âleti olan Frâvun, insafa gelmez. Herşeyin kendi elinde olduğunu sanmaktadır. Elindeki düzme tedbirlere, büyücülere hâlâ güvenmektedir. Allah'ın vahyine ve irâdesine büyü ile karşı koymak istemektedir. Oysa Allah'ın tedbirinin gücünün, kudretinin önünde insanın sığındığı tedbirlerin ne önemi olabilir ki?

İşte Musa'nın kuru bir âsâsı Frâvun'un büyücülerinin yaptıkları tüm büyüleri büyük bir ejderha oluvererek yutuvermişti. Frâvun'un büyücülere de şaşmıştı buna. Burada, Mevlânâ'nın vermek istediği mesaj Allah'ın iradesine boyun eğmeyipde, kendi çıkarları uğruna düzenbazlık yapanların halinin perişanlığıydı.

(3) Abdülbaki Gölpınarlı, Mesnevî Tercümesi II, S. 613, beyit 2976 - 2979.

(4) a.g.e., IV, 531 - 532, beyit 2307 - 2308, 2327 - 2329.

(5) a.g.e., III, 85, beyit 1081.

Nitekim Mevlânâ, Hz. Musa'yı şöyle konuşturur :

“Gerçek olmayan padişahlığı ne el bil, ne yel”

“Çalma çarpma padişahlıkta ne gönül vardır, ne can, ne göz”

“Halkın verdiği padişahlığı halk, borc para gibi gene senden alır”

“Eğreti padişahlığı Tanrı'ya ver de Tanrı sana gerçek bir padişahlık versin” (6).

Fravun'a karşı Hz. Musa'ya Hz. Mevlânâ'nın söylediği bu sözler üzerine saatlerce dursak yine de içindeki derin mânâyı aktaramayız. Bu sözlerle Mevlânâ çile çekmeden, zahmete girmeden çalma ve çarpma ile elde edilen makamların, eşyanın, servetlerin ruhu olmaz. Böyle şeyler insan, üzerinde iğreti durur. İnsanların verdiği ikballerin de aslı esası yoktur. Bunlar alınan borç paralara benzemektedir. Halk onu istediği zaman geri alır.

İnsana düşen iğreti padişahlıklardan, insanın kurtulması ve Allah'tan gerçek padişahlığı almasıdır, diyor Mevlânâ. Gerçek padişahlık ise Allah'ın gücü ile güçlenmek, onunla hemhal olmaktır diyor Mevlânâ.

Yine Mesnevî'de, Kur'ân-ı Kerim'de geçen bir âyeti kerimeye telmihte bulunarak Mevlâna insanın öğrendiği bilgiyle amel etmesinin gereğine ve içindeki derin mânâyı anlamasına işaret etmektedir. Bildikleri ile amel etmeyen Yahudiler “Kitaplar yüklü” merkeplere benzetilmiştir. İşte bu konuda Mevlâna şöyle demektedir: “Ondan olmayan, vasıtasız olarak ondan gelmeyen bilgi, gelin bezeyen kadının sürdüğü renk gibi durmaz, uçar gider”; “Kendine gel de hevesine uyup o yükü taşıma; taşıma da içindeki bilgi ambarını gör.” “Böylece Rahvan giden bilgi atına bin, ondan sonra sırtındaki yük düşer gider” (7).

Bunun için Mevlâna diyor ki, öğrendiğimizle, size tebliğ edilenlere amel edin. Bildiklerinizi, amel etmesizin taşıyorsanız o size yük olur. Amel eder, başkalarını da bilgilendirirseniz o bilgi size hafif gelir.

Mesnevî'de Hz. Mevlâna, Hristiyanlığın temel motiflerinede işaret etmektedir. Hz. İsa'nın babasız doğuşu olayı, Hz. Meryem'in erkekle ilişki olmadan hâmile kalması bu motiflerdendir. Hem Hristiyanlık hem de İslâmiyet, Hz. Meryem'in hamileliğinin “Allah'ın kudretinin” bir eseri olduğunu söylemektedir. Özellikle İslâmiyet bu konuyu, bütün berraklığı içinde ortaya koymakta ve Hz. Meryem'e hiçbir suretle leke düşürmemektedir.

İşte bu konu Mesnevî'de çok edebî bir atmosfer içinde dile getirilmekte-

(6) a.g.e., IV, 566, beyit 2775 - 2778.

(7) Mesnevi Terceme ve Şerhi, I, 316, Beyit: 3462 - 3465.

dir. Hz. Meryem, hâyânın, iffetin timsalidir. Kendisini Allah'a adanmış biridir. İlâhî kudret, böyle birini, anlaşması zor hikmet kıvılcımları ile hiçbir erkek dokunmadan hâmile bırakmıştır. Olay baştan başa Allah'ın kudretinin binbir renkli pırıldıkları içinde cereyan etmektedir. Kafası gönlü, madde ile, sebep sonuç ilişkileri ile dolup taşan Yahudi toplumunun, bu olay karşısında beyni sarsılması Allah'ın güç ve kudretinin önünde tazimle eğilmesi gerekirdi. Fakat bu inceler incesi olayı, sadece ince zekâ sahipleri kavrayabilirlerdi. Bunun için o devrin Yahudi zihniyeti, olayı kavrayamamış ve Hz. Meryem'e olmadık isnatlarda bulunmuşlardır. İşte bu olayı Hz. Mevlâna şöyle dile getirmektedir :

“Kayadan meydana gelmiş dağa okudum; Çatladı, yarıldı. Göbeğine dek hırkasını yırttı.”

“Ölünün bedenine okudum üfürdüm, dirildi. Hiçbir şey olmayana okudum, birşey oldu.”

“Fakat ahmağın gönlüne okudum, hem de sevgi ile dileyerek, yüzbinlerce kerre okudum. Bir dermânı olmadı. Granit bir kaya kesildi. Hiç bir tepki yaratmadı onda. Kum oldu sanki, hiçbir tohum bitmedi gitti ondan. Hikmeti nedir ki, Tanrı'nın adı buna bir fayda vermiyorda öbüründe bir tepki yaratıyor? Onlar da illet, bu da illet. Neden buna ilaç oluyor da ona olmuyor? İsa, ahmaklık dedi. Tanrı'nın kahrıdır. İletse, körlükse kahr değildir, belâyaya uğrayıştır. Belâyaya uğrayış bir illettir ki, insanı acındırır; Ahmaklıksa öyle bir illettir ki insanı yaralar. Ahmağa vurulan dağ, Tanrı'nın mühürleyiştir. Hiçbir el çâre vermez ona.” (8).

Hz. Mevlâna'nın burada vermek istediği mesaj, Hz. İsa'nın doğumundaki incelikleri anlayamayan o devrin Yahudi anlayışsızlığıdır. Bunun için Hz. Mevlâna'ya göre, yerine göre söz, ölümlere bile tesir eder de, ahmaklara tesir etmez.

Yine Hz. Mevlâna Mesnevi'de Hristiyanlığın diğer önemli bir motifine de temas etmektedir. O da, bir yandan onlar, İsa'nın çarmıha gerildiğine inanmaktadırlar, diğer yandan da onu tanrı kabul ederek ondan medet ummaktadırlar. Hz. Mevlâna'ya göre çarmıha gerilmiş olan birisi bizzat âcizlik içinde bulunurken, nasıl olur da başkalarını kurtarabilir? Bunu da Hz. Mevlâna bir bilgisizlik olarak nitelemekte ve şöyle demektedir :

“Meryemoğlu İsa o ışığın merdivenini buldu da tez elden dördüncü kat göğün yücesine çıktı. Hristiyanların bilgisizliğine bak ki asılmış tanrıdan medet umuyorlar.” Onlarca yahudiler onu asmış peki ona kim aman verecek (9).

(8) Mesnevi Terceme ve Şerhi, III, 186 - 187, Beyit: 2587 - 2595.

(9) a.g.e., II, 460, 494, Beyit: 922, 1404 - 1405.

Hız. Mevlâna'ya göre, İsa'ya da bir aman verici olması gerekir di. O da Allah'tı.

Mesnevi'de dile getirilen bir diğér inanç şekli de Hız. İbrahim'in dini olan Hanif Müslümanlıktı. Hız. İbrahim'in kavmi, Allah'ın vahdaniyetine inanmayarak, putlara tapıyorlar ve yıldızlara saygı gösteriyorlardı.

Hız. İbrahim ise insanlara hiçbir faydası olmayan putların ibâdete lâıyk olmadığını söylüyordu. Ayrıca ay, güneş ve yıldızların da Allah olmaya lâıyk olmadıklarını, çünkü, onların da bir batıp, bir ortaya çıktıklarını söyleyerek, geçici olduklarını belirtiyordu. İşte Hız. Mevlâna burdan hareketle "**Klavuz olmadıkça bu ovada yola düşme, Halil gibi, ben batanları sevmem de.**" diyor (10). Yani dünyada rehbersiz yol arama. Seçtiğın rehberleri de iyi seç. Batan, solan, yok olanları değil; ebedî ve ezeli olan Allah'ı rehber tanı, O'nun yolunda yürü diyor Mevlâna.

Görüldüğü gibi Hız. Mevlâna'nın bahsettiği dinlerde yakalamak istediği temel espri, İlahî iradenin karşısında hiçbir şeyin mukavemet gösteremeyeceği gerçeğidir. Şeytanın, vehmin, ihtirasın, zulmün sembolü olan Frâvun, Nemrut hep bu tanrısal iradenin önünde dize gelmişler, bu iradenin habercileri olan Hız. İbrahim, Hız. Musa, Hız. İsa'nın ve Hız. Muhammed Mustafa'nın dâvâları bu bön ve ahmak düşünce sistemlerine daima galebe çalmıştır. Hız. Mevlâna'ya göre Allah'ın vahyi, akla ufuk açmaktadır. Musa bu yoldadır. Frâvun ise, vehmin kurbanıdır. Akıl her zaman vehme galebe çalmıştır. Hız. Mevlâna insanlığa, Halil İbrahim Peygamber gibi "**Ben batanları sevmem**" demelerini, ezel-ebed çizgisinde mutlak olan Allah'ın kulu olmalarını ve O'nun sönmeyen nurundan istifade etmelerini istemektedir.

(10) Mesnevi Terceme ve Şerhi, I, 72, Beyit: 429.

FADIL PAŞA ŞERİFOVIÇ BOSNEVİ (19. YÜZYIL) ESERLERİNDE MEVLEVİLİK HATTI

Prof. Dr. Lamija HADZIOSMANOVIÇ

Fadıl Paşa Şerifoviç (1802-1882) birçok doğu dilinde yazan Bosnalı şairler arasında önemli bir yere sahiptir. Osmanlı idaresinin büyük olaylarla karşılaştığı dönemde yaşayan Fadıl Paşa Bosna'yı da kapsayan bu olayların tanığı olmuştur.

Fadıl Paşa Şerifoviç, şair, devlet adamı, siyasetçi ve herşeyden çok derviş idi. O'nun dervişliğini hayat tarzından başka, Mevlevi olarak tasavvufa bağlılığı kanıtlamaktadır. Fadıl Paşa'nın Türkçe yazdığı büyük DİVAN'ında Mevleviliğe sadık kaldığı ve bir ara bu zaviyenin şeyhi olduğu görülmektedir. Mevlevi şeyh'i olarak seçilmesine yayımladığı *Şarhu-l-awrad al-musamme bi hakaik-i awrad-i Mevlana* kitabı neden olmuştur.

Dr. Fehim Nametak değerli incelemesinde (1) şöyle diyor: "Fadıl Paşa Mevlevi dervışı olarak Peygamberin aile efradına ayrıca yakınlık göstermekteydi, çünkü öteki tarikatlarda olduğu gibi Mevlevilerde de derviş tarikatlarının belirmesine öğütleriyle zemin yaratan Peygamberimizin geleneklerine bağlıdır."

Fadıl Paşa DİVAN'ında birçok şii Muhammed a.s. Peygamberin torunlarına ve damadı Ali'ye sunmuştur. Bu şairin Çelaluddin Rumi Mevlana'nın ülkülerine bağlılığı şiirlerinde görülmektedir. Bu yüzden GAZELİYAT bölümünü bu büyük İslâm feyzozofu ve şairi'ne sunmuştur. Bundan başka Çelaluddin Rumi, Mevlana'ya kasidele ve methiyeler de sunmaktadır :

GAZEL I

Yorulma var iken elemde bâb-i şah-i Mevlâna
Mürecehdir serây-ı devlete dergâh-i Mevlâna

(1) Dr. Fehim Nametak: *Fadil-paşa Şerifoviç - pjesnik i epigrafičar Bosne*, Sarajevo, 1980, sayfa 70.

**Muressa' tâc-ü tahtîşehriyâriyi neydir' aşik
Başma konmuş iken efser ağâh-i Mevlâna.**

**Cihanda ruşnadır ehl-i aşka pür tevfızı
Husûfi yok olur her gece gerre mâh Mevlâna.**

**Hevâ-yı ma'siyetten âşiki teb'id eder her dem
Anun için Hu ile çeker ney ah Mevlâna.**

**Nola Divânıma ser levha olsa bu gazel-i Fâdil
Pend etti kelâmımı sâlikân-ı râh-ı Mevlâna (2).**

Fadıl Paşa'nın hayat tarzı Mevlevî tarikatı ve dervişlikle içicedir. 1850 yılında Ömer Paşa Latas Sarayova'ya geldiğinde müteselim görevinde bulunan Fadıl Paşa'nın yerine kısa bir dönem için Mustay- Paşa Babiç geçirilir (3), Fadıl Paşa ise İstanbul'a gider ve orada Şeyh Kudrettullah'dan Mevleviliği kabul eder. Bu tarikata canla ve bilinçli olarak girdiğini Celaluddin Rumi'ye ve Mevleviliğe sunduğu gazellerinden de görülmektedir. Mevleviliğe girişini birçok kitabede de kaydetmiştir :

I

**Leb-i deryâ fuyûza vâsil oldum sidikile
Sikke-i munlâ-yi Rûma nâil oldum aşkile**

**Taht-ü tac-ı saltanattan yoktur olmak mevleyi
Babı Mevlânaya Fâdil bende oldum şevkile.**

Veya :

**Bu sene eylül ehiri idi yevmül-erbiâ
Döndü ezhâr kalmadı gülşende bûyun zübdesi.**

**Düştü kar tarihe Fadıl gonceye şebnem gibi
Gitti eyyam-ı safâ geldi şitanın müjdesi. (4)**

Fadıl Paşa'nın adı geçen *Şerhu-l-awrad al-musemma bi hakaik-i awrad-i Mevlana*, eserinde dine ait birçok öğüt ve teminat vardır ve Mevlevî tarikatının tarihi geçmişiyile ve bu tarikatın ünlü şahıslarının hayatlarıyla ilgili bilgileri de derlemiştir.

Fadıl Paşa'nın bu eserinde Mevlevî tarikatının zikirinden ve duvaların-

(2) Divan, I, sayfa 145.

(3) Sicil LXXIX, Gazi Hüsref Bey kitaplığı, sayfa 315.

(4) *Divan I*, sayfa 100 Tarihi). Bu rubai 1277 H. (1861) tarihi ile bitiyor.

dan açıklamalı bilgiler verilmektedir. Bu eseri Ali al-Feyzi Osman'ın **Terce-me-i sugra** temel eserinin yorumudur. Fadıl Paşa bu esere dayanarak **Ter-ceme-i kubra** başlığı altında geniş bir yorum yazmıştır.

Yazarın belirttiğine göre bu kitabı Mevlevi tarikatında olanlara sunduysa da onu tarikatta olmayanlar da okuyabilirler.

Kitap iki bölümden oluşmaktadır: Temel metinden **Hazametu-i evrad-ı meyleviyeti** ve yorum bölümünden. Birinci bölüm duvaları, natları, gazalleri ve ilahileri içermektedir. Bu bölümün sonunda Hacı Feyzullah'ın Arapça yazılmış: **İşaretu'l-ma'nawiiyeti fi ayini l-mawlawiiyeti'nin** çevirisi verilmiştir. Bu metin Mevlevi semasının manasını açıklamaktadır. Bundan sonra Fadıl Paşa Şerifoviç'in **Büyük yorumu** başlamaktadır. Öteki eserlerinde olduğu gibi bu eseriyle de Fadıl Paşa bilgili, eğitilmiş, okunmuş ve İslam hukukunu bilen bir şahıs olarak görülmektedir.

Fadıl Paşa dünyada düzeni sağlamak için çağdaş insanın ödevleri görüşlerine göre "serbest düşünürler" arasına girmektedir (5).

Fadıl Paşa'nın **Onur** olayını açıkladığı kitabın bölümü çok ilginç ve öğüt-vericidir. Bu olayı şu dört unsura bağlamaktadır: **bilgi, varlık, tutum ve güzellik** (s. 183). Bu düşünceyi takip ederek **zenginliğin yararlarını bilgi yararlarını, iyi eserleri, bilim ve bilgi** (s. 296) ve son bölümde **ruhu** (s. 302) inceleyip açıklamaktadır (s. 294).

Mükemmel bir insan hakkında konuşurken, yazar usunda Mevlevi müridini bulundurmaktadır ve ünlü olan kimi şeyhlerin düşüncelerini aktarmaktadır.

O'nun, Mevleviliğin belirmesine ve endamına bağlı tarih ve tasavvuf açıklamaları, Bosna'da ve bugünkü Yugoslavya'nın başka yerlerinde: Üsküp ve İpek gibi şehirlerde de Mevlevi tarikatının yaygın oluşundan değerli bilgiler getirmektedir.

Fadıl Paşa'nın nazım ve nesir eserlerine genel bir bakış atılınca, O'nun Mevlevilik ülküsüne sadık kaldığı ve bu ülkünün etkisi altında kaldığı görülmektedir. Hayatının son yıllarını İstanbul'da yaşama kaderi olan Fadıl Paşa birkaç defa Hazreti Mevlâna Celaluddin Rumi'nin Konya'da kabrini ziyaret etmiş ve O'nun izinden gitme özleminde olduğunu gösteren birkaç dörtlüğü levhaya işleyerek ardına bırakılmıştır.

Sonunda Fadıl Paşa'nın Celaluddin Rumi Mevlâna'ya derin aşkını dile getiren daha bir Gazel'ini aktarıyorum:

(5) Muhammed Handzihajic, Mahmut Trlajic ve Nijaz Sukric: *İslam i Muslimani u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1977, sayfa 7.

Mu'azzam nehr-i dildir menba'ü mecra-yı istignâ

Nasıl etmez ihâtâ âlemi derya-yı istignâ

Dil-i aşikidir iklim-i cihânn şâh-i cemcahı

Murassa tâc-ı ednâya yed-i beyzâ-yı istignâ.

Uzatmaz destini Har-u Hasa erbâb-ı dil zâhid

Tenezzül etmez ednâya yed-i beyzâ-yı istignâ.

Ben ol ankâ-yı evc-i feyz-i irfanın ki alemde

Bana minnet eder bâl-ü per ulva-yı istignâ

Olur Fadil küşâde bâb-ı fey-i Şems ü Mevlâna

Çalındıkça usul-ı aşk ile şehnâ-yı istignâ (7).

günaydın. Bu şiir, "Divan-ı Şâhî" adlı eserinde yer almaktadır. Şiir, "Mu'azzam nehr-i dildir menba'ü mecra-yı istignâ" ile başlar ve "Çalındıkça usul-ı aşk ile şehnâ-yı istignâ (7)" ile sona erer.

Şiir, "Mu'azzam nehr-i dildir menba'ü mecra-yı istignâ" ile başlar ve "Çalındıkça usul-ı aşk ile şehnâ-yı istignâ (7)" ile sona erer. Şiir, "Mu'azzam nehr-i dildir menba'ü mecra-yı istignâ" ile başlar ve "Çalındıkça usul-ı aşk ile şehnâ-yı istignâ (7)" ile sona erer.

Şiir, "Mu'azzam nehr-i dildir menba'ü mecra-yı istignâ" ile başlar ve "Çalındıkça usul-ı aşk ile şehnâ-yı istignâ (7)" ile sona erer. Şiir, "Mu'azzam nehr-i dildir menba'ü mecra-yı istignâ" ile başlar ve "Çalındıkça usul-ı aşk ile şehnâ-yı istignâ (7)" ile sona erer.

Şiir, "Mu'azzam nehr-i dildir menba'ü mecra-yı istignâ" ile başlar ve "Çalındıkça usul-ı aşk ile şehnâ-yı istignâ (7)" ile sona erer. Şiir, "Mu'azzam nehr-i dildir menba'ü mecra-yı istignâ" ile başlar ve "Çalındıkça usul-ı aşk ile şehnâ-yı istignâ (7)" ile sona erer.

Şiir, "Mu'azzam nehr-i dildir menba'ü mecra-yı istignâ" ile başlar ve "Çalındıkça usul-ı aşk ile şehnâ-yı istignâ (7)" ile sona erer. Şiir, "Mu'azzam nehr-i dildir menba'ü mecra-yı istignâ" ile başlar ve "Çalındıkça usul-ı aşk ile şehnâ-yı istignâ (7)" ile sona erer.

Şiir, "Mu'azzam nehr-i dildir menba'ü mecra-yı istignâ" ile başlar ve "Çalındıkça usul-ı aşk ile şehnâ-yı istignâ (7)" ile sona erer. Şiir, "Mu'azzam nehr-i dildir menba'ü mecra-yı istignâ" ile başlar ve "Çalındıkça usul-ı aşk ile şehnâ-yı istignâ (7)" ile sona erer.

(7) Divan I, sayfa 147.

MEVLEVI'S TARIKAT IN BOSNIA

Dr. Munib MAGLAJLIC

Mevlevi's tekijas (monasteries) were established in several important centers in Yugoslavia which were under Ottoman Reign for several centuries. Mevlevi's tekijas in Belgrade, Skopje, Mostar, Konjic and Nis are mentioned in some historical sources but the most important center was certainly in Sarajevo. Mevlevihâne in Sarajevo was established by Isa-bey Ishakovic at the beginning of seventh decade in the 15 th century. In Gazi Isa Bey's records on his endowment it is evident that the endowment consisted of three houses, a fenced-in courtyard and some other structures necessary for a tekija. The houses were used for the tekija and overnight stays for poor muslims, students, warriors and travelers. There was also a kitchen in the tekija for food preparation and free distribution of meat, rice and bread to travelers and employees. The remaining of food was distributed to poor children in Sarajevo. The guests were permitted free meals for three days (1).

Originally Mevlevihane was located on the place which was later called Sehova Korija, about 1 km from east of Sarajevo upstream on the Miljacka River. There was also a *cardak* (a summer cottage) which was later used as a summer tekija and dervish resort.

The famous Turkish traveler and writer, Evlija Çelebi, wrote about Mevlevihane in Sarajevo in the 17th century: "Mevlevihane is on the bank of the Miljacka river, a veritable garden of paradise. That is the vakuf - tekija (endowment) of the Dzelaluddin Rumi order. It has got a hall for dervish rituals (*simâ'hâne*), a conference room (*mejdân*) and 70 - 80 large dervish's cells with a gallery where dervishs played music (*mutrebân*), a kitchen (*'imâret*) and a dining room. The head of the tekija (*sejh*) was an educated dervish whose prayers were answered by God. The head dervish musician (*nâjzen - basi*), the calligraph *Mustafa*, has a beautiful handwriting" (2).

(1) Dzemal Cehajic's book "*Dervish Orders in Yugoslav Countries*", Sarajevo 1986, is the most complete account of Mevlevija's tarikat in Bosnia.

(2) Evlija Çelebi - Putopis, Passages about Yugoslav countries, Sarajevo 1973, pp. 110 - 111.

A more detailed picture of Mevlevihane in Sarajevo was given by the Sarajevo. Mevlevihâne in Sarajevo was established by Isa-Bey Ishakovic at under the Prince Eugen Savojski, on which occasion the musafirhana and tekija were demolished. In some forty lines describing the devastated tekijas, the poet immediately says that **"the most important place for science is Mevlana Rumi's tekija."** In the following lines he describes the tekija house, garden and fountains comparing them with the famous Havernek Castle. The text later informs us that the tekija's sheik is a very learned man who **"dives in the Mesnevi sea and spread in front of his listeners the pearls of Mesnevi's wisdom"** which is granted great interest by the people gathered. Then he speaks of the dervishes and their harmonious dance (3).

Thanks to Isa-Bey's generous endowment, Mevlevihane was restored several times - after fire or destruction. It was moved downstream on Miljacka River to the entrance to Sarajevo at the area called Bembasa. The date of this is uncertain. We know only that it was before Hidzret's year, 1053 (1642 - 43) when Evlija Çelebi visited and described it. During the rule of Muhammed Salih Vedzih - pasha (1835 - 1840) the tekija and musafirhana (charity house for travelers providing free overnight room and board) were completely renovated. All the stipulations in Isa-Bey's endowment were honored until 1878 when the Austro - Hungarian occupying government forbade the work of the musafirhana.

Along with Gazi - Isa - Bey's endowment, the tekija and musafirhana were financially supported by anonymous benefactors. Thus Mevlevihane expanded to include another grove, garden and shops. Finally, in its last period, it was maintained by Fadil-Pasha Serefovic's endowment which made it possible to operate until 1942.

Mevlevi's tarikat in Bosnia had some regional characteristics. This is evident from the Mevlevi's religious services in Sarajevo. Every Friday after **dzuma-namaz** (friday's noon prayer) communal zikr - **mukabela** and **sama** (dervish prayers to the glory of God) were performed. For that occasion dervishes used instruments such as the **naj** (long thin flute), **kudumi** (one skin drum), **drums**, violins and the like, accompanied by a fascinating Mevlevi dance.

There was also a custom to perform the zikr on the 27 th night of Ramadan, **Lejlet-ul kadr**, after teravija (night Ramadan prayer). This prayer was performed in Sarajevo's main mosque, Gazi-Husrev Bey's. In April and May the custom was to visit places in the memory of Mevlevi's sheiks in the area of Sehova Koriija, where the tekija was. On that occasion they learned

---

(3) Dzemal Cehajic - mentioned book, p. 29.

(prayed) the **tehvid** (a Muslim requiem mass) and prepare halvah for the poor and the participants. People called that a **teferic** (picnic) and gathered in a great numbers in **Sehova Koriya**, the former **Mevlevi** residence. **Mevlevihane** on **Bembasa** ceased to operate in 1924 when Islamic circles were enthralled by modernistic and puritanistic attitudes. **Mevlevi's** **tarik**at followers then gathered at lectures where they read and translated **Mevlevi** (4). These **Mevlevi** study groups functioned all the while **Mevlevi's** **tekija** on **Bembasa** existed. During the First World War, about 1915, **Mesnevi's** lecturer, **Hadzi Mehmed Dzemaluddin Ef. Causevic**, moved this activity from the **tekija** on **Bembasa** to the home of **Hadzi Mujaga Merhemic**, one of **Sarajevo's** leaders. This lasted until the middle of 1928. The lectures consisted of reading original text in accordance with Persian metric rules, oral translation and interpretation of the more difficult passages and idioms concerning Islamic mysticis. In his interpretation and translation, **Hadzi Muhammed Dzemaluddin Ef.** came to the second volume of **Mesnevi**. He stopped his work the moment he and **Hadzi Mujaga Merhemic** differed in opinion in the heat of polemics concerning the question of the veilings of Muslim woman. This break in **Mesnevi** interpretation lasted until the middle of 1942. At the appeals of the **Mesnevi** devotees, **Hadzi Mujaga Merhemic** continued his lectures beginning on June 6th, 1942 in his house. Together with **Causevic** he held night lessons once a week, usually on Wednesday. In contrast to **Causevic**, who would skip over lines he considered untranslatable, according to the testimonies of his follower, **Fejzulah Hadzibajric**, **Merhemic** tried to find descriptive translations of the more difficult passages, avoiding literal translation. On February 13th, 1958 **Merhemic** completed the oral translation of all six volumes of **Mesnevi**. In the same year, on September 17th, he opened his second cycle of **Mesnevi** interpretation with the intention to pay more attention to annotations. His death aborted that undertaking on 23 rd March, 1959. He charged **Fejzulah Hadzibajric** with continuing the **Mesnevi** interpretation.

The pause in the **Mesnevi** interpretation lasted until September 15 th, 1966 when **Fejzulah Hadzibajric** first lectured in his house in **Sarajevo**. He was induced and encouraged by the scientist **Abdulbaki Gölpınarlı**, who he had met twice during his stay in **Konya** (1965 and 1966). At the request of **Ahmedaga Focak** the **Mesnevi** interpretations were moved to his house. Finally, at the end of 1969, the members of **Mesnevi** circle were granted a room in **Hadzi Sinan's tekija** in **Sarajevo** (the members of **Kadirija** order) and opened a department for **Mesnevi**. In the meantime, the department moved again

---

(4) Information on the **Mesnevi** circle are given in the text Information on Our Translation of **Mesnevi**, in the book by **Mevlana Dzemaluddin Rumi**, **Mesnevi** I, Translation and Annotations, **Sarajevo** 1985, pp. 1 - 2.

to a part of town called Nadmlini where it shared a room with members of the Naksibendija order. They had alternating a weekly sessions. The activities of both tarikats were led by the sheik Abdullah Focak. The most reliable research into dervish's orders in Yugoslavia, by late author - orientalist from Sarajevo, Dzamal Cehajic, faced the great problem finding the names of the Mevlevija tekija's sheiks in Sarajevo. Documentation is very scarce for the early period of the tekija's existance. Thus the author had to rely on oral tradition. Finally, he established a list which mentioned only those sheiks that could be definitely documented: Atik-Dede (end of 16 th and first half of 17 th century), Tevekuli-Dede (first half of 17 th century), Sheik Abdulfetah (died in 1709), Sheik Starac (died in 1757/58), Sheik Attaullah (died in 1759/60), Sheik Sarac Ahmed (died in 1770/71), Mustafa Mlivar (died in 1777), Seho Celengir (died in 1798/99), Sheik Salih-Dede, Osman-Dede (died in 1814), Sheik Lutfullah (died in 1860), Muhamed Sheik Fikrija (died in 1879), and Sheik Ruhija (died in 1870).

Mevlevi's tarikat in Bosnia was in its full operation for four centuries from its establishmet until the Austro-Hungarian occupation of Bosnia began and a Christian ruler reigned in the country. In that period Mevlevi's tarikat was exposed to its first trials and tribulations. However, its activities were not stopped by government authorities but by autonomous bodies in the very Islamic hierarchy. The general attitude toward dervish orders in Turkey, as well as in wider Islamic nations in the third decade of this century was responsible for the hardship. As we have shown here, the activities of **Mevlevi** members were directed toward the study of **Mesnevi**, a work of essential importance for the Mevlevi tarikat. A very significant date in the overall activities of the **Mesnevi** department was the release of two volumes of **Mesnevi** translation in the Serbo-Croat language translated by Fejzulah Hadzibajric (5).

---

(5) In the 1950 s, when social politics in Bosnia in general was too restrictiv concerning religious activities and various restrictive measures were undertaken, the tekija house on Bembase was demolished. Thus, a very important cultural and historical building was destroyed and the followers of Mevlevija's study lost a common point to which to return to their centennial practice, to perform Mevlevija's zikr in the better times that followed.

MEVLÂNÂ - ROMANYA KÜTÜPHANELERİNDE

Dr. Nedret MAHMUT

“En yüksek aristokrasiden en fakir halk tabakalarına kadar, hatta Hıristiyanlar ve Museviler de dâhil olmak üzere etrafına birçok müridler toplayan Mevlâna’dan sonra, halifeleri, onun büyük şöhretinden istifade ederek muhtelif yerlerde zaviyeler açtılar..., diyen Fuad Köprülü Mevlâna’nın bilhassa Türk - Osmanlı ve İslâm dünyasındaki büyük tesirini hulasa etmiş sayılır.” (1).

Mevlâna’nın iman ve Allah anlayışı ve büyük aşkı, nice muztariplere teselli ve huzur kaynağı olmuş; karanlıkta kalmış, Allah’sız kalmış nice insan onun kadar büyük bir iman adamının inanışı ve varlığı ile imana gelmiş ya da iman tazelemiştir. Mevlâna’nın manevî gücünü Müslüman olmayanlar da kavramışlar, onun ilhamıyla Müslüman olmuşlardır.

Başta İngilizler, Almanlar ve Hollandalılar olmak üzere, Mevlâna ve Mevlevîlik Batılı aydınlar arasında da derin akisler ve müsbet tesirler uandırmıştır. Bu milletlerin bir kısım münevverleri arasında Mevlâna’yı okuyabilmek için Farsiceyi öğrenenler ve meselâ Mesnevi’den seçtikleri büyük, manzum bahisleri ezbere okuyanlar yetişmiştir (2).

Yurdumuzda Mevlâna ve Şark Edebiyatı üzerine yapılan yayınlara bakıldığında bunların çoğunun sistemli bir çalışma olmadığı görülür. Bugüne kadar yapılan araştırmalar derleme niteliğindedir. Henüz, Mevlâna, Mevlevîlik, Alevîlik, Bektaşîlik gibi tarikatlar üzerine Kantemiroğlu’nun “**Muhammed dininin sistemi**” (3) adlı kitabından hariç kesin olarak Romence hiçbir eser yayınlanmamıştır, bunların tam bir değerlendirilmeleri yapılmamıştır. Hatta bu tarikatların Romen edebiyatı ve kültürü üzerine yaptığı tesiri de hiç bir defa araştırmacılar tarafından kaleme alınmamıştır.

(1) Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu*, Ankara, 1969, s. 95.

(2) Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, fasikül 4, İstanbul, 1964, s. 317.

(3) Dimitrie Cantemir, *Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*, traducere, studiu de V. Căndea, Bucureşti, 1977, s. 230.

Bildirimizde, konumuzla ilgili yayınların önemli olanlarını göstermeye çalışacağız. Celaleddin Rumi Mevlâna'nın eserlerinin en fazla değer ve emek verenlerinin başında Bükreş Akademiy Kütüphanesindeki Şarkiyat bölümünde bulunan elyazmalardır. Bu hususta değerli Prof. M. Guboğlu'nun 1946 yılında **Bucureşti Romen Akademisi Kütüphanesindeki Şark Elyazmalarının Envanteri** (4) ve 1976 yılında, İranlı Muhammed Ali Sowti tarafından **Bucureşti Romen Akademisi Kütüphanesindeki Şark Elyazmalarının Kataloğu** (5) adlı doktora tezi olarak hazırladıkları çalışmaları arşatırdığımız zaman Farsice yüzbir elyazmanın içinde ancak beşi Mevlâna'nın hayatı ve onun yazdığı şiirlerinden birkaç örnekler bulabildik (6).

Bu elyazlamalar şunlardır :

1. **BRAK.** (7) s. a., env. 85 : “Türkçe, Arapça, Farsiyce gayrimütecanis elyazmaları” : yazı şekli: nastalık; boyutu: 20 x 13,5 cm. Cami'nin yazdığı 3 mesnevisi (s. 10 - 12); **Kasef ol asniar va matha ol anwar** adlı Mevlâna'nın Mesnevi'sine bir açıklama (s. 33 - 37); kopya yılı: kasım 1600 (s. 48). Açıklamayı yazan: Ramazan ibn e Ragap.

2. **BRAK.** s. e., env. 115; **Masnavi**, yazar Rumi Mevlana. Boyut: 18 x 13 cm. 154 s. Elyazmanın birinci sayfasına kopya edilen yıl 1578 gösterilmiştir, fakat Sowti bu yılı yanlış olduğunu yazıyor. Yazı şekli: nastalık. Kitap içinde türlü türlü notlar bulunmaktadır.

3. **BRAK.** s. e., env. 163; Arab - Farsî - Türk gayrimütecanis; Yazı şekli: nastalık; boyutu: 19 x 13 cm. Mevlana'nın 3 şiiri (s.1^v 5); XVII yüzyıl.

4. **BRAK.** s.e., env. 251: Türk - Farsî gayrimütecanis; yazı şekli: nastalık; boyutu: 29 x 20 cm. 261 s. Fereydun ibn Ahmad Esfendiyar tarafından

-
- (4) Mihail Guboglu, *Inventarul manuscriselor orientale din Biblioteca Academiei Române*, in “*Analele Academiei Române*”, Mem. Sect., seria III, tom XXVIII, mem. 4, Bucureşti, 1946, s. 16 - 51.
  - (5) Mohammad Ali Sowti, *Catalogul manuscriselor persane in biblioteci le româneşti şi informații despre manuscrisele orientale din Biblioteca Academiei Române*, Bucureşti, 1976.
  - (6) Konuları bakımından Romanya Kütüphaneleri Şark dermelerinde muhafaza edilmiş olan Farsî elyazmaları çok çeşittir. Bunların çoğusu Farsî edebiyatına ait bazı elyazmaların huzur bulunmaları Farsî aydın, yazar ve şairlerinin eserleri az olsalar da Römen münevverleri tarafından tanıldıklarını ispatlamaktadırlar. İster Türk, ister Arab, ister Farsî elyazmaların çoğusu kopya olmalarına rağmen bu belgeler Römenlerin çok eskiden ister ayrı mühim şahsiyetleri veya simaları, ister önde gelen cemiyetleri veya hakim tabakaları sürekli olarak Şark kültürü ve edebiyatının değerli eserlerine karşı canlı bir ilgi gösterdiklerine tanıklık etmektedirler.
  - (7) **BRAK, Ş. E.**, env. - Bükreş Romanya Akademisi Kütüphanesi Şark elyazmaları, envanter.

Mevlâna'nın biyografisi yazılmıştır. Kitabının adı yoktur. Hattat: Muham-
mad ibn Seih Nezamettin Adernavi; 1650 yılında kopya edilmiştir.

5. BRAK. s. e., env. 264 : Türkçe - Farsice - Arapça gayrimütecanis; ya-
zı şekli: nastalık; boyutu: 20 x 15 cm.; 205 s. Kitap üç bölümden ibarettir:
1. Arabça - Türkçe sözlük (s. 1 - 43); 2. Farsice - Türkçe sözlük (s. 44 - 63);
3. Mevlâna'nın Mesnevi eserinden Farsice ve Arapça kelimeler sözlüğü (s.
64 - 105). Eserin başında Farsice bir önsöz bulunmaktadır. XVIII. yüzyıl.

Mevlâna'ya ait elyazmaların sayısı çok az olmasına rağmen, yalnız iki-
sinden onun Mesnevi'sinden örnekler verilmiştir, birisi ise (251) onun haya-
tına işaret etmiştir. Demek, Bükreş Akademisi Kütüphanesinin Şark elyaz-
maları arasında Farsice yalnız beş belge bulunmaktadır.

Mevlâna'ya vakfedilen eserlerinin serisi yabancı dillerde yayınlanan ça-
lışmalarla devam etmektedir. Bu çalışmaların sayısı da az olmasına rağmen,
onlar Mevlana'nın şiirlerine ilgi göstermeleri ve kendilerinin ciddi eserler
sırasına girmeleriyle çok mühim yer tutmaktadırlar. İngiliz, Alman, Fransız
veya da Rusça yayınlanan eserler konumuza ayrı bir başlıkla girmiş olanla-
rıdır ki, bunlar doğrudan doğruya Anadolu'da 13. yüzyılda kurulan tarikatler
içinde, daha çok, bir yüksek zümre tarikatı olarak büyük ve müsbet vazife
gören en mühim teşekkül Mevlevilik olduğunu, bu tarikat, adını Mevlana Ce-
laleddin Rumî'nin Mevlana ünvanından almış olduğunu heyecanlı ve coşkun-
luklu tasvir etmişlerdir.

Mevlana'nın İslam dünyasında bir mukaddes kitap saygısıyla tanınmış
ve çok sevilmiş eseri Mesnevi'sini 1881 yılında Alman dilinden İngilizçeye
çeviren James W. Redhouse olmuştur (8). Bu eser değerli Alman müellifi
Trübner'in çıkardığı Şark serisi yayınlarının en ehemmiyetlisidir. İngiliz çe-
viricisi Redhouse kitabının önsözünde Mevlana'nın şahsiyetini anarken onun
yeni medeniyet kurucusu, fikir, inanç, kültür ve sanat çıkırının yeni kayna-
ğı olduğunu, sırlara lisan, hakikatlere beyan vermiş bir üstün insan oldu-
ğunu, bu insanın bir gün insanlıktan da üstün bir manevî dereceye yükselip bü-
yük yaratıcıya vasıl olacağını bildirmiştir.

Bunları kaleme aldıktan sonra yazar, Şemseddin Ahmed ve El Eflâki
"El Arifi" adlı kitabına toplanmış efsanelere dayanarak, Mevlana'nın haya-
tını, İslam ilimlerini babasından öğrendiğini ve daha genç yaşlardayken ba-
basının yerine vaaz ve fetva verecek kadar sağlam ve yüksek bir bilgi sevi-
yesine ulaştığını anmaktadır.

Yine aynı bölümde (birinci) Mevlevî tarikatının Türk topluluk hayatına

(8) Mevlana, *The Mesnevi*, translated and the poetry versified by James W.
Redhouse, London, 1881.

daima bir kültür, bir sanat ve bir yüksek duyuş ve düşünüş müessesesi getirdiğini de tarikat hayatının bu çizgilerle hulâsa edebilmiştir.

Eserin ikinci bölümü **Mesnevi** diye adlandırılmış ve iki sayfalık bir önsözünde İngilizce Şarkiyatçısı Redhouse bu şiirlerinin insanlar arasında en güzel anlaşma vasıtalarını incelemiş olduğunu yazıp geçiyor ve aynı zamanda Mevlana kendisine kaçar görülmemiş derecede zengin bir bilgi, duyuş, hikmet ve hakikat hazinesini bu kitapta toplamıştır diye hikâye ediyor. **Mesnevi** 14 fasıla terkip edilmiştir ve bunların sonuna netice olarak iki sayfalık bir sonuç yazarak eserini kapatmıştır.

Bu konu üzerine daha fazla çalışın ve Mevlana'nın hayatını, eserlerini, müslüman dininin tarihini derin anlayışlarla açıklayarak tanıtmak isteyen İngiliz aydını E. N. Whinfield 1898 yılında ikinci bir kitabı yayınlamıştır (9). Akademi Kütüphanesinde bulunan bu kitabın önsözünde yazar şunları göstermektedir: Mevlana'nın fikir ve gönül yücelten felsefesini, İslam inancını bütün esaslarına, emirlerine, İslamın Allah'ına ve Peygamberine bağlı olduğunu **Mesnevi** adlı ölümsüz eserinde göstermiştir, diye belirtmektedir.

Bu önsözden sonra eserin birinci bölümünde yazar E. N. Whinfield tarihatlara dair konuşurken, onların Türk toplumu için manevî ve medenî vazife gördüğünü söyledikten sonra bu Anadolu tarikatleri ortak İslam medeniyetinin o çağlar için yüksek ilimlerini ve zengin dillerini öğreten bir kültür ocağı sayılabilir demiştir.

Kitabın ikinci bölümü sofi şairlerin hayatlarını tasvir eder, onların söyledikleri ilahîlerin, ayınlerin büyüklüğünü belirtir ve üçüncü bölüm ise Mevlana'nın tekrar Allah'a ulaşacağına inandığını belirtmiştir.

Georg Rosen 1913 yılında Almanca bir eser yayınlamıştır (10). Bu neşredilen yeni eser Almanlara Mevlana'nın hayatını, onun zekiliğini Şark'ın en güzel şiirlerini İran edebiyatına kazandırmış olduğunu söyler. Onun **Mesnevi**'sini ilham aldığı asıl kaynak Kur'an-ı Kerim'dir, Mevlana bu büyük eserinde Kur'an-ı Kerim'e ve onu getiren Hz. Muhammed'e derin anlayış ve inamışla bağlıdır. Kur'an'dan ayetler getirerek o Allah'a varma yolunu gösterir diye söylemiştir.

Fransız edebiyat otoriteleri de Mevlana ve onun felsefesine dair daha hararetili ve daha hasbî ilmî eserler belki belirttiğimiz önceki müelliflerin

(9) Maulana, *Masnavi i ma'navi*, the spiritual couplets. Translated and abridged by E. H. Whinfield, M. A. Second edition, London, Kegan Paul, Trench, Trübner, CO Ltd. Paternoster House, Charing Cross Road 1898.

(10) Rumi Celaleddin, *Mesnevi oder Doppelverse des Scheich Mewlana Dscheilat ed din Rumi*. Aus dem Persischen Übertragen von Georg Rosen, München, 1913.

seviyesine ulaşamamışsalar da, takdire şayandırlar. Eva Meyerovitch (11) iki uzun ve ciddi çalışma meydana getirerek, Mevlana'nın dinî ve tasavvuf doktrininin içinde kuvvetli realizmini de görür, onun muazzam eserinin Batı ülkelerinde asırlardan beri her devri ve her zekâyı tatmin edecek bir ilgi, bir ilham ve tefekkür kaynağı olduğunu açıklamıştır.

Sovyetler Birliğindeki Şarkiyatçılar da Mevlana'ya dair yazdıkları ve verdikleri bilimsel çalışmaları ile Mevlevîlik'in gelişmesine önemli katkıda bulunmuşlardır. Akademi Kütüphanesinde bulunan R. Fiş'in **Celaleddin Rumi** adlı yapıtı (12) son derece değer taşır, çünkü Mevlana'nın insanlık macerasını saran çeşitli hayat hadiselerini en basit ve olağan vak'alarla hayret verecek ibretler ve hikmetlerle tasvir etmiş ve anlatmıştır.

Müellifin giriş bölümünde belirttiğine göre, eser okurlara dikkatleri şairin felsefi monografisi veya da onun yazdığı eserlerinin incelemesi çekmez, gerisince onun biyografisi ağırlık taşır. Kitap altı bölüme ayrılmış: I. **Çıkış**, II. **Son ve Baş**, III. **İnciler**, IV. **Kale**, V. **Güneşle buluşu**, VI. **Ürün**. Kitapta yer alış sırasıyla Akademisyen I. Braginski'nin kitabın özelliklerini tanıtmaya amacıyla yazdığı beş sayfalık makalesi, sonra bir yorumlama ve fikirimizce yapıtın en önemli bölümü Mevlana'nın hayatını son yıllarına kadar tanıtan en mühim tarihlerini geçirilmesi bu alanda önemli bir boşluğun doldurmaya amaçlayan ciddi ve sistemli bir araştırmanın ürünüdür.

Bükreş Devlet Kütüphanesinde bulunan N. Odilov'un **Mevlana'nın hayat üzerine fikirleri** (13) adlı yapıtı 1974 yılında Rusça yayınlanmıştır.

Her dinden, her mezhepten, her milletten her insanı; insan olduğu ve büyük yaratıcıdan, bir nur taşıdığı için sevmek inanışındaki İslam vahdet-i vücud'unun her bakımdan üstün ifâdeleri onun eserlerindedir. Mevlana'nın insana verdiği bu değer, insanın aynı zamanda İlâhî Varlığı tanıma düşünüşü, ona gönül vermek ölümsüz **Mesnevi** yapıtının temelini kurmuştur çünkü, "Ey kardeş! Sen yalnız duyuş ve düşünüşten ibaretsin! Geri kalanı ise sadece et ve kemiktir" diyen Mevlana'nın deyişleri bunu ispatlamaktadır.

Yabancı dillerdeki yapıtlar arasında Romanya Kütüphanelerinde Mevlana'ya ait bulunan Türkçe hiçbir eser tesbit edilmemiştir.

---

(11) Eva Meyerovitch, *Thème mystiques dans l'oeuvre de Djala-ud-din Rumi*, Paris, 1968; *Rumi e le sufisme*, Paris, 1977.

(12) R. Fiş, *Djelaleddin Rumi*, Moskov, 1985.

(13) N. Odilov, *Mirovozenie Djelaleddin Rumia*, Duşanbe, 1974.

MEVLÂNA'NIN SARAYOVA'DA (YUGOSLAVYA) YAYINLANAN
MESNEVÎ'SİNE (I. ve II. cilt) ÇEVİRİ AÇISINDAN GENEL BİR BAKIŞ

İskender MUZBEĞ

Üç yıl önce burada, I. Milletler Arası Mevlâna Kongresi'nde Mevlâna Celâleddin Rumi'nin salt Türkiye'de değil, Türkiye dışında da eserleriyle, ileri ci düşünceleriyle, evrenselliğiyle yaşamakta olduğunu ileri sürmüş, "bugün Mevlâna Yugoslavya topraklarında şiiriyle, sanatıyla, felsefesiyle varlığını göstermekte, bura ulus ve halklarının belli kesimlerinde yaşamaktadır" diye belirtmiştim (1). Bugün, II. Milletler Arası Mevlâna Kongresi'nde Mevlâna'ya Yugoslavya'da bugün gösterilen ilgiyi somut bir örnekle belgelemek, başarılı bir çeviri çalışmasına değinmekle belirtmek istiyorum :

Mevlâna'nın başlıca eserlerinden olan Mesnevi'nin I. ve II. cildi, Yugoslavya'nın altı cumhuriyeti'nin biri sayılan, Yugoslavya federasyonunun yapılaş elemanı olan Bosna ve Hersek'te, doğrusu, bu cumhuriyetin başkenti Sarayova'da Sırp - Hırvat dilinde yayınlandı. Oysaki Sarayova'nın Mevlâna ile bağlantısı çok uzaklara 1462 yılına rastlar. O yılda Gazi İsa Beğ bu kentte Mevlevi tekkesini kurarak Mevlâna felsefesini, Mevlâna'nın dünya görüşü ve sanat anlayışını, Mevlâna'nın şiirini tanıtip yaymaya başlamıştır (2). Mevlâna felsefesi Sarayova'da olduğu gibi, Yugoslavya SF Cumhuriyeti'nin kimi diğer köy ve kentlerinde de birkaç yüzyıldan beri yaşamaktadır. Mevlâna Celâleddin Rumi'nin Mesnevi'si sadece Mevlevi tarikatı mensupları arasında değil, genellikle aydın çevrelerde de araştırılıp incelenmekte ve tercüme edilmektedir (3). Mehmed Cemaluddin Çauşeviç, Muyaga Merhemiç ve Feyzullah Hacibayriç Mevlâna'nın Mesnevi'si üzerinde en çok duran, onu bölüm bölüm ya da bütün olarak Sırp - Hırvat diline tercüme edip açıklayan

- (1) İskender Muzbeg Şefikoğlu, Yugoslavya'da Yaşayan Türk Şairlerinin Şiirlerinde Mevlâna, *Selçuk Üniversitesi 1. Milletlerarası Mevlâna Kongresi*, Ayrı Baskı, Konya, 1987, s. 249.
- (2) Sarayova (Yugoslavya)'da Tarikat Merkezi ve Mesnevi Kürsüsü tarafından düzenlenen Şeb-i Arus '85'te sunulan Önsöz'den bir bölüm.
- (3) Mahmut Traljic, *Doprinos Mevlevizma islamskom zivotu u Sarajevu do danas* (Mevleviliğin Bugüne Kadar Sarayova'da İslam Yaşamına Katkısı), *Şeb-i Arus, Sarayova*, 1986, s. 21.

birer şarihtir. Sarayova'da otuzüç yıldan bu yana her yıl geleneksel Şeb-i Arus törenlerinde gerçekleştirilen Mesnevi'nin Sırpça - Hırvatça'ya tercüme ve şerhlerinin önemini de özellikle belirtmek gerekir. Çünkü "Mevlâna'nın şiirleri her zaman için tekrar tekrar üzerinde durulmaya, açıklanmaya müsaittir. Böyle olduğu içindir ki takriben onbeşinci yüzyıldan günümüze kadar (...) şerh işi devam etmiş" (4), özellikle "ilimler hazinesi olarak kabul edilmiş Mesnevi-i Şerif, defalarca Türkçemize çevrilmiş ve müteaddit şerhleri yapılmıştır" (5).

Celâleddin Rumi'nin 47000 mısradan oluşmuş gerçekten büyük şiir kitabı, büyük şaheseri (6) Mesnevi'nin I. ve II. cildi Sırpça - Hırvatça'ya ya da Boşnakça'ya (yani Bosna ve Hersek'te yaşayan Müslümanları anadili olarak kullandıkları Sırp - Hırvat diline) nasıl çevrildi? Bu soruya karşılık vermek için Mesnevi I ve Mesnevi II'ye bir bakış atalım.

Mesnevi'nin I. cildinde çevirmen Feyzulah Hacibayriç'in önsözünde çeviriyle ilgili bir açıklaması yer almaktadır. Bu açıklamadan anlaşıldığına göre, 1915 - 1928 yılları arasında Sarayova'da Mesnevi derslerini yani Mesnevi'nin sözlü bir biçimde tercüme edilmesini Mehmed Cemaluddin Çauseviç gerçekleştirmiştir. Ondört yıllık bir aradan sonra yeniden Mesnevi derslerine başlanılmış, 1942 - 1958 yılları arasında Mesnevi'nin altı bile cildini Mu-yaga Merhemîç Sırp - Hırvat diline çevirmiştir. 1959 yılında ölen Mu-yaga

-
- (4) Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu, Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevi'nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler, Selçuk Üniversitesi 1. Milli Mevlâna Kongresi, (tebliğler) Selçuk Üniversitesi Yayınları: 9, Selçuklu Araştırmalar Merkezi Yayınları: 1, Konya, 1985, s. 22.
- (5) Prof. Dr. Hüseyin Ayan, Onsekiz Beyte İki Türlü Bakış, Selçuk Üniversitesi 1. Milli Mevlâna Kongresi, (tebliğler), Selçuk Üniversitesi Yayınları: 9, Selçuklu Araştırmalar Merkezi Yayınları: 1, Konya, 1985, s. 326. Söz Mesnevi'nin tercüme ve şerhlerine ait iken burada Prof. Dr. Nihat Keklik'in Mesnevi'yle ilgili şu notlarını da alıntılamağ istiyorum: "Mesnevi'nin manzum olarak Türkçe tercümesi, *Nahîfi* (1645 - 1730) tarafından yapılmıştır. Bu tercüme (Farsça metin ve sâdeleştirilmiş Türkçesiyle) Dr. Âmil Çelebioğlu tarafından yayınlanmıştır. (Sönmez Neşriyat, İst. 1967 vd.). Ayrıca *Veled İzbudak* (Milli Eğitim Bakanlığı: MEB, Maarif Matbaası, 1942 vd.) ve şerhli olarak *Abdülbaki Gölpınarlı* (MEB. Yay. İst.), tarafından da Türkçe tercümelemi yayınlanmıştır. Daha önceleri ise R. A. Nicholson adındaki ünlü İngiliz orientalisti, bu eserin İngilizce tercümesini 1925 - 1940 yılları arasında yayınlamıştır. Nihayet Türkçe tercümelemelerden biri de, O. *Mevlevî* tarafından neşredilmiş bulunmaktadır. (: Yörük Matbaası, İst. 1972). Ayrıca *Fezî Halıcı'nın: Mevlânâ, Mesnevi - 1001 Beyit* adıyla yaptığı manzum tercümelemi de zikretmelidir. (: Doğu Matbaası, Konya, 1982).", (Bkz. Prof. Dr. Nihat Keklik: Mevlâna'da Metafora Yoluyla Felsefe, Selçuk Üniversitesi 1. Milli Mevlâna Kongresi, (tebliğler), Selçuk Üniversitesi Yayınları: 9, Selçuklu Araştırmalar Merkezi Yayınları: 1, Konya, 1985, s. 41).
- (6) Louis Gardet, *Mistika*, Krscanska sadasnjošt, Zagreb, 1983, s. 129.

Merhemîç Mesnevi derslerinin gerçekleştirilmesini Feyzulah Hacibayriç'e emanet etmiştir. Hacibayriç ise 1966 yılından bugüne kadar, özellikle Şeb-i Arus törenlerinde Mesnevi'den dersler vermektedir. Tüm bu çalışmaların sonucu olarak Mesnevi'nin I. ve II. cildi yayına hazırlanmış ve 1987 ile 1988 yıllarında okuyuculara sunulmuştur.

Mesnevi'nin I. cildinde Halid Hacimuliç'in "Mesnevi Çevirileri ve Yorumları" başlığı altında önsözü (s. I - V), bunun çerçevesinde de Mevlâna'nın kısa biyografisi, Mesnevi hakkında kısa bilgiler verilmekte, Doğu'da ve Batı'da Mesnevi'ye ait en önemli çalışmalar ve kaynaklar belirtilmektedir. Bundan sonra çevirmenin açıklaması yer almaktadır (s. VI - VIII) ki burada çevirmen 1965 ve 1966 yıllarında Konya'da Prof. Abdülbaki Gölpınarlı'yla tanışıp konuştuğunu, çeviri için yiğitlendirildiğini; çeviri ve yorumları yaparken faydalandığı kitapları (7) ileri sürmektedir.

Kitabın devamında Mevlâna'nın Mesnevi'ye Önsözünün çevirisi (s. 1-2), 4003 numaralı beyitle sona varan Mesnevi'nin I. cildi (s. 5 - 262), kimi beyitlerle ilgili not ve yorumlar (s. 265 - 364), ad ve kavramlar dizini (s. 367 - 388), Mesnevi'den ve Kur'an ayetlerinden mısralar listesi (s. 391 - 393) ve içindekiler (s. 394 - 401) yer almaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki Mevlâna'nın kısa biyografisinde, biyografiyi yazan Halid Hacimuliç "Mevlâna Mevlevî tarikatını kurdu" diye ileri sürmektedir. Böyle bir düşünceye Louis Gardet'nin "Mistika" kitabında, Belgrad'ta çıkan "Mala enciklopedija Prosveta" da vb. rastlamak mümkündür (8). Oysaki, Mevlevî tarikatının Mevlâna tarafından değil, Mevlâna'nın görüşlerine dayanarak onun oğlu tarafından kurulduğu bilinen bir gerçektir (9).

- (7) Feyzullah Hacibayriç Mesnevi'yi Sırp - Hırvatça'ya çevirmekte şu kitaplardan faydalanmıştır: Mesnevi-i Mevlevî-i Manevî (Hindistan, Menşei Kişver, 1282); Mesnevi Şerif Şerhi Ankarevi (İstanbul, 1257) ve Dünya Edebiyatı Tercümelere, Şark - İslam Klâsikleri: Mesnevi I - IV, Veled İzbudak - Abdülbaki Gölpınarlı, Üçüncü baskı, İstanbul, 1960, Milli Eğitim Basımevi.
- (8) Bkz. L. Gardet, a.g.e., s. 129; Mala Enciklopedija Prosveta, Üçüncü baskı, Belgrad, 1978, 3, R-Ş, s. 96.
- (9) Mevlâna ve Mevlevîlik üzerinde duran bilim adamlarının çoğu Mevlevî tarikatının Mevlâna'nın ölümünden sonra kurulduğunu vurgulamaktadırlar. Örneğin: Yrd. Doç. Dr. Hasan Küçük: "... Mevlevîlik de diğer benzerleri gibi, insanları ruh ve beden yönünden olgunlaştıran bir eğitim müessesesidir", (Bkz. Yrd. Doç. Dr. Hasan Küçük: Mevlâna İdealizminin Felsefi Analizi, Selçuk Üniversitesi 1. Milli Mevlâna Kongresi (tebliğler), Konya, 1985, s. 316); Muallâ Sezgin: "... Mevlevîlik adı verilen tarikat kendisinden çok sonra Mevlâna'yı kendilerine örnek alan ve onu inanış önderi olarak seçenler tarafından kurulmuştur", (Bkz. Muallâ Sezgin: Mevlâna'nın ve Mevlevîlerin Gıysilerinin Modernizasyonu, Selçuk Üniversitesi 1. Milli Mevlâna Kongresi (tebliğler), Konya, 1985, s. 428); Yrd. Doç. Dr. Halil Ersoylu: "... Mevlevîlik: Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin yolunda gidenlerin, onun

Mesnevi'nin I. cildinde açıklayıcı bilgilerden sonra, Mevlâna'nın Mesnevi'ye yazdığı önsöz Sırp - Hırvat diline çevrilmiştir. Önsöz çevirisi genelde başarılı çünkü Sırp - Hırvat dilini kullanan okuyucu bu önsözden Mesnevi'nin güzelliklerini, derinliklerini ve amacını kolayca anlayabilir. Ne var ki, önsöz çevirisinde bazı eksiklikler de göze çarpmaktadır. Örneğin :

a) Aydınlatma aracı olan **kandillerin** konulduğu yer anlamına gelen **kandillik** kelimesi **svjetiljka**, **kandil** sözcüğü de **zarulja** olarak çevrilmiştir. **Kandil** sözcüğü çeviride de **kandil**, **kandilj**, **kandilja** olarak kalmalıydı, çünkü bu sözcüğe Boşnak dilinde sık sık rastlanmaktadır (10).

b) "Mesnevi... bir kandilliktir adeta. Bir doğuşu, bir parıldayışı var ki, günaydınli **sabahlara eşittir.**" Bu bölüm Sırp - Hırvat diline şöyle çevrilmiştir: "Mesnevija je kao svetiljka u kojoj se nalazi zarulja cije su zrake avjetlije od zore." Demek oluyor ki, **sabahlara eşit** sözcükleri Sırpça - Hırvatça'ya **svetlije od zore** (yeni **sabahlardan daha aydınlık**) biçiminde çevrilmiştir.

c) **Reddedilemiyen delil** sözcüklerinin **jasni dokaz**, (yani **ayan delil**); **olgun erler'in dobri ljudi** (yani **iyi insanlar**); **izin ve imkân vermezler'in zabranjeno je** (yani **yasaktır**) biçiminde tercümesi de anlam ve öz bakımından düşündürücüdür.

Mevlâna'nın kendi eliyle yazmış olduğu ilk onsekiz beyit sanki özel bir dikkat ve ilgiyle tercüme edilmiş. Çeviride Sırpça - Hırvatça'ya özgü bir akıcılık, bir müzik belirgindir. İşte bir örnek :

Slasaj ovaj naj, sto prica, kazuje

Na rastanke on se zali, tuguje

Od Najistana otkad me ustrgose

Zbog mog placa musko, zensko uzdisse

(Fejzulah Hacibayriç çevirisi)

(Duy şikayet etmede her an bu ney

Anlatır hep ayrılıklardan bu ney

Der ki feryadım kamışlıktan gelir

Duysa her kim gözlerinden kan gelir)

(Feyzi HALICI çevirisi)

ölümünden sonra kurdukları tarikata verilen ad", (Bkz. Yrd. Doç. Dr. Halil Ersoylu, Türk Dilinde "Mevlâna" ve "Mevlevi" Kelimeleri, Selçuk Üniversitesi 1. Milli Mevlâna Kongresi (tebliğler), Konya, 1985, s. 119 vb.

(10) *Kandilj* sözcüğü Abdullah Şkaliç'in *Turcizmi u Srpskohrvatskom jeziku* (Sırp - Hırvat Diline Giren Türkçe Kelimeler), IV baskı, Svjetlost, Sarajevo, 1979, s. 391.

Mesnevi'nin ilk onsekiz beytinde çevirmen hece sayısına da dikkat etmiş, hemen de tüm mısraları onbir heceden oluşturmuştur.

Mesnevi'nin sonunda çevirmen kimi beyitlerle ilgili not ve yorumları, önce de belirtildiği gibi, "Mesnevi Şerif, Şerhi Ankarevi" kitabına göre yapmıştır. Yine de çevirmen kendi çeviri özgürlüğünden yararlanarak kimi yorumlara yerel elemanlar katmıştır (11), böylece Mevlâna'yı Bosna halkına ve Mesnevi'yi Sırp - Hırvat dilinde okuyan her kişiye, her şiir severe yakınlaştırmıştır çünkü Mevlâna hayatı boyunca "halkla konuşur ve bu konuşma şiir olurdu" (12).

Mesnevi'nin II. cildinde de çevirmenin bir açıklaması (s. I - II), Mevlâna'nın II. cilde yapmış olduğu açıklama (s. 3), 3810 beyitle sona varan Mesnevi eserinin II. cildi (s. 5 - 228), kimi beyitlerle ilgili not ve yorumlar (s. 229 - 326), ad ve kavramlar dizini (s. 327 - 341), Mesnevi ile Kur'an ayetlerinden mısralar listesi (s. 343 - 347) ve içindekiler (s. 349 - 353) yer almaktadır.

Demek oluyor ki, Mesnevi dersi Sarayova'nın bugüne kadar süren geleceğidir. Mesnevi'nin I. ve II. cildinin Sırpça - Hırvatça'ya çevirisi, yorumu çevirmenin doğrudan doğruya sözlü çeviri işinin ve anlatışının bir sonucudur. Doğrudan doğruya sözlü çeviri ise "önceden tercüme edilmiş bir metnin okunması değildir" (13). Bu işte çevirmen dinleyicilerin seviyesine göre davranmış, halk deyimlerini kullanmış, aynı zamanda tasavvuf düşüncesi ve Doğulu alegori özelliğinin korunmasına mutlaka dikkat etmiştir.

Mesnevi'nin burada bir bakış attığımız I. ve II. cildi çeviri açısından başlıdır, değerlidir, Sırp - Hırvat dilinde de kolay anlaşılır bir eserdir.

---

(11) Örneğin Mesnevi'nin çevirmesi, not ve yorumlar bölümünde yerel elemanlardan şöyle yararlanmaktadır: "Mesnevi'nin başlangıcında okumayı ney sesleri izler. Mesnevi derslerinde de ney dinlenir. Hâlâ Sarayova'da ney çalan bazı kimseler vardır" (Mesneviya, I, s. 269), "Rubtahta aracılığıyla bir yerin yerel zamanı belli edilir. Gazi Hüsref Beğ camisinde de birkaç rubtahta vardır. Prof. Muhammed Paşiç bu rubtahtaları kullanırdı, bunları kullanmasını bana o öğretmiştir." (Mesneviya - I, s. 273) vb.

(12) Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlâna Celâleddin, Hayatı, Felsefesi, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler, IV. Basım, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1985, s. 259.

(13) Bkz. Mesneviya II, Sarayovo, 1987, s. 1.

KAHİRE MEVLEVÎ-HÂNESİ

Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER

GİRİŞ

Mevlevîlik Tarikatı, büyük Türk şair, mütefekkir ve mutasavvufu Mevlâna Celâleddin Rûmî (D: 30.IX.1207 - Ö: 17.XII.1273)'nin vefatından sonra onun ismine izâfetle, oğlu Sultan Veled (D: 1226 - Ö: 1312) tarafından onun fikir yapısını, âdap ve erkânını, gelenek ve göreneklerini yaşatmak amacıyla kurulmuştur. Dünya ve âhiret görüşündeki gerçekçilik; sosyal, kültürel ve siyasî prensiplerindeki açıklık sebebiyle çok çeşitli çevrelerden insanların güçlü sempati, temâyül ve intisâbiyle Mevlevîlik, Türk Kültür ve Tefekkür Tarihi'nde büyük görevler ifâ ederek, önemli bir mevkie sahip olmuştur. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinin baştagelen tasavvufî müesseselerinden biri olmuş; kendinehas âdâb, erkân, teşkilât ve teşrifâtı ile İslâm Dünyası'nın her yerinde büyük kitleleri "Sikke"si altında toplamıştır.

Mevlevîlik bu etkinliğini, Osmanlılar zamanında en müessir hale getirmiştir. İmparatorluğun geniş sınırları içerisinde açtığı yüze yakın temsilcilikleri vasıtasıyla, bütün kültür ve coğrafya farklılıklarına rağmen büyük bir toleransla kitleleri celbetmiştir. Böylece Anadolu'daki psikolojik, sosyolojik ve kültürel görevlerinin yanısıra, İmparatorluğun engin toprakları üzerindeki bütün farklı, hattâ yabancı dil, ırk, kültür ve tefekkür çevrelerinde, Türk Kültür ve Tefekkürünün etkili olmasını da büyük ölçüde temin etmiştir.

Mevlevîlik, müntesiplerine sağladığı rûhî terbiye ve tezkiyenin yanısıra onlara, çeşitli sanat dallarında yetişme imkânını da vermiştir. Bu yüksek duygu ve düşünce zemininde birçok ilim, fikir ve sanat erbâbı, topluma kazandırılmıştır. Birçok edip, hatip, şâir, hattat, nakkaş, ressam, minyatürcü, heykeltıraş, mûsikî-şinâs, mütefekkir, mücellit, müzehhib, ebrûcu, âharcı ve daha birçok sanat erbâbı, bu maharetlerini Mevlevî-hanelerde öğrenmiş veya geliştirmiş oldukları için "Mevlevî" olmaktan, "el-Mevlevî" ünvanıyla anılmaktan şeref duymuşlardır.

Bu mahiyet özellikleri Mevlevî-hânelerin mimârî ve estetik yönlerine de

tesir etmiş; başka bir deyişle Mevlevî-hâneler bütün bu görevlerine en iyi şekilde cevap verecek biçimde inşâ, imâr, tezyin ve tefriş edilmişlerdir. Nitekim, Mevlevîliğin tasavvufî vecd halinin tezahürü olan “Sema” âyini, “Semâ-hâne”yi; ibâdet veçhesi, “Mescid”i; terbiye ve tezkiye metodu, “Matbah-ı Şerif” ile “Derviş Hücreleri”ni; ilim, kültür ve sanata verdiği önem ve değer de, “Kütüp-hâne”yi, mimârisindeki ana unsur ve meşrûta haline getirmiştir. Bunun içindir ki, Türk Mimarisinde “Dergâhlar”ın; Dergâhlar içerisinde “Mevlevî-hâneler”in ayrı bir yeri vardır. Bu özellik Mevlevî-hânelerin, Mevlevî kültür ve tefekkür sistemine uygun ve onun tezahürlerini yansıtan bir mimarî ve tezyinî tipolojinin teşekkülünü sağlamıştır. Burada şunu hemen belirtelim ki Mevlevî-hânelerin de ana plânında Asr-ı Saadet’teki “Mescid-i Nebevî”nin “mescid+ev+dergâh” terkibi meknûzdur. Bu mimarî terkiibe bağlı kalarak Mevlevî-hâneler, çevrenin ve coğrafyanın özelliklerine uygun olarak şekil almışlardır.

Mevlevî tekkeleri, “Âsitâne” ve “Zâviye” olarak iki ana gruba ayrılır (1). “Âsitâne”, zâviyeden büyüktür. Şeyhleri de, zâviye şeyhlerinden üstün tutulurdu. “Çile”, âsitânelerde çıkarılır ve dervişler buralarda yetişirdi. Konya’daki, “Âsitâne-i Aliyye” de denilen (2) Mevlevî Dergâhı’ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu’nun çeşitli yerlerinde bulunan âsitâneler şunlardır :

1. Bursa.	6. Karahisar.
2. Eskişehir.	7. Kütahya.
3. Gelibolu.	8. Manisa.
4. Halep.	9. Mısır.
5. Kastamonu.	10. Yenişehir (Rumeli).

Konumuz olan Kahire Mevlevî-hânesi “Âsitâne” olarak Mevlevîliğin Mısır’daki en önemli temsilciliğidir (3). Biz bu tebliğimizde, 1987 yılında Kahire’ye yaptığımız seyahatteki müşâhade ve tetkiklerimi sunacağız (4).

-
- (1) Mevlevî Zâviyeleri’nin bulunduğu yerleri gösteren liste için bkz. *Mevlâna’dan Sonra Mevlevîlik*, 335 - 6,
- (2) Tarikat Piri’nin de medfun bulunduğu Konya Âsitânesi hakkında geniş malumat için bkz. Hasan Özönder, *Konya Mevlâna Dergâhı*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1107, Ankara, 1989.
- (3) Mısır’ın tarihi, ictimâî ve kültürel yapısı, burada Mevlevîlik için bir “Âsitâne” tesisini lüzumlu kılmıştır. Çünkü Mısır, Selçuklular ve Beylikler zamanında olduğu gibi, Osmanlılar döneminde de önemini sürdüren bir ülkedir. Bu önem, Kalenderilik, Bektaşılık (Kasr-ı Ayn’de) gibi tarikatlerin Mısır’da şube açmalarını sağlarken, XVI. yüzyılın ortalarında Mevlevîliğin de, “âsitâne” gibi büyük bir temsilcilikle Mısır’ın sosyal ve kültürel

hayatına ağırlığını koymasını temin etmiştir. Kuruluşundan itibaren Mevlevilikten destek alan "Gülşenilik", Mısır'da da Mevlevilik'le işbirliği yapmıştır. 1519 yılında yapılmaya başlanılan Mısır Gülşeni Tekkesi (Pir Makamı), 1524 yılında tamamlanmış ve burada birkaç hücre Mevleviler'e tahsis edilmiştir. Gülşenilikte geçen tabirlerin birçoğu Mevlevilikten alınmıştır.

Mevleviliğe ait birçok önemli eserin Mısır'da basılması, Mevleviliğin Mısır'daki etkinliklerinin bir başka vechesini ortaya koymaktadır; Meselâ: Nahiffi'nin manzum Mesnevi tercemesi 1268 yılında Mısır'da Bulak Matbaasında; Ankaravî şerhinin Beşiktaş Mevlevî Şeyhi Trablus'lu Çengi Yusuf Dede (Ö: 1669) tarafından yapılan arapça çevirisi de 1289'da Vehbiyye Matbaasında basılmıştır.

Mevleviliğin birçok ünlü siması çeşitli vesilelerle Mısır'a gitmiş ve burada görev yapmışlardır; Meşhur ressam Hasip Dede (1799 - 1871) (geniş bilgi için bkz. Ş. Uzluk, *Mevlevilikte Resim, Resimde Mevleviler*, Ankara, 1957, 22, 71 - 73, 80, 143), Hacı Rıza Dede, Hacı Emin Dede, Gürcü Derviş Hasan, Van'lı Muhammed Dede, (bu zevat için bkz. Veled Çelebi'nin özel defteri - Konya Mevlâna Enstitüsü Prof. Dr. F. N. Uzluk ktb. No: 6709 - v.: 8a, 22b, vd.); Melâmî Dede, Mahremî Dede, Hasan Dede (bkz.: *Semâhâne-i Edeb*, 218 - 9, 220; *Sefine-i Nefise-i Mevleviyân*, II/161 - 164) bunlardır. Azmî Dede, Âdem Dede, Seyyid Nesib Yusuf Dede, Kıbrıs'lı Mustafa Dede, Kahire Mevlevî-hânesi'nde şeyhlik yapmışlardır (bkz.: *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, 240/314; Mehmet Ziyâ, *Yenikapı Mevlevihânesi*, 143). Ord. Prof. Dr. A. S. Ünver, son şeyhin Musa Bahaeddin Efendi olduğunu kaydettikten başka, 1951 yılı şubatındaki seyahatinde kendisini yolda cüb-besiyle sikkesiyle gördüğünü, elini öptüğünü belirttiikten sonra, "Bana oradaki Mevlevî-hânenin olmasına rağmen kapandığını ve odalarının da işkal edildiğini, evkafına elkonulduğunu yeis içinde bir konuşma ile bildirdi." ifadesinde bulunur. (Bkz.: "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevihâneleri ve Son Şeyhleri", *Mevlâna Güldestesi*, Konya Turizm Derneği, 1964, 30, 36, 36n45).

Mevlevilerin ve Mevlevî-hâne'nin etkinlikleri, Mısır'ı gezen yabancılardan da dikkatini çekmiştir. Resimlerini yapanlar olmuştur. Roma'daki Fransız Akademisi'nden yetişmiş olan Caraffe Armand - Charles (1788 - 1812); Preziosi adındaki İtalyan bunlardır. Mısır hakkında kıymetli bilgiler veren C. Ebers'in eserindeki Mevlevî Sema'nı gösteren resim, C. Rud Hubert tarafından yapılmıştır. (Bu konuda bkz.: *Mevlevilikte Resim, Resimde Mevleviler*, 135, 164; Dr. Servet Ukkâşe, *Mısır Fî Uyûni'l-Ğurebâ*, I, II; 1984). Kahire'nin ünlü kütüphânesi "Dâru'l-Kütübül-Mısriyye"de de Mevlevilikle ilgili resimler bulunmaktadır.

- (4) 8. Milletlerarası Türk Sanatı Kongresi münâsebetiyle Kahire'de bulduğum sürece gösterdikleri yakın alâka ve yardımlarından dolayı, İslâm Sanatları Müzesi yöneticilerinden Rif'at Abdu'l-azîm Mahmud'u ve Mevlevî-hâne'nin onarımında büyük rolü olan; mamurenin restorasyon projeleri hakkında mahallinde bilgiler verme nezaketinde bulunan Prof. Giuseppe Fanfoni'î şükranla anarım. Mevlevî-hâne'nin mimârî yönden tahlilleriyle tetkikimize ışık tutan Prof. Dr. Yılmaz Önge'ye, tercümelerde yardımcı olan Prof. Dr. Mehmet Aydın'a minnettarlığımı arz ederim.

KAHİRE MEVLEVİHÂNESİ

Mevlevî kaynakları, Kahire'de Mevlevîhânenin ilk defa Türk Mevlevî şâirlerinden Divânî (Semâî, Dîvâne) Mehmet Çelebi (XVI. yy.) (5) tarafından kurulduğunu kaydedenler (6). Bu kaynaklara göre Divânî Mehmet Çelebi bazı dervişleriyle birlikte Mısır'a giderek burada Mevlevîliğin tanıtımını yapmış, hapiste bulunan İbrahim-i Gülşenî'nin tahliye edilmesini temin etmiştir. Kahire'de bir süre kalan Çelebi, Sâfî Ahmet Dede'yi post-nişân olarak bırakıp, Şam'a gitmek üzere Mısır'dan ayrılmıştır. Divânî Mehmet Çelebi'nin bu faaliyetlerinin, Mısır'ın Yavuz Sultan Selim tarafından fethinden birkaç yıl önce gerçekleştiğini ifade ederler. O tarihlerden itibaren Mevlevîlik, Mısır'da da yayılmaya başlamış; Başkent Kahire başta olmak üzere Mısır'da, Türk Kültür ve Tefekkürü'nün yayılmasında da önemli görevler üslenmiştir.

Ünlü seyyahımız Evliyâ Çelebi'nin : **"Büyük bir âsitânedir. Kat kat hücreleri, semâhânesi vardır."** diye önce mimârî, sonra da idârî bilgiler verdiği (7) Kahire Mevlevîhânesi, Tolonoğlu Camii ile Sultan Hasan Camii arasında uzanan, XI. yüzyıldan kalma, er-Rukbiyye Caddesi civarındaki "es-Suyûfiyye" Caddesindedir. Burası, tarihî bir semttir. Mısır'da hükümrân olmuş çeşitli devletlerin mimârî özelliklerini yansıtan birçok eser bulunmaktadır. Kuzeye doğru Ezher'e ve çarşı-pazarın bulunduğu ticâret merkezine çıkan; eski ile yeni Kahire arasında âdetâ bir sınır çizgisini andıran bu tarihî caddeyi, Mehmet Ali Paşa Camii'nin yönünden aşağıya doğru inip gelen bir sokakın kestiği köşede (res: 1) Sungur Sadî Medresesi bulunur (8). İşte Mev-

-
- (5) Mehmet Çelebi, Abâ-puş Bâlî Çelebi'nin oğludur. Kaynaklar 844/1440 yılında Afyonkarahisar'da doğduğunu ve 936/1540 yılında aynı şehirde vefat ettiğini yazarlar. Timur'un Konya Dergâhı'ndan alıp Semerkand'a götürdüğü; oradan da Şah İsmail tarafından Tebriz'e götürülen Mevlâna'nın meşhur eseri Divân-ı Kebir-ini uzun ve mücadeleli bir yolculuktan sonra tekrar Konya'ya getirip Dergâh'a yerleştirdiği için kendisi "Divânî"; Şiirlerindeki mahlâsından dolayı "Semâî" diye de anılmıştır. Bazı alışılmamış hareketlerinden dolayı "Dîvâne" diye anıldığı söylenirse de biz bunu, tasavvufî anlamda bir vecd ve istiğrak halinden dolayı verilmek istenildiği kanaatindeyiz. O, Ulu Ârif Çelebi'den sonra Mevlevîliğin yayılmasında en büyük hizmetleri geçen büyük bir şahsiyettir. Halep, Burdur, Eğirdir, Sandıklı, Galata, Mısır, Cezayir, Midilli, Sakız, Muğla Mevlevîhâneleri hep onun zamanında açılmıştır. Lâzkiye ve Fars'daki şubelerin de O'nun zamanında hizmete sunulduğuna dair rivâyetler vardır (Bkz. *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, 121 - 2, 334). Kabri, Afyon Mevlevî Dergâhı'ndadır.
- (6) Bkz.: Sakıb Dede, 15; Ali Enver, 61 - 64; *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, 103, 110 - 112, 121 - 2, 334; H. F. Yazıcıoğlu, *H. F. Mevlâna'nın Torunlarından Sultan Divânî*, Konya, 1963.
- (7) IX - X/419.
- (8) *The Beauty of Cairo*, 94 - 5; *The Minarets of Cairo*, 78.

Mevlîhâne, bu medresenin avlusunda inşa edilmiştir. Emir Sungur Sadî (715 - 721/1315 - 1321) tarafından yaptırılan medresenin, aradan geçen asırların etkisiyle harap olan müstemilâtı da kullanılarak bugünkü Mevlîhâne gerçekleştirilmiştir. Medresenin türbe, eyvan ve minaresinin korunduğunu görüyoruz. Hasan Sadaka'nın kabri de buradadır (9). Bitişindeki kısımda meşâyihe ait sikkeli sandukalar mevcuttur (res: 2, 3).

Kahire Mevlîhânesi, etrafında değişik fonksiyonlu mekânların sıralandığı iki avlu halinde tertiplenmiş durumdadır. Türbe ve semâhâne bölümlerine giriş ve daha çok şeyh tarafından kullanılan kapı, yapının kuzey-batı köşesine yakındır. Bu kapı bugün kapalı durumdadır. Kuzey köşede yer alan "Şeyh Dairesi"ne geçişi de temin eden bu tarihî kapıya, son onarım ve düzenlemelerden sonra yeniden işlerlik kazandırılacağı öğrenilmiştir. Bir tarafında minârenin, diğer tarafında türbenin yer aldığı bu girişin doğuya doğru bir koridor şeklinde uzandığı ve bu koridorun güneyinde yer alan bir kapı ile semâhâneye geçit verdiği görülmektedir. Bu istikamette, semâhânenin doğu tarafında bulunan kareye yakın şekildeki küçük avlunun kuzey ve doğusunda olmak üzere (res.: 4), iki kat halinde (res.: 5), önu ahşap revaklı onsekiz adet (10) derviş hücresi bulunmaktadır. Revakları tutan sütunlardan alttakiler taş, üst kattakiler ise ahşaptandır. Hücrelerin başlangıcında fevkanî tarzda yapılmış büyük bir toplantı salonu bulunmaktadır. Bu salonun alt katında, iki kemer gözü ile avluya açılan niş içinde abdest çeşmeleri sıralanmıştır. Bu muslukların gerisinde bir su haznesi bulunduğu tahmin edilmektedir. Üst katla irtibatı sağlayan taş merdivenlerden biri bu salonun önünde yer almıştır.

Ortasında daire plânlı büyükçe bir havuzun bulunduğu bu avlunun güney tarafında, daha farklı bir düzende idârî odalar (res.: 6), matbah, yemekhâne, kiler, meşcîd (res.: 7), temizlik bölümleri, toplantı salonları gibi mekân-

(9) *The Beauty of Cairo*, 95.

(10) "18" rakamı Mevlevîlerce muazzezdir. Buna dair Mevlevî kültüründe, âdâp ve erkânında enteresan tezâhürler vardır. Meselâ, Mevlâna tarafından kaleme alınan ve Mesnevi-i Şerif'in girizgâhını teşkil eden beyitlerin toplam sayısı; İnsanın sağ avcundaki çizgilerin meydana getirdiği şekil; dergâhdaki şamdanların kolları; Mevlevîlikte suçluları te'dip için vurulan değnek sayısı; "Dede" ("H" ile yazıldığında) kelimesinin ebedle mukabili olan rakam, "18"dir. Bu konuda bkz.: Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 156, 157, 169, 344 ve *Mevlevî Âdâp ve Erkânı*, 35 - 37, 45; Mehmet Önder, "18", *Yeni Konya Gazet.*, 23.VIII.1955; Mehmet Ziyâ, *Yenikapı Mevlîhânesi*, 99; Arif Nihat Asya, "Kubbe-i Hadrâ", *Yeni İstanbul Gazet.*, 17.XII.1962; H. Özönder, "Mevlevîlikte Hat ve Hattat Sıdkî Dede", S. Ü. 2. Millî Mevlâna Kongresi (Tebliğleri), 3 - 5 Mayıs 1986, Konya, 134n4, "Âteş-bâz Velî ve Mevlevî Dergâhlarında Âteş-bâz Velî Makamı'nın Önemi", S. Ü. 3. Millî Mevlâna Kongresi (Tebliğleri), 12 - 14 Aralık 1988, 101.

lar sıralanmıştır. Bu mekânlar, semâhâne ile birlikte mamurenin güneyindeki büyük ikinci avlunun kuzey kanadını oluşturur. Güneyde Yashbak Min Mehdî Sarayı (1137)'nin kalıntıları; Doğuda Dergâh müstemilâtı; Batıda ise sokağa nâzır vaziyette misâfirhâneyi oluşturan yapılar yer almıştır. Avlunun güney-batı köşesi, bu gün eski durumu kesinlikle bilinmeyen bir boşluk halinde olup buraya yeni projelendirmelerle bir auditorium tasarlanmaktadır (Plân: I). Bir türbe, medrese, ribat mamuresinin eski alanında inşa edilmiş olan (res.: 8) Mevlevîhâne, tarikatın ihtiyaçlarına uygun olarak büyü-yüp şekillenerek zamanla buradaki XIV. yüzyıldan kalan mezkur yapılarla iç içe, üst üste vaziyet almıştır.

Mevlevîhâne'nin kuzey-batı köşesinde göze çarpan minâre (res.: 9), kare kaide üzerinde yükselmiştir. Şerefe seviyesinden itibaren sekizgen biçimini almakta ve en üstte dilimli silindirik bir külâh ile nihâyetlenmektedir. Bunun üstünde, tepesinde Mevlevîliğin sembolü olan büyükçe bir sikkenin bulunduğu alem yer almıştır.

İlk bakışta ve genel görünümü ile, yöresel minârelerin (11) mimârî ve tezyinî özelliklerini gösteren minârenin gövdesi, her cephede iki sıralı pencere motifleri ile süslüdür. Gövdede, tek niş halinde şekillenen dekoratif üst sıra pencerelerin içlerinde küçük birer mazgal pencereye yer verilmiştir.

Şerefe, basit sade konsolların taşıdığı sekizgen plânlı bir balkon gibi düşünülmüş; petek kısmı ise yine her yüzü dilimli kemerlerin süslediği birer nişle canlandırılmıştır. Bunun üstünde de mukarnas dizilerden oluşan bir üst yapıdan sonra yine dilimli olan külâha geçilmiştir.

Türbe ve minare kaidesi gibi dış ceph eduarları da taştandır. Cephe silmesinin üstünde kalan yüzeyler, tuğla üzerine “mala-kârî” tekniği ile yapılmış zengin bir dekorasyona sahiptir. Çerçeveler içine alınmış olan yüzeyler, geometrik ve nebâtî motiflerin doldurduğu salbekli şemseler, kemerler, sü-tunceler ve şebekeler ile süslenmiştir (res.: 10).

Cephede yer alan türbe, kare plânlı olup üzeri, alttaki sekizgen, üstteki silindirik iki kasnak ile yükseltilmiş sivri bir kubbe ile örtülmüştür. Altta ki kasnağın her cephesine birer sivri kemerli pencere açılmış (res.: 11), üst kasnak ise, yanyana yine sivri kemerli pencere dizisi ile süslenmiştir. Türbe kubbesinin dışta görülen en câzip tarafı, bir kısmı dekoratif amaçlı olan bu kafesli pencerelerin üstündeki yazı kuşağıdır. Türbenin güneyine bitişik durumda bulunan eyvan, tarihî medreseye aittir.

---

(11) Kahire minârelerinin mimarî ve tezyinî özellikleri hakkında geniş bilgi için bkz.: Doris Behrens - Abouseif, *The Minarets of Cairo*, The American University in Cairo Press, Cairo, 1985.

Diğer Mevlevî-hânelerde olduğu gibi Kahire Mevlevîhânesi'nin de en gösterişli kısmı, "Semâ-hâne"sidir. Emîr Sungur Sadi (715 - 721/1315 - 1321)'nin adını taşıyan medresenin bir kısmına fevkanî olarak eklenmiştir. XIX. yüzyıl Osmanlı Baroku'nun mimârî ve tezyinî özelliklerine sahip bulunan semâ-hânenin, buradaki medresenin ayakta kalabilmiş türbe, eyvan, hücreler ve bazı kısımları ile organik bağın düşünülerek inşâ edilmiş olması dikkati çeker (Plân: II). Medrese ile ribata ait bazı kalıntılar, son restorasyonda kendini göstermiştir. Anlaşıldığı kadariyle, eski ve kalabalık şehirlerde sıkca rastlanan bir durum olan, daha eski yapıların kalıntılarından faydalanılarak yeni bazı yapıların inşâı, Kahire Mevlevî-hânesi için de söz konusudur (12).

Semâ-hâne, kare plânlı kübik bir kitledir. Duvarları kesme taş, kısmen tuğla örgülüdür. Her katı, bir sıra pencere dizisi aydınlatmaktadır (res.: 12). Üstü, kasnaksız bağdâdî bir kubbe ile örtülmüştür. Mazgal tipli sekiz adet pencerenin yer aldığı bu geniş kubbe, semâ alanını örtmekte olup, son onarımda esaslî şekilde bakımı yapılmıştır. Semâ alanını (res.: 13) sınırlandıran merkezî sahanın kenarlarında sıralanmış ahşap sütunların (res.: 14) desteklediği bir mahfil katı mevcuttur (res.: 15). Bu katta, alttaki sütunların hizasında yer alan ahşap sütunlar ve bunları birbirine bağlayan dilimli kemerlerin meydana getirdiği dairevî kaide üzerine kubbe oturtulmuştur (Plân: III). Semâ-hânenin ve mahfillerinin zemini, ahşap döşemelidir.

Günümüzdeki görünümünü almaya kadar bir takım mimarî ve buna bağlı olarak tezyinî ilâveler gördüğü, inşa plân ve malzemelerindeki fark ve çeşitliliklerden de anlaşılan Semâ-hâne, Mısır'daki diğer tarikat yapıları gibi zamanla kendi mukadderatıyla başbaşa kalmıştır. Bu sebeple meşrûtasını teşkil eden yapılar gibi Semâ-hâne de hayli yıpranmış; kârgir unsurlarından dolayı en fazla zarar gören bölüm olmuştur.

Kubbenin içi, farklı genişlikte dört tezyinât kuşağı ile süslüdür. Eteği, çepe çevre dolayan bir manzara resmini ihtivâ eden geniş tezyinât; bunun üstünde yer alan ikinci sırada çeşitli bitkilerden oluşan serbest bir kompozisyon; üçüncü şeritte, merkezden muhite doğru yayılan, güneş ışınlarını sembolize eden bir çeşit şemse; bunun içinde yer alan dördüncü kuşakta da, celi sülüs hattı bezemeler görülür. Bu hattı tezyinât iç içe iki halkadan meydana gelmiştir. Dışdaki büyük dairede :

---

(12) Atina Mevlevî-hânesi'nin semâ-hânesi de, "Rüzgârlı Kule" dahilinde inşâ edilmiştir.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ
لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ۗ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ
وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ
هَذَا بَاطِلًا ۖ سُبْحَانَكَ فَمِنَ آعْذَابِ النَّارِ ۝

Âyet-i Kerîmeleri (13) (res.: 16); bunun ortasında yeralan küçük merkezi dairede ise :

قُلْ كُلُّ عَمَلٍ عَلَىٰ سَائِلَةٍ

Âyet-i Kerîmesi (14) dört defa yanyana tekrarlanarak yazılmıştır.

SON ONARIM FAALİYETLERİ

Kahire Mevlevîhânesi, 1984 - 1988 yılları arasında esaslı bir onarım görmüştür. Buna dair tetkikler, 1976 yılında başlamıştır. O yıllarda Kahire'deki İtalyan Kültür Enstitüsü Müdürlüğünü yapmakta olan Prof. C. Burri, yapı üzerinde ilk incelemelerde bulunmuş ve onarım teklifini yapmıştır. Böylece başlatılan geniş çaplı onarım faaliyetinde, İtalyan restorasyon görevlileri, İtalyan Dış İşleri Bakanlığı, Mısır Eski Eserler Komisyonu ile Roma Üniversitesi işbirliği yapmışlardır. Faaliyet programında, kubbesi çökme tehlikesi gösteren Semâ-hâne'nin kurtarılmasına öncelik tanınmıştır. Değerli ilim ve sanat adamı İtalyan mimar Prof. Giuseppe FANFONI'nin hazırladığı ve tatbikat kontrollüğünde gerçekleştirilen faaliyetlerde, Mevlevî-hâneyi teşkil eden binaların tamirlerinin yanı sıra (res.: 17), mamurenin çokyönlü bir kültür merkezi durumuna getirilmesi de plânlanmıştır. Güney taraftaki avluya yeni salonlar, kafeterya ve otopark yapımına dair projeler hazırlanmıştır.

SONUÇ

Kahire Mevlevî-hânesi, XVI. yüzyıldan itibaren Mısır'da da yayılmaya başlayan Mevlevîlik Tarikatı'nın buradaki en önemli temsilciliğidir. Mısır'da

(13) Âl- İmrân Suresi, Âyet: 190 - 191.

(14) İsrâ Suresi, Âyet: 84.

beş asrı bulan onurlu mazisi içerisinde sosyal ve kültürel yönlerden büyük görevler ifâ etmiştir. Türk Kültür ve Tefekkürü'nün Mısır'daki başta gelen menşei, Mevlevîliğin her bakımdan mümessili olmuştur. Osmanlı Asırları'nda, çevrenin sosyal ve kültürel yapısında önemli etkinlikler meydana getirmiştir. Yetiştirdiği olgun, ilim, fikir ve gönül adamları ile bu etkinliklerini sürdürürken, gayet zengin vakıf gelirleriyle de, halka çeşitli yardımlarda bulunmuştur.

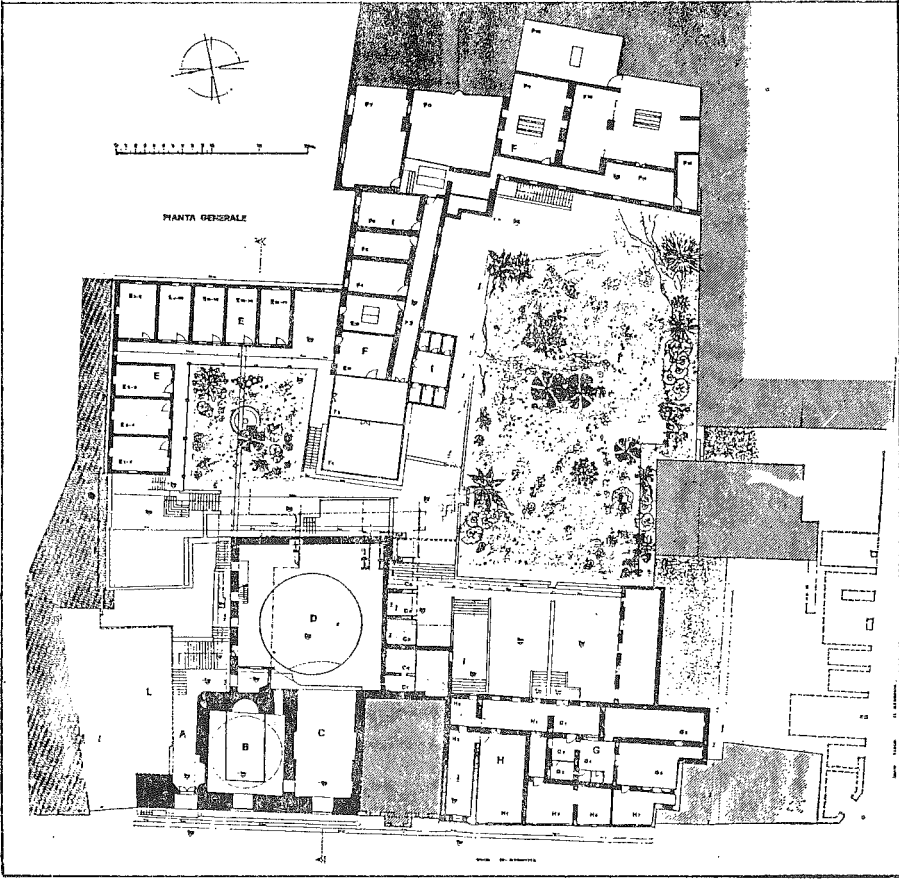
Bütün bu çok yönlü faaliyetlerinden dolayı, yerli ve yabancı seyyahların eserlerinde takdir duygularıyla anılmıştır. İngiliz işkâli üzerine faaliyeti durdurulmuş, vakıflarına el konulmuştur. Uzun yıllar kendi mukadderatına terk edilen Mevlevî-hâne, son yıllarda yapılan esaslı onarımlarla bir kültür merkezi olarak görev yapacaktır.

Kahire Mevlevî-hânesi gayet zengin vakıflarıyla derin mâzisi içerisinde çok yönlü hizmetlerin sahibi olarak Türk Kültür ve Tefekkürü'nün Mısır'daki en önemli menşei; kendisini meydana getiren binalarının, XIX. yüzyıl Osmanlı Baroku'nun mimârî ve tezyîni karakteristiğini taşıyan mevcudiyeti ile de Türk Sanatı'nın Kahire'deki mümessillerinden biridir.

BİBLİYOGRAFYA

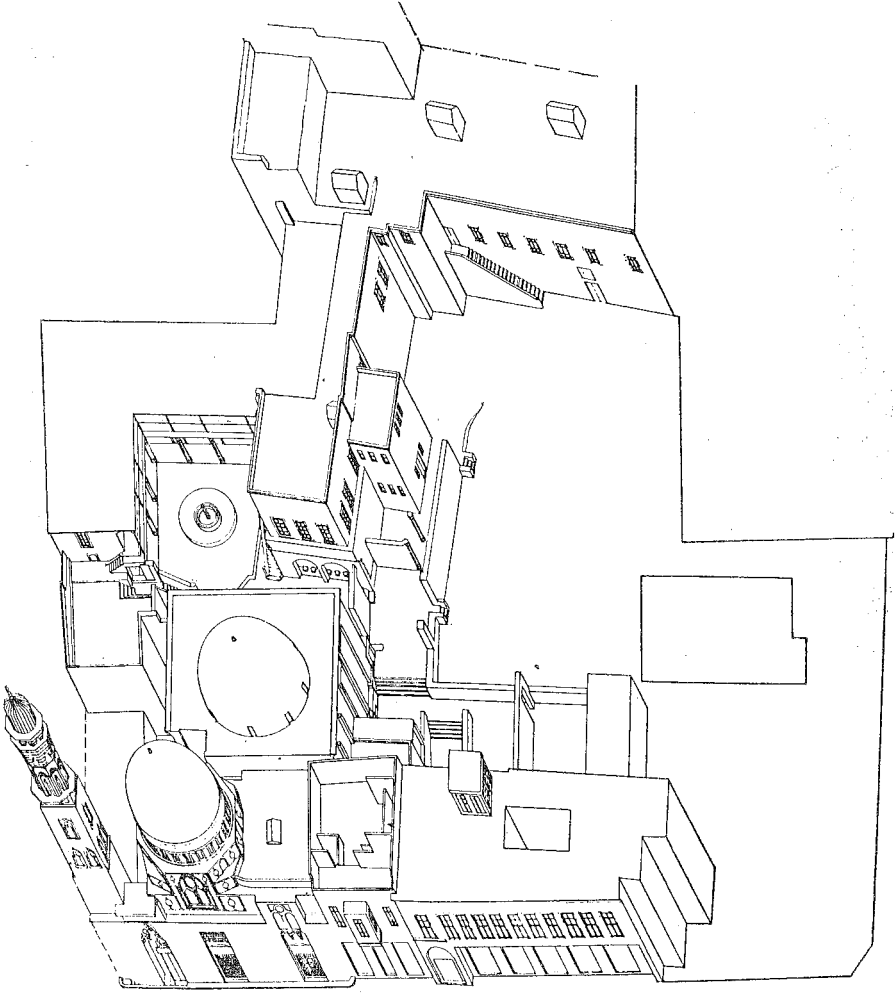
- ALİ ENVER, *Semâ-hâne-i Edeb*, İstanbul, 1309.
- BEHRENS - ABOUSEİF, Doris; *The Minarets of Cairo*, Cairo/Egypt, 1985.
- EVLİYA ÇELEBİ; *Seyahat-nâme*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984.
- FANFONİ, Giuseppe; *Complosso Architettonico Dei Dervisci Mevlevi In Cairo*, 1982.
- .....; "An Underlying Geometrical Desingn of The Mawlawi Sama-khana in Cairo", (The 8th International Congress Of Turkish Art; Cairo, 26 th September - 1 st October 1987; *Papers Summaries*, 20 - 22.).
- .....; *Il Restauro Del Sama'khana Dei Dervisci Mevlevi*, Cairo, 1988.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki; *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1953.
- FREEMAN - GRENVILLE, G.S.P.; *The Beauty Of Cairo (A Historical Guide To The Cheif İslamic And Coptic Monuments)*, London, 1981.
- KONYA VİLÂYETİ SAL-NÂMESİ (1340), Konya Vilâyet Matbaası, Konya, 1310.

- MEHMED ZİYÂ; **Yenikapı Mevlevihânesi**, Haz.: Yavuz Senemođlu, Tercüman 1001 Temel Eser: 86, İstanbul.
- SÂKİB DEDE; **Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân**, Vehbiyye Matbaası, Mısır, 1283.
- UZEL, Nezh; “Kahire Mevlevihânesi”, **Zaman Gazet.**, 8.IX.1988.
- UZLUK, Şahabettin; **Mevlevilikte Resim Resimde Mevleviler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1957.
- ÜNVER, A. Süheyl (Ord. Prof. Dr.); “Osmanlı İmparatorluğu Mevlevihâneleri ve Son Şeyhleri”, **Mevlâna Güldestesi**, 1964, Konya Turizm Derneği, Konya, 1964.
- YAZICIOĞLU, H. Fikri; **H. Mevlâna'nın Torunlarından Sultan Divânî, İleri Basımevi**, Konya, 1963.
- YENİŞEHİRLİOĞLU (ÇALIŞLAR), Filiz; **Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları**, T. C. Dışişleri Bakanlığı, 1989, Nurol Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş., Ankara, Temmuz, 1989.

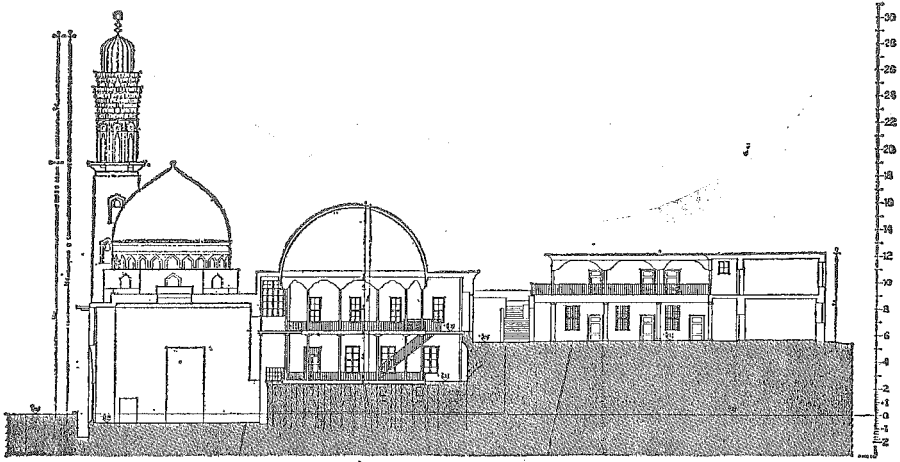

Plân : I (G. Fanfoni)

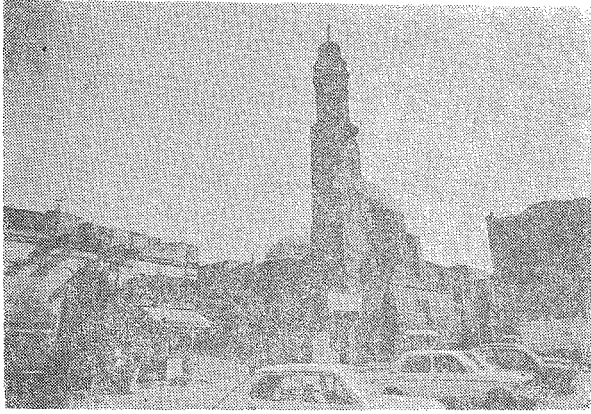
- A - Türbe ve Semâ-hâneye giriş.
- B - Hasan Sadaka Türbesi
- C - Medrese eyvanı.
- C1, C2 - Medrese hücreleri.
- D - Semâ-hâne.
- E - Derviş hücreleri
- F8, F9, F10 - Mecid, matbah, yemekhâne.
- F - Toplantı salonları.
- G, H - Misâfir salonları.
- L - Şeyh Dairesi.

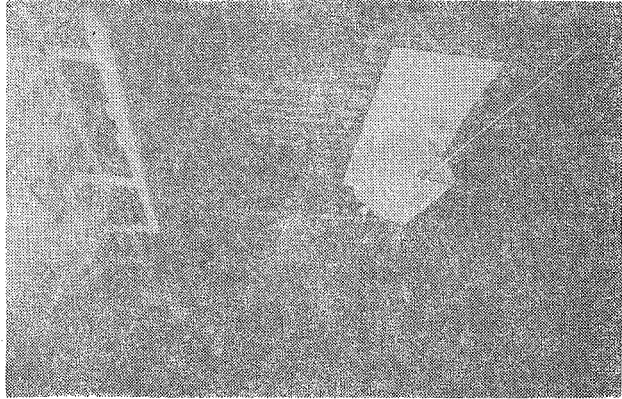
Plân : II - Mevlevihâne'nin genel vaziyeti. (G. Fanfoni).

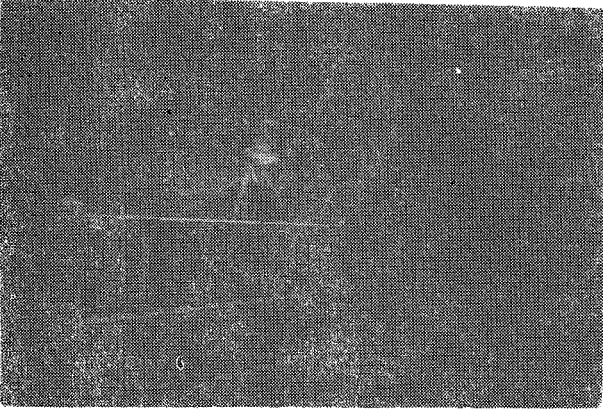
Plân : III - Yapıların kesiti (G. Fanfoni).

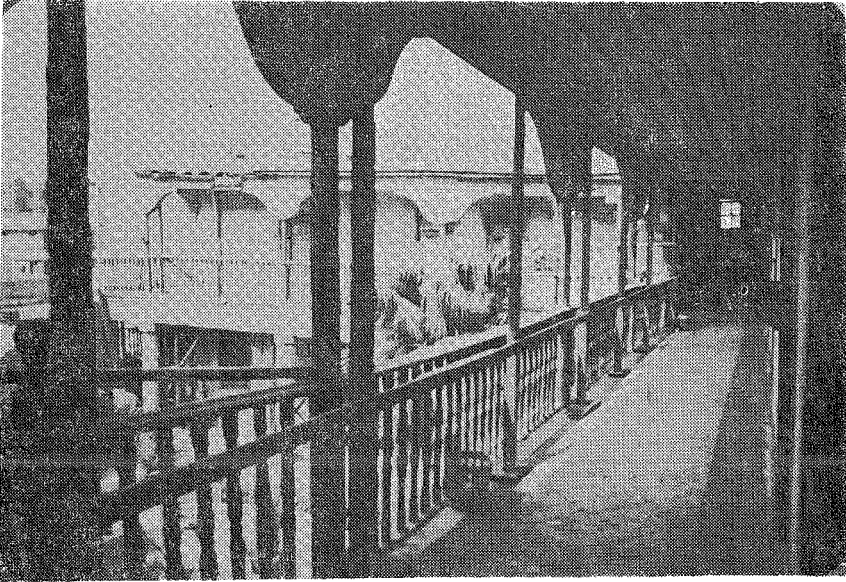
Res.: 1 - Kahire Mevlevi - hânesi'nin genel görünümü (Kuzey - güney yönünde).

Res.: 2 - Eyvandaki sikkeli sanduka.

Res.: 3 Eyvan bitiřiğindeki, Mevlevi meřâyihine ait sandukalar.

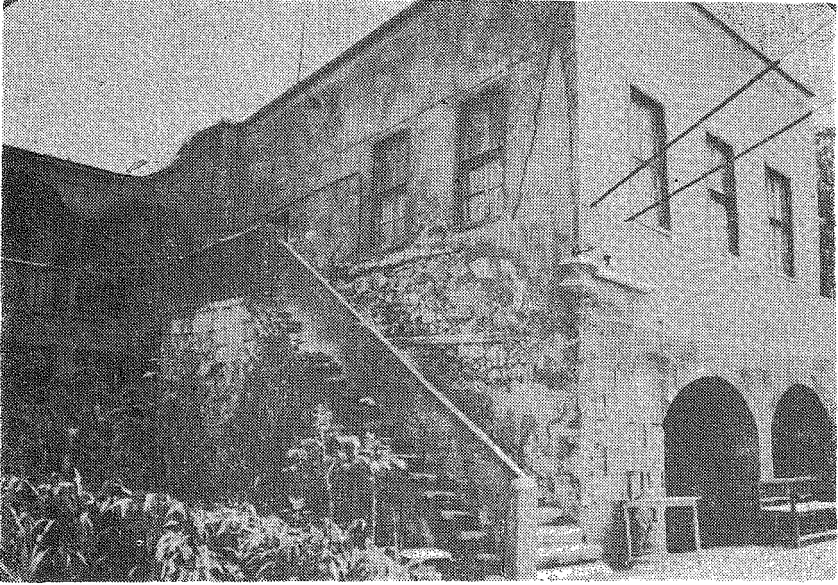

Res.: 4 - İki katlı olarak dizilmiş olan derviş hücrelerinin revaklarında doğudan kuzeye bakış.

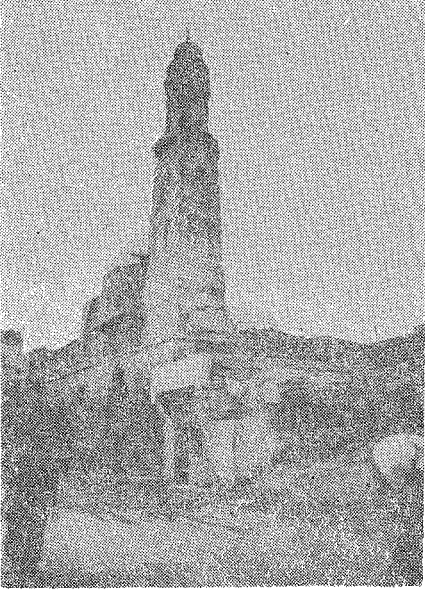

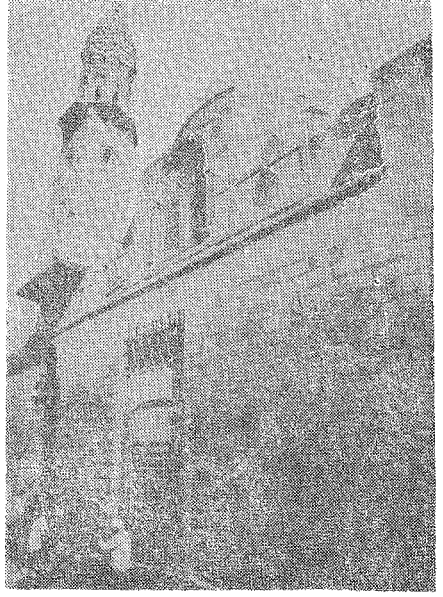
Res.: 5 - Ötü revaklı derviş hücrelerinin doğuda yeralan bölümü.

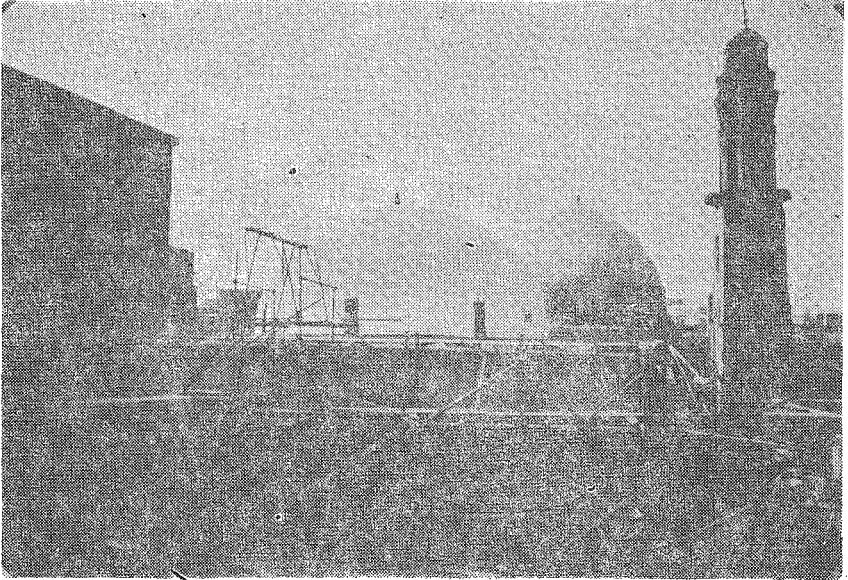
Res.: 6 - Alt katında niş içerisinde çeşme musluklarının yer aldığı idâri binalar.

Res.: 9 - Sungur Sadı Medresesi minâresi, yöresel özellikleri taşır. Aleminin ortasına yerleştirilmiş Sikke, burasının bir Mevlevî müessesesi olduğunu sembolize eder.

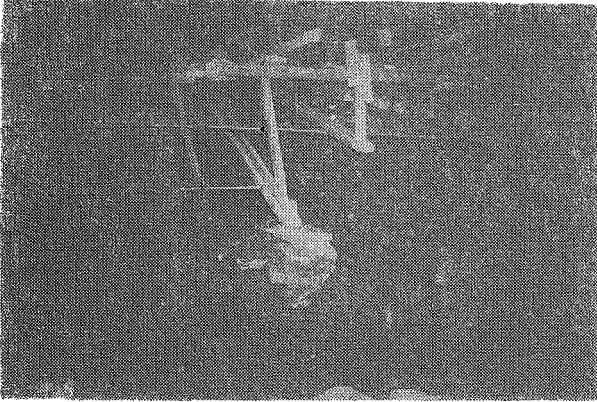

Res.: 10 - Mamurenin caddeye nâzır cephesindeki süslemeler arasında mala-kârî teknikte olanlar dikkati çeker.

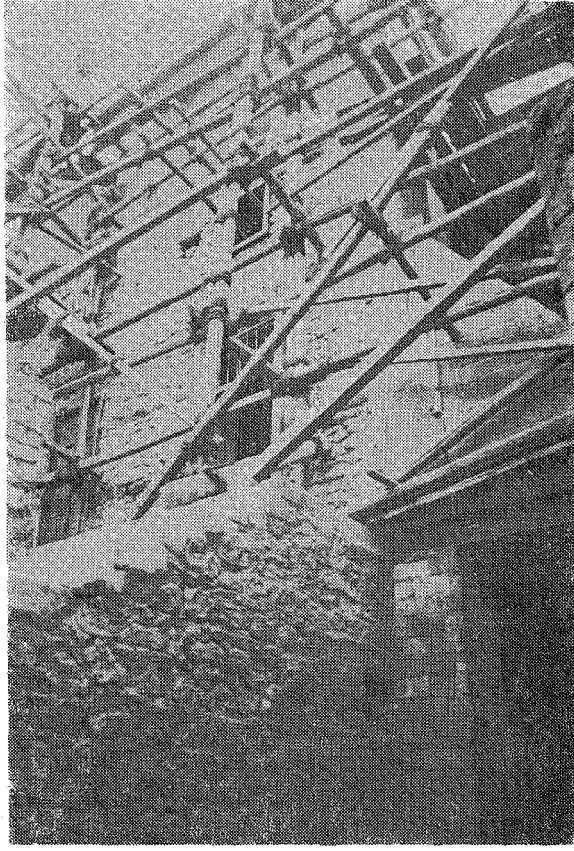

Res.: 11 - Semâ-hâne kubbesinde yeralan pencereler, batısında bulunan türbe kubbesindeki pencerelere nazaran sonradan açıldığı intibamı vermektedir.

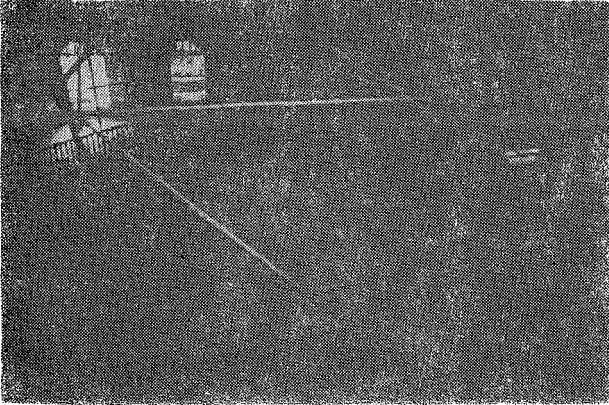
Res.: 7 - İdare binalarından başlayarak doğuya doğru uzanan koridorda bulunan mescid kısmı.

Res.: 8 - Semâ-hânciyi tutan ayakların altında bulunan, Medresenin kısmî kalıntıları.

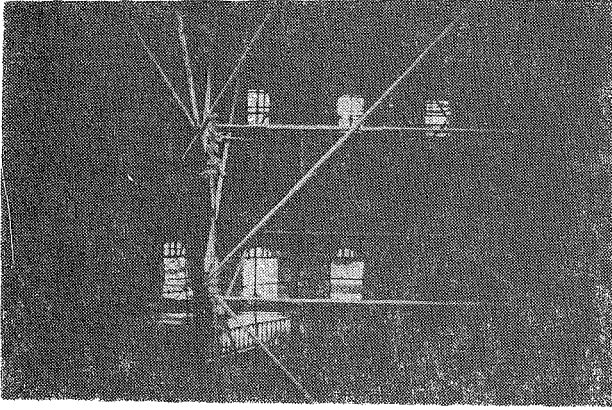
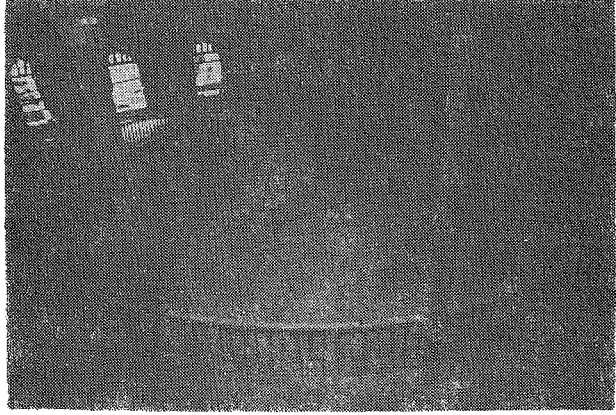

Res.: 12 - Kesme taş, kısmen tuğla örgülü olarak inşa edilmiş semâ-hâne duvarlarında bulunan pencere dizileri.

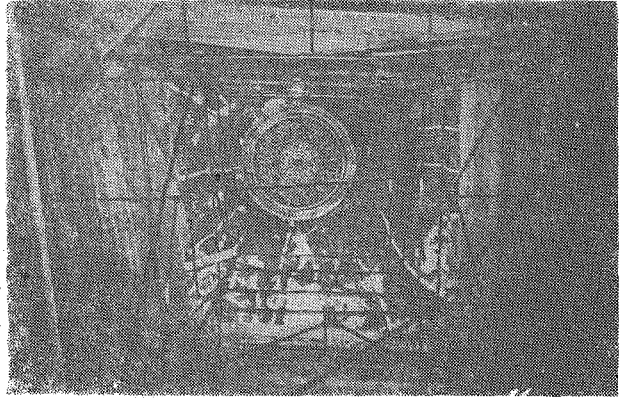
Res.: 13 - Semâ-hänenin Semâ meydanı da ahşap döşemelidir.

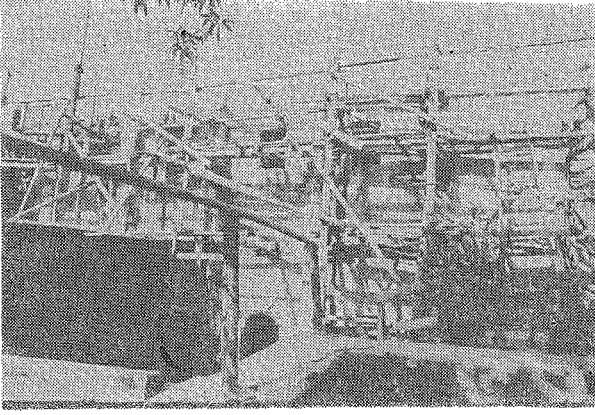
Res.: 14 - Semâ-hânenin üst mahfillerini tutan ahşap direkler, son onarımda yenilenmeden önce.

Res.: 15 - Semâ meydanı ile üstte yer alan mahfillerin mimârî düzeni.

Res.: 16 - Semâ-hâneyi örten geniş ve ferah kubbenin merkezini tezyin eden hattî bezemelerin onarımdan önceki görünümü.

Res.: 17 - 1984 - 1988 yılları arasında gerçekleştirilen onarım faaliyetinde Semâ-hâneye öncelik tanınarak, mamurenin bu ana binâsı esaslı bir şekilde elden geçirilerek kurtarılmıştır.

ATTÂR, ESRÂR-NÂME'Sİ VE MEVLÂNÂ

Yrd. Doç. Dr. Gönül AYAN

Şeyh Feridüddin ATTÂR, İran - Fars edebiyatının meşhûr ve büyük şairlerindenidir. Tahminen (1119 - 1193) yılları arasında yaşamıştır. Nişabur'un Kedgen köyünde dünyaya gelen Attâr'ın 114 yıl gibi uzun bir hayat yaşadığını ileri süren kaynaklar da vardır. Attâr'ın hayatı menkıbelerle süslenmiştir. Bunlara göre babası, 1200 veya 1207 yıllarında ölen Kutbüddin Haydar'ın dervişi Ebu Bekir İbrahim'dir. Attârlıkla meşgul olan babasının mesleğini seçen Feridüddin de ATTÂR olarak şöhret yapmıştır.

Şeyh Feridüddin ATTÂR, baba mesleği attârlık sayesinde dertlilere deva dağıtıp, kimseye muhtaç olmadan, hiçbir zalimin ekmeğini yemeden, saygıya lâyık olmayanlara boyun eğmeden hayatını geçirdiğini, öğünerek anlatır.

Şeyh ATTÂR'ın attârlığı ve attâr dükkânı ile ilgili rivayetler kaynaklarda bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı şudur:

Attâr, dükkânı önünde büyük tâcir edasıyla, gururlu bir şekilde oturmaktadır. Yoldan geçen bir derviş ona bakıp ağlamaklı bir âh çeker! Attâr, buna çok sinirlenerek, dervişin acele oradan uzaklaşmasını ister. Derviş: "Ben yükü hafif bir adamım! Dünyada bu hırkadan başka bir şeye mâlik değilim! Ey kesesi türlü ilâçlarla dolu olan efendi, bu dünyadan göçeceğin vakit ne yapacaksın? Benim gidişim kolay! Sen bu kadar mal ile aynı kolaylığa sahip değilsin!" diyerek, hırkasını çıkarıp başının altına koyar ve ruhunu Hakk'a teslim eder!

Bu olay, Attâr'ın gerçeği anlamasına sebep olur. Dükkânındaki malı dağıtır. Tâat ve ibadete yönelir. Tarikat erbâbının hikâyelerini toplayıp menkıbelerini dinler. Dünyaya ait süflî düşünceleri kalbinden silmeye çalışır. İlim ve mârifet tahsil ederek, nefsini terbiye ile uğraşıp esasa ulaşmayı gaye bilir.

Bazı kaynaklar Attâr'ın seyahatler yaptığını, Mekke'ye gidip Kâbe'yi ziyaret ettiğini yazarlarsa da hayatının sonlarına doğru yazdığı ESRÂR-NÂ-

ME isimli eserinde, Kâbe'yi görme arzu ve hevesi içinde bulunması, bu seyahatlerin yapılmadığını ortaya koyar.

Attâr'ı bir şeyhe bağlayan bilgiler de vardır. Fakat o ne bilinen bir şeyhin müridi olmuş, ne de kasdolunan mânâda bir mütasavvıftır. Attâr, bir tasavvuf muhibbidir.

O tasavvufî hayat tarzından hoşlanmış ve onu benimsemiştir. Tariikatın âdâp ve erkânından ziyade, tasavvuf felsefesine ve sûfiyâne yaşayışa tutkundur. Bu düşüncenin etkisiyle rahat ve serbestçe düşünüp hissettiklerini özgürce ortaya koymuştur. Bunları ortaya koyarken de kısa hikâyelerle anlatma yolunu seçmiştir.

Attâr'ın Şeyhlerin Şeyhi Rûknüddin Akkâf'ın dergâhına girdiği söylenirse de daha sonraki araştırmacılar, bunun doğru olmadığını, onun bir tarikatle ilgisi bulunmadığını ileri sürerler.

Şeyh Attâr, kaynakların bazısında belirtildiğine göre, Kur'an-ı Kerim'in sûreleri sayısınca eser yazmıştır. Bu eserlerde kendisinden önce gelen mutasavvıf şairlerin etkisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Bu etkiyi Mevlânâ Celâleddin Rûmî görmüş ve Hakîm Senâyî (Ölümü: H. 525 - M. 1131)'nin Attâr üzerindeki etkisini şu beytiyle ortaya koymuştur :

عطار روح بود سنائی دو چشم او . ما از بی سنائی و عطار آمدیم

(Attâr, ruh, Senâyî onun iki gözü idi. Biz Senâyî ve Attâr'ın arkasından geldik.)

Attâr'ın söylediklerinin menşeyini Hakîm Senâyî'ye bağlayan Mevlânâ, Hakîm Senâyî'nin kendisine de kaynaklık ettiğini yine şöyle dile getirir :

ترك جوشی کرده ام من نیم خام . ار حکیم غزنوی بشنو تمام

(Ben coşkunluğu terketmişim. Yarı hamım. Tamamını Gazneli Hakîm'den dinle!)

Bu beyitlerden açıkça anlaşıldığı üzere, karşımıza Hakîm Senâyî - Attâr - Mevlânâ Celâleddin Rûmî silsilesi çıkmaktadır. Bu silsile temsilcilerinin eserlerinin gerek muhtevasında gerekse şeklinde bir iletişim açıkça görülür. Bu silsilede, **kısa hikâyecilik** esası oluşturmaktadır.

Bu üç mutasavvıf şâirde, duygu ve düşünceyi kısa hikâyelerle ortaya koyma, bir üslûp ve bir anlatım şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı eserlerinde bu kısa hikâyeler, çerçeve hikâyelerle bir daire, bir çenber içine alınarak konu bütünlüğü sağlanır. Görüldüğü üzere, kısa ve çerçeve hikâye-

cilikte, Attâr ile Mevlânâ ilişkisi açıktır. Bu ilişki, Mevlânâ'nın düşüncesinde de Attâr tesirini doğrulamaktadır. Mevlânâ da bu etkiyi özellikle belirtmiştir. İrfan sahibi şairlerin en büyüklerinden olan Mevlânâ Hazretleri, Attâr'ı büyük bilmiş, kendisini onun yanında küçük görmüş;

هفت شهر عشق را عطار گشت . ما هنوز اندر خم يك كوچه ایم

(Aşkın yedi şehri Attâr dolaştı. Biz, henüz küp içinde bir köseyiz.) diyerek, Attâr'ın seyr ü sülûkte kendisinden çok ileri merhalelere ulaştığını ifade etmiştir. Yine Mevlânâ, Attâr'ın büyüklüğünü ve ona olan hayranlığını şu beytiyle ortaya koyar :

من آن ملایی رومی ام که از نطقم شکر ریزد

و لیکن در سخن گفتن غلام شیخ عطارم

(Ben, Anadolu'nun dilinden şeker döken bir mollasıyım. Fakat söz söylemede, Şeyh Attâr'ın kölesiyim.)

Attâr'ın bütün şairler arasında en büyük olduğuna inanan Mevlânâ bu büyüklüğü;

آنچه گفتم در حقیقت ای عزیز . آن شنیدستم من از عطار نیز.

(Ey dost, gerçekte söylediğim o şey, Attâr'ın söylediğinden başkası değildir!) şeklinde dile getirir.

Attâr'ın büyüklüğü ve eşsizliği hakkında, başkaları da Mevlânâ gibi düşünmektedirler. Şeyh Mahmud Şebüsterî (Ölümü: H. 720 - M. 1320) şöyle der:

هرا در شاعری خود عار نیاید . که در صد قرن چون عطار نیاید

(Bana şairliğimden âr gelmez. Attâr gibisi yüz asırdan beri gelmedi.)

Sûfî şeyhlerinden Alâ'üddevle Sümnânî (Ölümü: H. VIII yy.), Attâr ile Mevlânâ'yı birlikte mütâlaa ederek :

سرمی که در درون دل مرا پیدا شد . از گفته عطار و مولانا شد

(Benim gönlümün içine düşen sır, Attâr ve Mevlânâ'nın sözünden geldi.) der.

Daha önce de belirtildiği gibi, pekçok eser sahibi olan Attâr'ın İran Edebiyatında, duygu ve düşünce hayatında etkisi büyüktür. Attâr, Türk Edebi-

yatında da çok sevilmiş, beğenilmiş, örnek alınmış ve eserlerinin pekçoğu Türkçe'ye aktarılmış irfan sahibi bir şairdir. Onun eserleri Türkçe'ye bazan tercüme şeklinde bazan bazı kısımları Türk duygu ve düşüncesine göre adapte edilerek, bazan da bir türün adı olarak kazandırılmıştır. O kadar ki bu ad altında bir tür'ün vücuda gelmesine sebep olmuştur.

Attâr'ın ESRÂR-NÂME'Sİ de Türk Edebiyatında, özellikle tasavvufî çevrelerde etkili olan eserlerdendir. Bu eser, edebiyatımızda ESRÂR-NÂME adıyla - manzûm ve mensûr - bir dizi eserin yazılmasına kaynaklık etmiştir.

Türk Edebiyatında Esrâr-nâme yazan ve yazdıkları iddia edilen müellifler ve eserleri, tarafımızdan tek tek incelenerek, bilim dünyasına sunulmuştur.

Türk Edebiyatı'nda bir tür oluşturarak - manzûm ve mensûr, tercüme ve telif - bir dizi eserin yazılmasını sağlayan Attâr'ın Esrâr-nâme'sinin Türkiye kütüphanelerinde hayli yazma nüshası vardır. Mevlânâ Kütüphanesinde de iki yazması bulunmaktadır. Esrâr-nâme, bizim incelediğimiz nüshalarına göre, 22 makaledir. Bunlardan ilki "TEVHÎD" olup 154 beyittir. İkinci makale: "NA'T" ve "MÎRÂC"tır. 108'erden 216 beyittir. Üçüncü makale: Hz. Ebu Bekir için 15, Hz. Ömer için 15, Hz. Osman için 14 ve Hz. Ali için 25 beyitlik "Medhiye"yi ihtiva etmektedir. Dördüncü makaleden sonra ise hikâyeler başlar. Bunlar arasında 2 beyitten 80 beyte kadar uzayanları vardır. Makale başlığı altında da 28 - 115 beyitlik kısımlar mevcuttur. Eserin toplam beyit sayısı 2880'dir. Hikâye sayısı ise: 87 kadardır.

Bizim üzerinde çalıştığımız Tebriz'li Ahmedî'nin Esrâr-nâme'sine de geçen Attâr'ın Esrâr-nâme'sindeki hikâyelerden birisi şöyledir :

Adamın birisi, yaya olarak 40 kez hacca gitmiştir. Son kez hacca giderken "Kırk defa hacca gittim. Pekçok nâfile namaz kıldım. Bunlardan birisi kabul olursa bana yeter!" diyerek gururlanır. Fakat hemen pişman olur. 40 haccı bir ekmeğe değişir. Bir uyuz köpek gelse de bu ekmeği ona versem, diye düşündüğü sırada karşısına bir köpek çıkar. Ekmeği önüne atar. Köpek dile gelerek, şöyle der: "Sen, 40 haccı bir ekmeğe satmayı hüner mi bilirsin!? Senin atan da sekiz cenneti iki buğdaya satmıştır. Kendine bak! Erenler nerede, sen nerdesin? Sen malımı terkettin ama dedikodusundan kurtulamadın. Senden malımı değil, lâfımı terketmeni isterler. Mademki ektiğini biçersin, bâri pis tohum ekmemeye gayret et! Allah için yaptığım her ibadete yüz, yüzüne ise bin bulursun!" der.

Attâr'ın Esrâr-nâme'sindeki bir başka hikâye de şudur :

Bir zamanlar kendi halinde bir deli vardır. İnsanların taşlamasından dolayı ortaya çıkamaz. Birgün sokağa çıktığında, çocukların taş yağmuruna

tutulup sahraya doğru kaçar. Derken dolu yağmaya başlar. Deli, yüzünü göklere çevirip: “Ey güçlü yüce Tanrı, sen de mi bu uşaklara uydun?!” gibi serzenişlerde bulunur. Hâl ehli ve deli olan bu velinin sözleri Allâh’a hoş gelir!

Bu hikâyelerin sonlarında, Attâr’ın gönüllere hitap eden eğitici sesi duyulur.

Attâr’ın bu ESRÂR-NÂME adlı eserinin Mevlânâ’ya ulaşmasına ve Mevlânâ’daki ilâhî parıltıyı keşfine dair, kaynaklarda şöyle bir rivayet vardır:

Mevlânâ’nın babası Bahaüddin Veled, Belh’i ve Horasan’ı terk edince maiyyetindekilerle hacca gitmek üzere yola çıkar. Kafiye Nişabur’a uğrar. Şeyh Feridüddin Attâr, Mevlânâ Bahaüddin Veled’i ziyarete gelir. Küçük Celâleddin’i görür. Mevlânâ hazretleri o zaman üç yaşlarındadır. Attâr, Esrâr-nâme isimli eserini küçük Celâleddin’e verir ve babasına: “Çok zaman geçmeden, bu senin oğlun âlemin yüreği yanıklarının gönüllerine ateşler salacaktır.” der.

Daha sonraları, Mevlânâ’nın Esrâr-nâme’yi zaman zaman okuduğunu da aynı kaynaklar naklederler.

Yine kaynaklardan öğrendiğimize göre; Hüsameddin Çelebi, Attâr’ın ve Hakîm Senâî’nin mesnevilerini okumuş, Mevlânâ Celâleddin Rumi’ye de bunlara benzer eserler yazmasını tavsiye etmiştir.

Mevlânâ Celâleddin Rumî’nin 25618 beyit uzunluğunda olan Mesnevî-i Manevî isimli büyük eserinde Attâr tesiri; gerek üslûbun tekellüfsüzlüğünde, gerek beyitlerin sürat ve heyecan içinde yazılmış olması şeklinde, gerek eserin bir çağrışım suretiyle kaleme alınmasında, yine Şair’in bir konudan diğer bir konuya geçerek başladığı bir hikayenin arasına uzun öğütler sıralaması tarzında bariz bir şekilde kendini göstermektedir.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz; Attâr’ın sadece Esrâr-nâme isimli eseri değil diğer bütün eserleri Mevlânâ Celâleddin Rumî Hazretleri üzerinde etkili olmuş, Mesnevî’deki birçok hikâyeye bu eserler kaynaklık etmiştir. Nitekim Mesnevî’nin ilk onsekiz beytinde görülen “şikayetçi ney”, Attâr’ın Cevherü’z-Zat isimli eserinde de daha mufassal olarak mevcuttur.

Fakat Mevlânâ Hazretlerinin üslubundaki; coşkunculuk, lirizm, heyecan, tasavvufî düşüncesindeki; derinlik İlâhî Aşk da ulaştığı merteye, Attâr’ı ve başkalarını gerilerde bırakmıştır.

FAYDALANILAN ESERLER :

- Ayan, Gönül; Tebrizli Ahmedî - Esrâr-nâme (İnceleme - Metin), Konya 1989, (Basılmaktadır).
- Feridüddin Attâr; Esrâr-nâme, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, No: 1732, 5439.
- Levend Agah, Sırrı; Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara Türk Tarih Kurumu Matbaası, 1973, C. I.
- Lûgal, Necati; Devletşâh Tezkiresi, İstanbul Kervan Yayın ve Kitapçılık Neşriyatı A.Ş. Ofset Tesisleri 1977.
- Rıza-zade, Şafak; Tarih-i Edebiyat-ı İnan, Çaphane-i Pervin 1320, II. baskı.
- Ritter, Helmuth; Attâr, İslâm Antsiklopedisi, İstanbul Millî Eğitim Basımevi 1961, C. 2.
- Ritter, Helmuth; Celâleddin Rumî, İslâm Antsiklopedisi, İstanbul Millî Eğitim Basımevi 1963, C. 3.
- Türk Ansiklopesi; Attâr, İstanbul Millî Eğitim Basımevi.
- Uludağ, Süleyman; Tezkiret'ül-Evliya, İstanbul Ayyıldız Matbaası.
-

İKBAL VE MEVLANA - MUKAYESELİ BİR İNCELEME

Dr. Javid İKBAL

Muhammed İkbal ve Mevlana Rumi dini şairler olarak, şiirleriyle kendi çağlarının manevi iradelerini tasvir etmeye çalışmışlardır. Her ikisi de okuyucuyu büyüler, çünkü mesajlarındaki tazelik, zamanın akışı ile etkilenmemiştir. Her ikisi de olağanüstü çalkantılı dönemler yaşamış olmalarına rağmen, şaşkın insanlığa umut ve huzur vermişlerdir.

Mevlana'nın yaşadığı 13. yüzyıl, İslamın yarattığı görkemli medeniyetin yıkılışına tanık oldu. Bu bir manevi ve kültürel çöküş devresiydi. Din bilgileri sadece zevahirle ilgileniyor ve Kur'an-ı Kerim'i sadece bir kuramlar kitabı haline getirmişti. Sufiler Şeriat'ı terketmiş, ve Budizm ile Vedantik felsefenin etkisiyle pasifliği, kaderciliği ve dünyadan kaçışı benimsemişlerdi. Hukukçular zamanlarının çoğunu saçma sapan tartışmalar imle geçiriyor ve İslam'ı sadece bir yasal düzen haline getirmişlerdi. Ulema ise sadece akılcı bilimlerle ilgileniyor ve neredeyse ruhbanlık sistemini benimser bir hale gelmişti. Hurafeler ve batıl inançlar yayılmış ve birçok tanınmış Müslüman Haşşaşinlerin kurbanı olmuştur.

Bu dönemde İslam en korkunç iki düşmanı ile karşılaşmıştı. Batı'daki Haçlılar ve Doğu'daki Moğollar. Her tarafta ölüm ve tahribat vardı. İlim adamları kendi canlarını ve güvenliklerini korumak için oradan koştu. Ancak bu karışıklık Konya'ya varamadı ve burası bunalımlı bir dönemde bile bir barış olarak kaldı.

İkbal'in yaşadığı çağ, yani 19. uncu yüzyılın sonuyla, 20. nci yüzyılın başında bunalımlı bir dönemde. Osmanlı İmparatorluğu dağılıyordu. Bülhandaki savaşlar Türkiye'yi Avrupa'daki topraklarından mahrum etmişti. Müslümanlar Doğu Avrupa'dan kovuluyorlardı. Mısır, İngilizlerin çizmesinin altındaydı. Fransa, Fas'ı ele geçirmişti, Çin ve Orta Asya'daki Müslümanlar Milliyetçi Çin İmparatorluğu ve Rus Çarlarının kölesi olmuşlardı. İran çöküyordu. Afganistan İngilizlerin hakimiyeti altındaydı. Hint Müslümanları ise kaybettikleri özgürlüklerini tekrar kazanmaktan umutlarını kırmışlardı. İngiliz hakimiyeti altında onlar 'büyük azınlık' durumuna düşmüşlerdi. İtalyan Trab-

lusgarb'a saldırmıştı. Ruslar Meşhed'i bombalıyordu. Irak ise İngilizlerin istilasına uğrayıp işgal edilmişti. İstanbul bile İngilizlerin eline düşmüştü. Suriye Fransa'nın eline geçmiş ve Sevr Anlaşması uyarınca Türkiye de parçalanmaya çalışılıyordu.

Diğer tarafta ideoloji alandaki durgunluk ulemanın sadece geriye bakmalarını sağlamış ve onlar düşünceleri bakımından özgür ve yaratıcı olmaktan çıkmışlardı. Çökmekte olan tasavvuf hareket iradesini öldürmüş, hukukçular da içtihad kapılarını kapatmıştı. Böylece, İkbâl'in yaşadığı çağda genellikle geçmişte yaşayan ve sürekli olarak savunmada olan Müslümanlar inisiyatiflerini kaybetmişlerdi.

Mevlana ve İkbâl arasında 700 yıllık uzun bir ara olmasına rağmen her ikisinin de kendi çağlarında fitne ve kötülükleri bastırdığı görülür.

Onun için diyebiliriz ki, Mevlana'nın 13. yüzyılda kazandığı başarısı İkbâl de O'ndan ilham alarak 19. - 20. yüzyılda kazanmıştır.

Öğrencilik çağından beri Mevlana'nın eserlerini biliyordu. O ilk olarak Mevlana'nın düşüncesindeki geleneksel "vücuti" yorumunu benimsemiş ancak daha sonra, kendisin derinlemesine inceledikten sonra Mevlana'nın geniş kapsamlı "vücutiyet" in değil, aksine, insan ile Allah arasındaki çok yakın ve samimi sevgisinin savunucusu olduğunu anladı. İşte bu safhada Mevlana, İkbâl için Aşıklar Kervanının Rehberi oluverdi ve O'nu bir pir ve mürşid olarak kabul etti.

Düşünceleri bakımından İkbâl ile Mevlana arasında birçok benzerlik vardır. Her ikisi de İslam tarihinin bunalımlı dönemlerinde yaşamış, ve çürümekte olan çevrelerine karşı alışılmışlığın dışında bir tepki gösterdiler. İkbâl'in felsefesinin ana teması olan "benlik" in kökleri Mevlana'nın insan hayatına saygı ve Allah'ın ulhuviyeti ile ilgili basit öğretilerinde bulunabilir. İkbâl, O'nu izlerken bir adım daha ileri gidip, in insan kişiliğinin varolması için, insan benliğinin güçlendirilmesi için ayrıntılı bir sistem geliştirdi.

Mevlana demir ve ateşi örnek göstererek insan ile Allah arasında birleşip tamamen kaybolma durumunun hasıl olmadığını ve tamamen geçici bir değişiklik meydana geldiğini, dolayısıyla insanın Allah'tan her zaman ayrı bir kimliğe sahip olduğunu vurguluyor. İkbâl ise, Allah'ın sıfatlarının, sevgi vasıtasıyla insana sirayet ettiğini düşünüyor ve bunun için şöyle bir örnek veriyor: Nasıl ki denizin dibinde bulunan sedefe düşen bir damla su, bir inciye dönüşüyor, insan da daha iyi bir evren ve daha mükemmel bir dünya düzeninin kurulması çalışmalarında Allah'ın iş ortağı ve yardımcısı mertebesine yükselebilir. Dahası; Mevlana evrime inanırken İkbâl de değişiklik felsefesinin savunucusu ve evrenin sürekli değişiklik içinde olduğuna ve bunun, Allah'ın daimi bir işi olduğuna işaret eder. Böylece, ona göre insanın yaratıcı faaliyetlerinin bir sonu yoktur.

Mevlana'ya göre akıl şeytandan ve aşk da Hz. Adem'den kaynaklanır. Bu bakımdan, aklın, aşka tabi olduğuna inanır, İktbal'e göre sezgi (veya aşk) aklın daha yüksek bir şeklidir ve mürşidi gibi aşkı sadece övmekle kalmaz, bunu yaratıcı ve dinamik bir güce çevirir. İktbal'in düşüncesindeki şeytan, insanın evriminde dinamik ve hareketli bir güçtür. Bu, gene Mevlana'nın bu konudaki görüşünün ileri bir safhasıdır. Çünkü Mevlana da insanın düşünsel, ahlaki ve manevi gelişmesindeki kötü yanlarını iyi bilmektedir.

Mevlana da, İktbal de hür iradeci olup, insanın özgürlüğüne inanırlar. Her ikisi de onun hayat mücadelesine katılmaları ve bunun için düşünce, ahlak ve evrimleşen evrene sevgiyle katkıda bulunmalarını ister. Mesajları, geçmiş veya rafa kaldırılmış geleneklerle ilgili olmadığı için, çağdaş insana yöneliktir. Bunlar, ileri görüşlü olup, insanın taptaze, yenilikçi ve yaratıcı olmasını sağlar..

İktbal'in kabrinden alınan bir avuç toprak, Mevlana Müzesi'nde müridi için yapılan sembolik bir mezarda durmaktadır. Hint Yarımadasında Müslümanlara ait ayrı bir devletin rüyasını görmüş olan Pakistan'ın manevi kurucusu İktbal mutlak surette Mevlana'nın eserlerinden ilham almıştı, bu nedenle, Pakistan coğrafi olarak Güney Asya'da bulunmasına rağmen kökleri Konya'da bulunmaktadır.

MEVLÂNÂ IN MEINER KUNTS

Ingrid SCHAAR

Wenn ich als meinen Beitrag zu diesem Mevlana Kongress das Thema "Mevlana in der Kunst" gewählt habe, so erlauben Sie mir bitte, hier im ganz persönlichen Anliegen in meiner Person als Künstlerin noch präziser zu sprechen über "Mevlana in meiner Kunst."

Im Koran heisst es über das Wirken Gottes durch den ganz IHM entwordenen Liebenden :

**"Dass ER diesem (dem Liebenden) naht,
zum Auge wird,
mit dem ER sieht;
zur Hand wird,
mit der ER greift"**

**"Du bist in trockenes Flussbett,
der Regen bin ICH dir,
Du gleichst der Stadt voller Trümmer
von neuem bau ICH dich hier"**

(Kulliyat-1 Schams ya Diwan-1 Kabir)

Es war seinerzeit die Liebe zu den türkischen Menschen und Ihrem kultureichen Land, die mich spontan veranlasste, meine künstlerische Arbeit auf die Dokumentation der türkischen Kultur zu spezialisieren um damit in Ausstellungen und in Publikationen den Deutschen helfen zu wollen, den türkischen Gästen in Deutschland mehr Verständnis und Achtung entgegenzubringen.

Hatte ich auf meinen vielen Reisen in der Türkei immer wieder grossherzige Gastfreundschaft geschenkt bekommen, so war ich um so mehr

beschämt über gewisse Geschehnisse in Deutschland gegen die türkischen Gäste.

Und so kam ich von der Liebe geleitet, zu Mevlâna, dokumentierte die Zeremonie des wunderbaren Reigens das Sema und fand in dieser Arbeit das grosse Geheimnis der metaphorischen Liebe als Vorstufe für die himmlische, die allumfassende, die wirkliche Liebe Gottes.

Durch Mevlanas zentralen Gedanken seiner Weltanschauung geführt, entstanden die Zeichnungen, von denen ich Ihnen anschliessend eine Auswahl zeigen möchte.

Sie erfreuten inzwischen viele Menschen von China bis Kuba, von Amerika bis Europa wurden zum Erfolg für die Idee,

wurden mir zur Qualifikation,

und ich fühlte mich um ein Vielfaches von Mevlâna beschenkt, fühlte seine Hand beschützend und führend über meinen Kopf, und endlich sah ich einen Sinn - einen wunderbaren Sinn in meiner künstlerischen Arbeit.

Wie der Mensch, nach dem Propheten, in der Hand Gottes eine Feder ist, die zwischen den Fingern des Barmherzigen schreibt, wie Er will, so gewinnt die Feder erst ihren Wert durch die Kunst des Schreibers.

“Wie die Feder ward ein Herz in des Liebsten Händen :

Heute Nacht schreibt er ein Z, morgen ein R

und Er spitzt die Feder an für Fraktur, Kursive;

sagt die Feder : “Ja, Du weisst, wer ich bin, ich füg’ mich”

Manchmal schwärzt er ihr Gesicht, wischt im Haar sie ab;

Manchmal hält er sie verkehrt - schreibt auf ihr dann wieder

(Kulliyat-ı Schams ya Diwan-ı Kabir)

Welchen Buchstaben aber der Schreiber schreibt,

Welches Bild der Künstler zeichnet:

sie mögen äusserlich nach so unähnlich sein, doch sie

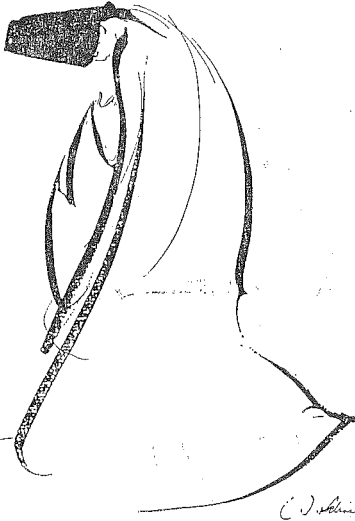
wirken zusammen für einen künftigen Text, für ein der

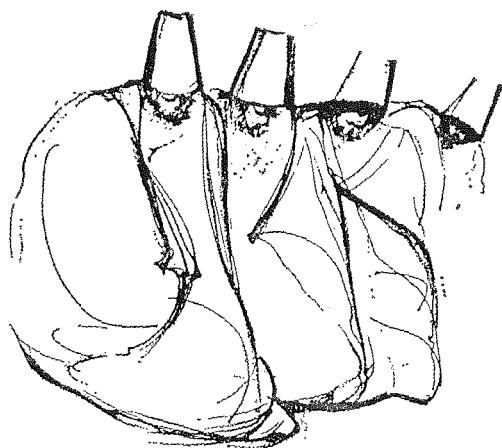
Feder unbekanntes Gesamtbild, das nur der Künstler selbst

kennt - (wie Annemarie Schimmel so trefflich in Ihrem Buch

“Rumi” formuliert)

Und so-möchte in abschliessend hoffen, dass mein künstlerischen Beitrag und Einsatz, der mir persönlich zum grossen Geschenk von Mevlana wurde, von durch hier und heute aus weiterhin in aller Welt mithelfen möge, das grosse Erlebnis des Entflammtwerdens durch die Liebe, wie es Mevlâna geschenkt war, zum ewigen Leben in Gott zu finden.

آه استیسی

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SELÇUK UNIVERSITY

II. MİLLETLERARASI MEVLÂNÂ KONGRESİ
SECOND INTERNATIONAL MEVLÂNÂ CONGRESS

PROGRAM - THE PROGRAMME

3 - 5 Mayıs 1990 / 3 - 5 May 1990
KONYA

TERTİP HEYETİ

THE ORGANIZING COMMITTEE - COMITE D'ORGANISATION

Şeref Başkanı - Honorary Chairman - Président Honoraire

M. Necati ÇETİNKAYA

Konya Valisi

The Governor of Konya - Préfet de Konya

Başkan - Chairman - Président

Prof. Dr. Halil CİN

Selçuk Üniversitesi Rektörü

The Rector of the Selçuk University - Recteur de l'Université Selçuk

Başkan Yardımcıları - Vice Chairmen - Vices-Présidents

Prof. Dr. O. Cenap TEKİNŞEN

Prof. Dr. İhsan ÖZKAYNAK

Genel Sekreter - General Secretary - Secrétaire Général

Prof. Dr. Muharrem ŞEN

Genel Sekreter Yardımcıları

Assistants to the General Secretary - Vices-Cecrétaires Généraux

Rıfat KARAMAN

Abdurrahman AYDEMİR

Sosyal Komite Üyeleri

Members of the Social Committee - Membres du Comité Social

Rıdvan BÜLBÜL

Gazeteciler Cemiyeti Başkanı

Süleyman ÇINAR

Değirmenciler Derneği Başkanı

Bekir DUVARCI

Şoförler Derneği Başkanı

Mustafa EKİCİ

Ziraat Odası Başkanı

Ali KILINÇ

Esnafklar Derneği Birliği Başkanı

Ahmet ORTAKAVAK

Ticaret Borsası Başkanı

Rahim ÖZKAYMAK

Ticaret Odası Başkanı

Hüsnü POLAT

Sanayi Odası Başkanı

AÇILIŞ PROGRAMI

INAUGURATION

[Saat : 10.00 / 10.00 a.m. / 10^h.00]

- ★ Saygı Duruşu ve İstiklâl Marşı
Extending of Veneration and The National Anthem
Minute de silence et Hymne National

- ★ Selçuk Üniversitesi Rektörü *Prof. Dr. Halil CİN*'in Kongreyi Açış Konuşması
Inauguration Speech by the Rector of Selçuk University, Prof. Dr. Halil CİN
Discours d'Inauguration de Prof. Halil CİN, Recteur de l'Université Selçuk

- ★ Konya Valisi *M. Necati ÇETİNKAYA*'nın Konuşması
Speech by the Governor of Konya, M. Necati ÇETİNKAYA
Discours de M. Necati ÇETİNKAYA, Préfet de Konya

- ★ Fahri Doktorluk Payelerinin Tevcihi
The Ceremony of Honorary Doctorate
Attribution des grades de docteur honoraire

- ★ Devlet Tiyatroları Sanatçısı *Semih SERGEN*'in Mevlânâ'dan Okuyacağı Bir Şiir
A Poem of Mevlâna by Semih SERGEN, the Actor of the State Theatre
Un poème de Mevlânâ, par Semih SERGEN, acteur des Théâtres d'Etat

YER / PLACE / LIEU : Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Erol Güngör Konferans Salonu
Meram Yeni Yol - KONYA

TARİH / DATE : 3 Mayıs 1990 / 3 rd May. 1990 / 3 Mai 1990

3 MAYIS 1990

3 MAY 1990 / 3 MAI 1990

I. OTURUM - FIRST SESSION - PREMIERE SEANCE

(11.30 - 12.15)

BAŞKANLAR / CHAIRMEN / PRESIDENTS

Prof. Dr. Eva de VITRAY-MEYEROVITCH Dr. Agâh Oktay GÜNER

★ Prof Dr. Irène MELIKOFF

Au sujet des pouvoirs magiques des derviches Turcs / *On the Magical Powers of Turkish Dervishes* / Türk Dervişlerinin Büyüleyici Gücü Hakkında

★ Dr. Mehmet ÖNDER

Mevlânâ'nın Yüzyıllar Boyu Etkileri / *Mevlânâ's Impact Prevailing for Centuries* / Influence de Mevlânâ pendant des siècles

3 MAYIS 1990

3 MAY 1990 / 3 MAI 1990

II. OTURUM - SECOND SESSION - DEUXIEME SEANCE

(14.00 - 17.30)

BAŞKANLAR / CHAIRMEN / PRESIDENTS

Prof. Dr. Irène MELIKOFF

Dr. Mehmet ÖNDER

★ Dr. Agâh Oktay GÜNER

Mevlânâ ve İnsan Sancısı / *Mevlânâ and Human Pain* / Mevlânâ et la souffrance humaine

★ Prof. Dr. Eva de VITRAY-MEYEROVITCH

Mevlânâ et la Psychologie / *Mevlânâ and Psychology* / Mevlânâ ve Psikoloji

★ Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU

Mevlânâ'da Hikâye / *Short Story in Mevlânâ* / La Nouvelle chez Mevlânâ

★ Dr. Enver MAHMUT

Mevlânâ'nın Duygusal Nazım Sanatı Hakkında Bazı Düşünceler / *Some Thoughts on Mevlânâ's Art of Sentimental Verse* / Quelques idées sur la versification sentimentale de Mevlânâ

★ Şefik CAN

Hz. Mevlânâ ve Yunus Emre / *Mevlânâ and Yunus Emre* / Mevlânâ et Yunus Emre

★ İlhami EMİN

Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde Kimi Bengi Fikirler / *Some Eternal Thoughts in Mevlânâ's Mesnevi* / Certaines idées éternelles dans le Mesnevi de Mevlânâ

★ Doç. Dr. Saadettin KOCATÜRK

Mevlânâ'nın Divanında Aşkın Çilesini Çekmek / *Sufferings of Love in Mevlânâ's Divan* / Les Souffrances de l'amour dans le Divan de Mevlânâ

★ Doç. Dr. Erkan TÜRKMEN

Influence of Rumi's Thought on the Religious, Social and Literary Life of the Turks of Turkey / *L'Influence de la pensée de Mevlânâ sur la vie religieuse, sociale et littéraire des Turcs de Turquie* / Mevlânâ Rûmî'nin Düşüncelerinin Türkiye Türklerinin Dinî, Toplumsal ve Edebi Hayatına Etkisi

4 MAYIS 1990

4 MAY 1990 / 4 MAI 1990

III. OTURUM - THIRD SESSION - TROISIEME SEANCE

(9.00 - 12.00)

BAŞKANLAR / CHAIRMEN / PRESIDENTS

Prof. Dr. Arpad KLEIN

Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN

- ★ Prof. Dr. Yılmaz ÖZAKPINAR
Mevlânâ'nın Modernliği ve Modern Bilim / *Mevlânâ's Modernism and Modern Scholarship* / La Modernité de Mevlânâ et la Science moderne
- ★ Prof. Dr. Fethi EL NEKLÂVI
Mesnevî'nin Tanımladığı Gibi Mevlânâ'da Ahlâk / *Concept of Morality of Mevlânâ as Described in Mésnevi* / La morale dans le Mesnevi de Mevlânâ
- ★ Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ
Mevlevîler ve Sosyal Hayat / *Mevlevis and Social Life* / Les Mevlevis et la vie sociale
- ★ Dr. Celâlettin B. ÇELEBİ
Hz. Mevlânâ'nın Eserlerinde Kadın Konusuna Kısa Bir Bakış / *An Appraisal of the Theme of Woman in the Works of Mevlânâ* / Un rapide coup d'oeil sur le thème de la femme dans les oeuvres de Mevlânâ
- ★ Semih SERGEN
Hz. Mevlânâ'da İnsan Sevgisi / *Humanism in Mevlânâ* / Humanisme chez Mevlânâ
- ★ Dr. Jean - Paul CHARNAY
Mevlânâ's Concept of Possessions Depending on a Radoviç Nomadic Tale / *On Mevlânâ* / Mistisizm ve Sosyoloji
- ★ Dr. Nezihe ARAZ
Mevlânâ'nın Evrenselliği Üzerine / *On the Universality of Mevlânâ* / De l'Universalité de Mevlânâ
- ★ Olga ÇOLANÇEVSKA
Bir Radoviç Yörük Rivayetine Göre Mevlânâ'nın Mülkiyet Anlayışı / *Mevlânâ's Concept of Possessions Depending on a Radoviç Nomadic Tale* / La Conception de Propriété selon un nomade Radoviç
- ★ Doç. Dr. Nilgün ÇELEBİ
Fihî Mâ - Fih'i Okumak / *Reading Fihî Mâ - Fih* / Lire Fihî Mâ - Fih

4 MAYIS 1990

4 MAY 1990 / 4 MAI 1990

IV. OTURUM - FOURTH SESSION - QUATRIEME SEANCE

(14.00 - 17.30)

BAŞKANLAR / CHAIRMEN / PRESIDENTS

Prof. Dr. Lamija HADZIOSMANOVIĆ   Prof. Dr. Yılmaz ÖZAKPINAR

- ★ Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN
Çağının Bir Bilgini Olarak Mevlânâ / *Mevlânâ as a Scholar of His Age* /
Mevlânâ Comme un savant de son époque
- ★ Prof. Dr. Arpad KLEIN
Orientalische Elemente in der Romantischen Reflexion / *Oriental Elements
in Romantic Thought* / Éléments orientaux dans la Pensée romantique /
Romantik Düşüncede Doğu Ögesi
- ★ Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK
Mevlânâ Dönemi Anadolu'sunda Tasavvufi Fikir Hareketleri / *Sufistic
Movements in Anatolia in the Days of Mevlânâ* / Des Idées soufistiques en
Anatolie à l'Epoque de Mevlânâ
- ★ Dr. N. Ahmed ASRAR
Mevlânâ Rumi ve Muhammed İkbâl / *Mevlânâ and Mohammed Iqbal* /
Mevlânâ et Mohammed Iqbal
- ★ Prof. Dr. Mehmet AYDIN
Mevlânâ'nın Gözü ile Mesnevi'de Dinler / *Religious Orders in Mesnevi
through the Eyes of Mevlânâ* / Religions vues par Mevlânâ dans le Mesnevi
- ★ Doç. Dr. Neclâ PEKOLCAY
Mevlânâ'nın Dini Yönü / *Religious Aspect of Mevlânâ* / Aspect religieux
de Mevlânâ
- ★ Shakil AKHTAR
Mevlânâ and His Impact on the World / *Influence de Mevlânâ*
Mevlânâ'nın Etkisi
- ★ Ünat DEMİR
Mevlânâ ve Eğitim / *Mevlânâ and Education* / Mevlânâ et l'Education

5 MAYIS 1990

5 MAY 1990 / 5 MAI 1990

V. OTURUM - FIFTH SESSION - CINQUIEME SEANCE

(9.00 - 12.00)

BAŞKANLAR / CHAIRMEN / PRESIDENTS

Prof. Dr. Fethi EL NEKLÂVİ

Dr. Celâlettin B. ÇELEBİ

★ Prof. Dr. Lamijà HADZIOSMANOVIC

Bosnalı Fadıl Paşa Şerifeviç'in Eserlerinde Mevlevilik / *Mevlânâ's Sufism in the Works of Fadıl Pasha Şerifoviç of Bosna* / Le Soufisme de Mevlânâ dans les oeuvres de Fadıl Pacha Şerifoviç de Bosna

★ Dr. Munib MAGLAJLIC

Bosna'da Mevlevilik / *Sufistic Sect of Mevlânâ in Bosnai* / l'Ordre de la Mawlawiya à Bosna

★ John D. NORTON

Mevlânâ's Impact Upon Britain / *L'Influence de Mevlânâ en Angleterre* / İngiltere'de Mevlânâ Etkisi

★ Nedret MAHMUT

Romanya'da Mevlânâ / *Mevlânâ in Romania* / Mevlânâ en Roumanie

★ İskender MUZBEG

Mevlânâ'nın Sarajevo'da Yayınlanan Mesnevi'sine Çeviri Açısından Genel Bir Bakış / *An Appraisal of the Translation of Mevlânâ's Mesnevî Published in Sarajevo* / Le la Traduction de Mesnevî de Mevlânâ Publié à Sarajevo

★ Muhammed Isa WALEY

Didactic and Other Intentions in the Divân-ı Kabir of Mawlânâ Rûmî / *Mevlânâ Rumî'nin Divan-ı Kebir'inde Didaktik Amaçlar* / Intentions didactiques dans le Divân-ı Kabir de Mevlâna

★ Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER

Kahire Mevlevihanesi / *Mevlevî Convent in Cairo* / La takya des Mawlawis à Cairo

★ Yrd. Doç. Dr. Gönül AYAN

Attar'ın Esrar-Name'si ve Mevlânâ / *Attar's Esrar-Name and Mevlânâ* / Esrar-Name de Attar et Mevlânâ

5 MAYIS 1990

5 MAY 1990 / 5 MAI 1990

KAPANIŞ - CLOSING - CLOTURE

(12.00 - 12.30)

- Selçuk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Halil CİN'in
II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi'ni Topluca Değerlendirme ve
Kapanış Konuşması

**Closing Remarks for The Second International Mevlânâ Congress
by Prof. Dr. Halil CIN, Rector of Selçuk University**

Discours de cloture de Prof. Dr. Halil CIN, Rectuer
de l'Université Selçuk

KONGRE'YE TEBLİĞ SUNANLARIN ADRESLERİ
THE ADDRESSES OF THE PARTICIPANTS
ADRESSES DES CONGRESSITES

- 1 - *Shakil AKHTAR* Pakistan Büyükelçiliği
İran Caddesi No: 37
Gaziosmanpaşa/ANKARA
- 2 - *Dr. Nezihe ARAZ* Garanti Mah. Ergün Sokak Pirelli Sitesi
23/A Daire 2 Etiler/İSTANBUL
- 3 - *Dr. N. Ahmet ASRAR* Pakistan Büyükelçiliği
İran Caddesi No: 37
Gaziosmanpaşa/ANKARA
- 4 - *Yrd. Doç. Dr. Gönül AYAN* Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi
KONYA
- 5 - *Prof. Dr. Mehmet AYDIN* Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
KONYA
- 6 - *Dr. Celâlettin B. ÇELEBİ* Hüsvrev Gerede Cad. Gözüüm Apt. 69/6
80200 Teşvikiye/İSTANBUL
- 7 - *Şefik CAN* Şaşkınbakkal Noter Çıkmaı Sk.
Fuat Bey Apt. 8/6 İSTANBUL
- 8 - *Dr. Jean Paul CHARNAY* Université de Paris - Sorbonne
1, rue Victor Cousin
75230 PARIS Cedex 05
FRANSA
- 9 - *Olga COLANÇEVSKA* Post fan 460
SKOPJE/YUGOSLAVYA
- 10 - *Doç. Dr. Nilgün ÇELEBİ* Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak.
Sosyoloji Bölümü Başkanı KONYA
- 11 - *Ünat DEMİR* PTT Genel Müdürlüğü
Danışma Kurulu Üyesi Ulus/ANKARA
- 12 - *Prof. Dr. Fethi EL NEKLÂVİ* Faculty of Languages and Translation
Al Azka University Nasr City
CAIRA/MISIR
- 13 - *İlhami EMİN* Post fan 460
SKOPJE/YUGOSLAVYA

- 14 - Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak.
Tarih Bölümü Bşk. KONYA
- 15 - Dr. Ağah Oktay GÜNER Ahmet Rasim Sokak 8 H/Blok D. 3
Çankaya/ANKARA
- 16 - Prof. Dr. Lamija Hadzi Osmanović Refika Šecibovića bb. Ul. 2
7100 SARAJEVO/YUGOSLAVYA
- 17 - Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN Profesörler Sitesi B 4 C
Etiler/İSTANBUL
- 18 - Prof. Dr. Arpad KLEIN Vin Prestinari 8
I 20158 MILANO/İTALYA
- 19 - Doç. Dr. Saadettin KOCATÜRK Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih
Coğrafya Fakültesi Sıhhiye/ANKARA
- 20 - Dr. Munib MAGLAJLIĆ Institut Za Knjizevnost
Dobrovoljacka 50/II
YU-71000 SARAJEVO/YUGOSLAVYA
- 21 - Dr. Enver MAHMUT BUCURESTI 7000, Str. C Brâncuși 4
Bloc A - 12 Bis etaj II Ap. 10 Sector 3
ROMANYA
- 22 - Dr. Nedret MAHMUT BUCURESTI 7000, Str. C Brâncuși 4
Bloc A - 12 Bis etaj II Ap. 10 Sector 3
ROMANYA
- 23 - Prof. Dr. Irène MELIKOFF 32, rue de l'Université
67000 - STRASBOURG/FRANSA
- 24 - İskender MUZBEG Obiliç Sk. 11
38400 PRIZREN/YUGOSLAVYA
- 25 - John Dr. NORTON University of Durham Old Shire Hall
Durham DHI 3HP İNGİLTERE
- 26 - Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK Hacettepe Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Beytepe/ANKARA
- 27 - Dr. Mehmet ÖNDER And Sokak 28/21 Çankaya/ANKARA
- 28 - Prof. Dr. Yılmaz ÖZAKPINAR İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi İSTANBUL
- 29 - Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
KONYA

- 30 - Doç. Dr. Neclâ PEKOLCAY
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bağlarbaşı-Üsküdar/İSTANBUL
- 31 - Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU
Dr. Şevketbey Sokağı 7/15
80220 Şişli/İSTANBUL
- 32 - Semih SERGEN
Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü
ANKARA
- 33 - Doç. Dr. Erkan TÜRKMEN
Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak.
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Böl. Bşk.
KONYA
- 34 - Prof. Dr. Eva de VITRAY -
MEYEROVITCH
72, rue Claude - Bernard
75005 PARIS/FRANSA
- 35 - Muhammed Isa WALEY
The British Library, Departement
of Oriental Manuscripts and
Printed Books/MİW 14 Store Str.
LONDON WC 7DG İNGİLTERE

KONGREDEN GÖRÜNTÜLER

Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Halil CİN kongreyi açış konuşmalarını yapıyorlar.

Pakistan milli şairi Muhammed IQBAL'ın oğlu Yüksek Hakim Javid IQBAL'e «Türk - İslâm Medeniyeti» alanında Fahri Doktorluk payesi Rektörümüz tarafından verildi.

Yazar Mustafa Necati SEPETÇIOĞLU kendisine «Türk Edebiyatı» alanında Fahri Doktorluk payesi verilmesi töreninde Rektörümüzle

Kongre münasebetiyle açılan Resim, Seramik ve Hat Sergisinde, Rektörümüz, eşleri ve Doç. Dr. Ingrid SCHAAR birlikteler.